MYKOLAS VAITKUS

BALTIJOS GRAŽUOLĖ

(LIEPOJA)

Atsiminimai

II

COPYRIGHT by AUTHOR

Nidos Knygų Klubo Leidinys Nr. 42, 1963.

Printed by NIDA PRESS,
1-2, Ladbroke Gardens, London, W.11.

1

SUDIEV PALANGAI

Į Liepoją!.. Jau nuo mažens daug buvau apie ją girdėjęs iš laimingųjų, kur yra ten buvę. Norėdami vaiskiau jos puikumą pavaizduoti, jie taip bylodavo:

— Klaipėdą ar esi matęs? Nu, gerai! tad, kaip Gargždai prieš Klaipėdą, taip Klaipėda prieš Liepoją!

Vadinas, ir apyponiškoji Palanga prieš ją —vien kaimas... Ir tą Baltijos Gražuolę netrukus išvysiu savo akim...

Bet toli jinai, ta Liepoja — septyniasdešimt varstų su viršum nuo Palangos. Ir vis šilas, šilas mažne be pertrūkio. Net plėšikų ten esama. Tad taikstomasi važiuot vilkstinėm — vis jaukiau ir saugiau, juoba kad nesunku bendrakeleivių rast: šiuo vieškeliu judama tirštokai.

Gimnazijoj mokslas pradedamas rugpiūčio 16 d. senuoju stilium. Reikia nuvažiuot kiek anksčiau, apsižvalgyt, susirast butą, šį-tą nusipirkt. Tad susitarta išvažiuot iš Palangos rugpiūčio 13 d.

Važiuoja drauge sesuo Anė, pasiryžus padėt man išeit gimnazijos mokslą. Tad man šviesesnė atrodo ateitis. Šiaipjau nebūčiau nė drįste pradrįsęs vykt į tą svetimą pasaulį.

Kad pigiau atseitų kelionė, susiderėjom su važtininku žydu, kur vežinėja prekes iš Liepojos ir į Liepoją. Teks važiuoti pusę dienos ir visą naktį tokiose ilgose-ilgose gardėse, pašukine drobe dengtose, tarp mažų ir didelių dėžių, prikimštų maišų ir įvairių daiktų.

Sėdim su seserim greta ir tylim. Ir ką tu čia žmogus tokią valandą pasakysi?.. Man kažkaip nyku viduj. Ausyse lengvas ūžesys: jūra kvėpuoja užu pušyno. O tame dugne nuotrūkom iškyla ir nyksta paskutinieji įvykiai. Akys žiūri įstabiai į priešakį; bet matomieji daiktai praslenka, nepalietę sąmonės.

Tik vienas įstengė paliest: ant sienos bekabąs prilipdytas skelbimas; ypačiai stambiomis raidėmis šaukte šaukia: „Amerika pirtyje". Nuostabu — lietuviškai! viešai! Džiaugsmas ir pasididžiavimas tvinktelėjo gyslomis. Tatai tas pirmasis lietuviškas vaidinimas lenkaujančiojoj Palangoj! Pažangiojo gydytojo Vaineikio būrelio sumanytas ir vykdomas, platesnės palangiškės visuomenės kaip ir nežinomas. Dabar visi sužinos. Amerika pirtyje... Kas per viena?.. Būtų įdomu pamatyti! Tik negalima: vaidinimas įvyksta rugpiūčio 15 d., o čia jau būtinai reikia būti Liepojoje.

Būčiau stipriai gailėjęsis, jei būčiau anuomet supratęs, koks svarbus Lietuvių tautai tas

įvykis. Tik žymiai vėliau įsitikinau, kad gyvenime dažniausiai pro žmones bei įvykius praeiname, nė nenujausdami jų tikrosios būsimosios reikšmės.

Pagaliau ilgoji Liepojos gatvė pasibaigė, iš lėto pro šalį praplaukė paskuojos varganos žvejų lūšnos — ir keleivius į savo prieglobstį priėmė didysis šilas, saulės spinduliuose degąs aukso žibintais po melsvai žaliu viršūnių aksomu.

Sudiev, Palanga!..

Labai nepatogu besą važiuot važtininko palapinėj. Naktis ilga, kaip slogutis. Sėdi — nežmoniškai nutirpsta kojos. Ima alpinti snaudulys — nėra kur išsitiest. Šiaip-taip susirungavęs migteli — ima nepakenčiamai skaudėti šonus. Raitais-raitais, kaip šunytis ant lentų. O šalta! Ypač prieš saulėtekį.

Bet ir ilgiausia naktis galų gale praeina. Atsibudau. Sėdaus. Visai šviesu. Saulė, matyt, seniai jau patekėjus. Oras šviežias. Vėsu. Brrr... Vis tas pats didingas šilas. Tyliai siaudžia, iš lengvo linguodamas viršūnėm. Aukštos, lieknos pušys — kaip žvakės vaškinės. Tylu ir rimta. Kaip bažnyčioj...

Klausiu vežėją:

— O kame tatai dabar esam?

— Tuoj bus Perkūnai, pajūris. — burbtelėjo pro snūdą žydas.

Išvažiavom į paplūdimį.

Jūra ta pati, palangiškė jūra, gaiviai bekvėpuojanti vakariu vėjeliu, pilkšvai melsva

tolumoj, kranto link bebėganti ilgomis eilėmis bangų, kur-ne-kur baltai skiauterėtų. Amžinai puola tą auksasmėlį krantą ir vėl atsitraukia, jį drėgnai pabučiavusi.

Pripratę arkliai nedvejodami žingsniuoja per smėlį stačiai į jūrą — net man nejauku; bet įgudęs vežėjo delnas reikiamoj akimirkoj timpteli atvarslus — ir vežimas pasuka šiaurės link ir ima riedėti lygiagreta krantui, kietu dugnu, tartum lygiu plentu, kartais lig pusės stipinų pasinerdamas vandeny, kartais vien drėgname smėly brėždamas trumpalaikes vėžių juostas.

Dar keturiolika varstų. Ten, kur ta būsimoji mano buveinė, — rūkas, kaip balandžio sparnas. Giliai į jūrą įsibrovęs tamsus sklypas, ir ten ore styri bokštai ne bokštai, stiebai ne stiebai; iš daugelio viršūnių ilgėliausios uodegos tįso — gal dūmai.

Ten tatai, kuriam nors taške, teks dabar mudviem gyventi. Kas žino, kaip ten klosis?.. Sielvartingi nujautimai užplūdo.

Tuo tarpu miesto vaizdas artėjant vis ryškėja: storyn ir aukštyn eina trys įžymiausieji dievnamių bokštai; aiškiau stiepias į dangų fabrikų kaminai, kaip rūkstą sigarai; ir didžiasis jūros švyturys išdidžiai plaukia artyn.

Galop dešinėj pasirodė didžiulis parkas su talpiais ligoninės trobesiais. Prie ano galo kelias pasuko nuo jūros šalin tiesiai į rytus — ir vežimas įvažiavo į Liepojos priemiestį.

2

PIRMIEJI ŽINGSNIAI

Pirmasis įspūdis — stiprokai mišrus, vadinas, vidutiniškas.

Štai, tuoj pat kairėj, išilgai paplūdimį, ilgėliausias neplatus gėlių sodas, puikiais plačiais plūktais keliais išvedžiotas, patogiais atsilošiamais suolais apstatytas, pilnas vaikų vežimėlių, žaidžiančių ponaičiukų ir juos sergstančių šaunių margaspalvių tarnaičių ar panų. Tiesiai priekin šauna platoka, matyt, naujai išvesta gatvė, tašytais akmenim išgrįsta, patogiais, dailiais cementiniais šaligatviais atraityta, betgi namais dar ne ištisai teapstatyta: čia didžiuojas puošni triaukštė vila, o šalia — paprastas, nors ir švarus, nors ir grakštus, medinis namas, o dar toliau — tuščias tarpas, smėlio plotas, viksvom apžėlęs, užu kurio vėl šaunus triaukštis mūrinis namas, žodžiu sakant — eilė nelygių dantų, kur-ne-kur išmuštų.

Bet štai vežimas stačiu kampu pasuko į tikrąjį miestą. Tuoj įsitikinau: taip, čia tai jau Liepoja! Namai kaskart didesni ir puošnesni, nors dar ne visai lygūs; krautuvės kas-

kart įmantresnės, jų parodiniai langai didesni ir sumaniau prikrauti. Galų gale štai vienas iš tų trijų aukštųjų bokštų (vežėjas sako: latvių protestantų kirkė): didingas, sunkokas, labai aukštas, į viršų vis smailesnis ir smailesnis; iš knygų bei paveiksliukų jau žinau, jog tai gotiško stiliaus pastatas.

Netrukus privažiavom ir antrą aukštąjį bokštą — katalikų bažnyčią. Tas bokštas iš tolo atrodė smailas, kaip pirštas, išdygęs iš plačios keturkampės papėdės, tarp keturių tokių pat, tik mažesnių, bokštukų visose keturiose bažnyčios kertėse. Iš arti bažnyčia pasirodė besanti naujintelaitė, iš mažų geltonų plytų. Vėliau teko iš zakristininko sužinoti, kad tas plytas parvežę laivais iš Švedų žemės, kiekvieną įvyniotą, kad neapsidaužytų; tokių plytų ir tokios bažnyčios dar niekur nebuvau matęs: tokia lengvutė, šviesi, jauki. Kokio ji stiliaus? Tam klausimui neabejojamai išspręsti mano architektūrinių žinių jau nebeužteko; svyruodamas ryžaus pavadinti ją romaniško stiliaus.

Nuo čia, iki gavome pastovų butą, įvykių eilė mano atminty yra kiek sutrikusi. Betgi jie vystės apytikriai šitaip (atskiros smulkmenos tikros):

Privažiavęs prie didžiulių medinių vartų šalia klebonijos, vežimas apsistojo.

— Ar tatai čia? — klausiu seserį.

— Pamėginsim, — atsakė Anė. — Čia yra slaptų zokaninkių mokykla; viena tų zokaninkių yra mūsų gera pažįstama panna Anna

— žinai, ta gargždiškė; ana yra žadėjusi pagelbėti rasti kokią buveinę. Palūkėk čia truputėlį: aš užbėgsiu ten. —

Ir Anė nutirpusiom kojom išsirito iš vežimo ir dingo didžiuliame kieme.

Netrukus pasirodė vėl, bet jau su panna Anna. Aukšta, tęva, juodais rimtais drabužiais, dailiu, ponišku, šviesiai rožiniu veidu, panna Anna maloniai pasisveikino su manim lenkiškai. Aš susigėdau ir varžaus, nes lenkiškai silpnai temoku. Tai pastebėjusi, panna Anna maloningai teikias toliau kalbėti žemaitiškai, kas jai sekas puikiai, nes ji yra tikra žemaitikė, tik besistengianti aplenkėti, kas jai pusėtinai ir pasisekę; bet savo žemaitiškumo ji dar nesigėdi.

— Suneškime daiktus tuo tarpu į mūsų koridorių, o paskui eisim ieškoti jum buto, — sako ji, kibdama į vieną ryšulį.

Atsiskaitę su vežėju ir sunešę kur reikiant daiktus, abi Onos su manim, nenaudingu priedu, pradėjome ieškomąjį žygį.

Visų pirma tame pat kieme užkopėm mediniais laiptais ant vienaaukštės medinės mokyklos. Panna Anna raminamai pateigė:

— Čia judu tikrai gausit kambarį, tik nežinau, ar tuojau pat: ten tuo tarpu yra apsistojusios kelios moteriškos. Paveizėsim.

Ir ji pabarškino.

— Prošen! — atsakė moteriškas balsas.

Įėjome. Kambarys — kaip ligoninės palata: pasieniais pilna lovų, o ant kiekvienos sėdi

mažiausia dvi moteriškos. Oras tirštas. Klegesys tilstelėjo. Visos akys smalsiai sužiuro į įsibrovėlius. Man nejauku pasidarė.

Panna Anna lenkiškai pagarbino Kristų ir tiesiai prie reikalo:

— Matau, kad vietos dar mums nepatuštinote, o štai čia jau atvyko naujieji gyventojai.

Moterėlės po kita kitos suskato teisintis: niekaip nebuvę galima dėl to ir dėl to; ir dar kelias dienas nebūsią galima dėl to ir dėl to. O tas „dėl to" atrodo pakankamai svarbus. Tad panna Anna ir sako:

— Nu, gerai, gerai. Kad buvo negalima, ką bepadarysi. Ale po tų „kelių" dienų veizėkit, kad tiems vargdienėliams būtų čia vietos!

Ir, medaus balsu tarusi „Niech będzie pochwalony" ir šventai nuleidusi akutes, panna Anna su palydovais nusileido į kiemą.

— O dabar užeisim pas mūsų gerąją kaimynę ponią Spaginskienę, didelę mūsų geradarę, dideliai dievobaimingą, o vienkart sumanią ir apsukrią moterišką. Netol bažnyčios ana tur namelį ir krautuvę. Ana, tur būti, judu tam kartui priims.

(Beje, noriu čia pastebėti, jog tie dialogai mano cituojami, žinoma, ne pažodžiui, o vien paprasmiui).

Nuėjome. Tikrai netoli. Panna Anna paskambino traukiamu varpeliu. Į surūdijusį jo balselį atsiliepė sunkūs, bet vikrūs žingsniai — ir durys prasivėrė, o tarpe pasirodė stambi dar jaunyva moteris surūgusiu energingu veidu,

ylinėm akim ir smailiu nosiagaliu. Išvydusi panną Anną, saldrūgščiai nusišypsojo ir kiek mokėdama švelnesniu balsu išreiškė savo jausmus (žinoma, lenkiškai):

— A! panna Anna! Vis dar mūsų vargšų neužmiršti? Prašom, prašom į kambarius!

Įėjom į saloną. Panna Anna visų pirma, maldingai nulenkdama galvą, tarė: „Niech będzie pochwalony“, o paskui supažindino su šeimininke savo palydovus.

— Labai malonu, labai malonu, — šlubai lenkiškai pasidžiaugė šeimininkė, paprašė sėstis ir smalsiai laukia, kas toliau.

Panna Anna švelniu balsu lėtai išdėstė reikalą, o pabaigai medum patepė:

— Nebūčiau į tamstą, ponia Spaginskiene, nė kreipusis, jei nebūčiau pažinusi tamstos tikrai krikščioniškos širdies.

Pagirtoji maloniai nurijo pataikalą; bet, nors žino, ką atsakysianti, nesiskubina: reikia truputį pasibranginti. Galop, valandėlę patylėjusi ir pasukusi pirštais malūnėlį, pareiškė:

— Hm... ankšta pas mus tai ankšta, ale gal kaip nors susitalpinsim. Gerai, panna Anna, darau tai dėl Tamstos: panelė su ponaičiu tegul tas kelias dienas pas mane pabūna. Kavalierius gal sutiks truputį pamokyti manąjį gimnazistą: jam ta... kaip ten?.. rodos, algebra ar ką... nepatinka ir gana. O Tamsta, panele... atsiprašau — kuo vardu?

— Ona.

— Ach, irgi Ona... pana Ona... Tamsta gal moki siūti?

— Taip.

— Na, ir puiku! Tamsta man padėsi apsitvarkyti su siuviniais. Tamstos nė įsivaizduot negalit, kiek turiu triūso su ta krautuve ir namų ūkiu. Ar ne tiesa, panna Anna?

— Žinau, žinau. Todėl ir nebetrukdysim. Mano bičiuliai pasiims reikalingiausius daiktus ir sugrįš, o aš atsisveikinsiu ilgesniam. Tad iki mielo pasimatymo. Niech będzie pochwalony...

Grįžę į slaptųjų vienuolių butą, mudu su sese pasiėmėm reikiamus daiktus ir, atsisveikinę su mandagiąja vadove, nustyrinom pas Spaginskius.

3

MOKYKLA IR MIESTAS

Tenka supažindinti skaitytoją ir su trumpalaikiu savo mokiniu Spaginskiuku. Vardas jam Mikas, kaip ir man. Besąs tai gerokai ištįsęs vaikėzas, įdegusiu nebevaikišku veidu, bene rudom nekvailiom akim, trumpais juodais plaukais ežiuku. Motina jam paaiškino, kas tokie tie jų svečiai. Spaginskiukas ne labai pa-

lankiai pasisveikino su būsimuoju repetitorium, gana gėdingai su jo sese, ūmai linktelėjęs galva (kaip tas sprandas neišnirsta!), brūžtelėjęs padais ir taukštelėjęs kulnim.

Nebeatsimenu, ar iš pašnekesių su Miku, ar iš kitų šaltinių susidariau idėją, kaip jis žiūri į savo padėtį.

Užkliuvęs viena koja trečioj klasėj už tos prakeiktos algebros, kuri — nei šuo, nei šuva: nei skaičiai, nei žodžiai; jis jos nekenčiąs ir nė nemanąs mokytis, nebent tiek, kad išlaikytų pataisą; šiaip, esą, geriau sėdėsiąs krautuvėj, nei tokiom išmonėm kvaršinsiąs sau galvą.

Irgi nebeatsimenu, ar su tuo Mikiuku, ar pats vienas išėjau apsipažint su miestu.

Pirmiausia, žinoma, domina gimnazija — **savoji** mokykla. **Savoji**, nes oficialiai esu jau pripažintas Liepojos gimnazijos mokiniu: dar į Palangą raštinė mandagiai pranešė, esą, aš priimamas į 5-ją klasę ir rugpiūčio 16 dieną, 9 valandą ryto, turįs būti mokykloj.

Bet, eidamas pro šalį, kaip gi neužeisi į bažnyčią. Iš viršaus puiki; tur būt, ir viduj ne prastesnė, nors dar nebaigta esanti dažyt: dar ir pakopos tebestovį, ir dažytojai tebesidarbuoją.

Įėjau pro šalines duris. Man, dar neregėjusiam šaunesnės bažnyčios, net akys apraibo. Aukšta, liekna, marga! O malonu akiai! Valandėlę pagarbinęs Švenčiausiąjį, vaikštau ir alkanai ryju visas tas grožybes ir įvairybes. Tik iš tikrųjų tos pakopos nemaloniai trukdo.

O dar įkyriai šmižinėja ir garsiai kalbasi meistrai ir darbininkai.

Kai apsigyvenau klebonijos kieme, gana greitai sužinojau iš bažnyčios tarnų ir vienuolių seselių vieną-kitą duomenį apie bažnyčią.

Prieš kelerius metus tos puikios bažnyčios čia dar nebuvę — stovėjusi sena paprasta nedidelė mūrinė bažnyčia. Atvažiavęs į Liepoją naujas klebonas, Žemaičių kapitulos kanauninkas, baronas von der Roop, buvęs pirma gana aukštas valdininkas carų sostinėje Sankt Peterburge, teisingumo ministerijoje (nesgi esąs pirma baigęs aukštuosius teisės mokslus), turįs sostinėj galingų pažįstamų ir globėjų, o ir pats kilęs iš senos Pabaltijo vokiečių aristokratijos, iš anų riterių, kur kadais užkariavę senuosius Latvius. Radęs Liepojoj katalikų parapiją labai didelę, miestą šuoliais augantį, o bažnyčią mažutę bei prastutę. Ryžęsis pastatyti naują, Liepojos vertą. Bet rusų vyriausybė buvo uždraudusi katalikam naujas bažnyčias statytis. Įstatymas — įstatymas: nepakeisi. Bet baronas ne dovanai teisininkas: jis puikiai žino, kaip elgiamasi Rusijoj su įstatymais; ne be reikalo rusų liaudis (o ir ne liaudis) sakydavo: įstatymas — nelygu dišlys: kur pakreipsi, ten ir išlįs. Tad klebonas ir ryžęsis įstatymą aplenkti šitaip: uždrausta statyti naujas bažnyčias, bet leidžiama taisyti senas — tad gausim leidimą taisyti senąją bažnyčią ir pataisysim ją taip, jog bus ne blogesnė už bet kurią naują.

Sumanė — padarė. Ir štai dabar Liepojoje stovi puiki naujintelaitė bažnyčia, kuri vėliau, prieš antrąjį pasaulinį karą, dar virs pirmąja naujosios Liepojos vyskupijos katedra.

Argi nekibo rusų vyriausybė? Dėl galėjimo gal būtų ir galėjus, bet, tur būt, ir nenorėjo tokio įtakingo vyro kibinti. Pagaliau jisai, tur būt, pačiose Peterburgo viršūnėse buvo gavęs nurodymą: tik griežtai išlaikyk įstatymo raidę, o jau mes užsimerksim ir tiek. Ir gudrusis teisininkas išlaikė: prie didžiųjų durų senąją bažnyčią paliko ištisą su didžiuoju altorium, o prie jos pristatė kryžmai ilgą ir puikų skersinį laivą (tikriau — trilaivį), tikrą naują didelę bažnyčią. Jei būtų kas kibęs, klebonas būtų atsakęs:

— Ko tamstos norit? Pasielgiau pagal įstatymą: truputį pataisiau senąją bažnyčią; o tam atlikti leidimą turėjau.

Liepojiečiai juokės, gyrė kleboną ir stebėjos jo gudrumu bei įtaka.

Bažnyčia atsėjusi brangiai, ypač išdažymas; betgi ir išdažyta skoningai bei stilingai; dažytojai buvę bažnytinio meno specialistai iš Hall Tiroly, priklausę tenai tam tikram katalikų tapytojų cechui. Tuo pačiu laiku jiem buvo pavesta išdažyti ir Kauno katedroj švenč. Sakramento koplyčią, kurią prie senosios katedros pristatydino vyskupas Mečislovas Leonardas Paliulionis. Kai vėliau pirmą kartą nuvažiavau į Kauną ir pamačiau tą koplyčią, pasijutau tarsi besąs Liepojos bažnyčioj: toks

yra panašus ir architektūrinis ir tapybinis abiejų pastatų stilius.

Išėjęs iš bažnyčios, sakysim, pasukau į Vilhelminės gatvę, kurioj, čia pat prieš jai įsiliejant į centrinę, turtingąją Javų gatvę (Kornstrasse), pasididžiuodami stovi gimnazijos rūmai. Priešais — švari-daili aikštelė-gėlynėlis. Stoviu prieš pat vidurį. Taip, tai — tikri rūmai! Lyginant su Palangos progimnazijos pastatu, tai atrodo lyg didponis prieš Palangos miestelėną. Pusketvirto aukšto. Bet kokie tai aukštai! Kiekvienas kaip du kokių kitų paprastų rūmų. Ypač milžiniški trys langai vidury: per tris aukštus! Tai esanti salė.

Tuo tarpu į vidurį neeikim: juk vis tiek poryt turėsim pamatyt. Verčiau pasižvalgykim po miestą.

Pro švariąją grakščiąją Bonitzo cukrainę įžengiam į centrinę miesto arteriją — Kornstrasse (beje, gatvių pavadinimai besą duodami trim kalbom — vokiečių, rusų ir latvių). Kornstrasse—senoviška, ne per plati, vingiuota; bet aukšti ir puošnūs rūmai, gašios, visko pertekusios krautuvės, langai — kaip daržinės durys dideli. O žmonių, žmonių! — kaip per mugę Plungėj. Ir visi poniškai apsitaisę, vikrūs, mandagūs. Ir vis kažin kur skuba. Norėčiau apsistot prie kurios puikesnės krautuvės, ypač knygų, ir pasižiopsot; bet nepatogu: srauni šaligatvio upė, sykį pagrobusi, neša ir neša.

Tarp tų puošeivų miestelėnų jaučiuos ne-

jaukiai: gėda man savo paprastutės palangiškės progimnazisto eilutės, savo pusiaukaimietiškos laikysenos bei povyzos: rodos, visi į mane žiūri ir tyčiojas. Bet ne: veikiai pastebėjau, jog miestas manim nesidomi. Laisviau atsikvėpiau.

Bet štai ir vėl kablius: tie liepojiškiai gimnazistai! vien miestiški, nes provincija dar negrįžusi; beveik visi — nors į svečius veskis: uniformos neraukšlėtos, ypač kelnės neseniai sulaidytos, niekur nė šapelio, netgi dulkelės; batukai blizgėte blizga; kepurės nedidukės, kažkaip drąsiai ant pakaušio užmaukšlintos arba rizikingai ant šono nusmukusios (kaip ir laikos? betgi laikos). Ne, jaučiu — niekuomet nesugebėsiu taip šauniai apsimauti!.. O tos jų apykaklės tokios baltos ir aukštos, tiesiog smakrus remia. O iš kelnių kišenių karo įvairios trumpos auksu ar sidabru blizgančios laikrodžių grandinėlės. Žinaus nieko tokio neturįs ir greitai neturėsiąs — per brangu man. Ir vienkart gėda: kaip atrodau, lyginant su tais dabitomis! Matyt, jie jau tai pastebėjo: ne vienas, praeidamas, smalsiai į mane pažiūri; kitas dargi šypteli, tūlas netgi pašiepiamai. Einu, nelyginant kankinys per žarijas basom...

Iš tos judriosios gatvės pereikim į platų ūksmingą Kurhauzo prospektą, apstatytą skoningom turtuolių vilom, skęstančiom žalumynuose bei gėlėse. Nužygiuokim iki kurhauzo. Sodo vartai atdari: dar koncerto nėra. Tad

tarp kėdžių ir suolų pro orkestro estradą nusileiskim į paplūdimį, mėgstamąją liepojiečių buržujų pasivaikščiot vietą.

Jūra ta pati mieloji Palangos jūra, tamsiai mėlynai žalsvoji, trumpom bangom raukšlėtoji, kai kur baltai suputuojanti, švelniai slesnų krantą myluojanti. Ir paplūdimis tas pat, tik smėlis vaikščiotojų labiau sutryptas ir kopos sutramdytos: tirštai apsodintos karklais, nevaikščiojamos ir negulimos.

Šiaurėje, už kokio kilometro, tįso toli į jūrą įsikišęs uosto volas, vadinamas molas, iš užu kurio styri ore laivų stiebai. Dešinėj, prie pat molo, netol kranto, kopose kyši į dangų stambus ir aukštas jūros švyturys, dieną neregis, naktį kelrodis jūroj klystantiem, ilgom judriom šviesų rankom besigraibstąs jūros tamsybėse, pats beieškąs paklydusių.

Na gi, užsilipkim ant to molo. Nors jau buvau regėjęs jūros uostą Klaipėdoj, bet Liepojos uostas vis tiek padarė įspūdį. Lyg galinga tiesi upė, stačiais akmens krantais, dešinėj toli tiesias į miesto vidurį, tarp daugiaaukščių mūrinių sandėlių abiejuose krantuose ir dingsta kažkur ten dūmingame toly, miške namų, pasišiaušusi daugybe stiebų, laikydama savo paviršiuje dvi beveik ištisines eiles įvairių laivų, nuo mažų iki galiūnų užjūrio keliautojų, ilgų ir aukštų, kaip keliaaukščiai rūmai.

Pasukim molu jūros link. Ten plaukdama, uosto upė (paskui sužinojau, tai esanti Bartuvos upė, tik paplatinta bei pagilinta) veikiai

įsilieja tartum į kokį ežerą ar priešmarį, kurį nuo atviros jūros skiria toks pat molas, iš čia už kelių kilometrų vos regimas, užsirietęs puslankiu, galais susijungęs su giliai į jūrą įsiskverbusiais uosto molais. Tame mūre, ginančiame šitą milžinišką baseiną nuo atviros jūros puolimų, matyti treji atviri vartai į jūros platybes; kiekvienus vartus puošia du nedidukai švyturėliai, tartum sargybiniai su žibintais ties durų staktom. Toli toli stovi jie vandenyse tarp dangaus ir jūros, tartum jau nebe šiame pasauly, sergėdami vartus, vedančius į tolybes, į slėpinius, į skaisčią nežinomybę — ne kiekvienam prieinamą, bet daugio svajojamą...

Šiandien jūra rami. Akiračio platybėse kai kur juodi brūkšneliai: rūksta, rodos, dūmai. Tai garlaiviai plaukia. Pro šalį. Betgi kitas pasuka Liepojos link. Artyn, artyn... Štai iš uosto skubinas milžino pasitikti vikrus nedidelis garlaiviukas-vilktuvėlis. Vikriai prasmenga pro vartus ir, tirštą dūmų uodegą pavėjui tiesdamas, pasiekia jūrų galiūną, kaip šuniukas dramblį. Valandą šalia jo sustoja — ir štai netrukus puškuoja atgal, vilkdamas paskui save milžiną, prisirišęs jį storu vieliniu lynu; tas paklusniai seka paskui... Po vienas antro įplaukia į baseiną ir rėžia jį skersai, varydamies prie sustojamosios krante vietos. Kaip tas dovydukas ir įstengia patraukti tokį galiotą? Betgi patraukia ir dargi vadovauja, nes jėgų turi ir kelią pažįsta.

4

PIRMOJI DIENA GIMNAZIJOJ

Rugpiūčio 16-os rytas. Atsibudau anksti: šiandien pirmą kartą eisiu į tą aukštąją gimnaziją! Kaip ten klosis? Nerimas ima... Ir kur dingo ta Anė? Išėjo nupirkti kuprinės — ir vis dar negrįžta... Kad nepavėluotų...

Bet ji vis dėlto suskubo, nors ir uždususi. Susikroviau į kuprinę keletą palangiškių knygų, kur turi galiot ir Liepojoj, ir bėgte išbėgau į gimnaziją.

Lauke moksleivių nebematyt, šaukojant nebegirdėt, languos neberegėt — vadinas, jau sėdi klasėse. Gal jau pavėlavau!

Užlipau keletą akmeninių laiptų prie didžiųjų durų — lyg kokios bažnyčios durys — ir, stiprokai paspaudęs, atidariau. Koridoriai tušti. Tik vaikščioja klasės auklėtojų padėjėjas. Pripuoliau prie jo:

— Pone mokytojau, kur čia yra Tikybos pamoka?

— Trečiajam aukšte, anam gale, — ranka numojo pedagogas.

Viesulu užskridau į 3-jį aukštą, nekreipdamas dėmesio nė į laiptų puikumą, ir ilgiausiu, plačiu, švariu, šviesiu koridorium nusi-

skubinau prie paskutiniųjų durų. Žinoma, durys jau uždaros. Taip nemalonu — tiek pavėlavau. Ir tai jau pačią pirmąją dieną... Bet nėra ko gaišti. Reikalas stipresnis ir už baimę. Tad imu už rankenos.

— Prašom! — atsiliepia iš klasės vyriškas balsas rusiškai. Aš įžengiau ir sustojau prie staktos. Priešais mane lieknas, aukštas, stiprus kunigas, gražiu blyškiu veidu, gyvom veriamom akim, linksma, vyriška, truputį pašiepiama povyza.

— Na, ir kas toliau? — kiek nepatenkintai, kiek geraširdiškai klausia jis mane rusiškai. — Naujokas? katalikas? atėjai į tikybos pamoką? Prašom kur nors sėstis. —

Ir jis, lyg niekur nieko, ėmė toliau kažką lenkiškai pasakoti klausytojam, taip gyvai, linksmai.

O tų klausytojų nedaug. Sėdi jie pakrikai pasieniais ant paprastų suolų, be atkalčių; klasės vidurys tuščias; mokytojo katedra kamputy; bet jis ten nesėdi, tik laisvai bei gyvai vaikščioja po kambarį, taip pat laisvai bei gyvai pasakodamas bene apie Bažnyčios įkūrimą, lyg tai būtų koks paprastas įvykis, kurį jis pasakotų namie sau lygiem jauniem vyram.

Apsižvalgiau, kur čia sėstis? Ana—vienas gargždiškis ponaitis, muitinės valdininko Krzywoblockio sūnus, lenkiukas, geras berniukas, senas pažįstamas: šalia jo sėstis būtų jaukiau; bet abipus jau sėdi du kažkokie puošnūs suaugę ponaičiai.

Man besvyruojant, pamojo vienas mokinys palangėj, toks dailiaveidis, gražiaplaukis, didžiaakis: sėsk šalia manęs! Atsisėdau, dėkingai į jį žvilgterėjęs.

Dar sykį nedrąsiai peržvelgiau mokinius — yra vienas palangiškis, bet jau seniau persikėlęs su broliais ir tėvais į Liepoją, — Untulis Bronius. Ana, dar vienas, prieš pusę metų iš Palangos čion persikėlęs, generolo Bronišo sūnus, buvęs geras draugas.

Bet reikia pagaliau įsijungt į pamoką. Kapelionas čia dėsto lenkiškai. Palangoj kapelionai dėstydavo rusiškai: lietuviškai buvo uždrausta. Liepojoj šiuo atžvilgiu laisviau: mat, čia Kuršas, tasgatės, vokiečių įtakos sritis, tad caro vyriausybė čia švelniau vykdo nutautinimo politiką. Kapelionas dėsto tikybą lenkiškai, nes Liepojoj anuomet didis daugumas katalikų mokinių norėdavo tikybos mokytis lenkiškai.

Šioj tikybos klasėj tautinė sudėtis marga: lietuviai, vokiečiai, lenkai. Lietuviai supranta lenkiškai, tik lenkiškai atsakinėti neįstengtų. Vokietukai lenkiškai nesupranta, tad gauna susipažint su dalyku vien iš rusiško vadovėlio, o kartkartėm turi nueit pas kapelioną į namus, ir ten jis paaiškina jiem kas reikiant. Vadovėlis visiem tas pat, rusiškas, šioj klasėj — Vaplerio Bažnyčios istorija; iš jo mokos ir lenkai ir visi atsakinėja taip pat rusiškai.

Kodėl gi kapelionas dalyką dėsto lenkiškai, ne rusiškai? Šiaip bent visi jį suprastų. Tą

klausimą kylant pajutau gana greit, kai tik pamačiau, kokia marga kalbinė klasės sudėtis. Ir pats gan lengvai įstengiau sau į tą klausimą atsakyti: carų Rusijos pavergtosios tautos kovoja už savo kalbų teises ir jaučia antipatiją rusų kalbai, tad vengia jos; kur vien galėdami, netgi dažnai šį-tą dėl to rizikuodami; jeigu kapelionas taip nesielgtų, užsitrauktų moksleivių nepalankumą, o pagaliau juk ir jis pats yra patriotas — tad bendros kovos šalininkas. Tik man kartais suskaudėdavo širdį, kad kapelionas klasėj negali dėstyti lietuviškai.

Klausaus to kapeliono ir negaliu atsigėrėti: taip lengvai, įdomiai, sąmojingai ir turiningai jis kalba. Aišku, ir kiti klausytojai tai pat jaučia: visi sekioja akimis savo mokytoją; visų veiduose matyti susidomėjimas, pasitenkinimas, prisirišimas.

Nė juste nepajutau, o jau pasibaigė pamoka, ir po trumpos maldos kunigas mus paliko. Leidžiamės į antrąjį aukštą, į savąją 5 B klasę. Beje, tas kapelionas esąs Jan Wizbor — Jonas Visbaras.

Kambarys didelis ir labai aukštas su dviem labai aukštais langais, artipilnis patogių pilkšvai gelsvų porinių suolų su mokytojo katedra priešaky. Nuo lubų tįso du vamzdžiai, apačioj dvišakiai, su dviem gaidžiukais dujiniam žiburiam. Sienos nuo apačios apmuštos rusvu lentų bordiūru; aukščiau — išbaltintos. Jokio paveikslo, tabelių ar kitko panašaus.

Klasė jau pilna šaukojančių, mostaguo-

jančių, besistumdančių gimnazistų. Betgi dalis, švariai ir dailiai apsidarę, laikosi labai ramiai ir standžiai: beveik nekreipdami dėmesio į gyvąjį gaivalą, rimtai šnekasi su sau lygiais, sėdėdami arba stovėdami. Tai, kaip vėliau sužinojau, — buržujų vaikai, daugiausia turtingų vokiečių ar žydų sūnūs.

Klausimas, kur sėstis. Norėčiau arčiau katedros, jei dar neužimta.

Tuo tarpu suskambo skambutis, ir mokiniai neskubėdami nutūpė, kaip smulkesni ir stambesni paukščiai, į savo vietas. Man beliko tuščia viena vieta prie pat katedros; tame suole besėdįs tik vienas mažiukas svetimtautišku, tamsoku, apskritu veideliu, juodais šepetuku plaukais, tamsiai rudom akim, poniška povyza — matyti, miestietis, pasiturinčių tėvų vaikas, greičiausia, rusiukas. Nedrąsiai klausiu jį, ar ta vieta laisva.

— Laisva, — maloniai atsakė šis. — Sėskis čia: dviese bus man jaukiau. Kuo vardupavarde?.. A-a... O aš — Pavel Bieliavin.

Vėl jį klausiu, kuri bus dabar pamoka ir kas per mokytojas. Berods, ta pirmoji pamoka buvo algebros, tad Bieliavinas man maždaug taip paporino:

— Algebra, o mokytojas — Lutzau, vienkart ir mūsų klasės globėjas, matematikas ne per stipriausias, bet žmogus mum moksleiviam neblogas.

Bet štai ir mokytojas beįžingsniuojąs, plačiai žergdamas, dešine žurnalą linguodamas,

mitriai, bet palankiai didžiulę klasę apžvelgdamas. Užkopė į katedrą, pasidėjo žurnalą, sėdos, atsirėmė alkūnėm į katedros viršelį, sunėrė rankas, surimtėjo, tolimu žvilgsniu mostelėjo per suklususius veidus ir, truputį atsikrenkštęs, prabilo kietu baritonu maždaug taip:

— Na, štai ir vėl pradedame mokslo metus. Daugumą jūsų tarpe regiu pažįstamų, kuriuos lydėjau, kaip klasės auklėtojas, nuo pat pirmosios klasės. Esama, matau, ir naujokų. Malonu, malonu susipažinti. Ir šiais metais ateinu pas jus, mano penktoji B klase, ne vien kaip matematikos mokytojas, bet ir kaip klasės auklėtojas. Tikiuos, būsite padorūs auklėtiniai — ir nekils mūsų tarpe jokių nesusipratimų... O dabar — prie darbo!

Mokytojas pasakė tuos keletą žodžių ramiu, lygiu balsu, kaip seniai išmoktą matematinę formulę, neįliedamas jokio jausmo. Mokinių nei sušildė, nei sušaldė; betgi jie liko savotiškai patenkinti: pasakyta trumpai ir nekvailai — vyriškai, kaip ir pridera matematikui. Toks jų dabartinis matematiko įvaizdas.

Mokytojui bekalbant, aš smalsiai stebėjau jo veidą. Blyškaus pagymio, sandarių bruožų, veidas besąs vyriškai dailus. Plaukai vešlūs, juodi, garbanoti, aukštyn užpakalin sušukuoti. Kakta neaukšta, plati, apyplokštė. Nors žmogus ne vyresnis, kaip 35 metų. kaktoj dvi gilios gulsčios vagos. Antakiai ryškūs. Akys nedidukės, rudos. žvitriai žiūri, tik ne tiesiai kitam į

vydžius, o tartum pro šalį. Lūpų piūvis dailus, bet kietas. Veidas švariai skustas, palikta vien nedidžiukė barzda bei ūsai. Povyzoj ryšku ramus savim pasitikėjimas bei saikingas ryžtumas. Nūn tą įspūdį dar beveik nesąmoningai, pasyviai į save įimu; bet per sekančiuosius metus praktikoj išgyvensiu ir įsisąmoninsiu Lutzau'ą tikrai tokį esant. Per ketverius mokslo metus klasė nė karto nepasirodys esanti jam nepaklusni, neiškirs jam niekuomet jokio pokšto, nepašieps; ir jam nė vieno karto neteks pykti, bartis, netgi balso pakelti. Per visą tą laiką man neteks jo matyti nepatenkinto kuriuo nors mokiniu, jį barant ar peikiant. O klasė, kaip paskiau pasirodys, bus besanti ne toks jau nekaltas avinėlis. O ir pats ponas mokytojas bei auklėtojas nė iš tolo ne tobulybė: linkęs į savigyrą, patingįs kartais geriau prisiruošti pamokai, taip jog ir pats, bespręsdamas kokį uždavinį, kaip miške paklysta; na, ir kaip klasės auklėtojas, yra lyg nebuvęs; nė vieno karto per visus ketverius metus nepasikalbėjo su savo klase auklėjamais klausimais, taip jog, jei neatsinešinėtų ketvirtinių pažymių, niekam nė į galvą neateitų jį esant auklėtoją.

O vis dėlto, to viso nežiūrint, drausmė jo klasėj yra gana veržli ir santykiai su juo priderami, saikingai bičiuliški, netgi su doze pagarbos. Kaip tai išaiškint? Vėliau, pradėdamas savarankiškai mąstyti, ne kartą bandžiau išspręst sau tą tariamąją mįslę, ypač turėda-

mas akyse mokinių santykius su kai kuriais kitais mokytojais, ir savo laiku priėjau išvadą, jog Lutzau turi gero pedagogo gabumų, tik praktikoj jų neišvystė nei užtenkamai panaudojo, nes gyvenime jam rūpėjo kažkas kita. O lygindamas jo elgseną klasėj su kai kurių kitų mokytojų, kurie niekaip nesugebėdavo mokinių suvaldyti, ilgainiui nusistačiau sau pačiam būdinguosius jo taktikos požymius: nuolatinis ramus savim pasitikėjimas, savo galios savijauta, taip jog, rodos, niekam — net jam pačiam — nė į galvą negali ateiti, kad kas jam imtų ir pasipriešintų; taktingas su mokiniais elgesys, nekreipimas dėmesio į nereikšmingas smulkmenas, saikingas bičiuliškumas, lygus visų traktavimas, vengimas viso, kas jį mokinių akyse galėtų juokingą padaryti, — būtent, tarsenoj, mimikoj, mojuosenoj, eisenoj ir, apskritai, visoj laikysenoj; tas vyras visada švariai nusiskutęs bei apsikirpdinęs, dailiai susišukavęs, grynai nusiprausęs, rankos baltos, panagės švarios, skalbiniai švieži, drabužiai nedėmėti, neapdulkėję, neapibrizgę, nekiauri, netgi nenudėvėti, batukai visad blizgą, — žodžiu sakant, išorė ir povyza normalaus, visai padoraus piliečio, tariamo džentelmeno, kuris gėdos nedaro. O toks tipas berniukam imponuoja. Užtat jie jam daug ko atleidžia, ko kitam nedovanotų. Originalam nelengva būti pedagogais. Tai greit pastebėjau jau čia pat penktoj klasėj.

Vieną kartą, po pamokos, išdykėlis mano

kaimynukas Bieliavinas sukūrė mažytį incidentą, kuris mane labai nustebino: kai Lutzau jau stojos eiti, o vienkart gana triukšmingai atsistojo ir mokiniai, Bieliavinas pusbalsiu paklausė jį:

— Nikolai Pavlovič...

— O ką?

— Nikolai Pavlovič, ar tai tiesa, kad... Jūs esate... slaptosios policijos narys?..

Mane lyg kas šaltu vandeniu perpylė. Slaptosios policijos narys?.. Tiek buvau girdėjęs apie jos piktumą bei galią. O čia — vienas tos pabaisos narys gal čia pat — netgi mūsų mokytojas, klasės globėjas!.. Argi tai būtų galima?! Ir aš išgąstingai tai žvilgteriu vogtinai į Lutzau'ą, tai klausiamai į Bieliaviną. Ką atsakys mokytojas?..

Bet Lutzau, lyg niekur nieko, nė akių nepakeldamas, užskleisdamas žurnalą, ramiairimtai atsakė:

— Molči, Pavluša! (atseit: tylėk, Pauliuk!).

Ir išėjo, linguodamas žurnalą...

Tad kaip gi dabar? Ar Lutzau paneigė, ar prisipažino? Ar pabarė už nepagrįstą įtarimą, ar vien įsakė tylėti. Ne, vien pasakos! Negali būti, kad... Ne, niekai ir tiek!

Taip ir palikau tą klaustuką pakibusį ore. Nesiryžau Bieliaviną klausinėti. Tiek maža tepažįstamas maskoliukas.

Betgi ir drąsus tas kipšiukas. Išdrįsk tu

man tokį dalyką mokytojui stačiai į akis išdrožt!

Apsižvalgiau, be negirdėjo kiti mokiniai; bet iš minų nematyt, kad būtų girdėję. O ir vėliau neteko iš mokinių girdėt, kad Lutzau būtų slaptas agentas.

Vėliau sužinojau, kad šiuo atžvilgiu Bieliavino ne tiek drąsaus būta, kiek nesiskaityta su šiuo mokytoju, o norėta pasivaidint naujojo draugo akyse: Bieliavino tėvas esąs aukštas karo uosto valdininkas, ir Lutzau — geras jų šeimos pažįstamas ar netgi bičiulis.

Ir atėjo man į galvą nedora mintis: nėr dūmų be ugnies. Matyti, tas berniukas yra šįtą nugirdęs namiškius savo tarpe besikalbant. O jau tokie valdininkai, tur būt, žino, kas toks yra tas Lutzau.

Keista. Šiandien čia Amerikoj visi gerbiame FBI viršininką Allen Dulles'ą. O anais laikais laikėme nepadoriu dalyku būti slaptosios policijos nariu. Na, bet juk anais laikais vadinamasis špicelis tarnavo nesimpatingam režimui.

5

TĄ PAT DIENĄ NAUJI VEIDAI

Trečioji pamoka bene buvo lotynų kalba. Bieliavinas man pasakė, jog šito dalyko mokytojas esąs keistuolis Bašuk. A-a! tai bus tas pat, kuriam turiu atvežęs laišką iš palangiškio

lotynų kalbos mokytojo. Spėjau, jog tame laiške esu ir pats minimas, nes anas Mironovas žadėjo per tą Bašuką parūpint man Liepojoj uždarbio.

Bet štai Bašukas jau žengia į klasę.

Stambus blondinas, apyplike kakta, nebejaunas, apvytusiu veidu, ruda smaila barzduke, tankokais ant lūpų užsvirusiais ūsais, giliai įdubusiom, šviesiom liūdnom akim, lėtais pavargusiais judesiais. Nesižvalgydamas, tartum mokinių nė matyte nematydamas, užsilipo į katedrą, atsisėdo, tylėdamas atsiskleidė žurnalą, pasižymėjo, kas reikiant, ir prabilo grabiniu balsu, ką, būtent, jie šiais metais eisią ir iš kokių vadovėlių. Po šios praktiškos įžangos, vis tuo pat įdubusiu krūtininiu balsu ėmė tuoj pat dėstyti sekančiąją pamoką. Kalba iš lėto, aiškiai, bet taip liūdnai, lyg kokią nelaimę pranašaudamas. Ir vis palengva trauko nosį, tartum slogom sirgdamas. Ir kartkartėm šluostos delno viršum ūsus, kur bekalbant patenka tarp lūpų ir suvilgsta.

Klausaus atsidėjęs, nes jauste jaučiu prityrusį ir žiningą mokytoją, kuris tų žinių sugeba ir mokiniam perteikti. Atrodo, klausos ir visa klasė, nes tyli — nė čiukšt. Matematiko pamokoj nesilaikė taip ramiai — po truputį erzėjo bei kuždėjos. Iš to Bašuko plinta rimtumas, kurs veikia netgi nenuoramas.

Po pamokos išsekiau paskui mokytoją į koridorių ir, atsiprašydamas, sustabdžiau.

— Na, ir ką? — paklausė šis kažkaip nuvytusiai.

— Turiu atvežęs Jum iš Palangos laišką iš pono Mirinovo, — nedrąsiai aiškinuos, tiesdamas mokytojui nebešviežią laišką.

— A-a, iš Ivano Ivanovičiaus, — paėmęs laišką ir pažvelgęs į adresą, kiek gyviau pratarė Bašukas. — Gerai. Ačiū.

Ir, neįsileisdamas į tolimesnį pašnekesį, linktelėjo ir ėmė pavargusiai leistis laiptais žemyn. O aš grįžau į klasę, truputį nusivylęs.

Dabar didžioji pertrauka. Mokinių palikę nedaug: kas arčiau gyvena, išbėgo namon užkąsti; kas negali ar nenori namon žygiuoti, o turi pinigų, — nusileido į bufetą, kur tiek skanių bulkučių bei kepsnių vilioja širdis; o kas iš namų atsinešė užkandžio, čia pat dabar stiprina dvasią per kūną. Aš nieko neturiu iš namų atsinešęs; bėgt namon prašyt — ne! Pinigų neturiu, tad bufetas — nepasiekiama laimė. Na, ir žvalgaus po didžiulę klasę, kur pažįstamas — bent pasišnekėti — vis bus lengviau (sekąs pašnekesys su Bronišu — tai keleto įvairių su juo pasiplepėjimų santrauka). Kame tas Broniš?.. A, štai kur! besėdįs kertėj, palangėj, ir begriaužiąs keptą viščiuką, prisikąsdamas baltučio pyrago, kur storai užtepta sviesto. Nejučiom nurijau seilę ir neryžtai priėjau prie draugo.

— Sveikas! — prakalbinau, kaip ir pirmiau Palangoj, rusiškai.

— A, sveikas, sveikas! — pilną burną turėdamas, vargiai atsakė Bronišas. — O kur

buvai per pirmąsias dvi pertraukas, kad tik dabar mane prisiminei?

— Prisiminti tai iš pat pradžių prisiminiau ir būčiau norėjęs pasisveikinti, bet negalėjau — nepatogu buvo palikti naujuosius pažįstamus, Heinrichą, o paskiau Bieliaviną.

— A! Heinrichą! Mudu čia su juo vienam suole sėdiva; jis dabar — geriausias mano draugas. Betgi sėsk čia šalia, pasikalbėsim. Beje, gal norėtum užkąsti? Štai buterbrodas — še!.. Tik žinai ką? Nebekalbėkim rusiškai. Palangoj tai buvo kas kita — ten buvome dar vaikai, nesusipratę, o dabar jau žinomės, kas esą, tad kalbėsim lenkiškai, žinai, kaip sako Mickevičius: Litwo, ojczyzno moja...

— Gerai, kalbėkim lenkiškai, — neįsitikinusiu tonu atsakiau aš. — Tik jau turėsi atleist: juk aš dar silpnai tekalbu lenkiškai.

— Niekis, išmoksi, — jau lenkiškai atsakė Broniš ir toliau porina: — Vadinas, apie ką tatai aš čia norėjau?.. a-a! apie Heinrichą. Žinai, tai puikus berniokas. Ir jis dar turi tris brolius — Hans, Bruno, Gustel, — visi geri vaikai. Ir dar vieną seserį — Teresę. Ach! tai, kad žinotum, mergaitė! Už brolį Tonį vieneriais metais jaunesnė. Mokos moterų gimnazijoj. O graži! Panaši į Tonį, tik dar gražesnė!

— Bene tu, Juozuk, esi ją įsimylėjęs? Ką?

— O jei ir taip, tai gi kas?

— Na, žinoma, žinoma... Bet ir tas Tonis labai mielas. O kas tokie jų tėvai?

— Turtingi pirkliai. Turi dvejus savo rū-

mus ir puikią delikatesų bei gėralų krautuvę Kornstrassėj... žinai, geriausioj Liepojos gatvėj... Aš pas juos dažnai užeinu, o berniukai pas mane apsilanko. Juk ir tu pas mane užeidinėsi — ar ne? Mes su tatku ir tarnautoja Mansveta gyvename Badestrasėj, vila Emma, antrame aukšte...

Tuo tarpu pertrauka pasibaigė. Suskambėjo skambalas. Mokiniai sugūžėjo atgal į klasę. Dabar turi būti graikų kalba (bent taip po 60 metų prileiskim).

— O kas mum dėstys graikų kalbą? — klausiu savo kaimynuką.

— Bergmann. Leberecht Leberechtovič Bergmann (ar Leberechtovič — dabar tikrai nebeprisimenu). Ir tas šelmis Pavluša galėjo pridurti dar: Niemec kolbasa. Taip, tikra dešra. Stambi, apvali, riebi. Ir rami. Ir nepavojinga. Kaip tikra dešra. Bet išmokti pas jį šį-tą galima. Nors parako jis ir neišrastų...

Leberecht Bergmann įžengė. Smalsiai sužiurau. Tikrai stambus, apvalus, riebus. Blondinas, plikai skustu veidu, trumparegėm akim, kiek atvipusia stora apatine lūpa, kas povyzą daro kiek paniekiamą; bet aplink lūpas nejučiom virpa linksmumo ir geraširdiškumo gaisai.

Išdidžiai žvilgterėjo į savo būsimąsias aukas, išpūtė lūpas, palengva atsisėdo į katedros kėdę, patogiai pasidėjo žurnalą, meiliai atsiskleidė ir ėmė pedantiškai atlikinėti žurnalinius formalumus. Baigęs, olimpiškai atsitiesė,

kaire alkūne patogiai atsilošė į stalčių, generoliškai apžvelgė 35 poras įbestų į save akių, mintingai prisimerkė, dešine svajingai paglostė riebų smakrą — ir nebesuvaldė šypsnio. Nusišypsojo ir visa klasė. Narsuoliai netgi mandagiai sukikeno.

— Nebaisus! — sprendžiau aš ir nusišypsojau.

— Džiaugiuos, kad džiaugiatės, man atėjus; bet, manau, nesate užmiršę, kad atsinešiau graikų gramatiką (čia jis pakėlė sulig akim dešinįjį rodomąjį pirštą, lyg memento), tad spėju, kad malonus jūsų priėmimas ir jai skirtas ir kad ji nebus jum pabaisa, o vien miela sesutė, — prabilo Herr Oberlehrer (o aš čia jo žodžius pakartojau ne pažodžiui, tik pabūdžiui), apžvelgė klausytojus, lyg sakyte sakydamas: juk jaučiate, kaip sąmojingai mano pasakyta! — ir pats pirmas dar plačiau nusišypsojo. Nors mokiniai ne taip aukštai vertina jo sąmojį, kaip jis pats, bet, taip jo paties provokuojami, laiko malonia pareiga pareikšti, kad esą patenkinti, — ir garsiai sužvingo.

— Na, gana, gana! — užsidėdamas rimtą kaukę, patenkintai sako pedagogas. — Pradėkim darbą! — ir ima aiškinti kurį ten elegantiškosios helenų sintaksės dėsnį. Dėsto jis blankiai, nelengvai susidorodamas su ta rusų kalba, kuri jo lūpose skamba įtartinai germaniškai; dėsto betgi užtenkamai įkandamai, taip jog mokiniai šiaip-be-taip tą dalyką išmoksta.

Ne kartą per ketverius metus teks stebėtis, kaip tatai čia išeina, kad mokiniai to Leberechto neėda, kaip kad griaužte griaužia kurį kitą: juk jis ir pakankamai silpnas, ir tiek pat juokingas. Iš pradžių tai aiškinaus tuo, kad Bergmano dėstomasis dalykas yra nelengvas, o gimnazijos programoj svarbus; tad menki juokai įerzinti mokytoją; jam užtektų vien keletą kartų duoti smarkuoliam kokį rusišką tekstą išversti raštu į graikų kalbą — ir visas jų mitrumas išgaruotų kaip kamparas: tiek ten toj graikų rašyboj kablių — tų epsilonų ir ėtų, tau'ų ir tėtų, omikronų ir omėgų, oksytonų, barytonų ir cirkumfleksų, jog pabirtų dvejetukai, lyg žydams dykumoj putpelės. Bet ilgainiui supratau vien to neužtenkant šiam atvejui išaiškinti: juk visur esama mokytojų, kuriem mokiniai raiti ant sprando jodinėja, nors jų dalykas ir labai nelengvas ir labai svarbus. Tad, matyt, Bergmane glūdi ta tramdomoji vyriška jėga, kurią moksleiviai instinktyviai jaučia, todėl ir neprovokuoja pernelyg, nors ji giliai slypi po geraširdiškumo ir nežvitrumo klodais.

Čia tenka valandėlei pertraukti pasakojimo tėkmę ir pakalbėt apie Buljką. Kas gi tai per viena? — paklausit nustebę. Dalykas štai koks: Bergmanas, norėdamas kartais pašiepti kurio mokinio vaikiškumą, mėgsta jam tarti: „Tu, regis, nori buljkos su sviestu". Kaip vokietis, jis neįstengia ištarti kieto l, o taria jį vokiškai minkštai. Tas buljka nognai patiko

mokiniam, ir jie perkrikštijo Bergmaną Buljkos vardu.

Tasgatės, jie geba nepiktai pajuokaut savo tarpe apie tą Buljką; geba neužgauliai net į akis, taip sakant, per nosį pabraukyt, bet neklaidinga jaunimo uoslė verčia išlaikyt saiką: juk tai — vienas iš senesniųjų vokiečių pedagogų, kurie sudaro rinktinį gimnazijos brendulą, — su jais nejuokausi! Tiesa, Bergmanas — tai ne direktorius Wohlgemuth, ne mokytojas Schoen ar Grosset; jis, taip sakant, priklauso prie antrojo garnitūro; bet vis dėlto...

Penktoji, paskutinioji pamoka. Mokiniai jau nelyginant atšipę — neramūs, nekantrūs, kandūs, lyg musės prieš persimainant orui. Per pertrauką vienas gabus karikatūrininkas lentoj kreida nupiešė biustą: profilis išdžiūvusio raukšlėto senuko su ožio barzdele ir liūdnai nusvirusiais ūsų galais. Veidas būtų visai panašus į didžiojo Origeno, kaip jis patiekiamas Bažnyčios istorijos vadovėliuose; tik kad šitas lentoj pavaizduotasis akiniuotas, ir jo mina tokia sopulinga... Mokiniai skaniai juokias ir visi teigia: Na, ir panašus gi į mūsų Keldyšių! — Bene Broniš man sako:

— Tai — mūsų istorijos mokytojas. Tuoj ateis. Pats pamatysi!

(Čia vėl turiu skaitytojus atsiprašyt: šitas epizodukas su Keldyšium įvyko gal ne pat pirmąją dieną; po tiek daug metų nebegaliu tiksliai nustatyt mokytojų pasirodymo eilės).

Kai Keldyš atėjo, nejučiom šyptelėjau:

nagi ir panašus! Tokie pat žili plaukai šepečiuku, tokia pat ožiška žila barzdelė ir žili liūdni ūsai. Ir tas pat nusinešiojęs veidas, rūpesčių išakėtas, kur visose raukšlėse, rodos, buka kančia slypi.

Įėjęs mandagiai pasisveikino, linktelėjęs ir „zdravstvujte“ ištaręs. Rodos, geras, tik užuitas žmogus. Akys taip nedrąsiai pro auksinius akinius į aslą žiūri. O žiaunos, matyt, vidinio nerimo ar chroninio nervingumo spiriamos, vis taip kruta, tartum jis tarp dantų kažką trintų, ar, nelyginant, gromuliuotų. Mokiniam tai patinka — puiki proga pasišaipyti. Dar tiek nesubrendę, kad galėtų priežastį suprast ir pasigailėt.

Kol mokytojas triūsia savo žurnale, mokiniai irzi, šnibždas, pusbalsiu juokias. Keldyš pavargusiai kelia galvą nuo užrašų ir išblukusios akim vis dėlto pastebi, jog moksleivių žvilgiai visi krypsta lentos link. „Kas ten toks?“ jis klausia. Atsako negauna. Tik visi ima dar labiau juoktis. Tad Keldyšius, susidomėjęs, lipa nuo katedros ir eina prie lentos. Mokiniai smalsiai nutilo.

O mokytojas reaguoja beveik visai tiksliai, kaip visko prityręs senas paukštis: jis žvilgterėjo, pažino, nusisuko ir grįžo katedron, beveik visai neišdavęs įsižeidimo, tik su krisleliu paniekos liepęs padieniui nutrinti tą kreveizinį. Tai padarius, tuoj, be jokių papildomų žygių, ėmė klostyt viduramžio istorijos įvadą.

Kalba jis gana lengvai ir plačiai, gerokai atsitraukdamas nuo vadovėlio, aukštoku stilium, kiek per aukštu, tad nesudomina. Greit pastebėjau, jog Keldyšius per daug pats kalba, o per maža verčia kalbėti klausytojus, per retai juos klausinėja ir per palankiai įvertina atsakymus, taip jog mokiniai visai liovės mokęsi istorijos, pasitenkindami tuo, kas atsitiktinai užkliuvo atminty. Nebijo ypač dėl to, kad atsakinėjant yra visai lengva mokytojui patikt ir gerą pažymį gaut, bet tik išvesi jam jo mėgiamą arkliuką — katalikiškojo viduramžio tariamąjį obskurantizmą ir jo naikintoją bei progreso vykdytoją pažangiąją mintį, Europos civilizaciją ir jos, esą, priešą — Katalikų Bažnyčią. Jei nemoki pamokos, imk tik klausiamas drąsiai kalbėti apie tas tariamąsias priešybes — beregint mokytojas nušvis, akys sužibės, veidai iškais — ir jis ims tau karštai pritarti; ims pats įsiterpti ir daugiau pats kalbėti, nei tau betenka, ir galop gausi gerą pažymį.

Tasgatės, Keldyšius stengias-triūsia. Kažką kalba. Kažkokie dulkėti žodžiai monotoniškai dūzgia tvankiam ore. Penktosios pamokos atobūkis jaučiamai slegia atidą. Visi nekantriai laukia galo. Išimtis čia vienas mokytojas. Kalba, kalba... Ir vis kartkartėm jo kalboj girdėti „Jevropeiskaja civilizacija... Jevropeiskaja civilizacija“. Ir taip dažnai jis tuos du žodžius savo pamokose mini, jog mokiniai yra jį praminę Jevropeiskaja Civilizacija.

Visa žemėj, bloga ar gera, pagaliau baigias. Pasibaigė ir istorijos pamoka. Triukšmingai pulte išpuolėm į gatvę — ir namo!

6

GILYN Į DARBO MIŠKĄ

Antrą rytą einu į gimnaziją — į tą mano akim kol kas vis dar palocių — ir gromuluoju rūpestelį: kurie šiandien nauji mokytojai pasirodys ir kokie iš viso bus besą tie liepojiškiai viešpačiai? ir kaip man toj gimnazijoj seksis? O būtinai reikia, kad sektųs — šiaip nepaleis nuo mokesčio. O šis beveik dukart brangesnis už palangiškį — visos aštuoniasdešimt rublių! Anais laikais tai buvo didžiulė suma. Už pirmąjį pusmetį turėsiu kuo užsimokėti. Bet kaip bus antrajam? Reikia pasirūpinti uždarbio, o svarbiausia — kad gimnazija paleistų nuo mokslo mokesčio. Tad teks stipriai padilinti kėslą prie vadovėlių.

Nuėjau į savo klasę, sėdaus savo vietoj, pasisveikinęs su Pavluša Bieliavinu, kuris beskaitąs kažkokią aplamdytą knygą. Kurią pamoką turim dabar? — klausiu jį. „Rusų literatūros“, atsako Pavluša, neatsitraukdamas nuo knygos. Aš vėl klausiu: O kas yra mokytojas? Pavluša nenorom burgteli: „Papilov, Pavel

Nikolajevič. Tai — gimnazijos perkūnija, nors ir niekuomet negriaudžia. Tai—gal geriausiasis, nors ir sunkus mokytojas. Teks po juo privargti. Na, bet pats pamatysi!"

Ir pamačiau pro duris beįžingsniuojantį mažais žingsniukais neaukštą, kiek palinkusį priekin, tartum truputį kuprotą, dar nesenį vyrą, belaikantį dešine už kampelio žemyn nusvirusį žurnalą. Nuleidęs galvą, nepažvelgęs į giliai nutilusią klasę, priėjo ir užlipo į katedrą. Taip pat nepakėlęs akių, sėdos, atsiskleidė žurnalą, perbraukė delnu per apyilgę tamsiai rusvą barzdelę ir ėmė kažką žurnale žymėti.

„Tai tas žmogelis yra tas kietasis Papilov!" — mąstau aš, atsidėjęs stebėdamas mokytoją. „Bet jis neatrodo toks baisus". Iš tikrųjų: ta galva su ilgais tamsiai rusvais plaukais, kartkartėm svyrančiais ant aukštos dailios kaktos, tas taisyklingas blyškus veidas su gražiom žydrom akim, kiek pavargusiu žvilgiu, su tiesia graikiška nosim, ta švelni burna su slypinčiu joje kažkokiu ilgesingu šypsniu primena rusų kartais vaizduojamą Kristų-Spasą, kaip kad jie sako. Tad kur čia tas pavojingas kietumas, apie kurį kalba Pavluša?

Be nereikalingų įžangų, be pokštiškų posakių, be šaunių žodelių, mokytojas įvedė klausytojus tiesiai į mišką: kas yra žodinė kūryba, kas yra liaudies kūryba, kas yra literatūra — trumpai, sausai ir aiškiai, ir tuoj apie konkrečius dalykus — liaudies kūrybos rūšis, pirmiausia apie mitologines dainas. Nuo seno-

vės slavų mitologijos mokytojas perėjo prie jų buities bei atitinkamų dainų.

Ar šį, ar kurį sekantį kartą, baigęs dėstyti einamąjį kursą, Papilovas išsitraukė ploną knygutę ir pareiškė, dabar paskaitysiąs naujesnio rusų rašytojo veikalėlį, kad pratintumės prie gražaus stiliaus. Rusų kalboj vienas iš puikiausiųjų stiliaus meisterių esąs Turgenevas, o šitas štai veikalėlis esąs jo apsakymėlis „Biežin lug" (Biežinų pieva).

Ir jis ėmė skaityti. Balsas malonus. Tarimas aiškus. Intonacijos tiksliai atitinka turinio įvairavimą. Skaitytojas kartkartėm pertraukia skaitymą ir nurodo bei paaiškina ką nors itin gražų — čia posakį, čia gamtovaizdį, čia charakteringą asmens bruožą.

Pamoka pasibaigė nė juste nepajutus: dalykas įdomus, nors mokytojas ir neiškalbingas; tik skaito jis žavimai. Papilovas kažkaip pavargusiai stojos, iš lėto pasiėmė, ką atsinešęs, ir, nieko mum nebepasakęs, rimtu veidu, neryžtais žingsniais išėjo.

Po pertraukos kita pamoka — sakysim, ta, apie kurią dabar papasakosiu. Sugūžėjom atgal į klasę, o prie lentos didelė spūstis — mokiniai besigėrį nauja karikatūra: aukšta kokoso palmė; pačiam jos vainike betupįs plikas vyrukas, abiem rankom susiėmęs belaikąs dideliausią kokoso riešutą, tokio pat dydžio bei išvaizdos, kaip ir jo nuplikusi galva — belaikąs ir godžiai begriaužiąs; o tas veidas tai tikros bezdžionės, o vienkart gyvas prancūzų

kalbos mokytojo veidas! Ir juokinga, ir gražu. Gaila, kieno nors nepaklausiau, kas tas karikatūras — vakarykštę ant Keldyšiaus ir šiandienę ant Kelsono — nupiešė. Spėju, kad vienas mūsų penktokas Kallmeyeris. Kiek vėliau vieną kartą radau klasėj ant jo suolo, prie jo daiktų, popieriaus lakšte braižinį: danguje pusmėnulis, kaip piautuvas; ant žemutinės briaunos sėdi turkų sultonas, glėby laikydamas turkišką moterį; o mėnulis pačiam vidury jau skyla ir veikiai lūš... O apačioj parašytas dvieilis:

Der Tuerke faellt, der Halbmond geht in Stuecke:
Es ist, o Mensch, so auch mit deinem Gluecke.

Tie žodžiai anuomet atrodė visai pranašiški: Turkija pūte puvo; Vakarų diplomatai ją vadino „Bosforo Ligoniu", o Rusų caras rimtai galvojo užpult ir paglemžt bent tą Bosforą su Konstantinopoliu, o jei galima — ir Dardanelus, ir Palestiną: juk Rusija esanti Bizantijos paveldėtoja ir tikrosios krikščionybės atstovė.

Grožėjaus anuo Kallmeyerio braižiniu bei dvieiliu ir su pagarba į vyrą žiūrėjau. Ta pagarba dar labiau paaugo, kai iš kažko nugirdau (tur būt, iš Tonio Heinricho), jog jis jau spausdinąs savo rašinius vokiečių laikraščiuose. Po daugel metų teko man aptikti vokiečių spaudoj minimą kažkurį Kallmeyerį — gal aną pat mūsų klasės draugą?

Iš laiko tolio regiu šį anoj penktojoj kla-

sėj: kiek atokiau nuo katedros sėdi sau ramiai ilgaplaukis jaunuolis, kokių 17 metų, dailiu, stambiais bruožais, inteligentingu veidu; ant ilgokos tiesios nosies auksinis pince-nez; rankose vokiškas laikraštis; vyras atsidėjęs skaito ir, atrodo, nieko nemato nei negirdi, kas aplinkui dedas.

Bet štai įeina klasėn, sakysim, mūsų matematikas, kartkartėm kultūringai atsikrenkšdamas, laisvai žurnalą linguodamas, tartum niekur nesižvalgydamas, o viską pastebėdamas. Žinoma, ir karikatūrą. Nuolaidžiai šyptelėjo ir liepė padieniui šedevrą nutrint.

Šį kartą, sakysim, geometrija, pirmąkart, tad pavojaus, kad klausinės, nėra, ir moksleiviai, nors atsargiai, bet gana laisvai daro, kas kam įdomiau, kai mokytojas dėsto savo mokslo išgales, čia sėdėdamas katedroj, čia braižydamas lentoj įmantrias teoremas.

Pamoka pas Lutzau paprastai praeina be jokių incidentų. Taip ir šioji baigės laimingai. Dabar, sakysim, tebūna vokiečių kalba. Apie vokietį mokytoją, tur būt, šį-tą iš anksto sužinojau iš Bronišo ar Heinricho: tas vokietis esąs toli gražu ne toks pajėgus mokytojas, kaip direktorius Wohlgemuth'as, ar Schoen'as, ar Grosset'as, nors ir toks pat vokietis, kaip ir šie: tas Jander'is esąs ramus keistuolis; galgi ir ne keistuolis, tik ne per gudrus geraširdis, maloniai juokingas ir niekam nepavojingas, betgi ir ne labai naudingas.

Bet štai Janderis jau ir beįeinąs. Vyras stambus, drūtais pečiais, apdribęs, sunkia eisena. Galva didelė, ilgais, tiesiais, užpakalin sušukuotais, senokai nebepakirptais plaukais. Stambūs, geraširdiški, gana taisyklingi veido bruožai. Ant apytrumpės, bet drūtos nosies dideli sidabriniai akiniai. Trumparegės akys žiūri lyg nustebę, ypač kad ir mėsingos geros lūpos žiopso praviros.

Išvydę jį, mokiniai pašiepiamai, bet draugiškai sugageno. „Ruhe!“ (kas išėjo lyg Huė) netragiškai šūktelėjo mokytojas, nė pats, matyti, nesitikėdamas norimojo efekto, sėdos katedroj ir atsidėjęs knisasi žurnale ir kažką įrašinėja. Mokiniai toliau be atodairos gagena sau, bet gana pakenčiamai. Janderis vėl: „Huė!“ Pasėka ta pati. Mokiniai patenkinti, lyg tai būtų maloni pramoga.

Jander ima Gretmano Lesebuch, atskleidžia kažkur vidury ir vokiškai pareiškia: dabar skaitysim, versim ir paskiau pasakosim Wilhelmo Hauffo „Das Wirtshaus in Spessart“. Mokiniai vidutiniškai gagena. Mokytojas kantriai taria tą amžiną Huė ir ima gerkliniu balsu skaityt; bando ir verst, bet rusiškai jam eina, kaip kuinui su sunkiu vežimu į stačią kalną, tad jis tą darbą išmintingai paveda paeiliui mokiniam vokietukam, kurie rusiškai moka daug geriau už jį. Pastebėjęs, kad tuo būdu sekančiam kartui susidarys ilgoka pamoka išmokti (mat, tenka ne vien mokėt išversti tą perskaitytąjį klasėj tekstą, o ir vokiškai at-

pasakoti — kas nevokietukam sunku), vienas mokinys atitraukė mokytoją nuo darbo labai paprastute priemone, bet stipria mokytojui pagunda:

— Herr Oberlehrer, verčiau papasakokit mum, kaip keliavot po Vaterlandą.

O mokytojas buvo didelis mėgėjas keliaut pėsčias po gimtąją šalį ir dar didesnis — pasakot apie tas savo keliones. Pagunda buvo per didelė, ir Jander ėmė pasakot savo kelionių nuotykius, pasiskonėdamas, užmiršdamas net savo Huė sušukti, kai kuriam kampe mokiniai per daug suirzta. Iš pradžių bandžiau sekt ir suprast; bet pasirodė besą neįmanoma suvokt, ką ten tas vokietis gargaliuoja. Tad ėmiau sklaidyti Lesebuchą ar palaidai svajoti.

Dar viena pamoka — ir šiai dienai gana.

7

IEŠKANT BUTO IR BIČIULIŲ

Ir prasidėjo neramios dienos: reikia susirasti vietelę, kur galėtum pastoviai priglust, ir aplankyt senus pažįstamus, kurie reikale patartų ar pagelbėtų.

Visų pirma einam su Ane į klebonijos kiemą, į mokyklos pastogę, kur mum turėtų tekti kambarys. Bet ten vis dar pilna bobelių. Jos teisinas, kad jom ta pat bėda, kur ir mum: jos

taip pat bėgiojančios, ieškodamos, kur pastoviai prisiglaust.

Na, ką veiksi? Tikrovė yra tikrovė. Eisim kartą pas Mansvetą, kur tarnauja pas generolą Bronišą (o gal aš vienas nuėjau, tik ne pas Mansvetą, o pas Bronišiuką). Ta Mansveta Strakšaitė, senesnė Anės pažįstama, su kuria tarnavo Kretingoj — Anė pas teismo tardytoją Toropovą, Mansveta pas muitinės viršininką, abidvi uoliai maldingos, abidvi karštos patriotų kunigų šalininkės, kunigų, kuriuos maskoliai kalino Kretingos bernardynų vienuolyne; abi persisunkusios jų idėjom — gaivint lietuviškąjį susipratimą, kelt žmonių apšvietą, gabent draudžiamus lietuviškus spaudinius per sieną ir skleist juos žmonėse, mokyt vaikus bei paaugusius skaityt bei rašyt; abidvi drąsios jaunystės drąsa, nepaisančia pavojų. Mansveta keleriais metais vyresnė, labiau prityrusi. Kretingoj ji labai sėkmingai gabeno knygas per sieną: muitinė čia pat prie sienos, niekieno neįtariama nei nestebima; šmukulninkai priduoda krovinius ligi pat padaržės; Mansveta naktį juos pasiima pro tvorą ir paslepia muitinės name, o paskui jau jiedvi su Ane po truputį, kaip pelės, išnešioja bei iškaišioja, kam reikiant. Kuriam gi maskoliui galėjo ateit į galvą, kad draudžiamuosius raštus platina pati trukdomoji įstaiga? Dabar čia Liepojoj Mansvetai bus daug sunkiau eiti knygnešės pareigas. Bet, kaip greit pastebėjau, ji ir čia beplatinanti „Tėvynės Sargą“ bei „Kryžių“:

ir aš pats iš jos gaudavau jų pasiskaityti, ir patį generolą mačiau juos beskaitant. Nebežinau, ar mano Anė dar padėdavo jai. Gal ne, kadangi ir be to turėjo daug rūpesčio bei vargo.

Kaip jau minėta, tas gargždiškis dvarininkas, Mikoliškių generolas leitenantas Lucjan Broniš, gyvena švarioj ramioj Badestrasse (Maudymosi gatvėj), vešliais medžiais apsodintoj, „Emmos" viloj, paprastoj, bet orioj, antrajam aukšte. Pro kur pas tokį poną eisi? Žinoma, pro virtuvės duris. Reikia paskambinti. Netrukus pasirodo tarpdury Mansveta, draugiškai, bet rimtai, šypteli, įleidžia, nuoširdžiai sveikinas, kaip su senu palangiškiu pažįstamu, nes Palangoj gana dažnai tekdavo lankytis Bronišo viloj (tokioj lyg viduramžinėj pilaitėj), draug su Juozuku mokytis pamokų ir žaist. Užjaučiamai klausinėja, kaip mudviem su sese klojas. Mansvetai gerai trys dešimtys su viršum, o kokia ji dar jaunyva. Tokia švarutė, nors ir labai kukliai apsitaisiusi, atrodo netgi poniškai. Ypač tas įmantriai taisyklingas veidas su drąsia kiek kuprota, bet gražia nosim, su tamsiai rudom didokom akim po ryškiais, gražiai užbrėžtais juodais antakiais, juodais glaudžiai sušukuotais plaukais, nedidele elegantiškai išpiauta burna, stipriu, energingai pasidavusiu į priekį smailoku smakru — inteligentiškai poniškas veidas, nors tai ir paprasta kaimietė mergaitė, jokios mokyklos nėjusi, vien geruose namuose tarna-

vusi ir atidžiai skaitanti lietuviškus katalikiškus laikraščius bei knygutes, užtat karšta lietuvė patriotė ir šviesi bei uoli katalikė, tiesiog davatka, tik visai gražia prasme (Dieve, mum duok kuo daugiausia tokių davatkų!). Nustebęs konstatuoju, jog ji stipriai panaši savo išvaizda į aną slaptąją vienuolę panną Anną: toks pat nekaimietiškas įdvasintas veidas, toks pat jame ryškus nekasdieniškumas, tokia pat jame išsiliejusi maldingumo atošvaistė, toks pat santūrumas kalboj, rimtumas elgesy, kantrus malonumas santykiuose su žmonėm. Tik Mansvetoj nėra to saldrūgštumo, to tirpstančio nežemiškumo, to leipulingo apsimarinimo, to manieriško drovumo su baimingais ar atsargiais pažvelgimais ir ūmais blakstienų nusvirimais; Mansveta daug paprastesnė ir žmoniškesnė — geba ir santūriai pajuokauti, ir, reikalui esant, pasiginčyti bei pakovoti, tik vis ramiai ir saikingai; Mansveta išmintingesnė ir gudresnė (tai matyt ir jos aštriai gyvam žvilgy, ir kartkartiniam ironiškam šypsny); Mansveta energingesnė, drąsesnė ir, taip sakant, vyriškesnė (kas regėt ir švelnučiam ūsiukų šešėly jos ryškiose lūpose). Toji mergaitė mudviem su sese pasidarė itin brangi, kadangi tais pirmais sunkiais mudviem metais Liepojoj ji buvo mudviem svarbi moralinė parama savo bičiulišku palankumu, patarimais, paguoda ir, tur būt, kai kuo labiau apčiuopiamu (bet tai pasiliko jos su Ane paslaptis). Visą amžių mūsų bičiulystė išliko gy-

va. Džiaugiuos, kad jos senatvėj galėjau jai bent tuo atsilygint, jog padėjau jai savo paliudijimu gauti šiokią-tokią knygnešių pensijėlę.

Bet galop reikia užsukt ir pas Bronišiuką. Mansveta jam jau pranešė. Tad štai atsiskubina Juozukas, mandagiai džiaugdamasis, blizgančiom šviesiom akutėm, plačiai šypsančia didoka burnike mažam rožiniam lėlės veide, tvarkingai sušukuotais į šalį vešliais šviesiais plaukais: „A! tai tu galop vis dėlto atėjai!“ — sutinka jis mane lenkiškai ir vedas į savo kambarį, erdvų ir šviesų, kukliai bei švariai įrengtą, ir tuoj rodo savo turtus: iliustruotas jaunimo knygas, elementarinės fizikos prietaisus, galvosūkinius žaidimus, žaislines mašinėles ir įvairius padargus ir t.t. Man, tokių daiktų niekuomet neturėjusiam, ir akys apraibo.

Taip įsimirėm į žaidimus-bandymus, jog nė juste nepajutom, kad kažkas iš šalies mudu stebi. Pats generolas... Pastebėjęs tėvą atėjus, Juozukas be ceremonijų „A, tatek“, sako, „o mudu čia su Vaitkum žaidžiam“. Pavadint generolą tatku-tėvuku! Kuo nepasipiktinau. Bent nustebau. Kaip bemokėdamas, pareiškiau tam dideliam ponui nuoširdžią pagarbą — išsitiesdamas, paskui nemikliai nusilenkdamas ir gimnazistiškai čiuožtelėjęs kairiąja koja.

Su generolu buvau susipažinęs jau besimokydamas Palangoj. Sūnus buvo su manim toj pat klasėj — pirmojoj ir antrojoj, iki juodu persikėlė į Liepoją. Esant antrojoj klasėj, ge-

nerolas paprašė mano tėtį, kad leistų mane kartkartėm nusivežti į jo vilą, kur galėtume su Juozuku arčiau susibičiuliaut, vienkart žaisdami ir vienkart besimokydami. Tėtis, žinoma, mielai sutiko. O aš tik nustebau ir kiek nusigandau: o jergau! teks buvot pas tokius ponus! bugštu!.. Bet ką vaikas veiksi, kai tokie galingi veiksniai tave veikia? Tad gavau sutikti. Ir pasirodė, kad ten besą ne taip jau baisu, nors kiek ir varžiaus, ypač labai poniškų poniučių-tetulių! Generolas, nors anuomet atrodė ir labai didingas, buvo gana jaukus, ne kaip tos tetos: mat, jis vis tiek vyras, kaip ir aš pats, o ten — moterys, kažkas nesava, nejauku.

Dabar, po dviejų metų, pats jau šešiolikametis, truputį kitokiom akim žiūriu į tą poną: jis atrodo man sumažėjęs ir nebe toks bugštus. Vadinas, tai neaukštas, lieknas, tiesus vyras, pilkai civiliai apsidaręs, išblyškusiu, protingu veidu, apyžiliais plaukais ir tokia pat nedidele barzdele bei atitinkamais tiesiais ūsais, plonai susuktais galiukais.

Žinau generolą Bronišą esant neišdidų, malonų žmogų, man labai palankų; o vis dėlto jo akivaizdoj vis dar jaučiuos nedrąsiai: juk tai — įžymus vyras, mokytas, net išradėjas, garsaus rusų inžinieriaus generolo Totlebeno globotinis, vyras, kurį, kaip savo akim esu matęs, pagerbia Kretingos ir Palangos grafai, net pats vyskupas Paliulionis. Ypač mane varžo tai, kad generolas mane kalbina vis lenkiškai, o aš silpnai temoku ir, kai tenka kalbėti tąja kalba, pats sau atrodau juokingas, tiesiog

kvailutis, o taip norėtųs to įžymaus vyro akivaizdoj atrodyt bent šio-to vertam.

Ir tas tatai vyras stovi štai prieš mane, kažkaip linksmai primerkęs nedideles akis ir tėviškai man šypsodamas pro žilsvą barzdą bei ūsus.

— A! tad ir Jūs jau atvykote pas mus į Liepoją, Panie Vaitkus! Džiaugiuos ir sveikinu! — byloja generolas su manim, tartum su paaugusiu. Nuostabus dalykas: nei lig šiol nebuvo tekę, nei vėliau niekuomet neteks girdėti tą poną Bronišą kalbant rusiškai (nors žinau jį puikiai mokant tą kalbą), ką jau bekalbėt — žemaitiškai. Buvau pastebėjęs, jog ir kiti lenkų ponai taip pat elgias be jokių atodairų, lyg taip savaime suprantamai ir turį būti; ir verste priverčia kitus prie jų prisitaikint. Ir tai jau gerai žinojau, jog lietuviai, kur bent kiek pralobę ar prasimokslinę ir norį būti panašesni į „žmones", stengias kiek įmanydami pramokt lenkiškai bei rusiškai ir kalbėti tom kalbom, jei tik kas prakalbins, o netgi neprakalbinti bando kalbint kitus rusiškai ar lenkiškai, jeigu tik jie atodo bent kiek mokytesni ar poniškesni.

Šiek-tiek paklausinėjęs mane, kur apsigyvenau ir kaip patinka gimnazijoj, generolas atsisveikino, paraginęs dažniau lankytis pas Juozuką ir draug su juo ruošti pamokas, kaip kadaise Palangoj.

Lengviau atsikvėpiau, ponui išėjus, ir, dar kiek pasižmonėjęs su Juozuku, grįžau namo pamokų ruošt.

8

ATEITIS IMA AIŠKĖT

Nauja mokslo diena. Einant per gimnazijos sodelį, pasigirdo visagalinčiojo skambalo balsas: Melstis! Pakabinęs kepurę į kobinį, viesulu nulėkiau į tikybos pamokos salę, kur katalikai prieš pirmąją pamoką susirenka maldos. Tuoj pat pasirodė ir kapelionas, kaip jovaras; susikaupęs, tylus. Atsiklaupė ant katedros pakopos. Visi suklaupė, ir Broniš, kur yra sutikęs šiemet kas dieną atlikti tą pareigą, ėmė drąsiai, skambiu balseliu iš brošiūrėlės kalbėti lotynišką maldą. Rusų vyriausybė savo laiku buvo bandžius ir čia, kaip ir Lietuvos gimnazijose, įvesti bendrą visiems rusišką maldą. Katalikai ir čia, kaip ir kitur, pasipriešino, suprasdami, kad tas rusų žygis yra tik žingsnis į numatomąjį supravoslavinimą bei surusinimą. Ta kova katalikam čia, Liepojoj, nebuvo nei sunki, nei ilga, nei aukų nepareikalavo, kaip Mintaujoj ar kitur. Kodėl? Kapelionas man vėliau pasakojo: kai jis nuėjo paaiškinti direktoriui Wohlgemuthui, kad katalikai negali nusileisti tai maskolių užmačiai, direktorius visiškai su juo sutiko ir patarė katalikam „susirgti", kol jis, Wohlgemuth, su kuo reikiant padarysiąs reikiamus žygius Rygoj

pas apygardos globėją ar Peterburge, švietimo ministerijoj. Kai kapelionas pastebėjo, jog toks masinis susirgimas bus per daug neįtikimas bei sensacingas, o ir taip ilgai sirgt bus labai jau nepatogu, direktorius sutiko žiūrėt pro pirštus, kai katalikai maskoliškosios pamaldos metu kur nors išsislapstys. Taip ir padaryta. O direktorius ir klebonas Roopas per kitus įtakingus vokiečius Peterburge gana greitai pasiekė tai, kad nedoras vyriausybės įsakymas buvo atšauktas. Tą įvykį man papasakojo pats kapelionas Visbaras.

Pažiūrėkim, kaip jis atlikdavo savo mokomąją pareigą. Pavyzdžiui imkim jo pamoką apie imperatorių Julijoną Apostatą, tą savo laikų romantiką, įsimylėjusį didingąją Romos praeitį, puikiąją romėnų-graikų kultūrą, kūnišką-plastišką-jautulinę jų tikybą, kur tokia žmogiška, ir fanatiškai nekenčiantį krikščionybės, kuri, jo nuomone, sunaikinsianti visas anas gėrybes ir užleisianti ant gražiojo antikinio pasaulio barbarybės tvaną (tuo tarpu kai iš tikrųjų krikščionybė išsaugojo tos aukštos kultūros pradus, juos įskiepijo jaunosiom barbarų tautom ir jas auklėjo bei švietė, iki jos pačios galės toliau kurti naują kultūrą ant antikinio pagrindo).

Kapelionas dėsto dalyką draugiško pasiplepėjimo būdu, gyvai, lengvai, skleisdamas kažkokį subtilaus vyriško jumoro žavesį, nejučiom žerdamas blizgančio sarkazmo druskos— kaip tas hellenistas imperatorius skersdina ir

degina tūkstančius galvijų aukų dievaičiams, uždvokindamas miestus ir atgrasydamas nuo stabmeldybės net ir tuos, kurie šiaipjau būtų linkę į ją; kaip jis, vyriausiasis šventikas — pontifex maximus — savo rankomis, rimta mina, graibstosi po paskerstųjų gyvų padarų dar garuojančius vidurius, spėdamas ateitį ir, vietoj pagarbos bei dėkingumo, užsipelnydamas iš aštrialiežuvių graikų vien dievų mėsininko ar kitą panašų vardą.

Ir kapelionas dėsto tai, spinduliuodamas tokį sveiką džiaugsmą, tokį patrauklų žmoniškumą, jog ne vien apšviečia jaunus protus, bet ir širdis sušildo ir patraukia savęsp. O kai pavaizduoja, kokiomis kartais mefistofeliškai gudriomis, kartais stačiokiškai ciniškomis, kartais nežmoniškai žiauriomis priemonėmis tas apjakėlis ideologas, tas beatodairiškas diktatorius bando sunaikinti sau nepatinkamą ideologiją ir kitaip manantiems žmonėms varu primesti savo nuomones; ir kai kapelionas nurodo, koks tas elgesys panašus į kai kurių dabartinių valdovų elgesį, auga jaunose krūtinėse kilnus pasipiktinimas, ir tvįsta pasiryžimas priešintis panašiai prievartai, ginti šventus savo įsitikinimus ir žmogišką laisvę, nevengiant jokių aukų.

Lig šiol buvo malonu. Bet kas bus toliau? Štai kapelionas, pabaigęs savo kalbą, jau traukia iš antinės kišenės užrašų knygutę, o iš jos kilputės pieštuką — vadinas, dabar klausysis, ką mokiniai kalbės... Truputį nejauku... Tiesa.

kapelionai anais laikais klausinėjimo operaciją paprastai atlikdavo švelniai. O ir mokiniai paprastai neturėdavo nė reikalo bijot: jie mokės tikybos pamokas, galima sakyti, uoliai: dalykas gana lengvas — galima lengvai užsipelnyti penketuką, o šis penketukas yra labai svarbus: jei neturėsi už tikybą penketuko, rusai laikys tave įtartinu vyruku, ir tai gali tau kartais liūdnai baigtis, sakysim, nepriims į universitetą. O ir savoji visuomenė, ypač tėvai, skersai žiūrės: tur būt, tas vaikėzas yra koks pasileidėlis ar ką, jei jau net kunigėlį privertė sumažint pažymį. Pagaliau ir katalikų tikyba, ir katalikų kunigas nėra rusų vyriausybės glostomi, o tos vyriausybės katalikai nerusai, dargi daugumas rusų nemėgsta, jai mielai priešinas, netgi tiesiogiai kovoja, tad ir mokiniai katalikai, iš priešingumo maskoliam, ypač gerbia kapelioną, brangina tikybos pamoką ir tyčia uoliai ją mokos. O ir šiaipjau — malonu yra turėti pažymių knygelėj ar atestate tą puikų 5 ir tai pirmojoj vietoj, nes rusų vyriausybė, nors katalikų tikybos ir nekenčia, bet savąją tikybą brangina, kaip stipriausiąjį ramstį, tad turi tikybą dalykų eilėj pastatyti pirmojoj vietoj.

Vadinas, kapelionas žiūri jau į sąrašą — tuoj čiups kurį nors ir ims kvosti... Nejaukūs momentai... Gal mane, naujoką, panus pamaigyti, taip sakant, pasižinti?.. Bene kaip tik tą dieną tai ir įvyko... Vadinas, krikščionių persekiojimai... Buvau pradžiai stiprokai pri-

siruošęs: buvau dar Palangoj pasiskonėdamas perskaitęs kardinolo Wisemano „Fabiolą“ (kažkurios rusų autorės jaunimui pritaikytą); buvau tiesiog ryte prarijęs Niebuhro Romos Istoriją; vakar gerai pergromulavau užduotąją Vaplerio Bažnyčios Istorijos porciją — na, tad kvotoj nesuklupau, ir kapelionas nepeikiamai paprašė sėstis. Mano simpatingasis Toniukas Heinrichas būtų galėjęs man pasakyti (su savo įprastu humoru): „Na, vadinas, Vaitkau, esi jau atlikęs mokyklos krikštą! Ir pakrikštijo ne koks eretikas vokietis ar atskalūnas rusas, o kaip vien reikiant — katalikų kunigas! Tai turi būti geras ženklas — viskas turėtų Jum čia klotis normaliai“.

Teko gal tą pat dieną patekt ir į ruso, leiskim — matematiko, nagą. Leiskim — tai buvo algebra. Mokytojas Lutzau (visi laikėm jį rusu) ir šį kartą, žinoma, atėjo, spinduliuodamas saikinga elegancija, švariai nusiskutęs, dailiai susišukavęs savo vešlius plaukus, diskrečiai kvepėdamas kažkokiais kvepalais, patenkintas pasauliu ir, regis, ne mažiau savim. Išdėstęs apžiojamą kąsnį algebros sekančiam kartui, ima klausinėti. Griebia (tebūnie šiandien) ir mane: „Voičkus... Atleiskit! netyčiom gal iškreipiau Jūsų pavardę... Bet, mat, čia esame turėję gimnazistų labai panašia pavarde: Vaičikas, Vaičkus ar dar kaip ten kitaip... O Jūsų pavardė juk Voitkus — ar ne taip?“ — „Ne Voitkus, o Vaitkus, Vaitkus!“ taisau aš, kiek iškaitęs. „Na, gerai: Vaitkus. Dabar jau žino-

sim... Hm, tad prašom mum pasakyt"... Ir jis ėmė mane klausti šios dienos pamoką. Kas ten buvo, dabar smulkiai nebeatsimenu. Vien atsimenu, jog tai buvome Palangoj pas šaunųjį Baidalakovą griežtai praėję, — tad atsakinėti nebuvo sunku. Atrodė, jog santykis su tuo svarbiuoju mokytoju sumegzta švelniai.

Čia skliausteliuose noriu paminėt, jog anie du Vaičkai, kurių pavardės Lutzau'ui buvo taip nelengva atsimint bei ištart, buvo tai mūsų teatro tėvelis Juozas Vaičkus ir vyresnysis jo brolis, kurio vardo nebeatsimenu; po daugel metų Juozas man minėjo, jog brolis baigė Liepojos gimnaziją ir buvo įstojęs Žemaičių vyskupijos seminarijon Kaune, o vėliau iš proto išėjęs ir miręs. Liepojos gimnazijoj aš Vaičkų nepažinojau — jie, tur būt, jau buvo išvykę, kai aš ten atvykau. Apie Juozo gyvenimą Liepojoj tik tiek sužinojau, jog jis ten stipriai skurdęs: darbavęsis pas kurį ten notarą, perrašinėdamas jam dokumentus, ir už vieno dokumento perrašymą gaudavęs bene 5 kapeikas, kas buvo labai maža, nors kapeika anais laikais ir nebuvo toks jau paniekiamas daiktelis: už ją galėjai nusipirkti riestainį ar bulkutę.

Bet grįžkim į klasę pas matematiką. Tur būt, jau buvau iš ko nors girdėjęs, jog klasėj esąs nepaprastai stiprus moksleivis, pastovus pirmasis mokinys, Johann Gilbert. Anais laikais maniau jį esant vokietį. Bet po daugel metų Nepriklausomoj Lietuvoj Latvijos pa-

siuntinybėj atsirado toks valdininkas Janis Gilberts. Atėjo man mintis: na gi, ar nebus tai anas pat klasės draugas?

Tačiau atgal į penktąją klasę, į algebros pamoką. Leiskim tam Gilbertui šioj pamokoj pasireikšti. Mokytojas tegu iššaukia jį šitaip: „O dabar gal mum padžiugins širdį Gilbert Ivan!“

Atsigręžęs žiūriu, kuris tatai bus tas Gilbert. Užpakaliniame suole atsistojo gana suaugęs plačiais pečiais vyrukas, rimtu veidu, kuklia šypsena ir lėtais žingsniais, kiek krypuodamas, eina prie lentos ir atsakinėja ramiu, lygiu balsu, neiškalbingai, bet aiškiai ir tiksliai, kaip gerai žinąs dalyką ir todėl visiškai savim pasitikįs. Mokytojas patenkintai šypso, kramtydamas ūso galiuką. Galop sako (maždaug): Na, gana. Dėkui. Sėskitės. Gilbertas grįžta į savo vietą, nuleidęs akis, kukliai šypsodamas, pasikrypuodamas, lyg jūrininkas, ką tik išlipęs į krantą. Draugai palankiai lydi jį akim: matyt, jis jų mėgstamas.

Patogumo dėlei, leiskim man dar šiandien paprakaituot: sakysim, tegu ateina lotynininkas Bašuk. Dusliai atsikosti, nusišluosto delno viršum ūsus, melancholiškai apsižvalgo ir ima liūdnai rašyti žurnale, lyg prieš mirsiant atsisveikinimą, kartkartėm vis švelniai patraukydamas nosį. Baigęs, tragiškai prabyla: „O dabar... Vait...kus... Vaitkus“. Stojaus ir laukiu. „Pasakykit mum, kuriuos lotyniškuosius veiksmažodžius vadinate netaisyklin-

gais?..“ Aš tai dar atsiminiau ir, kaip mokėdamas, paaiškinau. „Chorošo... O pavyzdžių?..“ Paminėjau keletą. „Chorošo... O veiksmažodžio volvo pagrindinės formos?..“ Aš nežinau... „Nie chorošo, nie chorošo!“ lyg peikia, lyg įtikinėja Bašukas ir sako tas paslaptingąsias formas: volvo, volvi, volutum, volvere. O aš jas paskui jį skubiai kalbu, nelyginant kokią „strėlinę“ maldelę... „O ką reiškia volvo?“ neišvengiamai klausia Bašukas. O aš nežinau. „Nie chorošo, nie chorošo!“ dar uoliau ir dar tragiškiau įtikinėja mokytojas. Matydamas reikalą einant, sakysim, velniop, ryžtuos teisintis: „Pone mokytojau, mes to veiksmažodžio Palangoj dar nebuvom turėję!“ — „Nebuvot turėję... Nie chorošo, nie chorošo!“ dar nuoširdžiau, dar sopulingiau įtikinėja Bašukas tą netikėlį Tomą ir, berods, paaiškina, kaip gilią paslaptį: Volvere reiškia vartalioti!..

O! to volvere nebeužmiršau ir nebeužmiršiu, iki mirsiu (o, tur būt, ir tuokart ne)! Na, ir atsitik tu man taip! Kaip tik tas mokytojas, kuris turėjo parekomenduot man mokinių!

Pridėkim šiai dienai, plano dėlei, dar rusų kalbos pamoką. Toj pamokoj šiandien nieko ypatingo neįvyko, kas būtų man parodę Papilovą esant bijotiną. Jis ir šį kartą atėjo susikaupęs ir rimtas ir vėl toks liūdnas, lyg kokį skausmą savy paslėpęs, ir taip pat galvą į pečius įtraukęs bei kiek sulinkęs, tarytum neregimos naštos slegiamas. Šiandien jis gana pla-

čiai pasakoja apie vadinamąsias rusų „buvenas“ (byliny), kur vaizduojami mitiniai ar legendiniai protautės įvykiai bei didvyriai. Papilovas pasakoja gana sausai, bet skaito labai gyvai ir stilingai vieną tokią byliną „Apie Volgą Vseslavgovičą ir Mikulą Selianinovičą“. Na, ir gražūs besą tie rusų tautos epiniai kūriniai... Koks galingas užsimojimas... Kokia gili bei plati simbolika... Koks gyvas žmogaus sielos atskleidimas... Kokia vaizdinga-spalvinga vaizduotė... Kaip gaila, kad nėra išlikus mūsų tautos senovinė epika... O gal ji ir nekurta? Gal mūsų tauta — išimtinai lyrikos jūra?.. Ir jos dainos tokios nuostabios...

Bet aną dieną klasėj apie tai nė negalvojau. Pamoka laimingai pasibaigė. Eidami namon, būtume buvę visai laimingi, kad ne vienas tamsus debesėlis: išeidamas iš klasės, Papilovas pranešė: sekančiam kartui atsineškit sąsiuvinius — bus rašto darbas...

Biaurus reikalas! Bendra moksleivių nuomonė, jog pas Papilovą rašto darbas reiškia visą eilę dvejetukų, kaip po lietaus grybų!.. O mes Palangoj kaip tik nė bandyte nesame bandę rašyti tų „sočinienijų“, tų „kūrinių“. Čia specai sako, jog tai būsią man ne palangiškiai diktantai ar atpasakojimai! Tik laikykis!

9

SMŪGIAI

Lutzau, kaip penktosios klasės auklėtojas, paskelbė per pamoką, kad tie mokiniai, kurie dar nėra įmokėję mokslo mokesčio, kuo greičiau jį įmokėtų; šiaip būsią jiems uždrausta toliau lankyti pamokas.

Mudu su Onyte turime paruoštus tuos 40 rublių. Tad pertraukos metu parbėgau namon, pasiėmiau pinigus ir grįžęs įmokėjau sumą gimnazijos kanceliarijoj. Išėjau nešinas mažiuku popiergaliu-pakvitavimu. Ligi Trijų Karalių galėčiau dabar būti ramus, kad ne ta mintis: keturi mėnesiai beregint praeis, o kas toliau? iš kur imsi tą krūvą pinigų užmokėt už antrąjį pusmetį? O ir šiaipjau gyventi reikia pinigų — ar ilgam užteks atsivežtųjų santaupų?

Bet nebėra laiko graužtis: tuojau ateis Papilovas. Kažin kokią temą duos? Ir kaip čia reiks parašyt?.. Žiūriu į tą savo simpatingąjį ruskiuką Pavlušą Bieliaviną, kuris ramiai sėdi, susirietęs kaip katiniukas, skaito kažkurį romaną ir, berods, nieko nebijo. Laimingas! Jam ne naujiena. Pavydžiu.

Bet štai ir Papilovas... Užlipo į katedrą, atsisuko į mokinius, virtusius šioj akimirkoj tikrais klausytojais, pakėlė savo tą taurų,

liūdną rusiškojo Kristaus veidą ir sako tą baugų dalyką — darbo temą: Pavlušos iš „Biežin'o Lug'o" būdas.

Taręs sėdos ir įsimirė į kažkokią knygą.

Tad, vadinas, jis ne be reikalo aną kartą skaitė tą „Biežin Lug"... Deja, nepakankamai tepasidomėjau tuokart tuo dalyku. Dabar teks užmokėt... Kas toks tas Pavluška, atsimenu, ir ką jis veikė, ir koks maždaug jis buvo (juk tatai ir yra tas vadinamasis „būdas"). Bet kaip apie tą būdą kalbėt? O pirmiausia — kaip tą rašinį pradėt?.. Galvoj — chaosas. Nė iš vietos!.. Mėšlungiškai susikaupiau, didžiausiai įsitempęs mąstau. Palaidos mintys bei minčių nuotrupos sukas klaikiu verpetu, lyg snaigės audroj... Sopulingai stengiuos jas sugaudyt, aptvarkyt, bent pradžiai į kurią nors įsikabint. Tuščios pastangos!.. O laikas tuo tarpu juk nesulaikomai bėga. Beregint liks jo per maža!.. Beviltiškai žvilgterėjau į kaimyną Pavlušą: tas rašo sau ramiai vaikiška stambia rašysena. Kaip jis pradėjo rašinį? Nepatogu, pagaliau pavojinga skaityti vogčia. Apsižvalgiau aplink — jau visi pradėję rašyti ir įsimirę darbuojas.

Desperatiškai ryžtuos pradėti. Bet ką, bet kaip — reikia pagaliau rašyti!.. Anas Biežino Lugo Pavluša yra... kas? veikėjas, ar personažas, ar tipas, ar kaip ten kitaip? Tų rusų techninių terminų dar nesu dorai įsisąmoninęs. „Biežin Lug" — kas tai yra? apysaka ar apsakymėlis, ar straipsnis, ar eskizas, ar pasakoji-

mas, ar novelė? Ir kaip tą Turgenevą vadinti — poetu ar rašytoju, ar beletristu, ar kūrėju? Nesu dar niekuomet tais visais žodžiais jokiame rašiny vertęsis. Na, bet ką dabar beveiksi? — reikia pradėti!

Ir rašau — tartum sunkų vežimą į kalną velku. Eina blogai, bus niekai — tiek jau nusivokiu.

Valanda prabėgo, kaip keletas minučių. Suskambo skambalas — šį kartą nelauktas trukdytojas: daugumui būtų daug mieliau, jei jis būtų žymiai pavėlavęs. Bet štai jau mokytojas stojas ir ima rinkti mokinių kančios vaisius, nežiūrėdamas, ar baigta, ar dar ne. Surinkęs tyliai išėjo. O mokiniai, iškaitusiais veidais, blizgančiom akim, sustoję būreliais, gyvai kalbas apie rašinį.

Jaučiuos labai pavargęs, lyg būčiau kelias valandas ką nors sunkiai į galvą kalęs. Nenorėčiau nė su kuo apie tą nevykusį bandymą nė kalbėtis. Štai ir dar vienam mokytojui bus blogas įspūdis... Liūdna...

Po kiek laiko ir kitas smūgis. Bus graikų kalbos pamoka. Ateina Bergmann, žurnalą po pažastim pasibraukęs, blizgančiu nuo riebumo veidu, bandydamas būti pasipūtusiai rimtas, bet linksmumui veržte veržiantis pro sandariai sučiauptas storas lūpas. Atskleidžia žurnalą, kaip Evangeliją, ir, pasižymėjęs kas reikiant, atsitiesia ir reikšmingai žiūri į klasę, šelmiškai šypsodamas lūpų kampeliais. Mokiniai tuoj supranta, kad praneš ką nemalonu.

Ir neapsiriko. Storulis Dzeusas skelbia:

— Sekantį kartą atsineškit sąsiuvinius: rašysim rašto darbą!

Tarė — ir patenkintai veizdi: juk tikrai kaip perkūnu pribloškė tuos varlamušius prie žemės! Tegu skaniai pajunta visą jo galią!

Ir varlamušiai jaučia. Gal ne tiek jaučia, kiek apsimeta priblokšti. Ir tai reiškia tyčia perdėtai, krisliuką komiškai: tegu tas storulis gerulis pasiskoni! Jam malonu, o mokiniam ne taip jau baisu. Jo ir dvejetukai ne tokie jau pavojingi. Betgi kas nejuokai, tai nejuokai. Tad reikia bandyt pasiderėti. O kas tai atliks? Kas gi kitas, jei ne tas glotnusis katinėlis, tas lepūnas, didelių ponų, ir dar rusų valdovų, vaikas, kuriam daug kas leidžiama ir atleidžiama, — mano kaimynėlis Pavel Bieliavin. Jis kelia savo grakščią plaštakutę ir paperkamai maloniu balsu sako:

— Leberecht Leberechtovič?

— O ką pasakysi, buliočka? (Bergmanas be tos bulkutės-buločkos, kaip kad jis taria buliočkos, negali išsiversti). Mokiniai tyčia ima triukšmingai juoktis, kas Bergmanui patinka — kad mokiniai tinkamai įvertina jo sąmojingumą. Tad reikiamas palankus kontaktas tarp klasės ir mokytojo jau susidarė, ir Pavluša gali pradėti derybas:

— Leberecht Leberechtovič! ar nebūtų galima to rašto darbo atidėti, iki mes, Jūsų prityrusios rankos vedami, dar stipriau įsigyvensim gražiosios hellenų kalbos gelmėse! —

giedote pagiedojo saldžiom savo lūpelėm Bieliavinas, šiltai spigindamas juodom savo akutėm.

— Ne, ne, ne! jokiu būdu negalima, — stengias būti agnus gerasis Leberechtas.

— Leberecht Leberechtovič! maniau, kad esate daug geresnis! Aš verkiu!

Ir šelmis trinas akutes ir neva žliumbia. Jam pritaria niūnom visa klasė, širdy juokdamies. O Bergmann džiaugias savo galia, palankiai žiūrėdamas į tuos savo vaikučius. Juk jis vien juos pabaugins, o jau tikrai nesuės. Tad nenusileidžia. Nusileisti teko mokiniam.

Labai seni tai laikai, tad nelaiduoju, jog ta scena taip tikrai ir įvyko. Bet viena laiduoju: ji tiksliai atvaizduoja mokinių santykių su Bergmanu pobūdį, o jau tą velniūkštį mieląjį Bieliaviną pateikia kaip gyvą.

Dėl to rašomojo darbo rimtai susirūpinau: Palangoj nė vieno karto nerašėm tokio darbo — versti iš rusų kalbos į graikų; vien vertėm Ksenofonto „Anabasis" į rusų kalbą ir ėjom etimologiją bei šiek-tiek sintaksės. Šitą dirvą inspektorius Bukovickis su mumis atsidėjęs išarė bei išakėjo. Bet kiek tai padės čia?

Neišvengiamai atėjo ta diena. Parašėm tą darbą. Bet jaučiuos parašęs toli gražu ne blizgančiai. Nejaugi gausiu dvejetuką?

Netrukus sužinojau. Gavęs atgal nelemtąjį sąsiuvinį, ištemptas kaip styga tarp vilties ir nevilties, atskleidžiau — begėdiškai bestyris dvejetukas, riebus dvejetukas... Men-

ka paguoda, kad ir daugis kitų gavo po tiek pat. Būtume nušvitę, jei būtų mum kas tuokart pranešęs tą rašto darbą buvus paskutinį.

Rusų švietimo ministerija galų gale ryžos pašalint iš klasikinių gimnazijų tą anachronizmą, kad mokiniai buvo verčiami rašyti rašto darbus, verčiant ne vien iš lotynų bei graikų kalbos į rusų, bet ir iš rusų į lotynų bei graikų. Tai buvo užsilikę iš tų laikų, kai Europos inteligentai turėdavo ne vien išmokti skaityt bei suprast lotynišką ar graikišką tekstą, bet ir kalbėt bei rašyt lotyniškai ir graikiškai. O tie laikai jau senokai praėjo, Europos tautom ėmus vartoti moksle bei literatūroj tautines kalbas. Tad ir rusų švietimo ministerija ryžos savo priaugančią inteligentiją klasikinėse gimnazijose pramokyti vien skaityt bei suprast lotyniškas bei graikiškas knygas. Bet artima ateitis parodė, kad gimnazistai nė to pakankamai neišmoksta: mat, ir toliau buvo mokoma nepraktiškai.

Atnešė mūsų sąsiuvinius ir Papilovas. Kai jo palinkusi figūra pasirodė duryse su krūva nelaimingųjų sąsiuvinių, su tuo kone mistiškai susikaupusiu veidu, mokiniuose irgi dvilktelėjo pakilesnio rimtumo sriautas. Kas gi tai? Ar ne vis tiek Bergmano ar Papilovo penketukas ar dvejetukas? O, ne! Tie pažymiai skirias nuo kits kito, kiek skirias asmuo nuo asmens: vienas eina duoninę pareigą, antras — kultūrinę; vienam ji — kažkas kasdieniška,

antram — kilnu. Mokiniai tiem skirtumam labai jautrūs ir atitinkamai reaguoja.

Papilovas, kaip paprastai, be pozos, kukliai atliko įžengiamuosius mokytojo veiksmus, paskui sąžiningai išgvildeno medžiagą sekančiai pamokai ir tik paskiau išdalijo sąsiuvinius.

Mokiniai iš anksto žino, kad ypačiai gerų pažymių nėra ko nė laukti : Papilovas nelepina — penketukas yra beveik neregėta rojaus paukštytė, netgi ketvertukas gana retas svečias, o dvejetas dažnai ir platokai lankos. Tad jaunieji „rašytojai" rezignuotai ima savo sąsiuvinius, sklaido, ieškodami pirma pažymio, o paskui ima skaityti savo rašinį, sekdami mokytojo pataisas, pastabas, papeikimus, pagyrimus, visuomet tikslius, aiškius, įdomius, net sąmojingus, o gale — apskrita rašinio charakteristika su patarimais ir galų gale — savaime suprantamas pažymys.

Šį kartą ketvertą gavo, kaip paprastai, Gilbertas ir tik jis vienas. Mano kaimynėlis švyti, gavęs bene trejetą su pliusu. Literatūros darbus Bieliavinas rašo visai įmanomai, ypač kai jie neliečia praeito kurso, nes Poviliukas mokytis tingi ne vien kaip išlepintas ponų vaikas, o ir apskritai kaip rusas. O kur užtenka darbui vien apskrito išsilavinimo, jausmo, vaizduotės, iškalbos, ten vaikinas sublizga, irgi kaip tikras rusiukas.

Skaitau savąjį rašinį visai apsiniaukęs. Mokytojo nemaža išbraukyta, kandžiai pa-

šiepta, o galutinė išvada — darbelis nemokšiškas, be plano, tad chaotiškas; didesnioji dalis šneka visai ne apie temą; Pavluša lieka beveik neapibūdintas; rašinėlio autorius dar labai netiksliai valdo rusiškąjį žodį, ne visuomet tesuprasdamas jo reikšmę, tad reikėtų už darbą įrašyti gryną dvejetą; bet, atsižvelgdamas į tai, kad rašiny nėra gramatikos, rašybos nei skyrybos klaidų, — įvertinu darbą trejetuku su minusu.

Papilovas vaikščioja tarp suolų, sustoja ties kai kuriais mokiniais, tvirtai žvelgia į akis ir po valandėlės tylos taria po keletą tinkamų žodžių — peikiamų, giriamų, raginamų, provokuojamų, pašiepiamų — viskas jo mokomojo dalyko reikalu. Galop priėjo prie manęs ir sustojo. Žiūri į akis, ilgai. Visa klasė dabar į mudu sužiuro. Galų gale mokytojas, silpnai šypsodamas, sako: Žiūrint į jus, Vaitkau, atrodo, kad esate protingas berniukas, o perskaičius Jūsų klasės darbelį, nenorom tenka manyt, kad esate dar per maža prasilavinęs. Kiek nuo jūsų skirias kad ir šis štai jūsų kaimynas Bieliavin! Nors jis už jus jaunesnis, bet, skaitant jo rašinį, jauste jaučiama, kad jis dvasia už jus žymiai labiau subrendęs ir daug daugiau žino. Girdėjau, jog jūs Palangos progimnazijoj šį-tą reiškėt, bet manau, kad pas mus to nepasieksit!

Man tie žodžiai — lyg perkūno spyris. Tvykstelėjo galvoj: Tai netiesa!.. O gal ir tiesa?.. Vis tiek — tai pažemina klasės akyse!

Ir kodėl jis tai pasakė? Ir taip viešai!.. Juk tai žiauru! Kad jis žinotų mano padėtį!.. Ne, tai skaudu! skaudu!.. Bet iš kur jis žino, kad nepasieksiu? O gal ir galiu? Taip! pabandysiu. Ir pasieksiu! Nežiūrint jo pranašavimo!

Tos mintys bei jausmai vienoj akimirkoj švystelėjo sieloj ir išsiveržė iš mano lūpų nesuvaldomu, atkakliu pasipriešinimu:

— Nepasieksiu? Na, dar pažiūrėsim!

Papilovas tyliai paėjo šalin, truputį negandingas. O gal ir slapta džiaugdamasis: „Pasiekiau, ko laukiau: įžiebiau".

Po pamokos einu iš klasės ir girdžiu vieną mokinį sakant kitiem:

— Gerai pasakė Papilovas tam atėjūnui! Taip jam ir reikia! Čia tau Liepoja, ne Palanga!.. Tu, Gilbertai, griežtai perbrauk jam per nosį!

Šitas smūgis, kurio visai nelaukiau, mane pribaigė. Neatsigręžęs pažiūrėti, kas tokie tie mano priešai, nuleidęs galvą, išėjau toks vienui vienas. Ir jie! ir jie prieš mane? Dėl ko? Ką jiems padariau?.. Lyg man ir be to ne per sunku!..

Šeštadienio popietė. Išėjau, sunkia širdim, pats nežinodamas kur, o tiesą pasakius, instinktyviai ieškodamas paguodos. Eidamas pro bažnyčios šalį, išgirdau vargonus grojant ir psalmes giedant. Tai — mišparai. Pavakarė, vargonai, ilgesingos mišparų psalmės priminė man tėviškę, ramias vaikystės dienas saugioj tėvelių globoj, ir mane lyg kas stumtelėjo: užeik!

Paklusau. Švelni prieblanda. Gilumoj didysis altorius. Keturios žvakės spinksi, kaip ne šio pasaulio žvaigždės. Apačioj klūpo kunigas, auksuota kapa apsisiautęs; iš šalių du balti berniukai. Pasieniais, prie klausyklų, atgailojančių eilės. Suoluose retos maldininkės tyliai tvyro. Gili rimtis. O bažnyčios erdvėj gieda vargonai, nešdami savo bangose choro psalmes, kur į širdį liejas. Ir jinai ima atsiliepti.

Atsiklaupiau užkampėly ir graudžiai mąstau: „Vai, Dieve! man taip sunku! Aš toks vienas, toks silpnas. Ir žmonės vien svetimi ir nepalankūs... Taip skauda širdį. Kas bus? Ką daryti? Nežinau. Iš ko pagalbos laukti? Nežinau. Neišbrisiu. Žūsiu. Gelbėk, Tėve! Padėk! Tik vienas Tu gali. Tėve! padėk!"

Taip graudu. Jaučiuos toks menkutis. Rodos, štai atsidūriau pačiame silpnumo ir vargo dugne. Rodos, juste juntu, kojom atsispyriau į jį, kaip į kažką pastovų ir kietą, taip jog giliau nebėra kur grimsti. Prigludau. Aprimau. Meldžiuos.

Ir jaučiu, aiškiai jaučiu: juk štai tebesu, dar nežuvau, esu — ir ryt, ir poryt dar būsiu, šiaip ar taip gyvensiu, kaip lig šiol gyvenau. Koks nors kelias vis atsiras. Kas žino? Gal dar viskas susitvarkys, kaip kad lig šiol būdavo. Pažiūrėsim! Dar pabandysim! Taip, taip!

Ir į širdį ėmė lyg jėga lietis ir mane tartum tieste atitiest. Aprimau. Lengviau pasidarė. Einu iš bažnyčios, šviesiau žiūrėdamas į ateitį.

10

PRAGIEDRULIAI

Sekmadienio rytas. Einu į gražiąją bažnyčią į mokinių mišias. Jos laikomos šalinėje koplyčioje, kur būta senosios bažnyčios didžiojo altoriaus. Tas altorius ir pasilikęs. Koplyčia žymiai žemiau, negu naujosios bažnyčios grindys, tad į ją nusileidžiama plačiais laiptais. Patys mažieji mokiniukai susirenka apačioj, pačioj koplyčioj, ir susėda į klauptus; kiek paaugesnieji, it kregždutės, sutūpia ant laiptų, o vyresnieji „griešninkai" pasilieka aukštai, naujojoj bažnyčioj, nedrįsdami nusileisti į mažiukų angelaičių rojų, kaip anas Evangelijos muitininkas, kuris kukliai mušės į krūtinę, nelaikydamas savęs vertu. Jie atrodo, lyg reti pilki lopai spalvingame maldingų moterėlių būry, kurios atidžiai seka, kaip laikos bažnyčioj kuris mokslo adeptas.

Nusileidžia į koplyčią, dviejų baltų ministrantų lydimas, mišioms apsitaisęs kapelionas, šviesiai susikaupęs, kaip ankstybas rytmetis, aukštas, tiesus — tikras jovaras. Prasideda tylios mišios. Mokiniukai laikos gana padoriai. Daugumas meldžias iš maldaknygių.

Aš pasirinkau vietą aukštai, prie laiptų krašto, ir permečiau žvilgiu susirinkusiuosius.

Jų per maža, lyginant su visu katalikų mokinių skaičium. Ypač per maža paaugusiųjų. Susirinktų tikrai daugiau, jei būtų įvesti gražūs giedojimai.

Mišios nebuvo per ilgos, nors kapelionas laikė jas santūriai maldingai ir liturgiškai estetiškai, kaip kad estetiškas ir visas jo elgesys mokykloj. Pabaigęs mišias, ten pat nuo altoriaus ėmė sakyti pamokslą. Lenkiškai. Aš nebesistebiu, nes esu jau užtenkamai pastebėjęs, kiek katalikiškoji Liepoja yra plačiai apsisiautus apylenkiška skraiste. Pamokslą kapelionas sako taip pat paprastai, kaip kalba pamokose, be pamokslininkų iškilmingumo, ramiai žibindamas į protelius ir tyliai kalbėdamas į širdeles ir taip nejučiom sėste pasėsdamas visą jauną būtybę. Nuo pamokos skirias tas pamokslas vien tuo, kad kapelionas kalba rimtu tonu ir nežarsto juokų bei sąmojų.

Pamokslas pasibaigė taip greitai, jog nė nepastebėjau. Gal buvo toks trumpas, o gal toks įdomus. Einu namon, šviesiai nusiteikęs. Visa ilga dienelė priklauso nedalomai man! Taip gera...

Taip tai taip, bet reikia vis tiek gerai paruošti pamokas rytdienai. Be nebus ir Papilovo pamoka. Jinai įdomi. Tos bylinos! Kaip plačiai siūbuoja, kaip įdomiai teka, kaip sultingai byloja apie milžinus karžygius!.. O toji keista, senobinė kalba su tais lig šiol negirdėtais gražiais posakiais, kurie savaime pasilieka atminty...

Pasiduodamas tam žavesiui, kartoju minty gražesniąsias vietas, iki jos rašyte įsirašo dvasioj. Paskui bandau įsigilinti į teoretinius vadovėlio autoriaus Nezelenovo išvedžiojimus. Mintys nesunkiai suprantamos, tik jom išreikšti posakiai man nauji. A-a — ūmai suvokiu, — štai kodėl man nepasisekė ir rašto darbas. Juk aš tuokart apskritai supratau, ko nori mokytojas, tik neturėjau tinkamų posakių. Lig šiol skaičiau vien knygas, kur pasakojamos visokios istorijos, o nieko neskaičiau, kur būtų galvojama apie tas istorijas, kaip štai šičia. Reiktų rasti ir tokių knygų.

O kol kas sklaidau savo vadovėlį — „Rusų žodinės kūrybos istoriją", pasisavindamas sau naujus, taip mokytai skambančius, įdomius žodžius bei posakius. Ypač smalsiai skaitau vietas, išspaustąsias smulkiom raidėm: man atrodo, jog ten yra patys įdomieji dalykai: retesnės smulkmenos, tikslesnės mintys, kur sudaro visą reikalo druską bei pipirus. Vėliau teks sužinot, jog žinoti tuos „smulkesniuosius" dalykus reiškią būti gilesniu eruditu. O kol kas instinktyviai kraunuos tuos dalykus į atminties aruodus.

Žmogaus gyvenimas — lyg ruletės lošimas: sukas įvykių ratelis, atnešdamas tau laimėjimų ar pralaimėjimų, džiaugsmų ar skausmų; jei atnešė seriją pralaimėjimų, gali tujei tikėtis, jog gal netrukus prasidės eilė, ar bent vienas-kitas, laimingų įvykių. Taip atsitiko ir mudviem su Ane.

Visų pirma — sužinojom, kad anas butas viršum klebonijos mokyklos jau tiek patuštėjęs, jog tuoj galim ten įsikurti; o antra — generolas Broniš mane pasikvietė kasdien pas juos bent mėnesį pietauti, iki mano sesė reikiamai įsikurs savam bute. Kiek pirmoji žinia mane nudžiugino, tiek antroji padarė mišrų įspūdį: žinoma, pono generolo pietūs bus geri, bet mano varžymasis jų vertę man stiprokai sumažins. Na, bet gauni dovaną — nesivaipyk! Taip ir padariau. Gal svorio ir nekiek tepriaugo, užtat lenkiškai šiek-tiek prasimankštinau.

O kaip įvyko tas stebuklas, kad anos ten moterėlės išsiskirstė ir paliko mudviem kambarį laisvą? Spėju, jog tai pasidarė šitaip: mudviejų toji panna Anna bus nuėjus pas klebonijos šeimininkę, — pavadinkim ją ponia Voinič, — ši pas kleboną von der Roopą, šis bus pasikvietęs pas save paną Jozefą (kuris mudviejų gyvenime suvaidins svarbią rolę): nueik į tą ten mokyklos aukštą ir pranešk tom ten bobelėm štai ką: jei nepaliksit buto, tai aš ligones dar šią savaitę padėdinsiu į ligoninę, o nerandančias pastogės — į senelių prieglaudą! O reikia žinoti, jog anais laikais žmonės kaip skaistyklos bijojo ligoninių ar prieglaudų. Ir ponas Juozapas nuėjo, ir pranešė, ir moterėlės šnirpšdamos išsidangino. Beregint ir ligos išgijo, ir pastogės atsirado.

Kad jau paminėjom tą poną Juozą, reikia jį kaip reikiant ir pristatyt mieliem skaitytojam.

Jis — kanauninko von der Roopo branginamas ir visokiem galam naudojamas senbernis: jis ir zakristininkas, ir bažnyčiai pinigų rinkėjas, ir pasiuntinys visokiem reikalam pašte ar bankuos atlikti (kas jam įkandama), nors šarpumo ne Achillas, betgi toli greitesnis už vėžlį, ale be galo ištikimas ir aukso širdies ir, nors nemokytas, ale saikingai išmintingas. Kilimo jis latvis nuo Ilukstės, tačiau visai apsitrynęs lenkiškai. Pažiūrėjęs į jį, matai žaliūką iš stuomens ir iš liemens, vidutinio ūgio, bet labai plačia krūtine ir tokiais storais pečiais, jog atrodo truputį kuprotas, o stambi galva atrodo nedidelė ir tartum įklimpusi pečių masyve. Bet to galiūno veidas, blondino veidas, su pasišiaušusiais ūsais, su sodietiškai sveikais rožiniais skruostais, šviesiai žydrom truputį užtinusiom akim, vaikiškai gera burna, visai nebaisus, vien simpatingai naivus. Beje, bajoras. Pamažu, gyvendamas tam pačiam kieme, kartais susitikdamas su Ane pas kai kuriuos kleboniškius, ėmė nejučiom žvilgčioti į šitą žebenkščiukę mergaitę (o ji — neką) ir juste nepajuto, kai tarp jo ir Onytės ėmė kuri Laumė verpti švelnutį siūlelį. Bet ponas Juozapas negreitas nei tokiem mažmožiam pajust, nei pastebėt, nei sučiupt, nei juoba savęspi patraukt kas ten antram gale.

Vis dėlto ir už poną Juozapą mudviem pradžioj buvo įdomesnė bei svarbesnė (nes pagalbingesnė) kita asmenybė. Mat, čia pat klebonijoj buvo vienas slaptas lizdelis: tai —

sesers Širdietės, nedėvinčios ypatingo abito, bet slaptos vienuolės, bemokančios vaikus parapijos mokyklose; maskoliai, jei sužinotų jas esant vienuoles, tuoj išvaikytų, net skaudžiai pabaustų, tad nereikią niekam jų paslapties pasakoti! Tarp jų esanti viena ypačiai gera — tai pana Bronislava Visgirdaitė, mergaitė iš labai gerų ir pasiturinčių bajorų namų Žemaičiuose. Su ja veikiai susipažinom. Štai ji beateinanti. Maža, smulki, maloniu veidu, droviai žvelgianti, kaltai šypsanti. Nedrąsiai pakėlė į mudu akis, lyg pati būtų kalta, kad mudviejų padėtis nepavydėtina. Melancholiškai šyptelėjo ir maloniai tarė:

— Panna Anna yra nemaža apie judu pasakojusi. Nenusiminkite: Dievas padės. Ir ji pridūrė, dabar jau linksmai šyptelėjus: Ir aš tikiuos šį-tą judviem surasti.

Vadinas, turime savo butą. Gavom jį pliką. Bet sesuo gana greitai jį apibaldavo: šį-tą buvome atsivežę iš Palangos, o kitką ji iš kažkur gavo ir tiek. Ji man tų rūpesčių nedėstė — mokykis ir gana! Spėju, kai ką nupirko, o kai ką gavo iš klebonijos ar iš Seselių per paną Bronislavą, o gal ir per poną Juozapą. Kambarys dabar atrodo gana jaukiai, nors apstatytas ir varganai. Bet jis savas, savas! ir tai pirmąjį kartą gyvenime. Tai taip malonu.

Vieną rytą einu koridorium į klasę ir susitinku braižybos mokytoją Romanovą, klasių auklėtojų padėjėją, buvusį anksčiau Palangoj, labai gerą žmogelį, ne vien pavarde pa-

našų į carą Mikalojų II. Tas mūsų Romanovas amžinai vaikščioja iš lėto koridoriais pertraukų metu, susikišęs rankas į kelnių kišenes ir linguodamas į šalis, kaip kokią uodegą, ilgas užpakalines mėlyno frako palas:

— Eikite tuoj pas poną direktorių: jis Jus kviečia!

Man lyg baimė širdį suspaudė. Linktelėjau Romanovui ir einu, darydamas sąžinės apyskaitą. Ar būčiau kuo nusikaltęs, ar ką?.. Rodos, ne. Tad ko jis iš manęs norėtų. Direktorius Wohlgemuth — didelis gimnazijoj viešpats, o ir visame mieste, net ir plačiau, gerbiamas. Apie jį man jau nemaža teko girdėt. Vien tik gero. Esąs puikus mokytojas matematikas, netgi mokslininkas, netgi vadovėlį parašęs; vyriškai valdąs gimnaziją; jį gerbią mokytojai ir jo klausą; mokiniai jį myli, kaip tėvą, o biją, kaip valdovo, nes, nors jis juos mylįs, kaip tikrus savo vaikus, juos užtariąs, kiek galėdamas, jiems padedąs, kuo įmanydamas, bet vienkart esąs agnus: teisingai ir vyriškai baudžiąs neklaužadas, išdykėlius ir kitus tokius, bet retai tesutinkąs pašalinti nusikaltėlius iš gimnazijos: juk, girdi, mokytojai esą vienkart ir auklėtojai, tad privalą anuos ne varyti lauk, o perauklėti; o pradžią jis padarąs pats pagal senovinį receptą: pasikviečiąs nusikaltėlį pas save į kabinetą ir, pasakęs tėvišką pamokslėlį, liepiąs gultis sau ant kelių, žinoma, užpakaliu aukštyn; nusikaltėlis, žinoma, prieš guldamas, imąs verkš-

lent, atsiprašinėt, įtikinėt, kad pasitaisysiąs, davinėt „garbės žodį“. Direktorius jam: „Toks tavo žodis, kokia tavo garbė. O kokia tavo garbė, šort brat, jeigu taip negarbingai elgies? Gulkis!“ Ir nabagas turi gultis ant tėviškų kelių, o tėviškos rankos daro štai ką: viena, kairioji, laiko vaikiną už sprando, o antra pakyla aukštyn ir nusileidžia ant nusikaltėlio minkštimų, pakyla aukštyn ir nusileidžia, ir taip tiek sykių, kiek tėviškoji širdis jaučia reikiant (destis, koks nusikaltimas). Ir taip toji ranka kilnojas ne kelnėm išdulkint, nes baudžiamasis žviegia, kaip piaunamas paršelis, ne vien dėl diplomatinių sumetimų, bet labai nuoširdžiai, ir išeina iš direktoriaus kabineto, kaip iš moralinės pirties, švelnutis, tylus ir, dažniausia, stiprokai pakitėjęs į gerąją pusę, ir niekam nė čiukšt, nebent ištikimiausiam bičiuliui (o šis irgi vien ištikimiausiam) ir dėkingas pasiliekąs per visą amžių tam mielajam direktoriui-patriarkui.

Bet tas patriarkas turįs ir silpnybę: esąs truputį keistuolis ir kiek juokingas: kalbėdamas rusiškai, stiprokai vokiečiuojąs, daręs klaidų ir turįs du būdingus įprastus posakius; tai — šort brat (vietoj taisyklingo čort brat, kurį sakąs, kai pyktelėjęs), ir nie podšeptat (vietoj taisyklingo nie podskazyvat — vadinas, nepašnibždėkit, vietoj nepasakinėkit), kai, vienam mokiniui nebežinant ką sakyti, kitas pusbalsiu jam gelbsti.

Tačiau nuostabu: kai tas patriarkas pa-

mokos metu taip įsišoka, niekam nė galvą neateina tyliai kikenti, juoba garsiai prasijuokti; vien tik vėliau savo tarpe nepiktai pamini ir mylimai pasijuokia iš gerbiamojo ir branginamojo keistuolio.

Aš lig šiol iš arti dar nebuvau matęs, vien iš atsto tesu stebėjęs, kai tas galiūnas-senis grimstančiais žingsniais žingsniuoja koridorium į savo klasę, pasibrukęs po pažastim žurnalą su vadovėliais, stotu visai panašus į poną Juozapą, tik dar masyvesnis, o galva visiškai žila.

Dabar teks stoti to tėvo Perkūno akivaizdoj... Štai ta paslaptingoji šventovė. Nebylios durys. Prisiversdamas neryžtai pastuksenau. Pasigirdo lyg apžiotas „herein!" Nedrąsiai atidariau ir įžengiau. Aukštas ne per didelis kambarys, gana jaukus. Tiesiai priešais didelis rašomasis stalas, užu kurio sėdi viešpats, žemai nusilenkęs, ir rašo. Galop pakėlė sunkią galvą ir per auksinių akinių viršų primerktom akim pažvelgė į mokinį, šypsodamas gera šypsena. „Prieikit arčiau!" Man suplakė širdis dar smarkiau, ir pagarbiai priėjau. „Tai jūs — penktosios klasės mokinys Vaitkus Mykolas, atsikėlęs pas mus iš Palangos?"— „Taip, pone direktoriau". — „Palangos progimnazijos vadovybė atsiuntė jum per mano rankas gražų lakštą ir dovanų knygą... Štai" — ir su šitais žodžiais įteikė man didelį surutuliuotą storo balto popieriaus lakštą ir didelę gražiai įrištą su auksinėm viršely raidėm knygą. Priėmiau,

tariau sumišęs ačiū, nemikliai linktelėjau, sudaužiau kulnis ir dar labiau susigėdau. Direktorius tėviškai palankiai į mane žiūri. Po žilais antakių kerais, pro auksinius akinius, gyvai blizga primerktos akys, apsuptos smulkiais raukšlyčių spinduliais. Plonos melsvos lūpos tankiame žilame barzdos bei ūsų krūme geraširdiškai šypso. Jos įžiebia ir man kuklų, bet džiugų ir dėkingą šypsulį.

— Džiaugiuos su tavim, nuoširdžiai džiaugiuos,—sako pagaliau gimnazijos tėvas. — Sveikinu ir linkiu, kad garbingai pasidarbuotumei mūsų gimnazijoj ir vertai stotumei į eilę tų pas mus atvykusiųjų palangiškių, kurie, kaip štai Kaplansky ir Gutmann, pasidarė Liepojos gimnazijos pažiba. Na, o dabar eik!

Ateina į klasę melancholingasis lotynas Bašuk, silpnai kosčiodamas, atsargiai traukydamas nosį ir delno viršum šluostydamas pasišiausiusius ūsus. Dusliu, kaip iš grabo, balsu ėmė toliau skaityti, versti ir nagrinėti nemirtingąsias Metamorfozes. Baigęs ėmė klausinėti. Išgirdau ir savo pavardę. Guviai stojaus, lyg spyruoklės mestas. Bašuk liepia skaityti šiai dienai skirtąjį tekstą, jį versti ir analizuoti. Mum lietuviukam tas uždavinys nesunkus, nes esame pratę mokytis svetimų kalbų ir jų dvasią geriau suprasti, lygindami jas su savąja ir kitom. Bašukas kartais, lyg pabusdamas iš kokio susimąstymo, taria: chorošo, chorošo. Paskui truputį pakamantinėja gramatikos bei sintaksės gudrybių. Bet Palanga

buvo mum tuos dalykus gerai įkalus Bukovickio dėka, o kitus bemokydamas, aš buvau juos pakankamai įsisąmoninęs, tad Bašuko tas chorošo ima nebe taip pesimistiškai skambėti, ir galutinį chorošo Bašukas pasakė, nors dar gana melancholiškai, bet jau ne beviltiškai, ir leido man sėstis.

Pasibaigus pamokai, jis man sako: „Eikit paskui mane į koridorių". Einu. Bašukas išsitraukia iš krūtinės kišenės vizitinę kortelę, duoda man ir sako:

— Štai. Čia adresas. Eikit pas tą poną: jis nori lotynų kalbos korepetitoriaus savo sūnui. O čia štai antras adresas: ten norima tokio korepetitoriaus dviem tinginiam. Tuo tarpu tiek".

Pradedu jam dėkoti; bet jis pavargusiai pamoja ir gedulingai taria: „Nereikia, nereikia", nelyginant „amžiną atilsį".

Linksmai einu šalin. O vis dėlto geras tai žmogus!.. Bet ne be to, kad ir Palangos Mironovo laiškas nebūtų padėjęs tam gerumui pasireikšti!

Po mano nelaimingojo raštinio debiuto hellenų kalbos bruzgynuose turėjo neišvengiamai ateiti ir žodinis. Anuomet Bergmanas su mumis skaitė bei nagrinėjo Homero nuostabiąją „Odisėją". Buvome su juo skaitę, vertę ir atmintinai išmokę garsiąją įžangą „Andra moi ennepe, Mousa, polytropon", o paskiau ėmėme studijuoti penktąją tos poemos giesmę, kur Odisėjo rėmėja deivė Atena

meldžia dievus gelbėt tą herojų iš nimfos Kalypsės gėlėtų varžtų, kad galėtų pagaliau grįžt į pasiilgtąją tėviškę. Ir iš tos giesmės buvom šį-tą išmokę atmintinai. Kur gi ten nebus apie rožiapirštę Eos (Aušrą)? Tų Homero pamokų mes mokiniai nebijojom, ne vien dėl to, kad mokytojas buvo nebaisus, o ir kad ta nemirštamoji poema pati savaime ėmė mus savo grožiu žavėt, ypač kiek vėliau, kai kiek labiau įsijautėm į ją. Tie epizodai, tie vaizdai, tie dialogai tokie įdomūs, plastiški, sultingi, jog prašyte prašosi kartojami, savaime įsispaudžia atminty, ir tik klausyk — pertraukos metu tai čia, tai ten kuris mokinys jau ir bus bedeklamuojąs kuriuos gabalus, kur jam itin įstrigo.

Vadinas, Leberecht Leberechtovič ir mane paėmė į nagą vieną neblogą dieną. Dabar jau nebeatsimenu, ko ten jis mane klausė. Spėju, kad teko atmintinai padeklamuoti kurį išmoktą posmą. Visai panašu į Bergmaną, kad toliau dalykas vystės gal ir šiaip: „O ką? juk Homerą atmintinai sakyti — tai maloniau, negu saldžią bulką valgyti?“ Ha-ha-ha! sužvengė klasė neva gėrėdamasi tuo „sąmoju“. O Leberecht Leberechtovič plačiai šypso, žvalgydamasis po išsišiepusius veidus ir tartum sakyte sakydamas: „Na, ką? ar aš ne sąmojingas?“ Prisisotinęs savo triumfu, Bergmanas palankiai liepia man versti tekstą, pats kartais įsiterpdamas su kokiu gramatikos ar sintaksės klausimu. Užtenkamai mane

pačiupinėjęs, maloningai taria: užteks!.. O aš ir be to jaučiu, jog užteks.

Grįžtu namo, tartum prie kojų kulkšnių būtų išdygę sparniukai, kaip tam dievų pasiuntiniui Hermiui. O klebonijos kieme pilna mokyklos mokinių, miesto vaikėzų, pramuštagalvių, kurie dūkte bedūkstą, jog tik dulkės rūksta. Na, čia nebus ramu gyventi. Atsimenu, ką patys išdarinėjome, kai buvome pradžios mokykloj.

Reikia ir savo naujų mokinių paieškoti pagal gerojo Bašuko korteles. Visų pirma susiradau Marksą. Šis begyvenąs su tėvais savuose namuose — gana grakščioj vienaaukštėj viloj. Priėmė mane pati ponia, neapšepusiai miestiškai apsivilkusi, dar nesena, tvirtu balsu, savim pasitikinčia elgsena. Parodžiau jai Bašuko kortelę. Veikiai susitarėm dėl sąlygų ir dėl laiko. Nebeatsimenu, ar turėjau su sūnum repetuoti vien lotynų kalbą, ar dar ir kitų dalykų. Tiksliai nebeatmenu, po kiek turės man mokėt už mėnesį. Pavadino berniuką (pusėtiną berną). Keista: pirmasis mano mokinys Liepojoj, o maža ką apie tą epizodą beatmenu. Net jo veidas mano atminty yra visai išdilęs. Tiek tik prisimenu, jog vyrukas buvo nebukas, nestačiokas, pakankamai klusnus. Mokiau jį iki mokslo metų galo. Tie Marksai buvo, berods, žydai.

Dabar nuo jų kokį kilometrą į kitą šalį — ieškoti antrosios darbovietės. Ramioj, švarioj gatvėj, padoriuos dviejų aukštų rūmuos ra-

dau antruosius savo darbdavius, ponus Kontovtus (Kantautus). Paskambinus, čia atidarė ir į saloną įsivedė jauna, gana dailiaveidė blondinė. Sužinojusi, ko atėjau, tuoj išėjo pašaukti motinos. „A-a, tai — duktė", manau sau. „Kokia ji kukli: vis akis nuleidusi... Bet maloni..."

Įėjo ponia Kontovtienė, žema, plati moteris, žilais plaukais, rusvais drabužiais, lietuvišku bajorišku veidu. Motiniškai šypso. Pasisveikinu, kaip įprasta. Beregint susitarėm. Turėsiu būti lotynų kalbos korepetitorium. Esą du mokiniai: jos sūnus ir jų giminių ar kaimynų sūnus Zenovičius (vardų nebeatsimenu). Abu antraklasiai. Jau ir kapelionas mane jai minėjęs. Mokėsią man... dabar tiksliai nebeatsimenu: bene penkis rublius mėnesiui. Tuoj ir supažindino su vyrukais (jau tikri vyrukai, nebe vaikai). Kantautukas besąs gražiai nuaugęs, apvaliaveidis blondinas (beje, stipriai panašus į aną savo seserį), linksmu žvilgiu, judrus jaunuolis. O Zenovičius — kiek didesnis, rods, brunetas, pailgesniu veidu, rimtesne povyza, dabitos drabužis, eleganto poelgis. Abu labai mandagiai su manim pasisveikino. Rods, tuoj pat ėmėm darbuotis: prisiruošėm rytdienai, truputį paklausinėjau, ką jie moką iš praeitojo kurso. Pasirodė, jog berniukai pasiryžę mokytis, gana gabūs, mokytojo klauso ir jį gerbia — iš karto jausti geras auklėjimas. Nuostabu, kad bajoraičiai ir pa-

siturį man, prasčiokui bei beturčiui, nė kiek nerodo savo viršesnybės.

Vėliau sužinojau, jog Zenavičiai bei Kantautai turį šalia vieni antrų didokus dvarus kažkur ten apie Jonavą bei Kėdainius. Ponia Kantautienė išsinuomojusi butą čia Liepojoj, nes norinti nepalikti vaikų vienų išdykusiame mieste, jog duktė (ar ne Vanda?) besidarbuojanti, kaip praktikantė mokytoja, parapijos mokykloj ir norinti įstoti ar jau įstojusi į tų širdiečių seserų kongregaciją, kurios ten drauge darbuojas. Nepriklausomoj Lietuvoj jos įsikūrė ir Kaune, šalia Jėzuitų. Manau, daugelis kauniečių pažinojo tas seseles, o ypač motinėlę Urbonaitę, Onutę Zoštautaitę ir Bronislavą (tą mudviejų geradarę) Visgirdaitę.

Vakaras. Pavakarieniavau, priruošiau rytdienos pamokas ir, nusikratęs visais bėgamaisiais rūpesčiais, ėmiaus gautosios dovanų knygos — Puškino poezijos. Skaitysiu ir gėrėsiuos.

Ir besą kuo. Ne vien gėrėtis — ir grožėtis. Lig šiol skomėte skomėdavaus knygom, jei jos atrodydavo įdomios, vadinas, jei pateikdavo įdomių nuotykių, painios intrigos, tenkinančių smalsumą žinijos duomenų, o gražiom idėjom, įkūnytom gražioje formoje, lyg ir nesidomėdavau, tad tikrojo pasigrožėjimo žodžio kūriniais visai sąmoningai lig šiol beveik nebuvau išgyvenęs. Tiesa, atsitiktinai, gana mielai perskaitydavau kur pasitaikiusius trumpus poezijos kūrinius, netgi ištisas poemėles, sa-

kysim, Chrestomatijose, pamokų metu, kai būdavo nuobodu klausytis mokinius vis tai pat ir tai pat atsakinėjant. Tuo būdu visai nejučiom atmintinai išmokau beveik visus eilėraščius, kuriuos radau Polivanovo chrestomatijoj, ir paskiau kartkartėm, iš atminties jiem netyčia iškilus į sąmonės padangę, lyg debesėliam iš už akiračio į laisvą mėlynę, imdavau juos kartoti pusiau mechaniškai ir tai vien dėl to, kad tas ritmas taip žaismingai supa, kad tie rimai taip maloniai glosto ausį ir tie skambūs žodžiai taip patraukliai žiba, — žodžiu sakant, kad tai yra tartum koks malonus žaidimas. Tiesa, tai jau buvo pirmieji žingsniai estetinio pasigėrėjimo šventykloj, bet dar toli nuo sancta sanctorum.

Šį vakarą įvyko lyg koks griežtas posūkis. Kas gi tatai? Pumpuras prinoko ir ėmė skleistis.

Vakaras. Dienos darbai baigti. Rūpesčiai nutilo. Taip tylu. Ramu ir gera. Noris kažko itin šviesaus, malonaus ir gražaus. Noris gėrėtis ir... grožėtis, ramiai, neskubant, giliai, ilgai.

Ir štai toji dovanų knyga... Jinai sava. Nerūpi ją greičiau perskaityti ir grąžinti, kam reikiant, —galima skaityti palengvėle, po truputį, pasiskomint, pakartojant.

Visų pirma, knygos išvaizda viršuj ir viduj. Šį vakarą antrą tatai kartą gyvenime (pirmasis kartas buvo pradžios mokykloj, irgi gavus dovanų Puškino eilėraščius) visai są-

moningai pastebėjau tą knygą esant visiškai kitokią, negu paprastos knygos, ligi šiol skaitytosios: šios paprastai būdavo nedailios formos, negražiais viršeliais, nuvalkiotos, nebešvarios; o čia visai kitokia knyga: žymiai didesnė ir storesnė, tad atrodo rimtesnė bei reikšmingesnė; viršeliai švarios-sultingos (bene tamsiai žalios) spalvos su didelėm grakščiom auksinėm raidėm, ir tie užrašai taip išdėstyti, jog akiai malonu į tą visumą veizdėt.

Atsiskleidžiau tą knygą — ir čia visai kitokia, nei lig šiol skaitytosios: šių popierius būdavo nešvariai gelsvas, grubiai nelygus, su netaisyklingai išmėtytais tamsiais spuogeliais, šakelėm; o čia — popierius storas ir lygus, ir slidus, kaip dailus ledas, o lygiai-lygiai baltas, kaip tyras sniegas, taip jog akys nušvinta, į jį vien veizdint, jį paliečiant; ten raidės atrodydavo tai per didelės, tai per mažos, lyginant su viso puslapio forma bei dydžiu; eilutės per ilgos, kone nuo krašto iki krašto, taip jog akiai nepatogu jas aprėpti; tų eilučių prikimšta puslapy per daug, taip jog ir skaitančiam daros, rods, per ankšta ir trošku; o čia raidės taip tinka į eilutę bei puslapį, lyg būtų pačios iš jo dygte išdygusios, kaip dukraitės-gėlytės; eilutės tokio ilgio, jog jos taip sklandžiai sutelpa į žvilgį, it pasiglamonėdamos; visas tų eilučių pulkelis puslapy sudaro tokį lengvą ir grakštų keturkampį, jog žvilgis pasigėrėdamas jį apglėbia, nelyginant kokį

mielą padarą; ir guli ta daili skiltis baltam puslapy, apsupta iš visų pusių plačių tyrų sniego laukų, lyg žavingas skanskonis balto marmuro lėkštėj, viliote viliodamas ragaut ir gėrėtis. Tie platūs tušti puslapio kraštai-laukai, kokie jie besą malonūs akiai, tik dabar pilnai teįsisąmoninau. Ir tik dabar pilnai pajutau bei supratau, kaip malonu pradėt skaityt knygą, jei malonu ją paimt į rankas, sklaidyti, žiūrėti. Vėliau dar suprasiu, jog tas pradinis įspūdis prisideda nulemti ir tai, kiek patiks mum estetiniu požiūriu net pats knygos turinys (jei tai — grožinis kūrinys).

Dabar ėmiau skaityt savo tą dailiąją knygą — poeto Aleksandro Puškino rinktinius kūrinius. Pradžioj besanti biografija. Perskaičiau ir svajingai susimąsčiau. Poetas... Didis vyras... Kaip gražu tokiam būti! Betgi ir kaip sunku!.. Ne vienas norėtų į tokias aukštybes užkopti. Bet noro, nors ir didžiausio, čia neužtenka. Neužtenka kad ir labai didelių pastangų ir darbo. Reikia dar ir didelio talento. O tai taip reta!..

Imu skaityti Puškino lyriką. Ne vieną tų eilėraščių esu jau skaitęs, ne vieną ir atmintinai moku, kai kuriuos esame chore dainavę. Jie man patikdavo skaityti ar sakyti, kaip skambus, mielas žaismas. Bet dabar ūmai pastebėjau ir pajutau juose dar ir kitą, sau naują gražumą — jie nūn sukelia man dvasioj nuostabių vaizdų; jie mane nuteikia čia svajingai, ten linksmai, kitur vėl graudingai ar

ilgesingai, ar liūdnai; ir dar viena —štai kiekvienam eilėrašty nūn randu, kaip riešuto kevale branduolį, kokią gražią mintį. Ir nudžiugau, lyg aklas praregėjęs. Na gi, juk tai— kažin kas nepaprastai įdomu, miela ir gražu! Taip, gražu!

11

VEŽIMAS VIS DĖLTO STUMIAS Į PRIEKĮ

Vadinas, Mykolas Vaitkus yra nūn tikras Liepojos miesto gyventojas, Mykalojaus gimnazijos mokinys ir klebonijos kiemo įnamis.

Bet tos įnamystės kai kas nenori dar jam galutinai pripažinti: o tai yra parapijos mokyklos mokiniukai. Kam tas gimnazistas atsirado čia mūsų tarpe? Uit jį lauk! (visai kaip žvirbliai vienišą varną). Ir ima uiti: tai kandžiu žodeliu, tai akmenėliu. Kumščių dar neleidžia į darbą, bent atvirai. O iš pasalų jau vieną kartą, einant man pro vartus, iš už namo kampo kažkas ziūktelėjo į nugarą kažkuo sunkiu ir pasislėpė. Na, nieko! Gera jau ir tai, kad priešas dar manęs viešai privengia. Ilgainiui gal apsipras — ir vargais negalais sugyvensim.

Vieną dieną popiet kiūst ir beįeinąs pas mus Tolstojaus gerbėjas Gusevas, vienplaukis, juodais ilgais, aptaršytais, suprakaitavu-

siais plaukais, išblyškęs, įdubusiom blizgančiom akim, sausai kosčiodamas, simpatingai naiviai šypsodamas. Ir išsivystė tiespanašiai šitoks pašnekesys:

— Galų gale vis dėlto suradau, kur gyvenat! Maniau sau: šito vaikino iš akių nepaleisiu! jis turi anksčiau ar vėliau nusilenkti didžiojo Tolstojaus genijui ir priimti jo mokslą!.. A, tai, tur būt, jūsų sesutė?.. Labai malonu! Bus gera, jei ir jūs prisidėsit prie mūsų didžiojo mokytojo sekėjų.

— Kurio mokytojo? ar Jėzaus Kristaus?

— Ir Jėzaus Kristaus! ir Jėzaus Kristaus! savaime suprantama. Tolstojus Jį labai brangina. Tik jis Jį daug geriau supranta, kaip kad žmonės Jį lig šiol suprasdavo. Todėl geriesiem žmonėm ir reikia klausytis, kaip grafas Tolstojus aiškina Kristaus mokslą.

— Na, tad jis nieko naujo mum nepasakys. Mūsų kunigai seniai ir gražiai yra mum tuos dalykus išaiškinę. Mūsų klebonas, baronas Roopas, yra ne mažiau mokytas už jūsų grafą Tolstojų, o ir ponas ne mažesnis, o nėra maskolius nei atskalūnas. Tad atleiskit, kad aš judu paliksiu ir eisiu verčiau pas jį į bažnyčią klausyti jo pamokymų.

Ir Anė išėjo, palikusi du filosofus ginčytis apie Tolstojų.

Ginčijavos mudu maža. Daugiausia kalbėjo Gusevas, o aš klausiaus, tik kartais pareikšdamas kokią kritišką pastabą. O mudviejų diskusija galėjo vystytis šitaip:

Gusevas sykį turėjo bandyt įtikinti mane, kad Tolstojaus dorovės dėsnis „nesipriešink blogiui“ esąs labai išmintingas: kai tik imi priešintis, tuoj pridarai visokių negerybių. Aš į tai: O kam jų daryt? Priešinkis tinkamai. Gusevas bando savo mintį apginti: mat, kad žmogus toks jau yra — kai tik ima ką daryti priešindamasis, negali susitūrėt nepasielgęs blogai. Aš į tai: Taip, žmogus, net ir gera darydamas, negali apseit nepadaręs blogo; bet ar dėl to jam patarsim nedaryti gero, o tik gult ir miegot, nes juk vien tik kas miega, tas negriešija. Gusevas bando šauktis paties Kristaus autoriteto: juk Kristus mokė: kas tau kirs į dešinį žandą, atsuk jam ir kairį, o kas plėš iš tavęs apsiaustą, atiduok jam ir apatinį drabužį! Aš į tai: Kristus, kaip Rytuose įprasta, kalba prilyginimais; o anais posakiais mum nori pasakyt: už bloga neatsilyginkit blogu, tik darykit gera. Gusevas nudžiunga: taigi, taigi! vadinas, nesipriešinkit blogiui! Aš į tai: Visai kas kita nesipriešint blogiui, o kas kita — už bloga geru atsilygint. Gusevas vėl nudžiunga: Taigi, taigi! o žmonės paprastai kuo atsilygina? — traukia į teismą, sodina į kalėjimą! Aš į tai: Tai nėra atsimokėt blogu už bloga: juk atsakymas ir bausmė yra pirmiausia pačiam nusikaltusiajam naudingi. Gusevas nustebęs iš pradžių net akis išpučia; bet paskiau šiek-tiek nusileidžia, bet vis dėlto mano esą geriau, jeigu nesipriešinama blogiui. Aš į tai: O kas būtų pasauly, jei nesiprie-

šintume blogiui? juk žemė virstų latrų rojum: jie susivarytų nesipriešinančias avis į gardus ir kirptų ir kirptų jų vilnas, ir skerstų mėsai! Ne, kaip tik reikia priešintis!

Taip mudu primityviai, taip sakant, ūkiškai ginčijamės dėl paradoksiško Tolstojaus teigimo, kaip du jauni gaidžiukai, kur dar neišmokę tinkamai pasipešt — vien dar mankštinas. O ginčijas nė kiek nesikarščiuodami nei viens kito neužgauliodami. Ir tai šiuo atveju beveik neįmanoma, nes Gusevas iš prigimties tokia gera dūšia, jog net dėl aštrokų žodelių neįsikarščiuoja, o vien tik išblyškusiuose skruostuose pasirodo rausvos dėmės, ir akys ima gyviau blizgėti, o lūpos vis taip pat gerai šypso, ir žodis pasilieka lėtas ir minkštas. Tad mudu gana skaniai pabaigėm savo pašnekesį.

Skaitau savo Puškiną. Kokios jo sklandžios dainelės! Ir lengvos! Rodos, žaisliukai. Rodos, be jokio vargo jas sukūrė. Ir skamba, kaip sidabro varpeliai. Ir žvilga ir mirga, kaip bažnyčioj krikštolai sietyne, saulei spindulių žėrus... O, koks didis žmogus turi būti poetas... Ir kokia tai laimė mokėti tokias dainas sudėti!.. Tai ne man skirta... O vis dėlto būtų įdomu bent juokais pabandyt sudėti kokią dainelę. Juk štai Puškino biografijoj sakoma, kad jų liciejuje mokyta visi mokiniai rašyti eilėraščius. Ir visi turėdavo išmokti. Tad kodėl man nepabandyt?

Ir pasiryžau pabandyt (žinoma, rusiškai). Bet apie ką rašyt? Juk tie poetai rašo vis

apie ką nors nepaprasta, ar šiaip jau įdomesnį. Ką čia prisiminus įdomesnio?.. A, štai! Neseniai buvau perskaitęs Fritjofo Nanseno knygą apie jo kelionę „Fram“ laivu šiaurės ašigalio linkui. Tai — pašėlusiai įdomus dalykas! Reikia parašyti eilėraštį Nanseno garbei. O paskui — apdainuoti tą puikų „Framą“ su jo kapitonu Sverdrupu.

Ir ėmiau lipdyti pirmąjį savo gyvenime eilėraštį. Šiaip taip eina. Tik gaila, kad neturiu daug ką pasakyti. Susidarė tik du ketureiliai. Skaitau juos vieną, kitą kartą. Na gi, tikras eilėraštis. Na, tad dar rašyti tą antrąjį apie „Framą“ su Sverdrupu... Vargas! vėl susidarė tik du ketureiliai.

Eik, Vaitkau, eik! Kad tu žinotum, jog eilėraštis be poezijos yra juo geresnis, juo trumpesnis, o visų geriausias — jei visai neparašytas!

Esu minėjęs, jog mokytoją Papilovą ne tik gerbėm bei savotiškai mylėjom, o ir stipriai jo bijojom. Tačiau žinom, jog pradedą bręsti jaunuoliai kartais bando parodyti savo „vyrišką drąsą“ tuo, kad savo ypač bijomajam asmeniui iškerta kokį itin nemalonų pokštą.

Taip savo vyriškumą parodė ponaitis Broniš: prieš Papilovui į klasę ateinant, jis į katedros krasės sėdynę įsmeigė rašomąją plunksną smaigaliu aukštyn. Pačiam Papilovui!

Ateina į klasę Papilovas, pavargęs, liūdnai susimąstęs, tauriu mąstytojo veidu. Gal

per naktį studijavęs, gal rašęs? Lipa į katedrą, sėdas... ir, kaip nusvilęs, pašoka... ranka instinktyviai čiumpa už kelnių dugno... žvilgteri į kėdę... ima nuo ten kažkokį daiktelį, kišas į kišenę, sėdas ir ima, stipriai sučiaupęs lūpas, įsimiręs rašyti žurnale. Veidas jam labiau išbalęs, nei paprastai. Skruostų raumenys kartkartėm trūkčioja, lyg nuo slopinamo skausmo. Barzdos galas virpa.

Mokiniai pastebėjo kažką atsitikus, tik nesupranta, ką... Tvylo nejaukus lūkesys. Jaučiu: žiojas pavojus.

Papilovas ima klausinėti. Po kitą kito visą eilę. Nebeatsimenu, kas ten buvo mum užduota. Rods, nieko ypač sunkaus. Bet mokytojas mirtinai tyli, lyg ledo statula. Atsakytojai jaučia, teisingai ar klaidingai, jog jis įnirtęs. Juos ima baimė. Jie ima mikčioti ir klupinėti. O mokytojas nė žodžio. Tad mokinys ir visai nutyla. Tuokart Papilovas šaukia kitą. Ir taip toliau. Dar nepaklaustieji baimingai seka. Klaustieji sutraiškyti grįžta į savo vietas. O mokytojas nei papeikiamo žodelio, nei nieko. Bet visi jaučia: visiems dvejetai, kaip amen maldoj.

Aš baimingai glūdžiu. Dieve, pranešk pro šalį nelaimę!.. Bet, rodos, kaip tik tą sykį neišvengiau: „Vaitkau", girdžiu fatalų žodį. Kaip kartais gali būti biauru išgirsti savo pavardę! Bet reikia eiti. Iš tos baimės ir baimę pamiršau...

Ką ten man liepė atsakinėti — dabar pa-

miršau. Šiaip ar taip — tai buvo iš užduotosios pamokos. Buvau ją gerai išmokęs, tad ėmiau savo žinias berte berti. O Papilovas grasmingai tyli.

Pabaigiau ir nutilau. Žiūriu į mokytoją ir laukiu. Šis bene nieko tą kartą daugiau neklausė, tad apgesusiu lygiu balsu leido man sėstis ir ėmė toliau dėstyti kursą.

Vis tos sultingos bylinos, plačiavaizdės, kaip tos Pietų Rusų stepės, kur bylinos gal ir kilę, galingos, kaip didžios tautos siela, slėpiningais burtais buriančios netgi mūsų laikų žmogų, ypač jaunuolį, taip sakant, mitologiškai — daugiausia pogrindiniu gelmingu gyvenimu, kaip ir amžinoji gamta motutė. Tad nenuostabu, kad mokiniai pradeda ir savo kasdienėj apyvokoj taikyti kai kuriuos posakius ar vaizdus moderniojo gyvenimo reiškiniams. Jie vienkart jaučia, kaip nebepritinka ta senobinė kalba tam, ką nūnai žmogus gyvena, tam fabrikų, geležinkelių, garlaivių, armotų amžiui, gyvai nuvokia, koks juokingas, net groteskiškas tas kontrastas, — ir gabusis Chmielevskis ima kurti ištisas bylinas apie tramvajų, cirko ristiką, policininką arba apie anglų su būrais karą, kuris anuomet gyvai jaudino viso pasaulio jaunimą, versdamas piktintis britų žiaurumais, stebėtis būrų karžygiškumu ir veržtis į partizanus — šiem padėti.

Papilovas jau davė mum pirmąjį naminį rašto darbą, nebeatsimenu, kuria ten tema,

tur būt, apie bylinas ką nors. Rakas — dvi savaitės. Dydis — laisvas, bet juo plačiau, juo geriau. Mintys, kaip širšės, skraido šmižėdamos, tokios pat nesučiumpamos, tokios chaotiškos. Bet niekis! dar paaiškės, dar susitvarkys. Dar yra laiko.

12

BANGA KYLA

Šiandien vėl reiks rašyti Papilovo klasėj rašto darbą, pirmojoj metų ketvirty antrąjį— ir paskutinįjį. Svarbu, kad šiaip taip pasisektų. Tiesa, jau apgraibom supratau, ką reiškia literatūros rašto darbas; betgi baugu. Tas Papilovas, Papilovas!..

Taip, tai — Mane, Tekel, Fares. Tas grasmės debesys sunkte išsunkia iš mokinių sielos nuoširdžiausius pasiryžimus, kraštutines pastangas. Tais laikais niekas dar nebuvo nė sapnavęs apie stachanovizmą; bet pas Papilovą, galima sakyti, visi mokiniai buvo tikri stachanoviečiai, ir tai nė kiek nemurmėdami, dargi mylėdami tą tironį.

Taigi, klasė jo laukia, pasiruošusi-atsiskleidusi sąsiuvinius, į kotelius įsikišusi naujas plunksnas, atsivožusi rašalines. Kokią temą jis atneš? Kad bent ne per sunkią!..

Atėjo, paskelbė. Dabar nebeatsimenu, ko-

kią. Rods, neatrodė per sunki. Bet, kai žmogus ėmei įsigilinti, dalykas ėmė eiti vis platyn... ir tamsyn... Chaosas, chaosas... Ką iš jo pasisemti? kaip apipavidalinti?..

Šį-tą sugraibiau, šiaip-taip apipavidalinau. Pabaigiau rašinį — nepilnas puslapis. Bet daugiau, nors ir stengiaus, nelaimėjau. Įteikiau. Papilovas išėjo. Klausaus, ką mokiniai kalba. Bendra nuotaika nekokia. Tad ir man tartum lengviau: bent ne aš vienas susikrimtęs.

Kurią ten dieną Lutzau grąžino mum rašto darbą. Visa klasė išsprendusi uždavinį neblogai. Ir manasis darbelis besąs OK.

Nuotaikos barometrą pakėlė vieną dieną Juozukas Bronišas, pranešdamas, jog sekantį laisvadienį apsilankysią pas jį jaunieji Heinrichai; atsinešią rapiras — būsią galima pafechtuoti, o paskiau linksmai pasižaisti. Įdomu, ar ateis ir Teresė...

Galų gale ta diena atslinko. Viltingai nuėjau pas Bronišą.

Ir Heinrichai neapvylė (tik Teresė nesiteikė mūsų padangės nušviesti). Štai — vyriausiasis Hans, stambokas, riebokas blondinas, juoko pilnom akutėm, atvipusia lūpa. Štai Tonis, švelniai paraudęs, patraukliai kuklus. Užpakaly, rods, dar du jauniausieji Heinrichai — Bruno ir Gustel — tamsūs šatėnai, gražūs, tartum ištrūkę iš kurio renesansinio Italų meistro drobės.

Savaime suprantama, įdomiausiasis šio

pobūvio uždavinys visiem mum buvo tas paskelbtasis fechtavimas: Heinrikiukams —kad mudviem su Juozuku, šiuo atžvilgiu nemokšom, parodytų to riterinio meno pagrindus, o mudviem — kad truputį pramoktume, kaip galima padoriai kits kitą apkapoti. Ypač man buvo įdomu, nesgi dar niekuomet nebuvau tų dyvų regėjęs, vien tik Senkevičiaus trilogijoj skaitęs (leipstamai susižavėjęs!), kaip tie Volodijovskiai, Kmicicai, Bohūnai ir Radzivilai vikriai kits kitą operuoja.

Tad vyrukai atsinešė iš prieškambario dvi rapiras su dviem vieliniais šalmais galvom apsaugoti bei ilgom odinėm pirštinėm apsaugot rankom.

— Kas nori pirmieji pasikapot? — linksmai klausia Hansas, reikšmingai primerkęs riebiąsias akutes. Aš, žinoma, nepareiškiau jokio noro. Juozukas bene pasiūlė, kad pats Hansas su Toniu parodytų mudviem, kaip vartojama tos rapiros (nors Juozukui tai jau nebuvo naujiena, kaip man rodos).

Ir du broliai ėmė ruoštis į kovą: užsimovė šalmus ir pasidarė panašūs į bitininkus, besitaisančius kopti bites; užsimovė rudas odines pirštines su antrankoviais ir bent rankom panašūs pasidarė į Rubenso ar Van Dycko kareivas; pagaliau į tas nepalankias rankas pasiėmė ilgas blizgančias rapiras — ir štai jau juodu pavojingi padarai, kurie gali tuo plienu ne vien čerškinti bei žiežerkų išskelti, bet apsirikę kartais ir kraujo viens antram išvar-

vinti, nekalbant jau apie sukapotus drabužius, nors rapiros čia ir nėra tokios aštrios, kad nebūtų galima plikam ant jų ašmenų joti.

Valandėlė tylos. Visi sužiurome. Kovotojai stojos į pozitūrą: kairę už nugaros, dešinę į priekį, o joj vertikaliai styri plienas, kiekvieną akimirką pasiryžęs kirsti ar atremti priešo kirtį.

Štai prasidėjo! Hansas kerta — Tonis kirtį pagauna savo rapiros rankena ir pats kerta — Hansas pagauna. Čakšt-čakšt! Čakšt-čakšt! Iš reto, saikingai. Tartum susitarę: tu manęs neliesk — aš tavęs neliesiu! Ir vis, rodos, į tą pat vietą — rapiros rankeną. Na gi, greičiau! smarkiau! žaibais! liepsnom! ten kur nors į galvą! į petį! į krūtinę! o ne vis į tą pačią rankeną! tartum susitarę! Ir taip lėtai! rodos, sakytų: pala, štai, žiūrėk —aš tau! O antrasis: palūkėk valandėlę — tuoj aš tau atsakysiu!.. Ne, aš visai nusivylęs. Kas čia per kautynės? Gerai, kad juodu kapojas pagal nustatytas taisykles ir tų taisyklių laikos. O jei vienas imtų ir, užmiršęs taisykles, kirstų taip sau nuo širdies, paprastai, ten kur galima tą akimirką pataikyt, o ne į sutartą rapirą ar jos rankena? — būtų visai kitokia istorija!.. Vėliau patyriau, jog klystu: geras fechtuotojas, kirsk jam kaip tinkamas, visus tavo kirčius pagaus savo geležte ar rankena.

Vadinas, mes, jauni karžygiai, kapojomės. Ir aš bandžiau. Tur būt, su tuo mieluoju Toniu. Pasižiūrėjęs į kitus besikapojant ir

pats šiek-tiek pamėginęs, pajutau tą vyrišką mankštą esant įdomų ir mielą sportą ir sprendžiau jį esant ne tokį jau neįkandamą; vien reikią išmankštint stiprią ranką, ypač riešą, žvitrią akį ir greitą sumojimą.

Ir antras, dar man svarbesnis dalykas tą vakarą įvyko: Tonis įvairiais smulkiais ženklais savo elgesy davė man suprasti, jog aš jam itin artimas bei mielas. Ir aš tai jau iš pirmųjų pažinių jaučiau. Jautrus ir išmintingas berniukas Tonis negalėjo to nepastebėti. Ir taip užsimezgė mudviejų tvirta bei pastovi bičiulystė, kuri nuskaidrino man (o tikiuos ir jam) nelengvas darbingas Liepojos dienas. Jis buvo šviesi, be galo patraukli asmenybė, kurią, berods, visi brangino ir gerbė. Man jis dar ir dėl to buvo itin brangus, kad jis pirmasis iš tikrųjų liepojiečių ir dar svetimtaučių, netgi išdidžiųjų vokiečių, iš geros turtingos šeimos, parodė man ypatingą draugišką prisirišimą, kas man anuomet buvo labai didelė paguoda, ypač kad iš pradžių liepojiečių tarpe buvo atsiradę mokinių, nedraugiškai, net priešiškai prieš mane nusistačiusių. Žinoma, tas nusistatymas ilgainiui pakitėjo.

13

PASTANGŲ PASĖKOS

Galų gale atėjo tai, ko bijojau, bet ir laukiau: Papilovas atnešė klasės rašto darbą ir išdalijo.

Atsargiai skleidžiu sąsiuvinį... Kur tas pažymys?.. 3 su pliusu... Džiaugiuos ir... gėdžiuos. Gėdžiuos, nes žinausi to nesąs vertas: juk pas Papilovą daugiau užsipelnyti tikrai nelengva. O jau penketukų kaip ir visai iš jo nesusilaukiama, ypač už rašto darbą; tad šis trejetukas su pliusu — visai nepaniektinas paukštelis. Visa klasė parašiusi nekaip. Čempijonas Gilbertas bene sirgęs, tad nerašęs, tai ir manasis paukštelis gana linksmai čiulba.

Klasės draugai šį kartą tą mano menkutį pasisekimą priėmė gana palankiai: jis nedaro akibrokštos jų čempijonui, o ir iš viso nekoks — tad tegu sau tas naujokutis pasidžiaugia.

Dar keletas dienų — pirmosios ketvirties galas. Tuo tarpu mokytojai dar gerai pačiupinėjo mane. Ir Papilovas atnešė mūsų naminį darbą. Besąs visų parašytas gana padoriai. Dabar laukiu ketvirties duomenų gana ramiai.

Štai vieną dieną ir beateinąs į klasę jos auklėtojas Lutzau, pažymių knygelėm nešinas, patenkintas, kad turi įdomių vyrukams naujienų; bet tyčia nesiskubina jų pateikti: taip malonu truputį pakankinti jauną smalsumą — tegu mokos kantrybės. Tad šypso ir atsileidęs sklaido žurnalą, kažką žymėdamas — ir galo nėra! Kad jį kas!

Bet ir visagalis mokytojas priėjo liepto galą. Ir prabilo, kairiąja raitydamas ūsą, o dešiniąją pasidėjęs ant brangiųjų paslapčių:

— Tad štai baigėm pirmąjį ketvirtį, ir čia štai yra mūsų visų, o ypač jūsų, darbo rezultatai. Jie nėra blogi, nors būtų galėję būti dar geresni. Linkiu jum ir tikiuos, kad antrojoj ketvirty dar uoliau pasidarbuosit ir Kalėdų atostogoms nudžiuginsit savo gimdytojus dar gražesniais pažymiais, o kurie dabar turit blogų, vietoj jų parnešit namon gerus... O dabar žiūrėsim. Pirmasis mokinys, kaip beveik visuomet, Gilbert Johann.

Šis priėjęs paėmė savo knygutę ir krypuodamas grįžta, kukliai šypsodamas, stengdamasis būti santūrus. Jį lydi palankūs draugų žvilgsniai bei žodeliai. Tas puikus vyrukas neturi pavydėtojų. O Lutzau toliau dalija knygutes. Gavau ir aš savąją. Duomenys neblogi. Dabar bus galima įteikti gimnazijos tarybai prašymą, kad paleistų nuo mokslo mokesčio. Ką negaišdamas ir padariau, atlikęs reikiamus formalumus.

O kol gausiu atsakymą, pasiryžau dar įtempt jėgas, kad antrojoj ketvirty moksle geriau pasisektų. Žinoma, būtų maloniau, jei nereikėtų tiek stengtis, jei nereikėtų duoti kitiems pamokų, — kad ir aš galėčiau, kaip kiti, laimingesnieji draugai, truputį atpalaiduoti dirželį, laisviau atsipūsti ir pagyventi bent kiek savo malonumui. Žinoma, nė kiek nesvajoju eit į teatrą, operą, koncertus — tam nė iš tolo neturiu pinigų; nesvajoju eit į baliukus šviesiuose namuose, dalyvaut šokiuos gražioj draugijoj, nes nei tinkamų pažinių neturiu,

nei padorių drabužių (jei ir turėčiau, kur nueiti); o ir šokt visai nemoku, nes neturiu nei lėšų, nei drabužių, nei laiko mokytis. O būtų, rodos, taip gražu, taip malonu!.. Bet netgi su bet kuriais draugais negaliu arčiau bičiuliautis (kaip štai, su Heinrichais), nes jaučiuos per daug jiems nelygus: jie beveik visi užsiima kuria nors sporto šaka ar net keletu vienkart: dviračiu važinėja, valtim plaukioja, pačiūžom čiuožinėja, fechtuojas, boksuojas, lavinas lengvojoj ir sunkiojoj atletikoj ir turi tam reikiamus prietaisus bei įnages; o aš tų daiktų negaliu įsigyt — vis tas nelaimingasis neturtas. Kiti draugai užsiima muzika — turi pianinus, smuikus, violončėles, fleitas, klarnetus, dūdas, ima reikiamas pamokas; o man ir tai neprieinama. Skaudu ir gėda prieš laimingesniuosius draugus, gėda savo žemesnumo.

Tad laikaus nuošaliai nuo draugų, nebent kuris pats prie manęs artinas. Bet kol kas tokių labai maža, ir aš trumpas savo laisvas valandas praleidžiu vienas: vienas nueinu į gražųjį pajūrio sodą, vienas tyliu paplūdimiu ligi švyturio, vienas grįžtu per puošnųjį Kurhauzo prospektą į savo Vilhelminės gatvę, į savo smėlėtąjį kiemą, paskendęs mintyse, sumanymuose, svajonėse, nuliūsdamas, kai susiduriu su kitų džiaugsmu, ir pats ilgėdamasis džiaugsmo, laimės... Betgi kurios? Dažnai ir pats negalėčiau pasakyti. Toliau į ateitį paprastai dar nesiekiu, o pasitenkinu ryt-poryt dienos galimybėm (tiksliau — negalimybėm).

Toliausia, ką savo troškimais pasiekiu, tai — pabaigt gimnaziją. O kas toliau? — apie tai dar rimtai nemąstau. Seniau buvau „tvirtai" vaikiškai nusistatęs likti kunigu; bet jau kokie metai, kai ėmiau svyruoti: paprastasis žmonių pasaulis ima atrodyti vis patrauklesnis, o jame ima protarpiais taip skaisčiai ryškėti aušrinė svaja Mergaitė. Paprastai dar vien gana miglota svaja, beveik bekūnė, erdvėje žvaigždžių spindulių sukurta. Gėdžiuos ją realiai įsivaizduot. Ne be to, kad kartkartėm man vaizduotės neplaktų kaitrūs pagundų žaibai ir netvįstų gyslose tirštas ir karštas brėstančio jaunuolio kraujas. Ne be to, kad kartais tie sriautai nepagautų sąmonės ir nenugalėtų valios pasipriešinimo ir neištiesčiau svajonėj geidulingų rankų į Mergelę-Patelę; bet netrukus ir pats susigėstu, ir einu būgščiai į bažnyčią, prie klausyklos. Ir paskiau kurį laiką vėl tik baimingai kukliai svajoju apie Spindulių Mergaitę.

Bet daugiausia svajoju apie tai, apie ką kiti, laimingesnieji draugai, ne svajoja, tik naudoja, būtent, apie sportą, žaidimus, draugijas, pasismaginimus, kas man ar visai neprieinama, ar tik retai teprieinama. O tose svajonėse man pilna kartėlio, ir aš galų gale „laimingiesiem" ne be pikto džiaugsmo mintyse sakau: „Nu, gerai! Jūs turit sava, aš turiu sava! Jūs turit žaislus, aš turiu knygą. Jūs linksminatės, aš skaitysiu. Daug-daug skaitysiu. Ir pamatysim, kurie būsim laimėję!"

Ir, atlikęs pareigas, sėdu prie savo žaliagelsvės lempos tyliajam kambary ir skaitau-skaitau. Imu knygas rusų kalba iš gimnazijos; čia daugiausia rusų beletristikos klasikai, ar ir verstiniai. Iš Mansvetos gaunu lietuvišką „Kryžių" bei „Tėvynės Sargą", su širdgėla seku rusų engiamus darbus, piktinuos savųjų išdavikų niekšiškumu, didžiuojuos patriotų darbais, ryžtuos eiti jų pėdom, gėriuos savųjų poetų kūriniais, ypač Maironio bei Vienužio, mielai skaitau Vaižganto bei Dėdės Atanazo rašinius.

Vieną kartą Mansveta man pakišo Vienužio dainelių knygutę, dar neseniai išleistą (bet pats dainius jau miręs). Iš pradžių vien smalsiai, o paskiau ir gėrėdamasis skaitau tas dainelės. Nuostabu, tokios paprastos, toli gražu ne tokios grakščios, kaip Puškino ar Lermontovo, nei tokios įmantrios, kaip Mickevičiaus, o vis tiek malonios skaityt ir tiesiog pasėda širdį. Kodėl? Greit iš Papilovo sužinojau: panašios dainos ištrykštančios kaip šaltinis iš gyvos širdies ir dėl to taip pataikančios į kitų širdis (žinoma, kur reikiamai jautrios). Perskaitęs knygelę, jauste jaučiau: šito Vienužio dainos — ne kaip Puškino ar Lermontovo, ar kitų rusų poetų, kurių dainas man buvo tekę skaityt, bet labiau panašios į tų lenkų poetų eilėraščius, kuriuos buvo tekę užtikt įvairiose knygose, kaip štai Kondratavičiaus, Lenartavičiaus ir netgi Mickevičiaus (kur paprastesni).

Netrukus gavau iš tos pat Mansvetos pasiskaityti dvi dar man įdomesnes knygeles: tai — Maironio (skambi pavardė!) „Pavasario Balsai“ ir „Terp skausmų į garbę“. Pirmąją knygutę perskaičiau pasigėrėdamas. Juk tie posmai lietuviam gėdos nedaro! Tas Maironis panašus į geruosius rusų poetus! Ne vien grožiuos grakščiais bei skambiais eilėraščiais, bet ir didžiuojuos, kad štai lietuvis gali būti toks geras poetas. Įdomu, kad tas Maironis rašo kažkaip panašiau į rusų, nei į lenkų poetus.

„Terp skausmų į garbę“ man anuomet šiaipjau patiko: juk štai ir apie brolius lietuvius netgi tikra poema parašyta lietuviškai! Ir dar apie tokį gimnazistą, kuris buvo bemanąs eit į kunigus, tik susvyruoja ir nebeišeina; bet patiko toli gražu ne tiek, kiek mano pažįstamosios kitų tautų poemos, kaip štai Puškino „Poltava“, „Vario Raitelis“ arba Lermontovo „Demonas“, „Mcyri“, „Daina apie carą Ivaną ir pirklį Kalašnikovą“, arba Mickevičiaus „Konradas Vallenrodas“, „Gražina“, arba Byrono „Šiljono kalinys“, „Giauras“, arba Tasso „Išvaduotoji Jeruzolima“. Su panašiais kūriniais lyginant, Maironio poema atrodo kažkokia pilka, sausa, kasdieniška. Bet vis tik miela — sava!

Bet lietuviška knyga — tai labai reta paukštė, vargiai atskrendanti iš svetimų kraštų ir atnešanti, sako, skaitytojam pavojų. Man pačiam nėra tekę su tuo pavojum susidurt;

bet Anė su Mansveta yra jau tiek apie tai pasakoję. Juk ir Kretingos vienuolyne yra kalėję tiek knygos kankinių. Na, bet čia ne pavojus svarbu: svarbu, kad lietuviškų knygų tiek maža tegalima gauti, o aš norėčiau skaityti daug. Gimnazijos bibliotekininkas mokytojas Aksionovas, tipiškas ruskis tinginys Oblomovas (bet mielas žmogus), nemielai rodos savo darbo vietoj, o ir pasirodęs nesistengia ar nemoka sudominti skaitytojų savo turimais knygų turtais, kurie ir patys savaime negausingi bei neįvairūs, — tad net knygų mėgėjai čia maža tesilanko. Ir aš, iš pradžių pabandęs, greit atsikandau ir atkritau.

Iš kur tad gaut knygų?

Koks didis buvo mano džiaugsmas, kai vienoj nuošalioj gatvelėj netikėtai aptikau bibliotekėlę, kur už 60 kapeikų mėnesiui besą galima gauti skaityt knygų kaip tik pagal tuolaikinį mano skonį. Sesuo Anė, kuri neaprėžtai valdė mudviejų iždą, šitai išlaidai nebuvo priešinga, ir aš negaišdamas įsirašydinau į anos bibliotekos skaitytojus. Su kokiu džiaugsmu ir pasididžiavimu ėmiau sklaidyti ne per gausų katalogą! Štai dabar visai laisvai galiu pasirinkti skaityt, ką tinkamas.

Bet ką pasirinkt? Nepažįstami vardai, nors gal ir labai vertingi, nemasina. Tad imsiu tuos autorius, kuriuos esu skaitęs ir kurie buvo labiausiai patikę. Mano laimė, kad lig šiol man nebuvo patekęs į rankas šlamštas, ir nebuvau jo įsiskomėjęs, tad ir dabar jo neieškau.

Besklaidydamas katalogą, radau ir senuosius bičiulius Charles Dickensą, Ivan Turgenevą, Walter Scottą, Jules Verne'ą, Gustave Aymardą, Fenimore Cooper'į. Tai jų prisiskaitysiu! Perskaitysiu visus-visus jų veikalus, kurių dar nesu skaitęs.

Ir imu pirmiausia Verne'ą. Tas man tuo tarpu labiausiai patinka: tokius nuostabius nuotykius vaizduoja, o vienkart tiek įdomių bei svarbių mokslo žinių pateikia. Cooperio pasakojamieji nuotykiai, nors ir įdomūs, bet paprastesni; įdomūs vaizduojamieji tolimieji Amerikos kraštai bei žmonės. Aymardas, kaip tikras prancūzas, į patrauklius nuotykius įvelia jau ir mergaitę bei meilę; bet ši man čia ne taip jau įdomi, kaip anie. Scotto romanų ir kraštai, ir žmonės, ir jų nuotykiai labai mane domina; domina ir meilės intriga, kur labiau išrutuliojama, negu anų trijų rašytojų; bet mielas man čia kažkoks paskleistas svajingas grožis, kurio vokte dar nesuvokiu, bet jauste jaučiu. Dickenso romanų fabula, nors tokia paprasta — rodos, pats gyvenimas ir tiek — paprastai mane stipriai sudomina; daugumas jo veikėjų tokie keistuoliai, tokie juokingi — rodos, tikrajame gyvenime tokių nė ieškodamas nerasi, o tik pasižvalgyk! štai kad ir mokytojų tarpe (įdomu, kad jaunuolių bei vaikų tarpe tartum nė būte nėra keistuolių); bet patraukliausi man atrodo Dickenso jaunikaičiai bei merginos, bent pagrindinė porelė, kur tokia simpatinga ir taip gražiai mylis-

Turgenevas vaizduoja jau visiškai normalų gyvenimą bei žmones; ir jo fabula paprasta, ir intriga nepaini nei labai įtempta; bet vis dėlto jo romanai man gana įdomūs bei malonūs: matyt, pats žmonių gyvenimas yra savaime įdomus, ir žmonės — malonūs (ypač Turgenevo knygų žmonės); tos jo mergaitės bei moterys — tokios... na, padorios ar skaisčios, ar ką... ir tokios geros; tik jų vis labai gaila, nes jos ne tiek laimingos, kiek būtų, rodos, vertos... O kaip gražiai Turgenevas vaizduoja gamtą! Tik ir iš jos kažkoks susimąstymas ar liūdesys sklinda...

Tačiau norėčiau dar vieną knygų šaltinį sau atverti — tai įvairesnių lietuviškų ir vertingų tikybinių. Tokių tikiuos rasti pas mieląjį kapelioną. Senokai jau širdis traukė nueit pas jį į jo butą, kuris yra čia pat, prie klebonijos galo; bet senasis drovumas sutūrėjo: tekdavo verste prisiverst, reikiant nueiti pas aukščiau stovintį asmenį.

Galop vieną kartą noras tiek pribrendo, jog atsirado ir užtenkamas ryžtas — ir štai jau trūktelėjau prie kapeliono durų skambalą. Netrukus durys atsidarė — ir šeimininkas giedrai šyptelėjo nelauktam svečiui ir krūtininiu balsu, truputį jį leisdamas pro dantis (kur bliksteli auksas) lipšniai tarė: „A! prašom, prašom!“ Per kišenės dydžio priemenėlę įėjom į kuklų salionuką (kuris man atrodė gana gašus). „Na, prašom sėstis štai šičia“, taip draugiškai, širdingai kviečia mokytojas

kiškiuką mokinį, jog šis ir susivaržymą pamiršta ir jaukiai sėdas į minkštą sofelę užu nedidelio vienakojo staliuko, apdengto bene megztine žaliai raudona staltiese. Ant staliuko saldainiai plačioj šlifuoto stiklo taurėj. Kapelionas, atsisėdęs priešais į minkštą foteli, ima draugiškai plepėti — taip paprastai, linksmai ir maloniai, jog svečiui visi būgštavimai ištirpo ir širdis atsivėrė, kaip sraigė priešais saulę, ir ėmiau atvirų atviriausiai reikšti savo įspūdžius bei nuomones apie draugus bei mokytojus, kurį pagirdamas, kurį pakritikuodamas. O kapelionas tiesia saldainius, ragina ragauti. Nelaukiu dukart siūlomas ir noriai vaišinuos, vis čiauškėdamas, vis atviriau bei drąsiau. Širdis tirpte tirpsta iš meilės tam mokytojui, tam tėvui. Aušriniai jaunuolio įspūdžiai... Pumpuru betvinkstanti dviejų sielų bičiulystė. Ji tvers per visą amžių...

Tačiau prisiminiau, ko atėjęs, ir paprašiau kapelioną lietuviškų knygų pasiskaityti. Kapelionui per veidą šmėžtelėjo susirūpinimo debesėlis: kaip tam pusiau dar vaikui duoti tokių pavojingų daiktų? Juk nė nepasijutęs išplepės kam nereikiant — pats įsipainios ir kapelioną įpainios. O maskoliai nūn stačiai siautėte siautėja, lyg musės prieš rudens šalną. Bet ūmai jam veidas vėl nušvito. „Gerai, sako, duosiu". Išėjo į kitą kambarį ir po valandėlės grįžo, storoka sena knyga nešinas.

— Štai, sako, Simano Daukanto „Būdas senovės Aukštaičių (Kalnėnų) ir Žemaičių".

Paėmiau, padėkojau, išėjau. Skriste parskridau namon entuziazmo sparnais. Tas kapelionas toks geras, toks geras! Kito tokio, tur būt, niekur nerastum!.. Ir jaučiu, kad už jį mielai eičiau per ugnį ir per vandenį.

Daug vėliau tesupratau, kodėl kapelionas davė man būtent seną Daukanto knygą: jinai išspausdinta neva prieš knygų uždraudimą, tad ne tiek pavojinga, jei maskoliai sučiuptų, ir patogiausia duoti tam naiviam, dar neištirtam vaikiščiui.

15

JAU VYRAS, O DAR VAIKAS

Ateina gyvenime akimirka, kada jaunuolis, lyg iš ilgo miego pabudęs, atmerkia akis ir, nustebęs bei nudžiugęs, ūmai pajunta bei įsitikina esąs jau nebe vaikas, o vyras.

Tą vienakartinį, nuostabiai džiugų, tiesiog sparnuotą išgyvenimą atnešė ir man septynioliktieji metai. Iš glūdžių kūno gelmių išsiveržė lig šiol nežinomi saldžiai svaiginą jutimai, nuplieksdami sielos padanges vaivorykštinėm pašvaistėm, įžiebdami dar skaidresnių, dar alpesnių nesapnuotų-nesvajotų slėpinių. Koks tas žmogus beąs nežinomybių stebuklas, koks džiaugsmo šaltinis! Koks tas pasaulis slėpiningai gražus, kiek laimės žadąs!

Tačiau, nuostabus dalykas, veikiai ėmė sieloj šmėžčioti rimto susirūpinimo šešėliai: juk tie gėresiai kažin ar nesutepa sielos? juk štai kai kurie tikrai nuodėmingi... o kiti stačiu keliu veda į nuodėmę... O tokie saldūs, tokie galingi, taip vergte pavergią... Kur gali nuvesti? kuo pasibaigti?

Pirmą kartą gyvenime sąžinė visai savarankiškai, visai sąmoningai prabilo ir vis dažniau prabils, ir jau nebenutils, skaidriai ir plačiai, o baugiai nušvietusi dorovinius gyvenimo pavojus. Koks nepatogus, koks sunkus besąs tas balsas! koks nenusikratomas.

Ir kita savy pastebėta permaina stebina, bet ir džiugina. Pirmiau mielai bei tikimai prisiimdavau kitų mintis ar nuomones, jei jie atrodydavo autoritetingesni už mane. Dabar pastebėjau, jog ėmė dažnai kyščioti savo mintys, kartais visai nesutinką su anų autoritetų, ir kilti gyvas noras jiems pasipriešint, ką jau kartais ir padarau, nepaisydamas galimų nemalonių pasėkų. Jau ir knygų autoritetas nebeatrodo toks nepakrutinamas, kaip pirmiau, — ir su jom imu ne visur besutikt. Bet, kas labiausiai nustebino, netgi nemaloniai, — tai kad ėmė, kaip nuodingi grybai po šilto lietaus, dygt abejojimai netgi tikėjimo dalykuose, kas mane tiesiog išgąsdino ir su kuo ėmiau kaip įmanydamas kovot, nes tikėjimas nuo pat mažens man buvo nepaliestinai šventas ir brangus dalykas.

Dabar nebeįstengčiau tiksliai pasverti,

kurios įtakos mane tose audrose išgelbėjo: tikybinio turinio knygos, religinės pamokos, kapelionų pasikalbėjimai, pašnekesiai su kitais tikinčiaisiais, dvasios tėvų patarimai išpažinty ar kitkas.

Bet ir kiti gausingi įdomūs brendimo meto įspūdžiai bangų bangom plūsta.

Kaip įdomu ir vienkart malonu pastebėti, kad tavo nedrąsumas ima eit silpnyn, o jo vietoj įsigalėt ryžtingas noras nieko ir niekieno nesibijot, nešt galvą aukštai iškėlus, drąsiai ir tvirtai žvelgt žmonėm ir pavojam į akis, kelt ir gint savo asmens vertę, reikšt savo nuomonę ir dėl jos grumtis, būt laisvam ir gerbiamam, skaidriai pasireikšt gyvenime didžiais darbais, kilniais žygiais. Tuo tarpu tas asmenybės skleidimasis reiškias dažniausiai nevykusiu būdu, netaktingai, šiurkščiai, užgauliai, kartais tiesiog juokingai: sakysim, eina vyrukas didžiąja gatve, nemandagiai brūkštelėdamas alkūne žioplius, kur pamiršę eismo taisykles; o kai šie piktai į jį pažiūri, jis tvirtai ar pašiepiamai, ar iššaukiamai sutinka jų žvilgį ir jį išlaiko, iki jie nuleidžia akis ir eina šalin. Pirmiau drovus jaunuolis nūn drįsta net moterim be atodairos spoktelėt į gražiąsias akeles, ko pirmiau itin drovėdavos. Na, juk dabar visai kita padėtis! Štai juk viršutinėj lūpoj jau ima kaltis švelnūs kaip svajonė, vos-vos pirštų minkštimais apjaučiami ūsiukai, o jaunuose žanduose tokia pat, nors imk ir paglostyk, barzdelė... Ir vyras, ką vei-

kęs, ko neveikęs, ima ir brūkšteli pirštų galais tą laimingąją lūpą, o delnu mylimai glosteli tai dešinį, tai kairį žandą. Gaila tik, kad gimnazijos vyresnybė neleis, tur būt, iš pavydo, išugdyti anų vyro papuošalų ir lieps eit skustis.

Ir su balsu daros kažkokie keisti dalykai. Nuo kurio laiko jis besąs pasidaręs kažkoks išgveręs, beslydailiojąs nuo vaiko diskanto į drūtos bobos kontraltą ir atgal. O štai dabar ėmė vis tirštėti, kaip kernoj sviestą sukant riebalų gabalas skirtis nuo pasukų ir krautis į ištisinę krūvą, žodžiu sakant, darytis panašus į vyrišką, kartais tokį juokingai storą.

Kad jau vyras, tai vyras. Ir skaitymų skonis ima kitėti: lig šiol įdomiausios būdavo tolimų kelionių, nuotykių, kautynių knygos; dabar ima kaskart labiau dominti kelionės po gėlėtus meilės klonius, širdžių nuotykiai, saldžiai skaudžių jausmų kovos bei harmonijos, vadinas, taip sakant, popierinės svajonės apie moteriškę (tiksliau — nekaltą mergaitę), apie vyriškio (tiksliau — jauno kukliai liepsningo bernelio) santykius su jąja. Bet tos svajonės dar neišsilieja į gyvenimo sritį, dar nepradeda atsidėjusios supti kurią nors gyvą dievaitę, nebent kartais suliepsnoja pagunda ir neskaisčiu dvelkimu paliečia kurią, šiaip abejingą, žemės dukrą, ir paskiau neskanu pačiam ir baugu: juk tai — nuodėmė.

Bet nuo svajonių anksčiau ar vėliau reikia pereiti prie darbo: vyras išsprendė mate-

matikos uždavinius, išmoko pamokas, gal parašė dalį rašinio Papilovui, kažko pasiskaitė — ir ką toliau daryti? Vyriškiesiem sielvartam pamiršt reikia truputį pažaist. Vienam? Taip. Su kuo gi kitu jis žais? Yra jau pratęs žaisti vienas. Ir tai visai malonu. Ir turi išsiradęs savų žaidimų.

Iš viso man aname gyvenimo tarpe labai imponuoja karo didvyriai. Čia puikios medžiagos duoda anglų-būrų karas, prasidėjęs 1899 metų rugsėjy. Žinios tirštai skraido ore. Visi stebis būrų narsumu ir linki jiem kloties. Visi piktinas anglų žiaurumu: jų įrengtom šiurkščiom belaisvių stovyklom, į kurias sukemša ir kietai laiko būrų kariautojų šeimas; anglų beatodairiniu deginimu ištisų krašto plotų — būrų namų, net javų dirvose. Iš tikrųjų anglai — puikūs išradėjai bei mokytojai, o bolševikai bei naciai — gabūs jų mokiniai: kaip reikiant — net mokytojus pralenkę... Aną 1899 metų žiemą apie tai žinojome. Jaunimas svajojo lėkt į tolimąjį kraštą (ir lėkė) padėti didvyriam būram. Partizanu eit į Afriką aš nemaniau, bet padėti būram — padedu savo lošiamojoj lentoj. Ir dar kaip padedu!..

Beje, iš visų karinių didvyrių anuomet man itin imponavo Kartaginos Hannibalas. Kai Niebuhro Romos Istorijoj perskaičiau apie nuostabias Hannibalo kovas su galingąja Roma, taip mylėte ir įsimylėjau Kartaginos karžygį. Nejuokais! — ne vien vaizduote, o ir tikru, gyvu jausmu — giliu bei patvariu. Ta

meilė, kartais kiek apslopinama kitų gyvenimo interesų, truks iki senatvės. Ne kartą svajosiu parašyti istorinį romaną apie Hannibalą, rinksiu net medžiagą. Ieškosiu knygų apie Hannibalą ir pasigėrėdamas jas rysiu. Giliai susižavėjęs skaitysiu, ne vieną kartą, Gustavo Flauberto kūrinį „Salammbo", nes ten rasiu pavaizduotą savo Hannibalą, kad ir dar mažą, kad ir trumpai; užtat ten taip gyvai pavaizduotas didysis jo tėvas Hamilkaras, iš kurio garsusis sūnus paveldėjo gyvenimo uždavinį ir jam pasiekti — genijų. Vėliau džiaugsiuos, sužinojęs, kad ne man vienam atsitiko ta nelaimė svajotojiškai įsimylėti Hannibalą — kad, sakysim, toks prancūzų žinomas rašytojas Henry de Monterlant arba vokiečių beletristas Peter Doerffler buvę įsimylėję aną vyrų kerėtoją. Net kiek nustebau, kai tarp pirmojo ir antrojo Pasaulinio karo radau Vakarų Europos laikraščiuose žinią, jog būrelis prancūzų mokslininkų iškėlę klausimą, kad reikią Hannibalui pastatyti paminklą ten, pro kur jis su savo kariuomene perkopė Alpes ir įsiveržė į Šiaurės Italiją, kadangi jis, kovodamas su imperialistais romėnais dėl laisvos savo tėvynės ateities, kovojęs ir dėl visų Romos pavergtųjų laisvės. (Bepigu anuomet buvo prancūzams kelti tokias mintis, kada Italijoj viešpatavo Mussolinis. O kaip dabar, kada Hannibalo įpėdiniai arabai-berberai, tokie pat semitai, kovoja dėl savo laisvės su Prancūzija?).

O kol kas, šią 1899 metų žiemą, kada būrai didvyriškai kaujas su užpuolikais anglais, nors neturi savo eilėse nė vieno Hannibalo, vien keletą toli gražu neištižusių generolų De Wett, Botha, Smuts, aš vakarais tuo saldinu sau laisvalaikį, kad svajoju apie savo didvyrį, ieškau lotynų kalbos vadovėliuose romėnų ir neromėnų autorių citatų apie Hannibalą (dar gimnazijoj neskaitėme Tito Livijaus istorijoj apie Antrąjį Punų karą). Arba vėl senųjų laikų istorijos vadovėly atsiskleidžiu tą vietą, kur pasakojama apie tą karą, ir kelintą jau kartą skaitau ją, tartum įdomiausią nuotykių apysaką.

O vis tiek po keliolikos metų neištūrėjau „nesukūręs" neva poemos apie savo mylimąjį: kai pradėjo eiti „Ateitis" ir Adomas Jakštas mane paprašė ką nors parašyti bene pirmajam numeriui, nusiunčiau jam savo parašytą apie Hannibalą „Genijų ir Meilę". Jakštas tą kūrinį iš „Ateities" atmušdino ir išleido atskira brošiūra, kaip pirmąjį „Ateities" priedą.

16

ŠEŠĖLIAI IR PROŠVAISTĖS

Jau progimnazijoj buvau pastebėjęs, jog moksleiviai — toli gražu ne angelai (pats irgi). Bet čia, didžiuliam mieste, tarp paau-

gesnių mokinių, šešėliai dar stipriau bepasireiškią. Ir tai drąsiau, viešiau, klasėj, pertraukose, draugam regint ir girdint. Aure, vienas augalotas vyrukas mėgsta kartais vis ką nors ypačiai ciniška papasakot jaunesniesiem apie vyriškio bei moteriškės santykius; o šie, šiektiek gėdydamies, vis tiek smalsiai klausos tų nešvarių reveliacijų, pusiau tikėdami, pusiau ne, labiau biaurėdamies, negu skonėdamies, kaip kad vaikai, pirmą kartą gavę paragauti degtinės; bet nedrįsta atvirai parodyt veide pasibiaurėjimo — juk tai būtų nevyriška!

Čia kitas aiškina jaunikliam vieną socialinės dorovės klausimą — paleistuvystės namų instituciją, tik ne iš teorinės, o iš praktinės pusės. Kukliai prisipažįsta kartais ir pats lankąsis tenai. Pastebėjęs dargi vieną-antrą gimnazijos mokytoją — tur būt, mokinius gaudą.

Ten vėl kitas primena, iš ten esą galima ir tam tikrų nemalonių ligų parsinešti. Žinąs tai iš savo paties patyrimo — priduria, akis nukreipęs į šalį ir kiek nedrąsiai šypsodamas — tariamai susigėdęs, o iš tikrųjų pasididžiuodamas; o jaunikliai žiūri į jį su keistu baimės bei pagarbos mišiniu: baimė — ligai (sako, ji labai limpama), o pagarba — „vyriškumui".

Man ne vienas tų dalykų buvo dar naujiena. Dabar būsiu su jais pasižinęs klasikinės gimnazijos šventykloj. Naujiena buvo man dar ir tai, kad vaikėzų patvirkimas drįsta

reikštis taip akiplėšiškai atvirai. Palangoj palaidumas turėjo dar gėdos.

Tačiau veikiai pastebėsiu, jog ir čia tokie reiškiniai netrukus viešumoj išnyks: pradedant šeštąja klase, ligi pat gimnazijos galo tokių išsišokimų retai beteks klasėj matyti; ims reikštis kiti interesai — mokslas, menas, sportas; ateis gilesnė pirmoji meilė; nekaltos mergaitės įtaka nuskaidrins jaunuolio goslumą. Pagaliau — vėliau suprasiu, jog tos akiplėšiškos nepadorybės buvo ne tiek gilesnio ištvirkimo reiškinys, kiek pirmasis gaivalinis ką tik subrendusio lytinio geidulio išsiveržimas: tai lyg pavasarį patvinęs upelis — siautėja, šniokščia, veržias iš vagos, griauna krantus, neša žemes, šiukšles, dumblinas, nešvariai putodamas; bet ilgainiui, išsisiautėjęs, aprimsta, grįžta į įprastą vagą, nusenka, paskaidrėja ir vėliau tik kartais, užėjus audrai su liūtim, vėl ištvįsta ir ima ilgiau ar trumpiau dūkti.

Pastebėjau dar vieną įdomią apraišką: net ciniškiausieji nepraustaburniai bei nemazgotrankiai drovis daryt ar sakyt ką nors nepadoru, kai arti esti Toni Heinrich: girdi, tai ne jo nekaltai dūšiai. Aš tuo labai džiaugiuos. Ir stebiuos. Ir žiūriu į tą draugo kaip retai gražų veidą, į tas tyras atviras akis ir jauste jaučiu, kad įtaškyti purvo į tą tos sielos baltį būtų tiesiog neatleistinas... na, kiauliškumas. Tinkamesnio pavadinimo čia nerasi.

Prieš man atvykstant į Liepoją, buvo čia

gimnazijos vicedirektorium, vadinamuoju inspektorium, Smirnov'as (buvęs prieš Polzinskį Palangos progimnazijos inspektorium). Tas Smirnovas liko kažkur kitur perkeltas, ir aš jo jau neberadau. Smalsiai laukta naujo. Atvyko iš Mintaujos. Bet jo garsas pirmiau jau buvo atskridęs. Čiornyj-Juodasis... Tokį vardą jam ten prisegė dėkingi mokiniai. O tikroji jo pavardė — Smiriagin. Juodu esą du broliai — antrasis Šiauliuose, gimnazijoj irgi mokytojas. Ir šiam tekusi reikšminga pravardė — Riezannyj, kas lietuviškai skamba Piautas. Kodėl Piautas, o ne Piovikas, man taip ir pasiliko paslaptis (galėtų gal ją išaiškinti šiauliškiai gimnazistai M. ir V. Biržiškos ir kun. J. Švagždys). Na, bet kad ir tas „Piautas" nieko gero mokiniam nepranašauja, kaip ir „Juodasis" — tai aišku. Abu esą mokiniam siaubas: gerai dėstą patys, bet mokinius piaute piauną ir šiaipjau griežtai laiką, o dar esą uolūs maskolintojai.

Tad atvyko!.. Ir štai pats viešpats direktorius jį atveda į 5 B klasę parodyt mokiniam. Du siaubai: vienas mylimas, antras nežinomas — vienas antrą neutralizuoja. Vien smalsu: kas tai per paukštis tas Čiornyj?

O tas paukštis — tai, nelyginant, didžiulis melsvas gaidys su Dzeuso žaibasvaidžio galva. Neaukštas, platus, bet ne pilvūzas. Melsvai juodi, ilgi plauki sušukuoti į užpakalį — kai jis susijaudinęs papurto, kaip Homero Dzeusas, galvą, sruogos plaukų užgriūva jam

ant rūstaus veido, ir jis, kinktelėjęs, sumeta jas atgal, o jei ne visos tepaklauso, tai nekantriu delno mostelėjimu priverčia neklaužadas susitvarkyti. O veidas toks tamsiai rausvas, toks tartum įtemptai įkaitęs, lyg ten viduj amžina liepsna ūžtų — tad ir tamsiai rudos akys visuomet niūriai blizga, tartum grasyte grasydamos. O visa povyza — kunkuliuojąs ryžtas ir kovingumas.

Klasė kaip klasė — kolektyvas; tad jaučias užtenkamai stipri, kad drįstų drąsiai, bent ramiai, žvelgti tam Dzeusui į veidą. O pašaipos tai jau tuoj į kits kitą žvilgt-žvilgt ir šypt-šypt, lyg jusdami, jog ir čia būtų galima rasti ką juokinga. Bet čia jie klydo, kuo patys vėliau įsitikino.

Pasakęs keletą pristatomų žodžių savo komišku žargonu ir pakankamai ilgai išlaikęs rodomąjį subjektą priešais įbestas mokinių akis, lyg prieš vaizduotės foto aparatėlius, mielasis viešpats galop išsivedė lauk savo smarkųjį pagelbininką, kuris, rusų vyriausybės mintim, turėtų įsiviešpataut ir ant senojo viešpaties ir visą gimnaziją paimt į savo maskoliškąjį nagą.

Į jų vietą bene atėjo tylus, nuliūdęs Bašukas. Padėjo žurnalą ant katedros ir, nieko jame neįrašęs, netgi neatskleidęs, ėmė vaikščioti tylom, galvą nuleidęs, rankas užpakaly susinėręs, skersai klasę, nuo durų prie lango, nuo lango prie durų.

Tai jau nebe pirmas kartas. Jau seniau

klasė pastebėjo, kad jam kažkas negera daros. Iš pradžių dar užduodavo sekančiai pamokai, užsirašydavo į žurnalą, kas reikiant, paskui pašaukdavo ką nors atsakinėti, o pats vaikščioja — ir nė žodelio. Mokinys pasako viską, ką išmokęs, ir nutyla. Ir mokytojas tyli, vaikščiodamas. Klasę užgula nejauki tyla. Mokinys, ilgokai palūkėjęs, galop susipranta grįžt į savo vietą. Vienas-kitas pašaipa bando juokų pakrėsti. Bet tarsi koks šaltis sustingdo jam nuotaiką — jis nutyla. Net ciniškiausias jaunuolis, regėdamas tą vidujį, slėpiningą skausmą, pajunta kenčiančiam pagarbos.

Taip visa klasė tyli iki skambučio. Jį išgirdęs, Bašukas trūkteli, lyg iš miego pabudęs, skuba prie žurnalo, kažką įrašo ir eina iš klasės, juo nešinas, neatsisveikinęs, mirtinai nusiminęs, lyg į savo paties laidotuves.

Kitą dieną ateina, tartum žemę pardavęs, atsiskleidžia žurnalą, iššaukia kurį mokinį ir ima tylomis vaikščioti. Mokinys, nors ir neką temoka, kalba drąsiai. Spyruoklei išsisukus, nutyla ir eina sėstis. Mokytojas vis tyli. Kažkuriam kitam ateina į galvą eiti neiššauktam atsakinėti: mat, atsitiktinai jis yra išmokęs pamoką. Atsako. Bašukas nė čiukšt. Mokinys sėdas. Eina atsakinėt pasidrąsinęs kitas — juk puiki proga gaut padorų pažymį. Taip eina po kits kito per visą pamoką. Bet deja! pasibaigus pamokai, mokytojas nieko nerašo į žurnalą ir eina sau, juo nešinas. Sekantį kartą reiks pabandyti pažiūrėt į žurnalą, ar jis įrašė ką nors.

Sekantį kartą bando. Vienas prityko jo, atsiskleidė, žiūri — nieko neįrašyta. Triūsas buvęs veltui. Eina po kits kito kiti — nieko neįrašyta. Įdomu pažiūrėti, kaip atrodo pas kitus mokytojus. Susirenka keletas, kaip musės prie trupinio cukraus. Čia jau Bašukas pastebėjo, susiprato, priėjęs paėmė žurnalą, nešiojas ir tyli. Klasė irgi tyli. Jokių išdykavimų. Mokiniai kas pamokas rengia, kas kokią knygą skaito. Žino, jog tame žmoguje vyksta tragiška kova — šviesos su tamsa. Bet jie su tuo jau apsiprato.

Šiandien ta pati istorija. Tik šiandien šovė vienam į galvą „geniali" mintis: juk to Bašuko sambrėškos — tai puiki proga pataisyti žurnale blogiem pažymiam! Tas genijus — tai bene Drejersdorff, tas didžiausias klasės išdaigininkas, ištįsęs, liesas jaunuolis, parudavusiu nuo lauko oro veidu, fauno lūpomis, plokščia, riesta nosele, visuomet primerktom, spinksinčiom, besijuokiančiom akutėm, beslypinčiu burnoj kokiu nuodingu posakiu. Jis prityko jo prie žurnalo, atsiskleidė, susirado savo pavardę. Mokytojas nieko nemato. Mokinys kažką skubiai įrašė — ir šalin. Mokytojas nereaguoja. Suskato ir keletas kitų silpnųjų. Mokytojas tartum nė nemato. Vadinas, daryk, ką tinkamas.

Dabar tiksliai nebeatsimenu, kuo tai baigės, bet rodos, jog šitaip: ryžtai stojas bene anas akiniuotasis rašytojas Kallmeyeris: Draugai, ar jum ne gėda taip piktnaudoti

vargšo ligonio negalią? — ir jis eina prie katedros, pasiima žurnalą ir, nusinešęs į savo vietą ir įsidėjęs į portfelį, lyg niekur nieko, skaito toliau, tur būt, aną populiarųjį anuomet „Also sprach Zarathustra". Klasė tyli. Bet justi, jog visiem lengviau pasidarė.

Seku akim tą vargšą Bašuką ir jaučiu kažkokią ypatingą pagarbą jo kančiai, betgi kažkaip ir baugu priešais tą paslaptį, kur vystos to vyro viduje, ir liūdna: juk štai pamažu gęsta žmogaus šviesa tame asmeny, kurs buvo juk ypačiai šviesus. Ir toks geras. Ir, matyt, toks nelaimingas. Bet kodėl? kodėl?.. Ir bus dar kurį laiką gyvas. Bet kas? ar dar žmogus? ar vien tik žmogaus pavidalas?..

Suskambėjo skambalas. Bašukas nebereaguoja, tik vaikščioja sau, nuleidęs galvą, sunėręs rankas užpakaly, nuo durų iki lango ir atgal. Mokiniai nerimdami laukia. Kas daryti?

Ir tą uždavinį labai paprastai išsprendžia bene tas pat Kallmeyeris: pasiėmęs savo portfelį, eina prie Bašuko, mandagiai ima jo kairę, kaip kavalierius damai, ir, taręs: Prašau, einam! išveda jį į mokytojų kambarį.

Daugiau man Bašuko ir nebeteko niekuomet matyti. Jo dalyką dėstyti, kol atvyks kitas, ėmė Juodasis.

Pažinios su juo man nebuvo laimingos: naujo mokytojo belaukdama klasė nerimsta, bet linksmai, nes smalsiai. Koks jis bus? Švelnus toli gražu neatrodo. Na, kaip nors! Juk

mūsų daug. Ir užu to „daug" jaunimui nebematyti pavojų. Ir iš viso — jaunam ateitis, tur būt, niekuomet neatrodo tiek tamsi (nors joj tykotų toks pagarsėjęs Juodasis), kad savoj draugėj nebūtų galima pajuokaut ir pasikvatot, ypač jei klasėj turima tokį išdaigų trejetuką, kaip Drejersdorff, Chmielevskij ir Blumberg. O juokiamasi ypač gyvai bei garsiai, jei instinktyviai stengiamasi linksmumu apslopinti nerimą. Tad ir aš apsikrėčiau ir su kitais juokiuos.

Tik ūmai kiūst pro duris Smiriagin, žurnalu it kardu mojuodamas, juodus karčius purtindamas, visas įkaitęs, piktai blizgančiom akim. „Nutilkit! Ko taip šėlstat?" suriko grasomai. Visi, kaip mašina, tuoj pakluso ir padarė rimtus veidus — rimtai ar juokais, nes miesto moksleiviai geri vaidilos. Tik aš dar neįgudęs apsimesti, tad veidas man dar pilnas juoko liekanų. Smiriaginas tuoj tai pastebėjo ir rūsčiai prikibo:

— A! tai jūs regimai tų išdykėlių vadas? Na, žiūrėkit man! Jei dar pastebėsiu, teks taip, jog nebenorėsit! (bent tokia buvo jo žodžių prasmė. M. V.).

Iš nuostabos bei susigriaužimo man neatėjo nė į galvą teisintis, nors nė kiek nesijaučiu užsipelnęs tokio pabarimo. Tad sėduos, visai nusiminęs. Tai išsišokau! Kas gi dabar bus?

O Smiriaginas tuo tarpu atsipūtęs sėdos, pradėjo pamoką ir pamažu atlyžo. Matyti, pri-

tyręs ir gabus: pamoka eina nesvyruojamai sklandžiai ir įdomiai, gal ir dėl to, kad garsas jau iš anksto buvo atskridęs: klausykitės ir dėkitės! su juo menki juokai!.. O čia dar pats inspektorius! Antras visoj gimnazijoj asmuo!

Bet tas liūtas pasirodė besąs (ar apsimetė) ne toks jau plėšrus. Gal pradžioj tyčia taip suriaumojo, kad kiškiai būtų atsargūs; o paskiau nė reikėte nebereikėjo kriokt — vyrukai ir patys jau žino, ką reikia daryti ir ko nereikia, kad Dzeusas neimtų griausti. Taip ir eina lotynų mokslas padoriai, kaip rogutes žiemą į kalną traukiant. Ir man inspektorius ne visam pasiliko rūstus: iš pradžių dar dėbčiojo baltom iš po užvirtusių ant rudos kaktos debesų; bet, pastebėjęs tą Vaitkų toli gražu nesant tokį jau išdykusį ar neklaužadą, o klausiamą atsakinėjant įmanomai, atsileido ir teikės vieną-kitą sykį maloningai šyptelt.

Nebetoli Kalėdos — pirmosios atostogos. Palanga su tėvu toli, Gargždai su mama dar toliau — kur ten žmogus plunksi per speigą ir pusnis į tokias tolybes! Teks atostogauti čia pat. Bronišiukas sakos ruošiąs eglutę — teksią jam padėt. O per šventes gal ten apsilankys ir Heinrichai. Gal ir toji man beveik pusiau mitologinė Teresė?

Na, o kol kas dar rūpi nepeikiamai baigti antrąją ketvirtį: juk nuo to pareina, ar mane paleis nuo mokesčio. Prašymas jau seniai įteiktas, o vis nieko negirdėt.

Galų gale atėjo svarbioji diena. Atėjo į

klasę globėjas Lutzau, dailiai nusiskutęs, šviežias, kvepiąs, besišypsąs po riestais ūsiukais, pažymių knygutėm nešinas. Pavluša Bieliavin, be abejo, neištūrėjo neklausęs: Na, kaip, Nikolai Pavlovič? — „Kantrybės! kantrybės! viską sužinosit savo laiku“, ramdydamas savo pasitenkinimą, neva rimtai atsako Lutzau, pats geiste geisdamas pakratyti tas brangias paslaptis, kurios iš jo veržte veržias. Galop, užtenkamai patampęs mokinių smalsumą ir pademonstravęs savo santūrumą, jis ima į visagalinčias gauruotas savo rankas kankinių likimus ir, dar valandėlę palaikęs juos pakartus, ima po kitą kito nuleisti.

Mano mielasis Tonis besąs atsisėdęs gerokai sąrašo galo linkui. Gerasis draugužis Bronišas besąs dar kiek žemiau. Gerai nebeprisimenu, šioj ar vėlesnėj ketvirty paskutiniuoju mokiniu besąs virtęs tas vijurkiukas Vladas Milvydas (bus jis po daugelio metų kunigas ir Panevėžio bene mergaičių gimnazijos kapelionas). Mudu su Gilbertu besą pasikeitę vietom.

Čia pat Kalėdos. Kas popietę ėmiau lankytis pas Bronišus. Tatkas nupirkęs gausiai medžiagos eglutės papuošalam bei įvairiem žaisliukam daryti ir atitinkamą vadovėlį. Tad mudu su Juozuku skaitom ir uoliai darbuojamės su žirklėm, peiliais, klijais ir teptukais.

Kūčių vakaras. Iš anksto nuėjau pas Bronišus. Atsidėję apžvelgėm su Juozuku savo sukurtąją eglaitę (o jinai aukšta ir liekna, kaip

grakšti jauna mergina). Atrodo, viskas kaip reikiant.

Jau metas! Uždegiojom žvakutes. Pasaka ir gana! Rojaus medis žvilga ir mirguliuoja, kaip užburtas. O po juo krūva paslaptingų daiktų, į blizgančius popierius įvyniotų — tai dovanos. Galima jau pakviesti tatką ir Mansvetą.

Juodu atėjo. Ir susikauptai išsivystė gražusis Kūčių ritualas. Įsikūnijusi šventa misterija... Kūčios...

Bronišas per Juozuką mane pakvietė ateit pas juos į Naujų Metų lauktuves. Mielai nusiskubinau. Pasiplepėjom su draugužiu, pasižaidėm šalia eglutės. Išalkom. O vakarienės vis dar nėra. Juozas aiškina: tiesą pasakius, reiktų laukti iki 12 valandos. Bet tatkas sako, kad tai būtų mum per vėlai. Tad ceremoniją turėsim atlikti apie 10, ir mudviem devynioliktasis šimtmetis pasibaigs porą valandų anksčiau.

— Ne porą valandų, o metus ir porą valandų.

— Kaip tatai? — išvertė Juozas akis. — Ką tu niekus tauziji? Kokie čia metai?

— Na gi, tik pagalvok: juk kiekvienas dešimtmetis baigias ne su devyniais, tik su dešimtim, kiekvienas šimtmetis — ne su devyniasdešimt devyniais, tik su šimtu; todėl ir devynioliktasis šimtmetis baigsis ne su tūkstantis aštuoni šimtai devyniasdešimt devyniais, tik su tūkstantim devyniais šimtais.

Juozas susvyravo; bet neilgam: tame lėlės veiduke mergaitiškos lūpos išsipūtė vyriška panieka ir lėmė:

— Vis tiek tu niekus kalbi! Tatkus už tave geriau nusimano apie skaičius ir metus, o ir jis sako, kad šią naktį, dvylika mušus, baigsis devynioliktasis amžius!

Šventiška vakarienė. Pakili nuotaika. Šviesus džiaugsmas. Širdis pilna kits kitam palankumo.

Geros buvo tos valandos... Dėkingai atsisveikinau ir išėjau į gaivią naktį, į naujus metus.

17

ŽINGSNIS Į NAUJĄ AMŽIŲ

Vadinas, liovėmės rašę tūkstantis aštuoni šimtai, o pradėjom rašyti tūkstantis devyni šimtai. O juk niekas nepasikeitė. Taip pat toliau bėgo nakties valandos, kaip ir praeitą naktį. Taip pat išaušo rytas — dar vienas rytmečių eilėj. Taip pat, kaip kasryt, atsikėlėm ir ėmėm atlikinėt kasdienius žygius.

Ir platusis pasaulis tebebuvo tas pat. Laikai palyginti ramūs. Gyvenimas saugus. Gerovė auga. Tik drąsesnieji protai nujautė, kad žmonijai aušta lemtingi laikai. Bet kas anuomet galėjo rimtai tikėtis, jog neilgai trukus

grius keletas imperijų, atgims eilė neva mirusių valstybių, gims visas būrys naujų, atsibus bei galingai susipurtins geltonasis bei juodasis pasaulis, plačiai paplis komunizmo okeanas?..

Tačiau man anuomet tie klausimai buvo dar užsklęsta knyga. Net atgimstančioji lietuvybė pasiekdavo mane vien smulkutėm bangelėm ir tai gana retom. Tarp ano didžiojo, išorinio pasaulio ir manęs svarbus tarpininkas buvo Vincas Kataržis, mosėdiškis žemaitukas, vienkart su manim 1899 metų pavasarį baigęs Palangos progimnaziją ir vienų vienas iš mūsų klasės tais metais įstojęs į Liepojos gimnazijos penktąją A klasę (o aš patekau į 5 B). Kaip gyvą regiu jį atminty: vidutinio ūgio; platoki, aukštyn pakelti pečiai; gana didelė apyplokščia galva, užpakalin bėgančiu pakaušiu; apytamsiai, tankūs, neilgai nukirpti, dailiai į šalį sušukuoti, kiek garbiniuoti plaukai; gelsvai blyškus, liesas veidas, šviesiai žydriom akim, nedidelėm, bet visuomet blizgančiom; bruožai taisyklingi; ypač dailios, lyg graudžios lūpos; balsas gana plonas, nestiprus. Tai — išorė. O būdas? Lėtas. Linija — vingiai. Galva aiški, mąstanti, kritiška. Širdis lietuviškai švelni. Atmintis gera, pilna žinių, kaip, va, socialinių (socialistinių), gamtamokslinių (darvinistinių), religinių (laisvamaninių). Ateidavo jis pas mane dažnai. Daug šnekėdavom, tik niekuomet nesiginčydavom, net religiniais klausimais, kur mudviejų nuo-

monės skyrės. Krislelį apšvietė jis mane seksualinėj dirvoj, kur aš buvau dar stipriai naivus. Mat, gimdytojų namuos dorovinė atmosfera buvo labai švari; tėvai mus augino griežta ranka; su padykusiais vaikais nė už ką nebūtų leidę bendrauti. Pradžios mokykloj, kur su draugais tesusitikdavom mažne vien pertraukose arba grįždami namon, — pasikalbėt apie vadinamuosius nepadorius dalykus nebūdavo progos. Palangoj gyvenau su tėvu, vyresnėm seselėm ir keletu mokinių — vėl akyloj, o griežtoj tėvo priežiūroj. Su mergaitėm bendraut nebuvo mados, nei nebuvo apskritai leidžiama. Progimnazijon mergaitės nebuvo priimamos. Tad gyvenom, žaidėm, draugavom, šnekėjom beveik vien berniukai su berniukais, po labai kritiškais Palangos piliečių žvilgiais. Neturėjom anuomet teatrų nei kinų, nei nepadorios ar vien tik realistiškos literatūros, vien atsargiai mum parenkamas apysakas, kur meilė — vien svajonės, mylinčiųjų susitikimai vien prie akylų liudininkų, pabučiavimai tiksliai nusvarstyti bei išmatuoti praktiškų mamyčių visais atžvilgiais: dažnumo, ilgumo, karštumo. O jei drąsuolis autorius leisdavo jiem bučiuotis, nusigavus nuo rūsčių pašalinių akių, tai viskas baigdavos dviem (nes abipusiais) atodūsiais ir... truputį daugiau daugitaškių. O kas ten toliau — tai mes, daugumas, neką tenumanėm; o jei bandydavom kartais įsivaizduoti, tai beveik kukliai; o jei kuris drąsesnis pionierius griešninkas ir

pamėgindavo praskleist uždangą į svaigiųjų burtų paslaptis, tai veikiai, susigėdęs ir nusigandęs, varydavo šalin kipšiuką-gundytoją, nes menkas tebebuvo griešninkas: mat, dar ir ne tas amželis, ir aplinka ne tokia, kaip didžiuos miestuos, ir laiko maža belikdavo kipšiukams bei griekams atsidėti per to darbo, o ypač žaidimų gausumą. Žinoma, būta šiokių-tokių išimčių; bet jos nedarė žymesnės įtakos. Taip ir man, prieš atsidursiant išdykusioj Liepojoj, neteko, net teoretiškai, bent kiek susipažint su tuo, iš kur ir kaip žmogus ateina į šią ašarų pakalnę.

Tas pat Kataržis man tais pat pirmaisiais Liepojos metais pravėrė žvilgsnį į kitą įdomų pasaulį — į garbingą Tėvynės praeitį, į reikalą ją atkurt ir net patiems darbu prie to prisidėt. Vieną kartą jis atsinešė didoką nudėvėtą knygą (nebeatsimenu, kuria kalba ir kurio autoriaus), o prie jos storą sąsiuvinį. Ta knyga esanti istorinė apysaka apie senlietuvių kovas su kryžiuočiais. Mes, lietuviai, privalą kurt savo literatūrą, o kas neįstengiąs ką nors sava parašyti, turįs bent iš svetimų kalbų į savo kalbą versti. Tad ir jis, Vincas, štai verčiąs vieną apysaką, o išvertęs siųsiąs užsienin, kad išspausdintų. — O-o! — mąstau — Vincas besąs ne bet kas! Knygą verčia! Bemaž tikras rašytojas! Apie tokį dalyką aš nė sapnuot nebūčiau drįsęs!

O Vincukas tuo tarpu porina: Dabar aš

tau savo tą vertimą skaitysiu, ir mudu bendrai taisysim, kur reikiant.

— O-o! — manau sau — kažin ar aš ką čia sugebėsiu? — Bet draugui to nesakau. Net darau rimtą miną ir kažką reikšmingai numykiu, rodydamas, kad jau esu pasiruošęs.

Jis ėmė skaityti savo dar lūžinėjančiu tenoriuku, blyškiu šypsniu stengdamasis pridengt susivaržymą. Aš buvau Vincui patogi auditorija bei kritikas: įsisiautęs į orumo apsiaustą, tylėjau, kaip vandens į burną įsisriuobęs. Tad vertėjas, visai pagal savo išmonę, apsistodavo, kur turėjo kokių abejojimų. Pasitardavom. Nežinau, kaip Kataržiui, o man tai buvo įdomu ir naudinga: bent kalbos dalykuos labiau prasiprusinau.

Nebeatsimenu, kiek kartų atėjęs Kataržis man savo vertimą skaitė. Vien atsimenu, kad nebaigė skaityti. Gal ir iš viso nebaigė versti. Iš Liepojos jis su mokslo metų pabaiga kažkur dingo. Gal su daugeliu kitų lietuvių penktokų iš įvairių gimnazijų atsidūrė Maskvoj, garsiose Fereino vaistinėse; gal įstojo Lietuvoj į kurią vaistinę buteliukų plaut bei vaistų vyniot (nekalbant apie grindų šlavimą ir dulkių šluostymą). Žymiai vėliau sužinojau, kad jis pasirinkęs farmakologijos dirvą. Jai pasiliko visą amžių ištikimas ir į gražiosios literatūros džiungles, rods, taip ir nesistengė įsibraut. Paskutinė jo darbo vieta buvo kurioj ten Klaipėdos vaistinėj. Tame gražiajam Baltijos mieste senbernis galų gale pajuto nebenugali-

mą meilės antplūdį ir vedė kurią ten mielą burtininkę. O juk be nebuvo jis tikras „Vincuks mergų biįąs".

Antrasis jaunuolis, kur mane aplankydavo, 5 klasėj esant, buvo anas mano jau minėtasis Gusev. Kaip gyvą regiu tą išblyškusį, liesą, dažnai sausai kosčiojantį džiovininko tipą, lėtą, kuklų, idealistą rusų jaunuolį, gyvai įsimylėjusį anų laikų visų kraštų šviesuomenės stabą, Levą Nikolajevičių Tolstojų. Malonu būdavo su juo pasikalbėt (nors kartais neberimdavau, nes maža teturėjau laiko). Ir tos šnekos niekuomet nevirsdavo tuščiais pliauškalais. Nei jis manęs neatvertė, nei aš jo. Ir ūmai išnyko jis iš mano akiračio, man dar 5 ar 6 klasėj esant. Daugiau nebteko nei jo regėt, nei apie jį girdėt. Taip ir lig šiol nežinau, kur jis dingo. Žymiai vėliau, be nebaigęs jau mokslus, kai geriau pasižinau su Tolstojaus gyvenimu, sužinojau, kad tas didysis rašytojas turįs sekretorium uolų sekėją ir bičiulį Gusevą. Kurį laiką maniau, kad tai esąs anas pat mano Gusevas. Bet vėliau sužinojau, jog Tolstojaus Gusev daug vyresnis amžium už manąjį kosčiojantįjį Gusevuką, kuris, tur būt, taip ir nusikosčiojo į mirtį.

Daugiau nė vienas draugas nei tais, nei vėlesniais metais Liepojoj pas mane neapsilankydavo, išskyrus kurį labai retą paukštį. Neigi aš pas draugus nesilankiau: neturėjau nei laiko, nei reikalo nejaučiau. Išimtis buvo Juozukas Broniš, kol juodu su tėvu tebebuvo

Liepojoj (lig tų mokslo metų galo), kadangi ir tėvas ir sūnus, pažįstami dar iš Palangos laikų ir dar gargždiškiai, mane kviesdavos. Įdomu, kad Juozukas nė karto pas mane neapsilankė.

18

DIDIS PAVOJUS MANO ATEIČIAI

Po Trijų Karalių 1900 metų sausio 6 d. baigės mūsų Kalėdų atostogos. Linksmi, kaip žvirbliai giedroj, vėl susirinkom šauniosios gimnazijos rūmuos.

Tik mano jaunojoj dūšioj, it kiškis šalty, virpėjo nerimas: ar paleis mane nuo mokesčio už mokslą? Argi mudu su Ane galim iš kur gauti tokią sumą? Visus 40 rublių! už vieną tą antrąjį pusmetį... Tad neramiai laukiu lemtingos dienos.

Atėjo. Labai veikiai. Atėjo į pat mūsų klasę draug su klasės globėju Lutzau. Ramiai pabaigęs pamoką, jis pranešė gana abejingu balsu tokią liūdną žinią:

— Kas dar nesat užmokėję mokesčio už antrąjį pusmetį, prašom užmokėt iki sausio NN. Lig tos dienos neapsimokėjusieji nebeturės teisės lankyti pamokas.

Ir jis abejingai išėjo. O man nė čiukšt, ar jie yra mane paleidę nuo mokesčio. Vadinas, ateina galas!..

Ir atėjo. Išvakarėse, palikdamas (kaip man rodės) gimnaziją visam, prisipažinau Juozukui Bronišui. Jis nuoširdžiai pasigailėjo ir ėmė ramint: girdi, jis pakalbėsiąs su tatku; reiksią pakalbėt su Poviliuku Bieliavinu: jo tėvas esąs įtakingas ir turtingas žmogus ir t.t.

Aš tuo visu, kvailutis, patikėjau, ir lengviau pasidarė. Ėmiau laukt žadėtojo stebuklo. Nebelankiau gimnazijos. Skaičiau. Dirbau korepetitoriaus darbą. Ir jokių žygių nedariau savo reikalu. Kvailiukas... Būtų reikėję bent pas direktorių nueit, paklaust, ar yra vilties? Gal leistų vaikščiot į klasę, kol klausimas bus galutinai neigiamai išspręstas. Užuot to, aš fatalistiškai laukiau. Jei kaip — grįšiu pas tėvą ir imsiuos kokio darbo.

Tačiau prie to neprieita. Stebuklas įvyko. Bet atėjo iš netikėtos pusės (tiksliau — iš ten, iš kur būtų reikėję tikėtis).

Vieną vakarą sėdžiu prie savo draugužėslempos ir kažką skaitau. Tik štai kažkas graibstos apie mano įeinamas duris. Jos pagaliau atsidaro — ir ką manot, kas įeina? Gi pats baubas (didžiąja raide!), naujasis inspektorius Smiriagin!.. Atsimenu, beveik nenusigandau (juk jau buvau kaip ir nebe mokinys), tik nustebau. Atsistojau, nusilenkiau. Jis apsižvalgė. Nesisėda. Pradeda kalbėt, labai palankiai, maždaug taip:

— Nu čtož? Vadinas, esat iš vargdienių kilę? Gavot vargo matyt. Ir dar gausit. Bet nenusiminkit. Ne jūs vienas toks. Daug jau-

nuolių per vargą eina mokslus. Ir pasiekia savo tikslą. Štai ir aš esu iš vargšų kilęs. Ir man teko daug vargo pakelt, kol išėjau mokslus. Bet, matot, išėjau. Išeisit ir jūs. Tik nenuleiskit nosies, tik ištverkit!

Ir išėjo. Taip nieko ir nepasakė, ar paleis nuo mokesčio. Bet jauste jaučiau, jog baigsis gerai.

Ir štai po kiek laiko tikrai gaunu iš gimnazijos vyresnybės pranešimą, jog galiu grįžt į gimnaziją — šį pusmetį už mokslą man nereiks mokėt!

Kodėl tas nutarimas taip nusitęsė? Mat, tą Liepojos gimnaziją dalim šelpė vyriausybė, dalim — miestas: tad paleist kurį mokinį nuo mokesčio reikėjo ne vien gimnazijos pedagogų tarybos nutarimo, o ir miesto valdybos pritarimo.

Dabar galėsiu ramiai sau mokytis, tik gausiu stengtis nenusmukt žemyn, o kiekvieno pusmečio gale įteikt vėl prašymą, kad ir toliau paleistų nuo mokesčio (kurs ilgainiui kiek pakilo), jei mano skurdo vaizdas nepašviesėjęs, nei mokslo nepatamsėjęs.

Kai dabar, po 60 metų, prisimenu anas dienas, man šviesu, vienkart graudu pasidaro. Nežinau, kas iš miesto valdybos balsavo man palankiai. Bet numanau, kas iš pedagogų tarybos, bent pora: gi tas direktorius, tas didžiulis gerulis Wohlgemuth, ir štai tas naujasis pabaisa, inspektorius Smiriagin, kurio mokiniai neapkentė už griežtumą, už retrogradiš-

kumą politikoj, už rusifikacines pastangas, o kuris betgi buvo puikus mokytojas, autoriteto bei geležinės disciplinos išlaikytojas, o kur reikiant ir širdies žmogus. Anuos visus geradarius nūn šviesiai miniu ir dėkingai už juos meldžiuos.

Prieš tų mokslo metų galą pasirodė du nauji mokytojai. Kaip jau minėjau, simpatingasis lotynų kalbos mokytojas Bašuk susirgo gilia melancholija. Į jo vietą tam pusmečiui gavom Ščerbakovą, aukštą, tiesų, ne per drūtą vyrą, tauriu rusų intelektualo veidu, lyg aristokrato (gal ir tikrai bajoro). Jo balsas buvo malonus baritonas. Manieros išprusintos. Būdas lėtas, pakantrus, draugiškas. Mes beveik iš karto jį pamėgom, ėmėm gerbt. Jokio nemalonumo iš mūsų jis nesusilaukė. Jei jis būtų mus ilgiau mokęs, gal būtų išlepinęs, net išdykinęs, nes buvo labai geraširdis ir ne per daug išreikalaująs.

Jis pradėjo su mumis skaityt didžiojo lotynų klasiko Ovidijaus Metamorfozes — mitologinius pasakojimus apie dievus ir kaip jie savo meilautinėm bei kitokiom išdaigom ar kitiem reikalam priimdavo žmonių ar šiaipjau gyvų padarų išvaizdą arba žmones permainydavo į ką nors kita. Tas veikalas — tai tartum puikus marmurinis šedevras — paminklas dievam, herojam ir gražiom deivėm ar šiaipjau gražiom moterim. Ir kalba didinga bei daili, kaip šlifuotas marmuras, o hegzametrai skambūs, kaip krikštolo varpai. Gra-

žiausiąsias vietas reikėjo išmokt atmintinai. Ir tai puiku. Nesgi koks tai būtų literatūros pažinimas, jei išmoktum vien veikalų vardus, apskritą-sausą jų turinį ir autorių pavardes, netgi šiaip-taip jų biografijas. Ne! reikia kuo daugiausia iš šedevrų, ypač grynosios poezijos, įimt savęsp atmintinai, visam amžiui, taip kad tai organiškai įsiskiepytų į mūsų būtybę ir ištobulintų visam pačią mūsų prigimtį — ir estetiškai paveiktų visą mąstyseną, jauseną, kalbėseną. Ir vėliau kartot per visą gyvenimą sau pačiam bei kitiem, ir privačiai laiškuos, ir viešai prakalbose bei raštuos — ir tuo būdu prisidėt prie žmonių dvasios patobulinimo.

Nuostabus (greičiau nenuostabus) dalykas: mes, penktokai gimnazistai, juste pajutom ir protu įvertinom graikų bei romėnų klasikų grožį bei svarbą kultūrai, mielai mokėmės atmintinai ir kartkartėm sau ir kitiem padeklamuodavom išmoktąsias ištraukas.

Pasigrožėt ir pamilt klasikus daug padėjo mum anais metais specialus, švariai išleistas ir gražiai iliustruotas vadovėlis, vardu „Klasikinės realijos". Ten žodžiu ir paveikslu buvo pavaizduotas graikų-lotynų gyvenimas, religija, mitai, menas.

Netrukus nugirdom, jog vieton išprotėjusio Bašuko esąs paskirtas Švanberg, iš kažkur perkeliamas čion. Mum kol kas jis nepasireikšiąs — mes eisią iki metų galo su džentelmenu Ščerbakovu.

Bet tas Švanbergis veikiai pradėjęs rodyti

tiesiog ragelius bei nagelius. Sau pavestąsias klases prispaudęs sunkiu svoriu. Dvejetukai pabirę kaip žirniai. Kai antroji klasė ketvirties pabaigoj beveik visa gavusi tą nelemtąjį pažymį, reikalu susirūpinęs pats didysis Wohlgemuthas (kas toliau eina, apie tą įvykį papasakojo man kapelionas Visbaras ar Stakauskas): Wohlgemuth, kuris ginąs mokinius prieš neteisingą ar šiaipjau netikusį mokytojų elgesį, paėmęs Švanbergį į nagą: kaip čia dabar? ta jūsų antroji klasė argi taip silpnai temoka lotyniškai? a?.. Švanberg tyli, vadinas, lyg sutinka. O direktorius toliau tiria: beveik visa klasė gavo dvejetukus. Šort brat, kodėl?.. Švanberg tyli. Ir ką čia pasakysi? juk dvejetas rašoma, kai mokinys silpnai atsako, — tai savaime aišku. O direktoriui dar vienas dalykas tartum savaime aiškus: jei klasė silpna, tai mokytojas silpnas, šort brat!.. Švanberg ir čia tyli, užsispyręs, lyg asilas...

Kol kas tuo ir baigės.

Bet štai praėjo dar kiek laiko — ir dvejetukai toj klasėj mažne visai išnyko. Įdomu, ką dabar manė mūsų tėvas direktorius? Kaip gi čia dabar, šort brat? Ar mokytojas pasidarė geresnis, ar klasė pagerėjo?

Bet mūsų klasė tą Švanbergį pirma gavo pamatyt iš kitos pusės: sužinojom, kad jis ima uoliai domėtis mokinių dorove, ypač vienoj srity, būtent, kas ir kur valkiojas naktim, lošia kurhauze biljardą, gurkšnoja „dvasinius" gėralus, šokinėja naktiniuos klubuos ar net į

opesnes vietužes apsilanko. Nugirdom, jog tokio tipo mokiniai suteikę tam savo mokytojui kurhauze atitinkamą pamoką, ir tai gana sopulingą, taip jog palikę ryškių žymių ant gerbiamojo pedagogo kūno, lig tol neliečiamo, net gal dar neliesto. Priėmėm tas sensacijas gana indiferentiškai, nesgi tas Švanbergis nebuvo dar mum širdužių palietęs nei nemaloniai, nei maloniai. Betgi jis bandęs surast, kas jį aną nelemtąją naktį taip nemandagiai apkūlė. Nors tie mušeikos, nugirdę, kad į jų pasilinksminamąją vietą atsėlina dvikojis drakonas, tuoj pat aptemdę anas palaimos vietoves ir atlikę visą apdaužomąją procedūrą gailestingose tamsybėse, — tačiau tas uolusis sielų gelbėtojas vis dėlto dar suskubęs šiek-tiek įspitrėt kai kurias tų razbaininkėlių ypatybes. Tad dabar pertraukų metu vaikščiojąs po vyresniąsias klases, antrojo slibino, inspektoriaus, lydimas, ir apžiūrinėjąs, arti prisikišdamas, įtartinųjų mokinių fizionomijas.

Štai prieš vieną pamoką ir į mūsų penktąją B įčiunčino, paties Smiriagino lydimas. Vai, koks... negražuolis besąs tas Švanberg! O čia dar taip negailestingai išdykėlių beauticianų pagražintas — kur lopas užlipytas, o kur vos tik užgijęs nuodrėskis... Dabar, po 61 metų, gerai nebeprisimenu, ar ir kur nukentėjęs taurusis pedagogo veidas; bet, kad rankos besą gražiai apdraskytos, atsimenu. Nors aš ničnieko bendro neturėjau su ta mokytojo avantiūra, tačiau ir mane truputį ėmė baimė:

paibelis žino! gal tas herojus įsiveizdėjęs įsivaizduos ir mane dalyvavus toj homeriškoj kovoj? Tad stengiuos, kiek įmanydamas, drąsiau ir ramiau žiūrėt į paciento primerktas (gal užtinusias) akutes... Ačiū Dievui, ilgėliau į mane nežiūrėjo ir savo vyzdžių prožektoriukus paleido švaistytis giliau po klasę. Ir mes žvalgomės, sekdami jo žvilgsnius. O inspektorius piktdžiugiškai šypso. Ir mokiniai ima tuo apsikrėst.

Matyt, nesuradęs, ko ieškojo, Švanbergis apsisuko durų link ir, nė sudie ar bent likit sveiki nepasakęs, iškūprino lauk, inspektoriui vis taip pat tebešypsant, kam mes visa širduže ir lūpom pritariam (žinoma, po surdina).

19

IŠ DARBO Į POILSĮ

Mokslo metų ratai šiaip-taip darda galop.

O! tas galas buvo mum stačiai palaimintas: atnešė mum, o ir visos Rusijos gimnazistam, dvi malonias reformas: iš klasės į klasę egzaminai panaikinami, jei mokinys turi pakankamus metinius pažymius; antra — nei metuos, nei egzaminuos nebereiks raštu verst iš lotynų bei graikų kalbų į rusų. Tai tiesiog akmuo nuo krūtinės nusirito. Kiek dvejetukų

už tą akrobatiką vargšai mokiniai gaudavo! Mūsų džiaugsmą, mielieji skaitytojai, geriau suprasit, jei prisiminsit, kaip sunku buvo, kai mokėtės anglų kalbos, savo lietuviškosios galvužės mintis išreikšt angliškų liežuviu, ypač raštu! Vai, ta saliamoniškoji angliškoji rašyba (kurios net daugelis pačių anglų-amerikonų taip ir neišmoksta gerai per visą savo gerąjį amžių).

Neseniai buvau sužinojęs, jog mano pamėgtasis Henryk Sienkiewicz esąs išleidęs į pasaulį istorinę apysaką iš I šimtmečio Romos krikščionių gyvenimo — „Quo Vadis". Ta apysaka pasklido po pasaulį, kaip koks prerijų gaisras, ir ūmai pagarsėjo, kaip retai kuris beletristinis kūrinys. Esąs jau išverstas ir į rusų kalbą. Kadangi toj apysakoj vaizduojami kilnūs pirmųjų krikščionių tipai, maniau sau: jau kas-kas, o kapelionas tikrai turi tą knygą; o aš be galo panorau ją perskaityt, nes ji esanti net už Sienkievičiaus trilogiją geresnė. Tad sykį, nuėjęs pas kapelioną, užvedžiau kalbą ir apie „Quo Vadis". Kun. Visbaras prasitarė pažįstąs tą veikalą, net jį turįs. Tuokart maloniai paprašiau duot man jį perskaityt. Bet nuostabu: kapelionas pradėjo kažkaip neaiškiai aiškintis — bent tuo tarpu man tos knygos įteikt negalįs... Po poros metų, kai tą knygą perskaičiau, supratau, jog anas kapeliono aiškinimasis buvo vien išsisukinėjimas: mat, tame „Quo Vadis" esama vaizdų, kurie anuometiniais mūsų katalikų standardais nepado-

rūs, tad kaip gi kapelionas gali skolint tokią knygą mokiniui, ypač dar tik penktokui! Vietoj tokio svaiginamai kvepiančio skanskonio, kapelionas bevelijo man davinėt rimtų knygų, sakysim, asketinio, apologetinio, pasaulėžiūrinio turinio. O du brangius veikalus ir dovanote man padovanojo: didelį su puikiom iliustracijom albumą, kurio vardas buvo, berods, „Pasaulis paveiksluose“, ir antrą, dar vertingesnį — istoriko Holzwarto 10 tomų Pasaulio istoriją. Deja, pirmojo Pasaulinio karo metu Kaune tos man brangios knygos žuvo, man esant Smolenske. Taip, kun. Visbaras turėjo dosnią širdį ir ranką. Jei tokiam vos dar tik pažintam žvirbliukui padovanojo tokias brangias dovanas, tai ką bekalbėt apie senesniuosius savo bičiulėlius? O ir piniginių pašalpų bėdon patekusiem jis nesigailėjo. Štai mano Vincukas Kataržis, visai ne kuniginis, man pasipasakojo buvęs gavęs iš kun. Visbaro paskolos, o kai nuėjęs pas jį paskolos grąžint (betgi ir retas toks paskolą grąžinąs tipas!), tai Visbaras jam skolą dovanojęs. Toks elgesys kun. Jonui buvo charakteringas.

Tas jo širdies gerumas reiškės ne vien materialiniu dosnumu. Jis nuostabiai mokėjo teikt ir dvasinę pašalpą, kuri dažnai svarbesnė už materialinę. Kiek kartų jis man yra suteikęs tos moralinės pašalpos sunkiausiais mano liepojiškių vargų akimirksniais!

Be kitų rūpesčių bei opų, tais 1900 metais buvo man įsimetęs labai atkaklus kosulys. Ir

aš pats, ir Anė, o gal ir kiti mūsų pažįstamieji abejojo, be nebus tai džiova. O ta liga anais laikais buvo sunkiai pagydoma. Mes, paprastieji žmonės, vengdavom į gydytojus kreiptis. O aš turėjau dar vieną priežastį bijot gydytojo verdikto: jei jis ras džiovą — sudie visom mano mokslo viltim! O dar čia buvo prisiplakusi bėda — neturėjom pinigų... Ir dar: taip buvau susilpnėjęs, jog vieną dieną gimnazijoj giliai apalpau, taip jog mane turėjo parvežt namon be sąmonės... Sakoma, kad viena bėda nemėgstanti lankytis: ji atsivedė draugę; ir pataikė į akis: jos įsidegė raudonai, it triušio. Ko nedarėm (kaip tik kas patardavo) — nieko negelbsti. Ilgai tai truko. Prisikankinau nežmoniškai. Nei knygų skaityt, nei žmonėm į akis žiūrėt.

Tuo tatai sunkiuoju metu kun. Visbaras buvo man didelė moralinė parama bei paguoda. Ypač ramino dėl tariamosios džiovos. Tuokart iš jo sužinojau, jog jo mylimąjį kaimyną ir bičiulį kun. Juozą Tumą irgi piktas kosulys ilgai kamavęs ir džiova bauginęs patį kosėtoją ir klausytojus. Ir ką gi? Dabar Tumas esąs sveikutis rubuiliukas, kaip ridikėlis.

Kaip čia tokiais autoritetais nepatikėsi! Patikėjau. Ir dargi ryžaus pasekti Tumo pavyzdžiu — išgyt ir gana! Berods, Visbaras ir čia padėjo: kaip Anės nuodėmklausis, jis ją įtikino, kad mudviejų klausimas labai paprastai išsprendžiamas: nuvest broliuką pas reikiamus daktarus — ir greičiausiai pasirodys,

jog tos mano ligos labai lengvai pagydomos.

Čia Anė ryžos. Labai jau ji geidė, kad nenumirčiau prieš įsišventindamas į kunigėlius. Tad iš kažkur gavo reikiamą sumelę ir pirma nubogino mane pas akių gydytoją Reihardą. Tas užrašė man holocaini muriatici, zinci sulfurici, acidi borici, aquae destillatae, o pats išdegino man akis kažkokiu velnio akmenėliu (paskui verkiau bene visą dieną) — ir po poros dienų mano akys buvo vėl kaip žmogaus, o ne kaip triušio, ir tokios pasiliko.

Dabar liko išvaryt iš manęs antra pikta — aną nelemtąjį kosulį. Čia pati Anė nuvedė mane pas kurį ten savo sužinotąjį dusulių specialistą, kad kaip nors neišsisukčiau. Net pavardės to Hipokrato neįsidėjau. Jis mane apklausė ir ausim, ir triūbele, ir pirštų krumpliais apstukseno ir užrašė lašų. Išgėriau vieną buteliuką ir mažne visai išgijau. Išgėriau dar vieną — ir nebereikėjo tų lašų vartot daugelį metų. Kas tokie buvo tie stebuklingieji vaistai? Kadangi jie man taip greit padėjo, tai nė jų vardo neįsidėjau (toks, mat, žmogaus dėkingumas). Bet po daugel metų panašioj bėdoj kitas žmogaus lopytojas dr. Antanas Gylys mane lygiai stebuklingai ir greitai pagydė vėl vienu buteliuku skystymėlio. Šį kartą tam farmakologijos išradimui buvau dėkingesnis (o ir praktiškesnis) — įsidėjau jo vardą: mišinys codeini phosphorici ir terpini hydrati. Ir dabar, kai mane užpuola panašus kosulio kipšiukas, tuoj bėgu (iš tolo aplenkdamas gydyto-

jus) į artimiausiąją vaistinę; vaistininkas, žinoma, nė nemirktelėjęs, padaro tą stiprųjį bei skanųjį mišinėlį — ir kosulys veikiai išnyksta, kaip atsibudus nemalonus sapnas. Tiesa, ponia Medicina rūsčiai (kaip agni pedagogė) perspėja: Buk atsargus! galima įsigyt blogas habitas, jei gersi per dažnai, ypač be reikalo!.. Bet, dėkui Dievui, lig šiol dar jo neįsigijau ir, matyt, nebesuskubsiu įsigyt, nesgi, neilgai trukus, man jokių vaistų nebreikės.

Taip tatai, užkamšęs sveikatos plyšius, aprimęs dėl mokesčio pavojaus, patyręs, jog mudu su Ane galim toj Liepojoj šiaip-taip išsiverst, dabar ramiau atsidėjau mokslui, skaitymui, svajom, savo vienišiem žaidimam. Netgi trykšte ištryško geismas aktyviai atsidėt muzikai.

Iki šiol tesigėrėdavau muzika daugiausia pasyviai — jos vien klausydamas, netgi chore nebedalyvaudamas (nes trūko laiko). Dabar gi atsitiktinai gavau impulsą pabandyt pačiam instrumentinės muzikos.

Ne be to, kad jau nuo mažens nebūčiau troškęs gaut kokį nors instrumentą ir pramokt juo grot, ypač smuiką... iš bėdos net armoniką... Bet kas duos tau pinigų tokiai prašmatnybei įsigyt? Bandydavau pasidaryt smuikelį iš lentelės bei siūlų. Pasidarydavau ir švilpį. Bet tie instrumentai negalėjo manęs patenkint, ypač kai Palangoj išgirdau puikų karių orkestrą. Net lūpų armonikėlė-dumbriukai, kurią buvau įsigijęs, nebegalėjo išsilai-

kyt pirmykštėj aukštybėj, palyginus su anais nuostabiais orkestro instrumentais.

Tik, va, štai, lyg sidabro žvaigždutė, mano pilkam akiraty įsižiebė viltis, net mažne tikrybė, kad gausiu, ir tai dovanai, tokį dausų instrumentėlį-pikkolofleitutę. O dalykas toks:

Senasis generolas Broniš, galutinai įsitikinęs, jog jo vienturtis netoli tenuplauks giliuos Liepojos gimnazijos vandenyse, nes (visai poniškai) per stipriai nesiglaudžia prie vadovėlių, — sprendė išvežt Juozuką į visai kitą pasaulį, į Angliją, į plačiai pagarsėjusią anuomet savo drąsiais pedagoginiais bandymais Abbotsholmo mokyklą, kur sudominanti mokslu visai juo nesidominčius ir iš jų padaranti šviesiagalvius neištižusius vyrukus. Bet dar prieš tai tas šviesusis generolas pabandė sudomint savo vienintelę atžalą bent muzika ir tuo tikslu nupirko jam už visą aukso rublių mažutę fleitą (piccolo) su vienu tik klapanuvožtuku fis. Neką tokiu instrumentuku sugrosi; bet vis geriau, nei niekas. Juozukas man, žinoma, tuoj tą dyvuką parodė; bet taip man ir neteko pastebėt, kad Juzis būtų tą pučiamąjį padargą pasimokomai čiupinėjęs. Jam dabar išimtinai parūpo ta pasakiškoji Abbotsholmo mokykla, jos vaizdai, jos dienotvarkė, jos auklėtojai, mokytojai, programos, na, ir, žinoma, anglų kalba: tatkas pradėjęs jį mokyti tos prašmatnios kalbos, ir Juozukas man demonstravo kai kurias tos besispiaudančios, bestūgaujančios kalbos tobulybes. Iš visų tų

keistenybių nūn beatsimenu vieną, būtent, kaip anglai virtuoziškai sugebą, pvz., žodį flock ištarti taip, kad žmogus negalėtum atskirt, ar ten yra o ar a. Iš to pirmojo mano susidūrimo su garbingąja anglų kalba tiek ir tepaliko lobio mano silpnoj atminty. Užtat mano tuokartinė anglų kalbos pamoka gerai apsimokėjo: ne tik man neteko nieko Juziukui užmokėt, dargi jis man primokėjo: apmąstytai ar ne, jis prasitarė, kad ten, tame dausų Abbotsholme, jam fleitukės nebereiksią (ne tokiais menkais instrumentais ten grojama!), tad jis, prieš išvažiuodamas iš Liepojos, padovanosiąs tą pikoliuką man!.. Įsivaizduokit mano džiaugsmą!

Karštai laukiau tos dienos, kada Juozukas paliks Liepoją, o man paliks tą stebuklingąją fleitą, tikrai vertą Mozarto „Užburtosios Fleitos". Artyn, artyn ta palaimingoji dienelė... O Juozukas vis neatiduoda man to stebuklėlio... Jau ir priešpaskutinė diena... Laukiu-nesulaukiu. Gal neduos?.. O gal dar duos... Jaučiuos ištemptas tarp vilties ir nevilties, lyg tardomasis ant kančių suolo viduramžių požemiuos. Ir tai — ne tuščias retorinis posakis, o nuostabu, tikra kankynė... Kaip jaunas gali intensyviai kentėt (o ir džiaugtis)! Sopulingai virpu, lyg trūkstamai įtempta styga...

Galų gale — įvyksta! Fleitužė mano rankose!.. Kaip ji, ta čiulbuonėlė, čia atsidūrė? Juozukas tikrai pats neatnešė: jis taip ir pasiliko niekuomet manęs neaplankęs. Dabar vi-

siškai neatsimenu. Atsimenu vien, kad nušvito man ateitis, tartum paukščiukui aušra išaušo.

Tasgatės, su Bronišiuku išsiskyrėm ilgam, gal visam. Sekančiais mokslo metais nebeturėsiu kur užeit pasižmonėt.

Pūstelėjo šiltu kvapu senasis Cezaro Julijaus birželis. Gimnazijoj baigės mokslas. Kaip paukščiai, linksmai skirstomės atostogom. Beje, taip ir likau neaplankęs Tonio jo namuos ir nebesusitikęs jo sesutės.

Ir mudu su Ane (o svarbiausia — su pikole) laimingai išbildėjom žydelio ratužiuos stačiai į Palangos rojų.

20

VĖL LINKSMOJOJ PALANGOJ

Stipriai privargę, pasiekėm tą tyliąją Palangą. Tėvelis su Base ir mokinių butu dar tebesilaikąs Šidlauskaitės name anapus Rąžės, ant tyrlaukių ribos. Puiku! bus galima visai arti maudytis, na, ir meškeriot, kiek vien širdis geis... O! ji godi!

Radau dar mokinių: kas baigiamuosius 4 klasių egzaminus belaikąs, kas dar šiaipjau ar gimnazijoj, ar privačiai besimokąs. Iš pirmosios kategorijos besą mano gargždiškis

draugas Petriukas Gudauskas; iš antrosios — irgi gargždiškis draugas Antaniukas Šveistrys, Liudukas Noreika, Praniukas Mockus ir „švedukas“ Sikstukas Butkus.

Su Mockum ėmėm uoliai meškeriot. Praniukas turėjo laimingesnę ranką: kai aš prigaudydavau gana daug vidutinio dydžio raudžių ar kuojų, jis, nors daug mažiau žuvų tesumeškeriodavo, užtat žymiai didesnių — net lydekų.

Iš tais metais čia baigusiųjų 4 klases nutarė stot į Žemaičių seminariją Kaune Blažiejus Česnys, Zenonas Daukšas, Petras Gudauskas ir Aleksandras Mileika. Ir man pagailda kartais, kad nestojau pernai į seminariją; lyg pajusdavau nuo jų atsilikęs, lyg panūsdavau važiuot su jais į Kauną, į tą būsimųjų kunigų gūžtą. Juk pasauly nenumatau nieko apčiuopiamai šviesaus, vien tik įtemptą darbą bei vargą, vien tik vienatvę, vien pavojus sielai... Bet ne. Vis dar kažkokios neaiškios žemės viltys, kaip rausvos rožės aušta. Vis dar širdis žemės grožio bei laimės ilgis... Ne, dar pasiliksiu pasauly. Dar baigsiu gimnaziją. O tuokart pažiūrėsim.

Mano mielasis Palangos bičiulis Jonas Mikulskis irgi baigė tą pavasarį Palangos progimnaziją. Jis buvo pasilikęs antriem metam. Dabar jo nebesusitikau, tad nesužinojau, kaip jam tais metais sekės. Kadangi buvo labai gabus, turėjo pakilt į antrąją klasėj vietą; pirmuoju mokiniu negalėjo bepasidaryt, nes tu-

rėjo nenugalimą konkurentą — Blažiejų Česnį (gaidžiukas nors ir agnus — prieš sakalą). Dabar Mikulskiai nutarę įsodint Jonuką į Šiaulių gimnaziją, o ne į Liepojos, nes Liepoja esanti pasileidus. Taip mudviejų su Jonu keliai išsiskyrė galutinai, ir jis mano atminty pasiliko toks, koks buvo Palangoj: aukštokas, lieknas, dailiu pailgu veidu blondinas, smailiai žvelgiančiom nedidelėm šviesiom akim, ironišku šypsneliu plonose lūpose, visuomet gatava sąmojinga pašaipėle, šviesiu protu, plačiai apsiskaitęs jaunuolis. Kai po daugel metų susitikau jį Kauno teatre, būčiau jo nepažinęs, jei jis nebūtų užkalbinęs: „Bene Vaitkus esi?" Tuokart ūmai jį atpažinau: A! Jonukas... Mikulskis! Sveikas, sveikas! Tai staigmena! ir tt. O staigmena tikra: vietoj ano jaunuolio, kurį turėjau šviesioj atminty, dabar štai kresnas barzdyla, rausvu, kiek papurtusiu veidu, kažkokiu ilgoku provincišku švarku — tikras, besenstąs druckis, tipiškas kaimo bajorėlis. Iš pirmo to pasimatymo džiaugsmo naiviai pareiškiau širdies norą: Ar negalėtume atnaujint aną gražiąją jaunų dienų bičiulystę? — Į tai daktaras, kaip ir anuomet kad mėgdavo ir sugebėdavo, atsakė drastišku, trumpu, ryškiu posakiu: „Lavono nebeatgaivinsi!" Truputį susopėjo man širdį; bet nė nebandžiau pertikint: supratau, jog tiesą pasakė... Daugiau su juo pasauly ir nebepasimatėm. Tik, praūžus antrojo Pasaulinio karo uraganui, mum, sudužusio laivo skeveldrom,

išmestom į palaimingąjį USA krantą, atėjo per laikraščius liūdna žinia, kad Jonas Mikulskis, ilgametis Telšių gydytojas bei visuomenininkas, pasitraukęs nuo bolševikų į laisvąjį pasaulį, mirė Prancūzijos Rivieroj saviškių prieglobsty.

Maloniai pradėjęs atostogas, netrukus vėl likau įkinkytas į darbą — mokyt švedukus, privačiai besiruošiančius stot į progimnaziją. Bene pirmasis pakvietimas atėjo iš klebonijos. Truputį baugu. Bet ką veiksi? Savo drąsą iš užkulnių įtempęs į paširdžius, nuėjau į tą garbią, beveik užburtą vietovę — kleboniją. Klebonėlis, nedidukas, bet jau apvalainukas, rožinio mėnulio veidu, saldžiu šypsniu apyliūdnėse lūpose, maloniai paprašė, kad sutikčiau ruošt jo bene jauniausiąjį broliuką į kurią ten klasę.

Mano mokinys beąs jau visas vyrukas, už savo mokytoją drūtesnis, į kleboną neką tepanašus, nebent pailgesnio veido rožinumu ir saldoku šypsniu, tik dar kiek pienburnišku. To susitikimo peripetijos mano atminty paskendę tamsoj; ryškioj šviesoj regiu tik ilgoką stalą, apšviestą kabančios nuo lubų didžiulės lempos; tai po vakarienės; sėdim prie stalo keli žmonės, žinoma, klebonas, dar, berods, naujasis mano mokinys ir bene dar kas vyresnio amžiaus, o mano dešinėj, prie stalo galo, naujasis kapelionas Julijonas Jasienskis. Ir visi tie vyresnieji apie kažką rimtoka kalbas. Bet tirštoj atminties fono tamsoj skaidriai te-

regiu iš to kvarteto ar kvinteto vieną asmenį — kapelioną, atkeltą čion tiesiai iš dvasinės akademijos, mirus 1899.X.26 visų mylimajam kun. Felicijonui Juškevičiui. Naujasis kapelionas, teologijos magistras, mokinių iš karto pamėgtas už draugiškumą, linksmumą. Vėliau sužinojau jį plačiai dalyvavus draudžiamojoj lietuvių spaudoj Uosio slapyvardžiu, išvertus iš lenkų kalbos žinomuosius Bončkovskio vadovėlius tikybos dalykam dėstyt; paskui buvo Šiaulių ir Eržvilko klebonu; mirė 1934 m.

Bet aną 1900 m. vasaros vakarą Palangos klebono valgomajam apie Jasienskio mirtį nė mąstyte nepamąsčiau. Ir kaip čia apie tokį dalyką pamąstysi, turėdamas prieš akis tokį ryškų sveikatos bei jėgos atstovą: vyrukas, nors jaunas, bet jau apvalus, skaisčiai rožiniu, dailiais, gana švelniais bruožais veidu, trumpu, plačiu; šviesūs plaukai šepečiuku, taip jog veidas atrodo lyg kvadratiškas; galva didoka. Kai kiti gyvai šneka, jis aną vakarą sėdi akis nuleidęs, lyg liūdesingai susimąstęs. O šiaipjau, kai arčiau pažinau, besąs gyvas, linksmas, šnekus. Gal anuomet turėjo kokių rūpesčių dėl savo redaguojamo „Kryžiaus“ ar dėl draudžiamųjų knygų iš Prūsų gabenimo. Bene vieną kartą teko jo pamokslą bažnyčioj girdėt. Kalbėjo apie ištikimybę. Tą „ištikimybę“ savo amžiuj pirmą kartą išgirdau, o pamokslininkas jį nemaža kartų pavartojo. Pamokslas buvo, taip sakant, inteligentiškas, gerai paruoštas, laisvai sakomas, bet šaltokas.

Antrasis švedukas, kurį gavau mokyt, buvo irgi ponaitis, tik visai kitokio tipo — Valentinavičius, tik ne iš tų Valentinavičių, kurių atstovą matėm nepriklausomajam Kaune. Manasis Valentinavičiukas su motina (ar teta) buvo atvykęs Palangon nuo Azovo jūros, iš Dono Rostovo, kur tėvas buvo, tur būt, kokiu valdininkėliu. Mano švedukas besąs jau visas pusbernis, už mane didesnis ir, matyt, stipresnis; o išvaizda — ryžtingas vanagiukas; blyškus, smulkus veidelis, ryškiais bruožais, gana tvarkingas; žiaunos glaudžiai sukąstos; plonos lūpos valingai sučiauptos. Iš viso — vyrukas visuomet pasiruošęs kovai. Manau sau: turėsiu su juo vargo! Taip, ir turėjau, tik ne tokio, kokio būkštavau: jis buvo man mokslo metu paklusnus bei mandagus, net ir laisvu laiku nėra man nemalonaus žodžio pasakęs; visas vargas parėjo iš to, kad jis buvo mokslui ar tingus, ar negabus, ar abi tos dorybės drauge. Ypač jam sunki lotynų kalba. Negaliu užmiršt, kaip vargingai jis ropojo per linksnių uolas. Niekaip negalėjo įsidėt tų nelaimingųjų linksnių vardų. Ypač nesidavė jam į atminties puodą įsidedamas įnagininko vardas — tas keistasis ablativus (nuo abliuot ar ką). Mano vyrukas, vietoj ablativus, tardavo ablicativus, arba dar įmantriau — abliticativus. Ir papykdavau, ir juokdavaus. O mokinys išrausdavo (gal iš pykčio, gal iš gėdos) ir vėl kartodavo tą neapčiuopiamąjį žodį, kol, matydamas nieko nepešiąs, pereidavau prie kitų dalykų.

Nebeatsimenu, ar jis galop išmoko tinkamai ablativą ištart. Dėl vieno esu tikras, jog jis, kaip ir aš, visą amžių to žodpalaikio neužmiršo ir, kai prisimindavo, nusišypsodavo, kaip štai ir aš dabar.

Bet, pasibaigus pamokom, mudviejų santykis ryškiai pakitėdavo: vietoj mokytojo ir mokinio, ūmai atsirasdavo du beveik visai lygūs draugai, kur sutartinai eidavo pasidžiaugt Palangos malonybėm. Žinoma, mokinys ne visai tepamiršdavo antrąją pusę esant vis dėlto mokytoją ir dėl to traktuodavo jį su gana aiškiu pagarbos atospalviu; bet, šiaip ar taip, žiūrėdavo į jį lyg proteguojamai, kaip plačiau keliavęs, daugiau svieto matęs ir daugiau jo leistinų ir mažiau leistinų gėrybių ragavęs, tad galįs ir savo mokytojui būti šiuo atžvilgiu mokytoju bei vadovu, ką jam palengvindavo jo drąsa bei ryžtas. Tačiau tie mudviejų žingsneliai laisvės link šių dienų teenager'iam atrodytų vien vaikų darbas.

Mudviejų draugystė su mitriuoju mokiniu išliko, net sustiprėjo, dar per dvi kitas vasaras, nors, manding, man teko jį vis dar kankint visokiais ten mokslų prašmatnumais. Paskui mudviejų santykiai absoliučiai nutrūko: mat, aš nuėjau kunigų keliais, o jis — savais; paskui užėjo karų audros bei revoliucijų velniavos, diktatorių-mėsininkų piovyklos bei laisvintojų kraujolaidos — ir Valentinavičius iš mano akiračio tyriausiai dingo, lyg magiko rankovėj. Bet ne mano atminty. Aš ir po 60

metų jį kaip gyvą teberegiu — vis jauną, lankstų, judrų, vis drįstantį rizikuot savo (ir kito) gyvybę sūpuoklėse ar jūroj, ir savo veiduko gražumėlį muštynėse su žydukais, o širdužei suliepsnojus — ir su nežydukais.

Ką gi mudu paprastai darėm, šalia pamokų ir kitų ekstravagantiškų darbų? Ogi — dieną maudėmės ir kepinomės (su įvairiais priedais), o vakarą — bastėmės po parką, supomės supuoklėse, siaubo įvarydami žiūrovam; sukinėjomės aplink muzikos paviljoną ir bent puse ausies (o kartais ir abiem) klausėmės muzikos.

Maudytis! kai taip karšta ir trošku ore!.. Pasinerti toj gaivioj jūros vėsumoj! Pult į tą švelnų vandens glėbį!.. Ir plaukiot, plaukiot gelmių platybėj, tame ištirpusiame žalsvai gelsvam topaze, kartais rūsčiai melsvoj ametisto glūdumoj, kartais svajingoj aukso smėlio peržertoj pasakoj, kartais lyg pilkšvo plieno bangų tyruose... Vai, jūra, Palangos jūra! tu slėpiningoji, permainingoji! čia rūsčiai grūmojanti, čia užburiamai šypsanti! tu visuomet graži, visuomet stebinanti, visuomet žavimai patraukli! Tu — motule, sesute! tu — bičiule, meiluže! tu — gelminga paslaptie! tu — glamoninga grėsme! tu — saldus pavoje! tu — tyli pražūtie...

Antroji mūsų vasarinė pramoga, kaip jau minėjau, buvo parko muzika. Čia jau reiks publikai pristatyt naujausiąjį mūsų rujelės narį — naująjį vargonininką.

Keistas dalykas: nors su juo draugiškai bendravom tris vasaras, dabar jo pavardės niekaip negaliu beprisimint. Kol kas pavadinsiu jį Vaškevičium, pagal jo pagarsėjusį giminę, anuometinį Ylakių viršaitį Vaškevičių. Pasakiau „pagarsėjusį"; bet turiu čia pat papildyt: pagarsėjusį ne kvepiamai. Anuometiniame Vaižganto „Tėvynės Sarge" ne kartą buvau radęs, kad anas Ylakių „staršina" bendradarbiavęs su maskolių policija prieš lietuvių patriotų pastangas gabent iš užsienio draudžiamas lietuv. knygas bei laikraščius.

Bet šis mūsų draugas vargonininkas ne kiek panašus į aną Vaškevičių; priešingai, buvo lojalus savo broliam žemaičiam patriotas, maskolių priešas, kaip ir mes visi. Kai 1924 m. vasarą aplankiau Palangą, radau jį besantį Palangos viršaičiu; aplankiau jį, maloniai prisiminėm senus laikus. Radau jį neką tepasenusį nei fiziškai pasikeitusį, beveik koks jis man atrodė aną 1900 vasarą.

Sveikas kaimo bernas, augalotas, petingas, šviesiais plaukais, skystai žydriom akim, trumpu plačiu veidu, grožio kanono nesilaikančiu, neplačia gera burna, visuomet pasiruošusia lygiai gerai bei linksmai ne vien nusišypsot, o ir širdingai nusikvatot. Apsivilkęs pusiaumiestišku trumpu švarkiuku, seniai belaidytu, ir apytrumpom kelnėm, irgi verkiamai besiilginčiom laidytuvo... Taip sakant, į artistą tiek panašus, kiek alksnis į palmę. Ir jo balsas buvo visai ne vargonininkiškas: ki-

mus, nestiprus, nepatrauklus; bet ausį jis turėjo jautrią ir muzikalinę atmintį gerą, tad melodijų neiškraipydavo. Stiprioji jo pusė buvo jo muzikos instrumentai-vargonai bei fortepijonas: mikliems jo pirštams jie mielai paklusdavo. Užtat, kai grafai Tyškevičiai ar klebonas Šniūkšta sučiupdavo kokį solistą ar solistę pagiedot ar pagrot bažnyčioj, vargonais pritart gaudavo pats vargonininkas. Tai jo vertę anuometinėse mūsų akyse pakeldavo aukštai, ypač kad jis mum pianinu mikliai pagrodavo ir pasaulietiškos muzikos. Tad mum jaunikliam jis atrodė jei ne genijus, tai bent nemažas talentas. Ir aš vėliau, net labiau subrendęs, bandydavau jam įkalbinėt, kad rimtai imtų mokytis muzikos. Bet jis nepaklausė. Gal ir gerai padarė: juk ne visi gali išeit į Šimkus.

Į parką klausytis vakarais muzikos jis su mūsų kompanija kaip ir neeidavo, gal dėl to, kad būtų reikėję pirktis bilietą, o juk vargonininko amatas nebuvo pinigingas, gi lįst slapuku pro tvorą, kaip kiti kompanijos nariai darydavom, — jo garbinga tarnyba neleido, ogi ir vyresnis amžius, nagi ir stambesnė figūra.

Tasgatės, mes kiti vaikėzai lįsdavom... be bilietų; kartais ir stačiai pro kuriuos užpakalinius vartus, neregint sargam, įdūlindavom. O sykį jau būdavom viduj, bilietų tikrintojai mūsų nebeliesdavo: matyt, pati parko valdyba, grafo nurodymu, buvo įsakius mokinių bei

kitų tokių sankiulotų griežtai nekedent: jei jau bus įsigavę į rojų — tegu sau pasidžiaugia... kultūros bei grafo garbei.

Jau eilę metų buvo kviečiamas tas pat Marijūpolio dragūnų pulko karinis orkestras, dirigento Michailovo vedamas, ir vėliau dar eilę metų turėjo vasaros Palangai griežt, kadangi svečiam vasarotojam labai patiko. O tie vasarotojai būdavo ne kokie ten užkampių ignorantai, o iš įvairių caro imperijos dalių, ypač iš Lenkijos, pasiturį inteligentai, net luomo ar dvasios aristokratai — kunigaikščiai, grafai, menininkai, mokslininkai, rašytojai ir kiti šviesesni Dievo padarai.

Anuomet visam pasauly buvo garsūs Austrovengrijos kariniai orkestrai. Bet ir Rusija, matyt, turėjo gerų, sprendžiant kad ir pagal šitą dragūnų varinį-medinį ansamblį, kuriam nebūtų reikėję raudonuot net prieš europinius geruosius.

Paminėjau tą orkestrą buvus Marijūpolio dragūnų pulko. O! tas Marijūpol toli-toli nuo Palangos! Jis prisiglaudęs prie Azovo jūros, o ši — prie Juodosios, prie rytinės jos dalies, arčiau prie Kaukazo. Dabar, po bolševikais, miestas labai išaugo: jau prieš 10 metų turėjo 220000 gyventojų su viršum. O anuomet buvo tai nykus provincijos miestužis, tur būt, net už anuometinį Kauną kuklesnis bei tylesnis. O vis dėlto iš tokio užkampio ir iš taip toli ištryško ir atspindėjo lig Palangos grafo Michailovo orkestro garsas.

O mūsų, jaunųjų nemokšų, ausis jo garsas pasiekdavo tik tuomet, kai jo vyrukai, ilgose šiaudinėse gardėse sėdėdami, vario triūbom švytruodami, sezono pradžioj pasiekdavo Vilimiškę ir, sveikindami Palangą, užgriežd avo kokį šmaikštų maršą. Iš pradžių būdavo girdėt vien tų didžiųjų smauglių helikonbasų bei tūbų ūbavimas; vienkart imdavo dundėt didžiojo būgno dūžiai; vėliau į tą agnų griaudimą minkštai įsiliedavo kornetų tenoriukai, apsivynioję valdhorų giesme, solidžiai palaikomi baritonų triūbų bangų; paskui įsiraitydavo į tą vario antplūdį raiškūs klarnetų švytravimai ir švelniai įsravendavo žavūs fleitų spinduliai... Ir va, jau ūžia, dunda, griaudžia, žaibuoja džiaugsmą žadinąs, entuziazmą kurstąs, dūšią ir kūną vibruot verčiąs „Unter dem Doppel-Adler“ maršas...

Tai dabar turėsiu vakarais džiaugsmo! Ir taip, nė sykio nepirkęs bilieto, bent šešias vasaras klausiaus beveik kas vakarą tų mielų koncertų tyram nakties ore, po mėlynu dangum, mėnuliui su žvaigždėm irgi suklusus.

Paprastai vienas pats plaukiodavau toj muzikos jūroj. Ji buvo man visai naujas, nuostabus pasaulis, egzistuojąs tartum visai atskirai nuo mūsų paprastojo pasaulio ir vien vakarais sušvytįs garsų sandora ir su paskutiniais garsų aidais vėl išnykstąs lig sekančio vakaro. Ėmiau karštai juo grožėtis, smalsiai jį stebėt, stengiaus glaudžiau su juo pasižint —

ir nejučiom pasidariau jo mylėtoju, jo laisvu vergu.

Stebėjau ir stebėjaus tais įmantriais, blizgančiais, gražiais instrumentais, kurie tokius garsų stebuklus sukuria, glamonėjau juos akim, juos į širdį dėjaus, nelyginant retus skanėstus. Bandžiau suartėt bent su kai kuriais tais antžmogiais muzikantais, kur toj pasakų puotoj dalyvauja, ją kurdami ir ja patys skonėdamies bei džiaugdamies. Laimingi!.. Sukiojaus daug dienų aplink tuos dievaičius, vis nerasdamas progos ar nedrįsdamas kurį užkalbint. Galop radau vieną šnekesnį, kurs manęs nepaniekė. Buvo tai klarnetininkas, toks dailus ruskelis, kaip biliūnas. Truputį suartėjom ir per pertraukas pasikalbėdavom apie jų muziką. Nebuvo jis mokslų jokių ėjęs, bet praktiškai geras muzikantas. Net jo pavardės nepaklausiau. Taip ir užgeso kaip sapnas. Pasiliko vien šviesus šešėlis.

Bet muzikantų tarpe buvo vienas, kurio pavardę įsidėjau, nors neteko su juo žodeliu apsikeist. Tai — panevėžietis Strolia, viso to skambančio būrio vadas, nes pirmasis kornetininkas, kartais net patį dirigentą lengvesnėj programoj ar jos daly pavaduojąs. Buvo tai nedidelis, drūtas, kaip kubilas, vyras, apskritu, burokinės spalvos persirpusiu veidu, labai išpūstais skruostais, perdėtai rimta, generoliška povyza. Iš viso varinio būrio jis vienas turėjo ištisai sidabrinį instrumentą, baltą-baltutėlį, visuomet skaisčiai nublizgintą. Ir

kas įdomu: ta sidabrinė caca buvo ne pulko, o jo paties nuosavybė. Mat, jo muzikavimo 25 metų sukaktims pulko karininkai nupirko jam tą gražų kornetą už tokį ilgą ir puikų grojimą. O kad Strolia puikiai valdė savo instrumentą, giliai jautė muzikos grožį ir jį meistriškai reiškė, su tuo sutikdavo žinovai. Tad nenuostabu, kad vasarotojų ponybė pakviesdavo Strolią jiem pagrot kurhauzo salėj. Strolios korneto tonas buvo „mokyto" muzikanto — malonus, lygus, saikingai vibruojąs. Bet turėjo kažkokią tikrai strolišką ypatybę — nebuvo jame jaust jokio skardinio atspalvio; buvo tai lyg ultravaris, toks labai minkštas ir švelnus, tartum kokios lengvos miglos aptrauktas. Tai aš anuomet vien jauste jaučiau, o tą įspūdį teanalizuoju tik dabar, po 60 metų.

Tačiau svarbiausiasis ansamblio asmuo buvo, aišku, dirigentas Michailov, nors jis atrodė kuklesnis bene už visus kitus savo muzikantus. Kas jis buvo per žmogus bei muzikas, man taip ir neteko nieko sužinot, nors jis vieną sezoną gyveno mano tėvo nuomojame name. Jis nebuvo lengvai atsiveriąs, nebuvo šnekus. Visuomet atrodė rimtas, susimąstęs. Dirigavo labai kukliai, nevaidindamas, be pozų. Ir išorė buvo atitinkama: nedidelis, sunkia figūra, kiek palinkęs, veidas paprastas, be ryškių bruožų. Bet, matyt, turėjo kietą valią, ryžtą, nepalaužiamą ištvermę, didį darbštumą, kad įstengė sukurt tokį paklusnų bei darnų vienetą. O viršum visko — turėjo būti

nepaprastai muzikalus ir įsigiįęs gilią bei subtilią meninę kultūrą, kad su tuo savo vienetu įstengdavo pateikt klausytojam tikro estetinio pasigėrėjimo.

O ką jis mum per tas mano šešias vasaras iš muzikos srities gera pateikė?

Anuomet buvo mada populiarius atviram ore koncertus pradėt ir baigt kuriuo nors maršu, ir tai ne kuriuo koncertiniu, o paprastu šauniu militariniu maršu. Paprastiesiem klausytojam, ypač jaunimui, tie maršai labai patikdavo. Tikrieji muzikai į tą muzikos rūšį žiūri kiek iš aukšto. Tiesa, jie kartais kuria maršus, taip sakant, iš bėdos, sakysim, operose, kur tikrai maršo reikia, kaip antai, Gounod „Fauste", Meyerbeer „Pranaše", Verdi „Aidoj", R. Wagner „Dievų užuotėmy"; arba ir kitose muzikos rūšyse, kaip va, garsusis Chopin gedulingasis maršas antrojoj sonatoj, arba lygiai gražieji Beethoveno bei Schuberto ged. maršai (Beethoveno vienas — Eroica simfonijoj, antras — vienoj iš jo sonatų fortepionui), Schuberto Marche militaire ar Hect. Berliozo aranžuotas Rakoczy maršas. Tuos ar ne visus maršus Michailovas yra ne kartą mum pateikęs savo programų koncertinėj daly.

Tačiau, nors tie puikieji maršai, ypač gedulingieji, mum ir patikdavo, vis tiek mus labiau žavėdavo tokie nekoncertiniai maršai, kaip, sakysim, Wien blebt Wien ar Unter dem Doppel-adler; šis mus tiesiog elektrizuodavo,

tiesiog pačias kojas tampydavo imt žygiuot maršo tempu.

O esama muzikos, gal ir už maršą „lengvesnės". Na, sakykit, argi vokiečių valsas nėra tai pūkas, vėjelio linguojamai nešamas? O lenkų mazurkas — ar tai ne sidabro žirniai, beriami į krikštolo aslą? O vengrų čardašas — juk tai svaigus tokajus, saldžiu siustu mušąs į galvą ir traukyte traukąs kinkas? Gi čekų polka ar ne linksmas gėriukų trepsėjimas? Ir lenkų krakoviakas-kujaviakas juk tikrai tartum regi skaidriai spalvotus chlopą i dziewuchę (berną ir mergužę) šviesiai šypsančius ir meiliai besivedžiojančius meilės žaidime... O prancūzų menuetas — juk, rodos, šviesiai šypsodamas, seki sužavėtom akim, kaip elegantiški aristokratai gracingai kurtizuoja savo partneres, tikras moteriškas gėles... O ispanų arba meksikiečių-argentiniečių šokiai! jų tango, fandango, jų segedijos, sevijanos, valensijos, andaluzės ir t.t. įtemptai aistringos, čia pavojingai santūrios bei apgaulingai lėtos, čia mirtim grasančios, čia viesulais bei liepsnom išsiveržiančios...

Visų tų šokamųjų skanskonių pateikė mum tariamai lėtas Michailov savo programose. Ima graži pagunda ilgesingai paminėt, kurie tų skanskonių ypač įsmigo man jaunoj širdy bei atminty.

Nuostabus dalykas, man neįstrigo ypatingai puikieji „Valsų karaliaus" Johanno Strausso jun. valsai, kuriais ir anais laikais pasaulis

gėrėjos ir dabar tebesigėri (ir aš su jais). Labiausiai anuomet mane sužavėjo „Sobre las olas“ (Viršum bangų) — mažo kalibro kompozitoriaus Rozas'o kūrinys, labai melodingas, tiesiog giesmingas, ilgesingai svajingas. Kito populiaraus valsų karaliuko Waldteufelio man pasirodė žavus (ir visam toks pasiliko) ispaniškas valsas „Estudiantina“, čia aistringai linksmas, čia liguistai liūdnas, o čia vėl užsidegąs entuziazmu.

Patiko ir dviejų didesniųjų kūrėjų du valsai: iš Čaikovskio „Evgenijaus Onegino“ operos ir ypač iš Gounod'o „Fausto“.

Iš mazurkų pasirodė man anuomet ypač gražus iš Glinkos operos „Gyvybė už Carą“, kur lenkų didikai pas poną Mnišką jį šauniai šoka.

Nei čardašai, nei polkos, nei krakoviakai neįsirašė mano atminty (tokie nemandagūs). Užtat vienas prancūzų menuetas, sukurtas genialaus austrų vokiečio Mozarto, atliko tai tiesiog aukso raidėm (jei ne kuo brangesniu). Nemaža žavingų menuetų yra parašęs tas didis muzikas; bet šis menuetas iš „Don Juano“ operos yra lyg subtiliausia Drezdeno porceliana, aristokratiškai paprastas, elegantiškai grakštus.

Na, o iš ispaniškų šokių man labai patiko kai kurie Moritzo Moszkowskio ispaniški šokiai. Ir dar bene La Paloma, meksikiečių liaudies melodija tango ritmu.

Tiek iš lengvapėdės muzikos. Dabar perei-

sim prie rimtesnės. Michailovas pateikė ne vieną uvertiūrą iš įvairių operų. Gražiausią įspūdį man paliko (kurs lig šiol man išliko) Rossinio operos „Wilhelm Tell“ uvertiūra, kuri prasideda nuostabiai nuotaikinga rytmečio idilija, o paskui pereina į liepsnojančiai bravūrinę lyg kavalkadą — tartum narsuoliai raiteliai viesulais skrenda į mūšį.

Antroji uvertiūra, kuri mane anuomet elektrizavo, nors ir mažiau už aną (o ir dabar dar ugnies į širdį lieja), buvo tai „Carmen“ operos uvertiūra, kuri prasideda tokiu verdančiu maršu, o šis pereina į tvirtą, formingą, betgi pakilų ir drąsų toreadoro maršą.

Vieną vakarą draug su Jonuku Mikulskiu klausėmės koncerto. Ėjo Čaikovskio 1812 metų iškilmingoji uvertiūra. Klausėmės, klausėmės — ir Jonukas pareiškia: Tai — opera zatkni uši (užsikimšk ausis). Ir aš anuomet jam pritariau. Dabar labai gėdžiuos.

Michailovas pateikė klausytojam eilę operų „popurių“ — atskirų operų melodijų mišinių, sakysim, iš „Žizn za Caria“, „Evgenij Onegin“, „Pikų Dama“, „Demonas“, „Aida“, „Traviata“, „Rigoletto“, „Faustas“ ir t.t. Tie potpourri net mum vaikėzam patikdavo, nes ten būdavo tiek gražiausių melodijų.

Iš serenadų man giliai įstrigo vien M. Moszkowskio E-bemol. Na, betgi ir graži ji man atrodė... tokia na... iš pat jausmingos širdies plaukianti, tokia svajinga... tiesiog rojiška ir gana (ir nūn ji man dar vis labai patinka).

Solistinių koncertų nei ištisų simfonijų, savaime suprantama, karinis orkestras negalėjo pateikti.

Iš rapsodijų man anuomet be vieno galo patiko Franzo Liszto antroji vengrų rapsodija — ir paliko visiem laikam atminty bei širdy. Čia gelmingai susimąsčius, čia širdį veriamai ilgesinga, čia šelmiškai linksma, čia ryžtai kovinga, čia kalnus griaunamai ryžtinga. Negalėdavau atsigėrėt. Laukte laukdavau kito karto.

Galop reikia paminėt ir plačios publikos, taip sakant, bestsellerį. Buvo tai kažkurio kompozitoriaus komiškas traukinio pamėgdžiojimas: kaip iš pradžių sušvilpia, sušnypščia, sudūsauja, ima iš lėto judėt... greityn, greityn — ir nudunda sau į tolį... Kai tik dragūnai imdavo tai grot, visi, kas gyvas galįs, bėgdavo arčiau prie paviljono.

Taip gaiviai-vėsiai jūroj, skambiai parke, nuobodžiai pamokose, nejučiom prabėgo vasarėlė. Reiks netrukus atsisveikint su mieląja Palanga ir grįžt į pradėtąją pamilt Liepoją. Bet prieš tai reikia dar aplankyt mieluosius Gargždus ir nepalygint mielesniąją už vis mamunėlę.

Važiuoju arkliniu vežimėliu per Vilimiškę ir Virkštininkus, per miestiškąją Kretingą ir Jokūbavo bažnytkaimį į pusiaumiestiškus Gargždus, tokius man brangius, nes mano gimtuosius... Jie nebus pakitėję. Ir tos žaliosios atkalnės, ir tas nuostabusis slėnis, ir tarp

vešliųjų krūmų vingiuojanti svajingoji Minija, ir gūdžiai verkianti tarp suverstų akmenų Ūžiančioji — viskas tas pat, lygiai gražūs ir brangūs. Tik žmonėse bus pasikeitimų. Senasis baronas Eugenijus Roenne bus jau miręs ir palaidotas baltoj koplyčioj šalia bažnyčios. Klebonas Juozas Kerpauskis jau iškeltas į Kauną š. Trejybės bažnyčios klebonu, o Gargždų klebonu paskirtas kun. Juozas Masilionis. Ir mano buvusiojo pradžios mokyklos kapeliono Antano Puliuko, kur turėjo tokį kerubino veiduką ir lėlės lūpytes, jau Gargžduos nebėr, o jo vietoj yra toks rimtas, negražiu, stambiu veidu ir pats stambus kun. Janeliūnas. O kas dabar bėra prad. mokyklos mokytoju? Ir ar berasiu kurį nors iš savo pradinių mokslų draugų? Mykoliukas Laurynaitis turėtų ten būt, taip pat Emilis Francas. O jo sesutės Ida su Berta, tur būt, jau ištekėję... O ta visų mažiausioji, kurią man tekdavo klasėj repetuoti, draug su kitais to skyriaus išminčiais, ir kuri man kartais pareikšdavo tokį naivų prielankumą, it katytė, dabar bus išaugus visa pana... O aš nė jos vardo nebeatsimenu... Labiausiai miela būtų susitikt Antaniuką Joniką, su kuriuo glaudžiai bičiuliavomės — mokykloj mokiniai, prie altoriaus klapčiukai. O ką veikia Petras ir Antanas-gaidžiukas Budriai ir abu Lankučiai virš nuostabiojo Žvelsos klonio? Ir tiek, ir tiek kitų, vis mielų, gyvenimo ryto palydovų...

O visų įdomiausia — mamytė, ta geriau-

sioji, ta mylimoji. Taip seniai besu ją matęs... Ar bus labai persimainius? O aš kaip jai atrodysiu? Jos atminty aš tebesu mažne vaikas, o iš tikrųjų esu labai pakitėjęs.

Štai ir Gargždai. Štai ir senoji Jeruzolimos gatvė. Štai ir mūsų lūšna tarp lieknų liepų ir senų gluosnių, už kurių stūkso liuteronų maldnamio varpinė.

Įeinu į priemenę, stuksenu, atidarau duris į apytamsų kambarį, kur kažką daro mamytė. Ji visiškai nežino, kad atvažiuosiu. „Tegul bus pagarbintas", sakau savo nauju vyrišku balsu. „Ant amžių amžinųjų", atsako mamytė neryžtai, lyg save klausdama: kas jis toks ir ko nori?.. Aišku, ji dar manęs neatpažįsta — ir balsas visai persimainęs, ir veido bruožai nebevaikiški. Tad nebištūriu:

— Mamunėle, argi nebepažįsti manęs, Mykolo?!

Čia ji mane atpažino. Puolėm viens antram į glėbį.

Kas toliau buvo, ką veikiau Gargždуos, ką mačiau, kiek ilgai išbuvau, — ničnieko nebeatmenu: taip tas šviesus susitikimo įspūdis visa kita užtemdė...

Išvažiavau atgal per Palangą su Ane į tolimąją anuomet Liepoją, į naująjį pasaulį, įdomųjį. Nežinojau tuomet, kad mamytės gyvos nebepamatysiu...

21

ŠEŠTOJI KLASĖ

Štai mes jau šeštojoj. Didelė klasė pilnų pilna — juk susijungė į vieną dvi penktosios — A ir B. Bet čia ne 70 mokinių, kaip būtų turėję būt, o tik 45. Mat, kai kas liko penktoj; kai kas nusprendė, ar kiti už jį tai atliko, kad jam užteks visų tų mokslų; o daugumas meilijo verčiau stot į kurias ten farmaceutų ar kareivų mokyklas.

Džiaugiaus, kad mano Tonis nieko tokio nepadarė. Nušvitom susitikę ir ryžomės sėst drauge į vieną suolą. Ir jau daugiau nebesiskyrėm iki baigdami gimnaziją. Kapelionas Visbaras, palankiai šypsodamas, sykį pavadino mudu Kastoru ir Polluksu (graikų mitologijos herojai, net į žvaigždyną patekę). Nors nesijautėm herojais, o dar mažiau verti žvaigždynų garbės, tas pavadinimas mudviem patiko.

Iš man artimesnių nebėr Bronišo. Išnyko ir Kataržis. Kažkur dingo Bieliavin. Kas gi nūn toj klasėj yra? Ir kas buvo anoj penktojoj B? Reikia gi pagaliau sudaryt inventorių! Bet labai sunkus tai uždavinys. Bepigu Palangoj: pirmojoj klasėj gavom oficialų klasės sąrašą; per metus kartkartėm žvelgdavau į jį, o

ir su gyvais tais asmeniukais pabendraudavom, bent pasibardavom ar pasistumdydavom: juk jie mažne visi buvo savo žemaitukai ar bent katalikiukai, tad nedyvai, kad jie pasiliko atminty gyvi; mat, patogiai atsisėdo beveik tuščiame atminties amfiteatre ir užmigo sau keliom dešimtim metų; dabar užtenka ten įeit ir šūktelt Alio! — tuoj ims jie po kits kito atsibust ir atsiliept, nors kartais miegūstai ir neaiškiai.

Kas kita čia Liepojoj: mokinių sąrašo negavau ir pats jo nepasidariau; draugai buvo įvairių tautybių, religijų, socialinių klasių, tad beveik visi man svetimi, ir net nebandžiau nė su kuo iš jų suartėt ar bent susipažint; taip ir likau per visą gimnazijos laiką net žodeliu su didžiausia dauguma neapsikeitęs, vien tik į juos kartkartėm pažvelgęs... Tad kaip juos nūn beprisimint?..

Tačiau pabandysiu. Juk gi jie, šiaip ar taip, buvo patekę į mano atminties amfiteatrą, bent kaip šešėliai. Gal kaip nors juos iš ten iškrapštysiu į sąmonės šviesą, nors po 60 metų...

Tamsioj praeities sietuvoj žvejojau 35 minutes. Ir sumeškeriojau 37 žuvis. Štai pateikiu tuos prisimintuosius:

1 Alyta, 2 Alksnis, 3 Alltag, 4 Bieliavin, 5 Bielski, 6 Blumberg, 7 Boeckmann, 8 Bronisz, 9 Chmielevskij, 10 Chose David, 11 Chose brolis, 12 Dreyersdorff, 13 Gilbert, 14 Gruenwald, 15 Heinrich Anton, 16 Jakovlev Lev, 17

Kahlmeyer, 18 Keyserling, 19 Klimaševskij, 20 Krzywoblocki, 21 Lehmann, 22 Linarskij (Linartas), 23 Lippschuetz, 24 Lurje, 25 Milvydas, 26 Moniuszko, 27 Rupert, 28 Ruzgevičius, 29 Stachowski, 30 Sieberg, 31 Strupp, 32 Trautmann, 33 Ullmann, 34 Untulis Bron., 35 Vaitkus, 36 Voizbun (Vaisbūnas?), 37 Weber.

Po kurio čia laiko pro kažkurią užkaborio skylę iš atminties patamsių man dar iššoko vienas akiniuotas veidukas su viena kreiva akim. Ilgokai negalėjau prisimint jo pavardės. Bėda su ta atmintim: rods, čia, čia pat, lyg ant liežuvio galo, yra daiktas ar vardas... bet štai užkrito ant jo lyg koks vožtuvėlis — ir kurį laiką niekaip štai negalėjau prisimint ano žvairaakio pavardės... Pala... jis juk — katalikas, tad gal jau esu jį paminėjęs pirmojoj tikybos pamokoj?.. Paieškojau, radau: Homan! Tai bus 38-tas iš giliojo praeities šulinio, lyg mielas vaiduoklis, iškilęs draugužis, kuris man skaitė savo pirmąjį ar kelintąjį ten lenkišką meilės eilėraštį:

Z tych ust rožanych,
czystych, nieskalanych
pic czar milosci,
ktorego zazdrosci...

bet kas zazdrosci (pavydi)? — angelas, velnias ar kas kitas — to gal ir pats autorius dar nežinojo, nes tas lyrikos šedevras dar nebuvo baigtas... Ir štai šiandien, po 62 metų, užpuo-

lė mane pikta pagunda laisvai parafrazuot aną jauno Homano ketureilį:

Iš tų rožinių lūpų, skaisčių nei pupų,
čiulpt meilės žavą, kurio dar velnias
pačiulp negavo.

22

MOKSLO DALYKAI IR MOKYTOJAI

Vėl prasidėjo mokyklos dienos, tikslios, beveik kaip laikrodis. Kelkis ankstokai ir vis tuo pat laiku. Skubėk į gimnaziją, baimindamasis, kad kuris mokytojas tavo nežinių nesusektų ir menku pažymiu neišmatuotų. Kartais tiesiog būtų kartu ten eit; verčiau apsimetęs pasiliktum namie, ypač kai Papilovas, ar Smiriaginas, ar vėliau Švanbergis gresia, tartum perkūnijos debesys. Bet eini, sukandęs dantis, nes kitaip negalima. Kiek palengvina nuotaiką, kad susitiksiu tą draugužį Tonį, nors pačiam dažnai teks jį guost, nes ir jis kai kuriuose moksluose pašlubuoja ir kai kurių mokytojų stipriai prisibijo. Stipresnis jis matematikoj, stipriai mėgsta fiziką, ypač chemiją, labai domis technika.

Praeis pamokos — skubi namon papietaut, kiek laisvai pasiskaityt, bėgi pas savo korepetuojamus moksleivius ar jie pas tave

ateina, — ir jau vakaras; po vakarienės pasiruoši rytdienos pamokom, rašai užduotus rašto darbus; imi dūšiai atgaut kokią mielą knygą, o čia jau ir naktis; o rytoj vėl tai pat... Įvairumas vien sekmadieniai ir retos šventės, ir „karaliaus dienos“ — ciesoriaus ar tautos „šventės‘.

Į kurią pamoką einam visi mielai — tai į kapeliono Visbaro: jo asmenybės saulutėj pasišildyt, jo gyvų, sąmojingų pasakojimų iš Bažnyčios istorijos pasiklausyt ir gero pažymio gaut.

Visai priešinga nuotaika, einant į Papilovo rusų literatūros pamoką. Žinom, jog Papilovas — gal vertingiausiasis mokytojas, aukštai vertinam ir branginam kaip žmogų; suprantam ir didelę jo dėstomojo dalyko vertę bei grožį; bet bugštu! jis daug reikalauja — ir beregint gali gaut, žmogau, dvejetą.

Penktojoj klasėj šiaip-taip prasistūmėm per pirmykštes nuostabias liaudies kūrybos girias, pasigardžiuodami suragavom nežinomo genialaus poeto nepaprastai gražią herojinę poemą „Slovo o polku Igorevie“, vargais-negalais perbridom per smėlėtus lietopisių-metraščių tyrlaukius, persiritom per nuobodžias cerkvinių auksaburnių kalvas — ir dabar atsistojom ties ne per aukštu, bet šiurkščiai uolėtu ir nesklandžiu kopt naujesnės literatūros kalnagubriu su trim aukštokom viršūnėm — Lomonosovu, Deržavinu ir Karamzinu ir su

žemesnėm — Tredjakovskiu, Sumarokovu, Kantakuzenu, Bogdanovičium ir kt.

Lomonosovas — ne vien talentingas, ir tai pirmas, rusų gamtamokslininkas (18 amž.) europine prasme, o ir pirmas talentingas lyrikas, įvedęs į rusų poetiką toninį eiliavimą, vietoj silabistinio, ir iš viso — priartinęs rusų poeziją prie europinės. Ypač vykę yra jo susimąstymai apie gamtos fenomenus, sakysim, saulėtekį, saulėlydį.

Lomonosovo varžovas poetikoj buvo eilėkalis Tredjakovskis, silabistinio eiliavimo gynėjas ir puoselėtojas. Bet jo kūrybinė praktika buvo tokia, jog žmonės iš jo vien juokės. Carienė Kotryna II, kad pabaustų kokį nenuoramą dvarionį, užduodavo jam atmintinai išmokt kurį Tredjakovskio gabalą.

Ar tikrai jo kūryba buvo tokia nevykus? Palikim tai galutinai išspręst patiem rusam. Ar šiaip, ar taip, o Tredjakovskis pateko į literatūros istoriją. O mes, rusų pavyzdžiu, įdurkim į liūdną Tredjakovskio figūrą vieną spilgutę, kurią yra padaręs kažkurs rusų humoristas; ji vaizdžiai rodo neva Tredjakovskio deimančiuką:

Muza, nu že, nu!
Natiani strunu!
Nastroi arfu,
Vospoi Marfu,
Tredjakovskago ženu!

Laisvai atpasakojant, lietuviškai išeitų štai kas:

Mūza, na gi, na!
Jau tylėt gana!
Derink arfą,
Šlovink Marfą:
Tredjakovskio tai žmona!

Nuo stambiojo Lomonosovo Papilovas mus peršokdino prie dar stambesnio poeto — Deržavino. Trumpiau pakedeno jo odę „Felicą", parašytą paliaupsinti Antrajai Kotrynai, rusų vadinamai Didžiajai (tikrai didžiai paleistuvei carų soste). Perėjo prie jo garsiosios odės „Bog" ir ilgai ją nagrinėjo, o dar ilgiau paskui mus kamantinėjo. Turėjom ją bene visą išmokt atmintinai, nors ji labai ilga. Bet vargas apsimokėjo, nes tas kūrinys žodingas, skambus, didingas, prasmingas. Tad ne dyvai, kad buvo išverstas bene į visas kultūrines kalbas. Ir į lietuvių kalbą (argi ne kultūrinė jinai!) tą odę išvertė net trys vertėjai: St. Dagilis, P. Kriaučiūnas ir A. Kuzavinis.

Tinkamas jungiamas narys tarp monumentinės-granitinės Deržavino kūrybos ir elastinės, šiltos, gyvos Puškino yra Bogdanovičius, ypač su savo „Dušenkos" (Dūšytės) poema. Tas lengvutis, linksmas, laisvas kūrinys sėkmingai imituoja 18-jo amžiaus, ypač prancūzų, galantiškąją poeziją. Net ir anuometiniu griežtu standardu matuojant, ta „Dūšytė" neatrodė mum tokia jau nepadori (o ką nūn knygose randam, tiksliau — ko nerandam!). Na, bet gal mūsų reikalui ta „Dūšytė" buvo orių pedagogų kiek išpurguota?

Berods, dar 6 klasėj su Papilovu panagrinėjom pirmąjį tikrąjį rusų istoriką Karamziną — tartum laivu plaukėm per ramiai, ritmingai banguojančią ciceroniškais periodais jūrą — tartum didingoj katedroj ūžauja iškilmingas archieriejaus pamokslas.

Lotynų kalbai 6 klasėj, vietoj džentelmeniškojo Ščerbakovo, gavom jėgingą, bet pavojingą mūsų pažymiams, juodais karčiais, audra kaktoj, ugnim akyse inspektorių Smiriaginą. Sėkmingai skaitė jisai ir nagrinėjo su mumis lygiagreta Vergilijaus Eneidą ir Cicerono kalbą teisme prieš respublikos priešą Katiliną. Žinovai teigė tą kalbą esant tiesiog meistrišką (o mes — ar ne žinovai?). Tad mielai išmokom atmintinai pradžios gabalą ir dažnokai, pusiau juokais, pusiau rimtai, imdavom kits kitam deklamuot (modernūs ciceroniukai): Quousque tandem, Catilina, abutere patientia nostra? ir t.t.

O tas Vergilijaus Eneidos „Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris" etc.!

Greit pastebėjom, kaip tai panašu į Odisėjos pirmą eilutę „Andra omi ennepe, Mousa, polytropon, hos mala polla" etc. Kaip tatai jaunesnysis klasikas Vergilijus pamėgdžiojo senąjį klasiką Homerą — ir abu liko klasikais, ir jaunesniajam jo pamėga gėdos nedaro. Mes, anuometiniai jauniai, radom jo Eneidą esant grakščią, muzikalią, plastišką, vaizdingą ir mielai išmokom atmintinai pradžią. Ir atrodė lengva išmokt.

Beskanduodami Ovidijų bei Vergilijų, nustebę pamatėm, jog lotynų poezijoj ritmo kirčiai dažnai krinta ne ant tų skiemenų, kur paprastoj kalboj. Prisiminiau, jog kažkas tokio dažnai pasitaiko ir lietuvių liaudies dainose bei giesmėse: dažnai ne melodijos akcentas taikos prie žodžių akcento, o žodžių akcentas gauna prisitaikyt prie melodijos ritmo.

Antrą sau keistą dalyką suradom lotynų poetikoj: žodžiai sakiny sumaišyti taip, kaip lošikai sumaišo kortas; kiekvieną atskirą žodį pažįsti, o niekaip negali jų sujungt į logingą vienetą-sakinį.

Pasidarbavę keletą mėnesių su tuo griausminguoju Dzeusu Smiriaginu, gavom pastovų lotynų mokytoją, nors ir negriausmingą, bet patylom tinginiam lygiai pavojingą — būtent, Švanbergį, kurį jau regėjom mokinių apdaužytą, bet kurį girdėjom mokant ir smarkuolius apdaužyt, būtent, dvejetukais, ir kuris mus labai sėkmingai nuvedė prie gimnazijos atestatų stalo.

Tą tatai Švanbergį vieną palaimintą dieną tetušis direktorius beatvedąs į mūsų klasę, kad jis mus mokytų gražiųjų lotyniškųjų dalykų. Smalsiai sužiurom į tą naują savo kankintoją (ar kankinį? būna juk ir šitaip). Minėjau, kad jis buvo jau pagarsėjęs žemesnėse klasėse, kaip dvejetukų baubas. O tas baubas šitaip beatrodąs: vidutinio nestipraus ūgio, nedidelė apskrita galva su aiškiai praretėjusiais gelsvais plaukais neaiškios spalvos; ne-

gražus; pilkas eunucho veidas, akiniuotas, ramus, vos jaučiamai bešypsąs. Bet tos rankos, rankos! mažos, beveik kvadratiškos, nedailiais pirštais, viršuj rudais gyvaplaukiais apžėlusios, kurie nuo riešų aukštyn labai vešliai suklestėję. Ypač tos rankos, bet ir visa išvaizda turi savy kažką iš nedidelės, akiniuotos, nebiaurios, gana žmogiškos beždžionės, truputį komiškos, toli gražu nekandžios. Ką tie antrokai ir kiti tokie atrado jame baisaus? Ne tokių esame matę! Net su Papilovu šiaip-taip išsiverčiam! Tai su šituo gražuoliu kaip nors susidorosim!

Direktorius išėjo, palikęs mūsų malonei ar nemalonei tą auką (ar aukotoją?), kaip neseniai sugautą keistą žvėriūkštį, mūsų gana dantingame narve... Truputį šypsodami ir jau iš aukšto į jį žiūrėdami, smalsiai laukiam, kaip jis čia pasireikš. O jis pradėjo kažką mum aiškint, savotišku akcentu, skystoku tenoriuku, komiškai ne vien burna, o ir visu veidu vaipydamasis (čia jau tikrai lyg beždžioniškai). Žiūrim — ir mum burnos ėmė atitinkamai vieptis, kam labiau, kam mažiau. O didžiausiasis mūsų juokdarys bei pašaipa žydas Blumberg, kuris mokėjo puikiai pamėgdžiot kitų kalbėseną (kaip mūsų kan. F. Kapočius), tuoj ėmė imituot Švanbergį, pirma tykiai, paskui garsiau. Tuoj prisijungė klasės antrojo laipsnio juokdarys Dreyersdorff (berods, žydukas), toks aukštas, lieknas, fauno veidu mokinys. Ėmė atsargiai prisidėt ir kiti linksma-

plaučiai, kur drąsesni, kas tarsena, kas mimika. Susidarė jaukiai linksma atmosfera.

O mokytojas porina sau toliau, lyg niekur nieko, vis taip pat komiškai grimasuodamas. Na, manom sau, vadinas, pabalnojom, pažabojom tą siaubūną ir ant sprando užsisėdom! Valio!

O jis ramiai, neskubom baigė savo kalbą, abejingai išsitraukė savo užrašų knygelę iš ančio ir bičiuliškai sako:

— O dabar noriu pasižinț su jumis asmeniškai, intymiai, — ir moja pirštu Bliumbergui. — Jūs, kiek matau, atrodot budrus, akylas, imlus jaunuolis: manau, jūsų lotynų kalbos žinios yra atitinkamai šaunios. Bet atsiprašau, kuo jūs pavarde?

— Blumberg, — atsako šis, kiek atvėsęs.

— Gerai, Blumberg. Be abejo, jūs nesat pamiršę lotynų kalbos pradmenų, kuriuos buvot išmokę pirmosiose klasėse. Tad pasakykit mum, kaip jūs lotyniškai išverstumėt, pvz., šitokią veiksmažodžio formą: Jis buvo beateinąs? —

Blumberg paraudo, išblyško, žvilgt-žvilgt į šalis — ir nė čiukšt. Mes irgi žvilgt-žvilgt į kits kitą — ir irgi nė čiukšt. O Švanberg maloniai:

— Na, tai gal ką kita. Pavyzdžiui, kaip bus lotyniškai „Tik-tik nenulūžau kojos?"

Blumberg maldaujamai žvilgt-žvilgt į draugus; šie į kits kitą; bet visi tokie pat mokovai, ir rezultatas — grabo tyla...

— Na, gerai, ką nors kita. Kad ir štai: „jei būtum gerai atsakęs, būčiau pagyręs“ — kaip tai pasakyt lotyniškai?

Bliumbergas-balionukas čia visai supliušk o. Spurgas-veidas ištįso. Jis beviltiškai žvilgčioja į draugus, kaip skęstąs, ieškodamas nors šapelio pagalbos... Nėr... Teks leistis į dugną...

O Švanberg, nė kiek nesijaudindamas, draugiškai jam sako:

— Nu, bujet, bujet (užuot, budet, budet — bus, bus — suprask: gana).

Bliumberg rezignuotai pliumpteli į suolą, kaip pelų maišas. O mokytojas kažką pasižymi knygutėj. Dvejetuką? vienetuką? nulį?.. Pagal teisybę reiktų nulį — šmėžteli mum mintyse.

O Švanberg vėl pakėlė akis ir žvalgos po po mūsų įtemptus veidus. Ką dabar griebs?..

— A teper (o dabar)...

Mum, taip sakant, net utėlės apmirė... Viešpatie, gelbėk!..

— A teper... Vy! Kak vaša familija? — rodydamas pirštu į Dreyersdorffą, klausia slibinas (jau tikrai ne beždžionė!).

— Dreyersdorff, — stengdamasis išlaikyt miną (žūt tai žūt!), atsako klasės faunas ir laukia gana spartaniškai mirtinų smūgių.

Švanbergis ir jam jų nepagaili. O šis tyli užsikirtęs, kaip avinas.

Jį sudorojęs, mokytojas lemiamai pakedena dar bene porą linksmųjų drąsuolių ir mandagiai atsisveikina, skambučiui mus iš-

gelbėjus nuo tolesnių lotyniškų kankynių, o budeliui maloniai pareiškus viltį, kad puikiai mokysimės ir būsim geri bičiuliai.

Kur gi ne, kai viršum galvos tau kabo trijų kalibrų kirviai: dvejeto, vieneto ir nulio, o egzekutorius taip mokamai ir taip kiniškai mandagiai atlieka savo operaciją!

Tad pradėjom labai uoliai mokytis Cicerono bei Horacijaus kalbos ir tikrai pasidarėm geri bičiuliai su tuo slibinu, kur pasirodė besąs ne vien puikus mokytojas-pedagogas, o ir rimtas, išmintingas, geraširdis žmogus.

Dabar vėl priėjom prie Bulkos-Bergmano su jo graikų kalba. Šiais metais toliau skaitom Homerą ir Ksenofontą. Šio filosofuojančio istoriko bei nuotykių ieškotojo „Anabazį" — žygį į Persijos gilumą ir atgal su graikų legijonu — gal jau turėjom penktojoj. Tikrai šeštojoj nagrinėjom jo „Apomnemoneumata Sokratous" — atsiminimus apie Sokratą, kurio mokiniu jis buvo.

Švankiosios prancūzų kalbos mokytoju pasiliko tas pat mažiukas juodukas (o gal ir judukas) Kelson, kurio pavardė nors ir ne gališkos kilmės (nebent išvestumėt ją iš kalesonų), tačiau skamba visai prancūziškai, tartum susidaužę šampano stiklai. Jo klasėse darbas ir santykiai sklandūs, kadangi tas dalykas anuomet buvo laisvai pasirenkamas, tad savanoriai prancūziškai čiulbėjo noriai, o mokytojas, kad jų turėtų daugiau, stengės būti patrauklus ir nenubaidyt žemais pažymiais.

Visai kitoniška istorija susikūrė aplink Goethės bei Schillerio kalbužę. Ta istorija būtų buvus komiška, jei nebūtų pasidarius vienkart liūdna.

Į vietą buvusio mokytojo Jander'io (kuriam buvom pridūrę iš priekio meilautinį „Papa", gavom naują, jauną, modernų mokytoją Taubę, vokietį, bet pakankamai mokantį rusiškai, nes, tur būt, studijavusį rusų universitete, gal Dorpate- Tartu.

Pirmąjį įspūdį jis padarė mum gerą. Besąs tai neaukštas ir nestoras, apyjaunis blondinas, gan harmoningo stoto, švaria bei dailia uniforma; veidas pailgas, išblyškęs, trikampe neilga barzduke ir atitinkamais ūsais, plonai susuktais galais; povyza kukli, inteligentiška, estetiška. Prabilo — balsas malonus tenoras. Įžengiamoji kalba neilga, prasminga, sklandi, nuteikė mus palankiai: gerbsim, nes nekvailas; būsim draugiški, nes ir jis to nori; darbuosimės rimtai, nes, atrodo, jis turi naudingų žinių ir mokės jas perteikt.

Bet toliau — ne taip gerai. Tur būt, du kipšiukai — pašaipos ir išdaigų — mus apsėdo ar ką.

Taubė ėmė mum demonstruot Goethės lyrikos grožį— deklamuot vieną iš gražiausiųjų Goethės, o ir visos pasaulio poezijos, eilėraštį, baladę „Der Fischer". Gal jis deklamavo ir neblogai, gal tik kiek manieriškai su kiek perdėtu patosu: „Das Wasser rauscht", das Wasser schwoll — der Fischer sass daran" ir

t.t. Klasės šaipokai pastebėjo toj deklamacijoj komizmo, ir Dreyersdorfas, o su juo ir kiti šaipokai ėmė choru mokytojui pritart, stipriai komizmą pabraukdami. Taubė beregint pajuto. Kaip reaguos? Persilaužiamasis momentas, nuo kurio pareis visa mūsų santykių ateitis.

Geras pedagogas būtų ar visai nekreipęs dėmesio į tą išsišokimą, ar ramiai paaiškinęs, kad taip pašiept mokytoją — tai suteikt jam skausmo, o kultūringi jaunuoliai to nedaro; arba išmintingas pedagogas būtų ramiai paprašęs vieną šaipūną, o paskiau kitą parodyt, kaip reikia skaityt tą baladę. Ir, žinoma, mitrusis šaipūnas būtų pats susilaukęs draugų pašaipos. Arba Taubė būtų galėjęs iškirst šaipūnam tokį pokštą, kokį iškirto Švanbergis. O jis pasielgė taip, kaip tokioj padėty pasielgia daugumas pedagogų: jis akivaizdžiai įsižeidė, supyko ir iš karto paėmė per aukštą gaidą — per aštriai pabarė neramuolę klasę. O čia juk prieaugliai pusberniai, besidedą jau tikrais vyrais, beturį fanaberijos daugiau, nei išminties, o kovos nuotaikos daugiau, nei jauni gaidžiai. Tad kovosim!

O ta kova iš pradžių pasireiškė labai savotiškai: tartum pagal slaptą autoritetingą komandą, visi 7 ar 8 dviviečiai suolai, kur prie sienos palei langus, ėmė iš lėto slinkt priekin, porelių keliais bei rankom stumiami. Tikri būsimieji karo tankai!.. Taubė nustebo, spoksojo, supyko, tenorėliu šaukia: „Ruhe!“ Ta suolų vora paklusniai sustoja. Užtat pradeda tą

pačią operaciją trečioji eilė, kuri palei priešpriešinę sieną. Taubė puola jos stabdyt — ta tam kartui sustoja. Bet, kai tik Taubė grįžta į katedrą, tuoj pajuda vidurinė eilė. Tad ima slinkt ir katedra su mokytoju... Taubė dar labiau pyksta, dar aukštesniu balsu rėkia, iš kailio nerias.

Taip toji tragikomedija šūkavo bei čiuožinėjo, iki gailestingas skambalas baigė tą kankynę — mokytojui, o pasidariusią nebeskanią pramogą — mum.

Taip užsimezgė mūsų klasės kova su tuo vokiškuoju rusų kultūros Karveliu (Taubė — liet. karvelis) ir truko, keisdama formas, iki klasė baigė gimnaziją. Tas Karvelis užsispyręs buvo, kaip Jautis. Tyliai kentė, kai jį persekiojom, tik sykiais pašūkaudamas tą savo „Ruhe!" Nesiskundė ir Dzeusui-direktoriui, nes šis būtų atrėžęs: Šort brat! esi menkas pedagogas, kad nemoki mokinių suvaldyt! — Keistas dalykas: vargšas Taubė nei baust mūsų nebandė; matyt, bijojo, kad nepasidarytų blogiau. Bet mūsų užmačiom nenusileido ir savo liniją išlaikė.

23

SALDUS TĘSINYS

Kažkas pasidarė tai mūsų šeštajai! Ar siusto musė įgėlė, ar ką? Pernai penktojoj niekо panašaus nebūta. Įsismaginom daryt išdaigas.

Kitos tokios aukos tarp mokytojų neturėjom, kaip tą Karvelį-Taubę, tad ėmėm kirkint niekuo dėtą Keldyšių, nors šiaipjau prikišt jam nieko neturėjom. Ir štai, ką padarėm Taubei, ėmėm daryt istorikui: nei iš šio, nei iš to šaus kuriam žiopliui į pustuštę galvužę klasės užpakaly — ir jau kojos bei suolai šurum burum — ir važiuojam, važiuojam priekin, kartais ir patį mokytoją dovanai pavėžindami, kol jis nulips nuo tos žmogiškosios konkės ir ims mum gana beviltiškai įrodinėt, jog taip elgtis negera.

Bet viskas moderniajam pasauly sakos tobulėją, tad ir mokytojų erzinimo priemonės. Kažkurie šeštokai įsigijo žaislinių lėktuvėlių: užsuksi stiproką spyruoklę, paleisi į orą — ir tas padarėlis, it skėris, ilgokai skraido ore. Tad reikia nustebint bei paerzint senuką istoriką, o klasei pateikt naują pramogą.

Tasgatės, kai Keldyšius ėmė kažką mum iškalbingai pasakot apie Jevropeiskają civilizaciją, ūmai pasigirdo klasės gilumoj keistas šnypštimas. Aeroplanukai! Ir sklando taip įtikinamai — sklandžiai, ilgokai. O kai nusileidžia išsisėmę, mokiniai tuoj pačiumpa, užsuka — ir vėl!.. Ūra! Liepojos gimnazijoj oras jau užkariautas!.. Betgi pažangusis Jevropeiskosios civilizacijos garbintojas Keldyšius bando sutrukdyt mūsų aeronautų pastangas. Iš pradžių jis nustebęs vien seka akim tas lakstymo priemonėles. Galop ryžos reaguot: kai tik kuris paukštelis nutūpia arčiau jo, jis kapt — ir

nusinešęs deda ant palangės, kur atokiau nuo mūsų. Taip ir suareštavo visus laisvuosius erdvių skraidūnus. Savininkai susirūpinę: gal nebegrąžins?.. Reikia patiems susigrąžint! Tad, kai mokytojas, beliaupsindamas civilizaciją, nusigręžė į šalį, vienas arčiau arestantų sėdįs šelmis patykom sėlina prie palangės. Bet Keldyšius pajuto: „Ne! palikit!“ sako. Ir vėl porina savo. O šelmis lėktuvų kaimynėlis vėl bando savo. Tačiau ir šį kartą Keldyšius pajuto ir, sutrukdęs kontrabandininką, padėjo stebukliukus į saugesnę vietą — ant katedros. Stačiai po mudviejų su Toniu nosikėm — tik ištiesk ranką ir čiupk!.. Bet ta bėda, kad Keldyšius tai irgi suprato ir sėdos į katedrą. Tad čia jau reikėtų ne paprasto vagiliuko, o tikro plėšiko; gi tokių kol kas klasėj dar neturėjom.

Pamoka baigės. Keldyšius ima su žurnalu ir mūsų lėktuvus ir nešas sau. Gal juos įteiks pačiam mūsų Dzeusui? Kas daryt? Ir tuoj vienas mitruolis sugalvojo: priėjo prie mokytojo ir sako: „Vasilij Konstantinovič (rods, taip jis buvo vadinamas), nemanykit, kad mes tuos lėktuvėlius atsinešėm jum nemalonumo suteikt. Ne, juos nupirkom kaip dovaną jūsų vaikam. Tad teikitės ją iš mūsų priimt, o mum atleist, kad taip netinkamai juos pademonstravom!“

Mokytojas net susigraudino ir maždaug taip sako:

— Chorošo, chorošo... Ničevo, ničevo... Spasibo, spasibo... Ja ich otdam svojim die-

točkam... Spasibo, spasibo! (Gerai, gerai... Nieko, nieko... Ačiū, ačiū... Aš juos atiduosiu savo vaikučiam... Ačiū, ačiū!).

Tas pedagogo elgesys mus kuo nesugraudino. Ir nebeatsimenu, begu kuomet nors bekirtom jam kokių pokštų.

Ką pasakytų, jei apie visa tai sužinotų tas dabita Lutzau, tas atlaidus klasės doros sargas bei puoselėtojas? Ir tos pat senosios matematikos pardavinėtojas. Beje, ir šiemet jis mum dėsto geometriją ir algebrą, ir naują mum dalyką — fiziką.

24

SUŽIEDOTUVĖS SU MUZIKA

Tonis pasisakė besimokąs grot fleita; besimokąs gimnazijoj popietėm; mokytojas gimnazijos apmokamas, tad mokiniui nieko nereik mokėti; kas savo instrumento neturi, gimnazija jam dovanai paskolinanti. Aš pasisakiau irgi mėginęs grot fleita, tik be mokytojo, ir mano fleita esanti mažutė ir labai netobula, o nusipirkt normalią man per brangu. Tonis tuoj ir paragino nueit į vakarinę muzikos pamoką ir įsirašydint į fleitos mokinius — būsią malonu draug mokytis ir grot.

Ką veiksiu nenuėjęs ir neįsirašydinęs!

Mokytoju besąs p. Nortmann, ilgas, liesas, didelė galva, rudais, plonais, ilgais plaukais, puriai atgal sušukuotais, jau stipriai linkusiais retėt, kas ypač matyt viršum aukštos kaktos; veidas pailgas, liesas, apyrudos spalvos, visas skustas; burna didelė; lūpose gerumas slypi. Nortmannas esąs vietinio teatro muzikantas, būtent, būgninininkas. Nesijuokit, kad būgninininkas mokys mudu fleitas pūst: jis moka ir klarnetą kliurkint, ir smuiką bei violončėlę čirškint, ir įvairias triūbas bei trimitus trimituot. Tad jūs dabar rimčiau žvelgsit į mūsų profesorių būgninininką. Beje, orkestro dirigentas mojuoja, mojuoja, o muzikantai nė žiūrėt į jį nežiūri; o kai tas antrasis dirigentas būgninininkas bumpteli, tai visi nenorom jį išgirsta (net ir beapsnūstąs dirigentas), o jei ne laiku, tai ir visa muzika gali sutrikt. Ką manot!

Taigi tas muzikantas-enciklopedistas priėmė mane maloniai: juk, juo daugiau jis mokinių gauna, juo pabrangsta jo vardas, o gal ir alga. Įteikė jis man tuoj ir fleitą ir reikiamą vadovėlį.

Ta fleita besanti jau ne vieno mokinio vartota, bet dar gerai besilaikanti ir beturinti visus narius-narelius, reikalingus bet kuriam, net sunkiam kūriniui grot.

Uoliai ėmiaus to muzikos darbo. Kasdien ilgai dūduodavau ir būčiau galėjęs su Liudu Gira dainuot: Dul-dul-dul-dul dūdele, graži mano... fleitele!.. Spėriai stūmiaus per tą

Koehlerio vadovėlį, ir neilgai trukus mūsų genialusis būgnininkas paskyrė mane į gimnazijos simfoninį orkestrą antruoju fleitininku (pirmuoju buvo Tonis). Orkestrą dirigavo pats Nortmannas (devyni amatai — dešimtas badas).

Nortmannas turėjo kas metai su orkestru paruošt muzikos kūrinėlių metinei gimnazijos meno šventei, kurios centre būdavo pavaidinama koks dramos kūrinys.

Orkestrui Nortmannas parinko (bent kur man su fleita teko dalyvaut) du amžino grožio kūrinius, dviejų melodijos genijų išburtus: Franzo Schuberto populiariąją lopšinę ir Petro Čaikovskio „Birželio" barkarolę. Abi man pasirodė tiesiog stebuklingo grožio ir pasiliko giliai širdy visam amžiui: Schuberto lopšinė nuoširdžiu paprastumu ir švelnučio liūdesio melodingumu; Čaikovskio barkarolė savo svajingu ilgesingumu bei aristokratiška elegancija.

O pakoncertuoti tenka kartais keistokose aplinkybėse. Vieną dieną, po pamokų, turėjo būt orkestro repeticija, tad atsinešėm į klasę kiekvienas savo instrumentą; ir štai kažkaip šovė į galvą pagunda per didžiąją pertrauką truputį pagrot čia pat klasėj, netgi su šiokiu-tokiu baletuku: pašokt pasišovė tas šaipokas-balionas Blumberg damos rolėj, o kavalierium — striukas bukas plačiapetis Alyta, lietuvis patriotas, vėliau karininkas, dar prieš pirmąjį Pasaulinį karą ruošęs vaidinimus ir pats vai-

dinęs. Muzikantai siūbtelėjo kažkurį valsą (žinoma, pirma užsidarius iš vidaus duris), o Alyta su Blumbergu gana elegantiškai ir komiškai romantiškai ėmė banguot po laisvąjį klasės plotą, kaip du išdresiruoti mandagūs jauni drambliai. Jau pertrauka praėjo, o muzika vis dar groja, ir jiedu šoka.

Po valandėlės pasigirdo vyriškos inspektoriaus pastangos atidaryt duris, ryžtingas beldimasis ir rūstus balsas.

Neskubėdami atidarėm. Duryse pasirodė Dzeusas Žaibometis, juodi karčiai sruogom užvirtę ant susiraukusios kaktos, po kuria grasmingai blizga akys išraudusio veido fone. Rūsčiai apžvelgęs klasę ir neradęs nieko prikibtino, kiek atlyžęs, suveržtu balsu sako: „Kas čia dedas? Kas per triukšmas?"

Čia, kaip yla iš maišo, dygtelėjo bene Chmielevskis, tas kreiva-smailanosis, gudrus, kur reikiant, kaip kipšiukas, o kur reikiant švelnus, kaip sviestą ant pyrago tepanti panelės rankutė, — reikia gi padėtį gelbėt! Tad jis mediniu (medaus, ne medžio) balsu, kaip pasakėčioj laputė varnai, porina:

— Mes čia tatai, gospodin inspektor, darėm mažutę muzikos repeticiją didžiosios repeticijos, kur turi būt po pamokų, kaip jūs žinot!

Dzeusas nieko į tai nebepasakė, tik nepasitikimai peržvelgė padykusią klasę, papurtė juodą savo plaukų debesį, iš lėto apsisuko ir nuėjo savais keliais.

Su muzika turėjau šeštojoj dar vieną nuotykį: įstojo į mūsų gimnazijos 5 klasę dar vienas buvęs mano palangiškis klasės draugas Stasys Buivydas ir apsigyveno pas mane. Anė gyvens pastogės virtuvėlėj, o mudu su Stasiu — tam vienam kambary, kur aš. Dabar bent nesijausiu toks vienišas.

Tas Buivydas buvo už mane vyresnis ir žymiai stambesnis, tikras jaunas vyras. O vyrukas tai buvo gražus veidu, bet sunkoka visa figūra. Užtat veidas buvo caca: didoka gražios formos galva tamsokais plaukais, daili kakta, grakštūs šilkiniai antakiai, o po jais didelės, rudos, idealiai formingos akys su ilgom juodom blakstienom; ne per didelė daili nosis, puikiai harmonizuojanti su kitais bruožais burna, švelniom sensualiom lūpom, kur panosėj jau ima svajingai juoduot ūsų šešėliai; visa baigias tiksliai proporcionaliu, kviečiančiu bučiuot smakru. Na, tas vyras galės turėt moteryse pasisekimo. Būtų husaras, kaip paveikslas. Nežinau, kokie buvo jo gyvenime triumfai ar pralaimėjimai, nes jis veikiai išnyko iš Liepojos padangės, ėmė studijuot veterinariją, ir mudu pasimetėm visam; pasidaręs veterinorium, apsigyveno Kretingoj, kur vedė tenykščio gydytojo Jonušio našlę, priedo gavęs mitrią Jonušio dukrą Lionę Jonušytę, nepėsčią asmenybę, virtusia beletriste, kuri drąsiai švaistės plunksnos ietim lietuvių rašytojų turnyre.

Vadinas, Buivydas apsigyveno pas mane

ne per ilgam; bet ir per tą neilgą laiką mudu sugebėjom sukelti triukšmelio, taip jog juo gavo skaudžiai susidomėt pats Jomylista klebonas-dekanas-kanauninkas-baronas von der Roop. O susidomėjo štai dėl ko:

Kai vien aš kieme temuzikavau ir tai vien tepūsdamas ploną daiktelį-fleitą (neką ten iš jos teišpūsi), baronas klebonijoj, kur prieš pat mūsų kambario langą, matyt, ne labai teirzo, kad jokia jo reakcijos bangelė manęs nepasiekė. Bet Stasys irgi apsikrėtė muzikalumu— ir tai aktyviu — ėmė ir jis muzikos mokytis: parsinešė kornetą ir pradėjo triūbyt. Ką veiksiu ir aš bent kiek nepatriūbiįęs, kai Stasys padėdavo savo triūbikę į šalį, norėdamas atsipūst. O tas mudviejų trimitavimas, dabar spėju, buvo labai panašus į žviegimą, žvengimą, baubimą ar kita panašu, tik ne į muziką. Bet, laimei, mudviejų meilė kornetui praėjo taip pat ūmai, kaip kad buvo atėjus; beje, ir pats Stasys išsinėšino iš Liepojos. Laimė, kad kaimynas baronas nepasiskubino mūsų visų iš šventojo kiemo ištremt, iki mudu patys nutilom. Kiek vėliau teko iš klebonijos šaltinių sužinot, jog viešpats klebonas, mūsų nežmoniškos muzikos prikankintas, buvo jau kuo nepriėjęs prie griežto get out; bet, kaip tikras europietis, dar ėmės priešpaskutinės priemonės numalšint nevykusiem artistam: kai vieną sykį mudu su Buivydu nuoširdžiai triūbijom iš pat širdies gilumos, dvasiškasis baronas pačiupo garsingą švilptuką (šunim ir pana-

šiem skirtą) ir, atsidaręs langą, ėmė irgi nuoširdžiai mudviem švilpt, kaip kad daroma civilizuotuose teatruose menkiem artistam iškoneveikt. Bet mudu su Stasiu buvom taip persiėmę tuo savo nuostabiuoju menu, jog vien tik savo garsiąją triūbelę tegirdėjom.

Kai jau paminėjau savo didįjį kaimyną ir viešpatį, tai čia pat įterpsiu vieną epizodą, nes paskiau gal nebebus tokios patogios progos, — vieninteli savo susitikimą su tuo įžymiu Bažnyčios vyru. Tik nebeatsimenu, ar tai įvyko prieš, ar po to, kai jis nušvilpė mudviejų grojimą. Šiaip ar taip, apie tą gėdingąjį man faktą dar nebuvau nieko girdėjęs. Nueit pas viešpatnųjį kleboną būtinai reikėjo, nes juk reikėjo padėkot už knygas bei paltus ir kitas malones. Tad, susiėmęs visą savo drąsą į saują (tiek, mat, jos tebūta), nustyrinau į didžiojo viešpaties buveinę.

Neilgai teko laukt prie raštinės durų. Tarnautojas, sužinojęs mano reikalą, įėjo pas viešpatį paprašyt man audiencijos ir, netrukus grįžęs, tarė: gali eit!

Neatsitiko man taip, kaip Motiejui Valančiui, kai žengė į ciesoriaus Nikalojaus I priimamąjį: gal kiek ir suprakaitavau, bet kitokio sušlapimo neįvykta. Įžengiau, kaip į kokią gūdžią šventvietę. Ne per šviesu. Bene du langai į Wilhelminės gatvę. Rašomasis stalas ne tarp jų, o prie priešinės sienos. Plačioj krasėj su atkaltėm sėdi nedidelė lengva figūra, bene jau apiplikusia nedidele galva, siauru blyškiu

veidu, su aukso pensne ant nosies, plačia burna, kur pro praviras liesas lūpas bliksi aukso dantis, o tos lūpos, atrodo, čiulpsi ką skanų ar puoselėja kiaurą dantį... Jis rūsčiai (o tai turėjo reikšt: maloningai) žvilgterėjo į mane zuikutį ir savotiškai baroniškai maloniai šyptelėjo. Tad jau drąsiau priėjau ir nusilenkęs tukštelėjau jam į ranką, kurią jis man teikės ištiest. O jis suėmė mano galvą delnais, priglaudė prie savęs ir, rods, pabučiavo viršugalvį. Čia jau gana drąsiai, kaip strėlinę maldelę, parecitavau jam lenkiškai savo paruoštus padėkos žodžius. Ką jis man į tai atsakė, nebeatsimenu. Rods, tąja paprastute ceremonija ir pasibaigė mano asmeninis susitikimas su tuo nepaprastu asmenim, būsimuoju aukštu hierarchu Katalikų Bažnyčioj, kurio vardas liks neištrinamai įrašytas didžiosios Vilniaus vyskupijos istorijoj, kaip kilnaus ganytojo, visuomenės bei politikos veikėjo, kultūros (deja, vien lenkiškos) puoselėtojo, su rusų priespauda kovotojo ir dėl to kentėjusio. Tas mano su juo susitikimas buvo man pirmas ir paskutinis.

O dabar atgal prie pertrauktos muzikos. Tiksliau — prie muzikanto ir jau tikro, ypač kad jis gyvena čia pat, senosios klebonijos priestate, — prie jaunojo vargonininko Aleksandro Kačanausko.

Kodėl jį aplankiau, nebeatsimenu. Tur būt, — kad man baisiai įdomūs būdavo muzikantai. Vaizduotė ir širdis taip ir traukdavo

prie jų. Kiek kartų su Kačanausku Liepojoj mačiaus, nebeatsimenu. Bet gana gerai atsimenu pirmąjį kartą. Radau jį jo gyvenamajam kambary su langu ar langais į mūsų kiemą. Patalpa maža. Kaip įrengta — neįsidėjau. Svarbu man buvo tas muzikantas. Ką manot? Juk tai — tas asmuo, kur tuos įėgingus vargonus taip mankšto, jog jie kaip žvėrys rėkia, arba taip švelniai juos kutena, jog jie it angelai pro juokus verkia! Juk tai — tas vyras, kuris, bažnyčios vidury šalia klebono prie calūno atsistojęs, graudulingu balsu visą didelę bažnyčią sklidinai pripildo! Juk tai — tas vadas, kurio mostui, kaip kokio generolo, visas šaunus giesmininkų būrys paklūsta, ne vien šaunūs miestelėnai vyrai, o ir gašlios ponios, kaip ana putlioji poniutė, kuri vėliau Kauno operos chore buvo vyriausioji dainininkė, ir tokios grakščios panytės, kaip Julė Dvarionaitė, kur vėliau žavėjo mus Kauno operoj savo šviežiu lyriniu sopranu, kaip Margarita, ar Neda, ar Julija, ar Mikaela ir t.t.

Vadinas, alkanai spoksau į tą artistą su nemaža pagarba ir ką gi randu? — Nedidelį gana grakštų jaunuolį, nedidele galva, apskritu veiduku, pilkšvai blyškiu, kuriame, it du juodi vabaliukai, karštai spinksi akutės, kur atrodo lyg juodos. To veido nepavadintum gražiu, bet jame ryšku protelis ir mandagumas, o tos lūputės truputį šelmiškai-satyriškai virpa.

Na, kad jau apsilankiau, reikia bent ne-

tylėt. Tas kuklusis jaunuolis tyli — laukia. Bet, visų pirma, kuria kalba su juo kalbėt? Negi kalbėsiu žemaitiškai. Su artistu! Liepojoj, kur didelis daugumas krikščionių katalikų kalba lenkiškai! Kanauninko barono Roopo klebonijoj, kur visi (tad ir vargonininkas) kalba lenkiškai!.. Bet lenkiškai aš švagždu, kaip į statų kalną kopdamas. Tad pasielgsiu taip, kaip anuomet panašioj padėty beveik visi gimnazistai būtų pasielgę: kalbėsiu rusiškai.

O apie ką? Žinoma, apie muziką. Per kelerius metus Palangos parke buvau girdėjęs tiek muzikos dalykų, o knygose perskaitęs tiek biografijų, kaip, va, Mozarto, Beethoveno, Paganinio ir k. Tad ėmiau semti, kaip iš maišelio žirnius, savo tas žinias ir žert klausytojui, kad stebėtųs. O jis vien klausos, tyli ir vien kartkartėm charakteringai ar į nosį trūkteli, ar iš jos pūsteli ir niekuo neparodo, ką apie mane ir mano žinią manąs.

O aš išsinešiau gerą įspūdį. Mielas Aleksandras, gyvas, linksmas, gabus, o vienkart neišdidus, net kuklus. Per visą amžių taip apie jį jaučiau. Gaila: Liepojoj maža su juo tesuartėjau. O ir jis, man iš Liepojos išvykus, pasitraukė toliau iš mano akiračių, būtent, pirma į Rygą, kur toliau studijavo muziką ir vienkart pateko į lietuvių veikėjų būrelį, kurs ruošė lietuviškus vaidinimus ir leido lietuviškas gramofono plokšteles. Taip tatai Aleksandras Kačanauskas, tas žydiškai-lenkiškai rusiško

Kauno miestelėnukas ir pats stiprokai aplenkėjęs, pasidarė lietuviu patriotu ir ėmė Rygoj uoliai darbuotis lietuvių kultūros naudai draug su Pundzevičium, Linartu (buvusiu Liepojos gimnazijoj Linarskiu) ir su kitais šauniais lietuviais. Apie tolesnį Kačanausko likimą man dar teks atsiminimuose tart žodį.

25

SMULKMENŲ ŠIUPINYS

Prieš atsisveikindamas su šeštąja, sužymėsiu čia palaidai saują dalykų, susijusių su tais metais. Pirmiausia apie kai kuriuos mokinius.

Šiais metais jau neberegėdavau aukštutiniam koridoriuj prie 8 klasės durų, pertraukų metu, stovint keistą, kone slėpiningą mokinį, jau subrendusį, juodaplaukį, tamsiu liesu veidu, kiek kumpa nosim, semitiško tipo, gedulinga povyza, mįslingu žvilgiu Šlapelį Igną. Mat, jis baigė gimnaziją ir įstojo į kunigų seminariją. Kai aš, baigęs gimnaziją, irgi įstojau į tą seminariją, radau jį ketvirtajam kurse, kurį baigęs, nesišventino, o išvyko studijuot meno pirma į Krokuvą, o paskiau ir toliau į Europą — į Italiją, Prancūziją. Nei Liepojoj, nei seminarijoj neteko su juo pasižint. Užtat

suartėjom gyvenime daug vėliau. Tad teks jį atsiminimuos dar minėt.

Viena klase aukščiau atsirado du stambūs nauji vyrukai išvyti iš Mintaujos gimnazijos, kad nesutikę eit į cerkvę melstis ar kas panašu. Mūsų direktorius tokiem „nusikaltėliam" simpatizavo, tad buvo jiem nesunku čion patekti. Buvo tai Juozas Tūbelis ir Antanas Purėnas, abudu būsimieji dideli paukščiai nepriklausomoj Lietuvoj: Tūbelis — tautininkas ir ilgametis jų ministras pirmininkas, Purėnas — socialdemokratas ir universiteto profesorius; Tūbelis jau ir Liepojoj buvo apysunkaus stoto, atrodė atokas, paniūręs, tartum užmiršęs būt linksmas, juoba juoktis; judėjo apmąstytai, lėtai, akyse rimties mintys; tik dar nebuvo jam išaugę anie visiem žinomi pasišiaušę ūsai; veidas buvo toks pat lyg papurtęs ir lyg nesveikai išblyškęs; jei pasirodo koridoriuj ir eina pro šalį, tai nė nežvilgters į tave, o jei ir žvilgters, tai lyg tavęs čia visai nebūtų, ir tau nė į galvą neateis su juo pasižint, juoba — suartėt; užtat po daugiau kaip 30 metų, kai vienu svarbiu Š. Kazimiero D-jos reikalu nuvykau pas jį į finansų ministeriją (jis buvo ministru) ir, atlikęs reikalą lyg su telegrafo aparatu — tata, tata, duok man, še tau— išdrįsau priminti Liepojos gimnaziją ir jog aš jį iš ten atsimenu, jis trumpai-sausai lyg kirviu nukirto: o aš jūsų neatsimenu! Ir išėjau, lyg musę kandęs, nors ir su palankiu draugijai pažadu.

Kitoks anuomet gimnazijoj atrodė Purė-

nas: apskritveidis, raudonskruostis, didoka galva ant stiprių pečių, platus liemuo ant pajėgių šlaunų, truputį krypuojanti nelėta eisena; veidas gero sveiko kaimo bernelio; gyvos akys mielai žvalgos, žvitriai semdamosi įspūdžius, palankiai glosteldamos sutinkamus žmones: rods, vien prieik ir prašnekink, o jis tau atsakys draugišku šypsniu ir mielai pasišnekės. Tačiau niekuomet nepriėjau, kol buvom gimnazijoj, nei jis to nepadarė. Tik, kai, baigęs gimnaziją, važiavau traukiniu į Kauno seminariją, o Purėnas jau metus buvo išbuvęs universitete, atsitiktinai patekom į tą pat vagoną, ir jis, nors buvom dar formaliai nepažįstami, draugiškai priėjo, prašnekino ir ėmė maloniai šnekučiuotis. Ar toks jis išliko visą gyvenimą? Nežinau, nes niekuomet daugiau nebeteko su juo susitikt ir kalbėtis.

Dar vienas jų klasėj buvo mokinys, kur išėjo į žymius žmones; tai — Bugailiškis Feliksas, būsimasis juristas, kultūrininkas, visuomenininkas, daugiausia veikęs Šiauliuos. Man neteko nei Liepojoj, nei kur kitur jį susitikt. Tik iš tolo girdėjau iš šiauliškių jį daug pasidarbavus Šiauliam sukairint.

Dar vienas įdomus tipas buvo jų klasėj, irgi kiek semitiško atspalvio; tai — kupiškėnas Mykolas Jankevičius, labiau į plotį, nei į aukštį pasinešęs, sveika pietietiška spalva veidu, kumpoka nosuže, stambia plaukų sruoga žemokai ant kaktos nusileidusia, truputį primerktom gudriom akutėm, šelmiškai nusi-

šypsot gatavom lūpom. Baigęs gimnaziją, įstojo į Kauno kun. seminariją, kur, trečiam kurse, įsijungiau į malonų ketvertą — vieno Vlado, būtent, Jurgučio, ir trijų Mykolų, būtent, to tatai Jankevičiaus, Paškavičiaus ir Vaitkaus; visi išėjom į kunigus; tik mūsų keliai išsiskyrė: Jankevičius su Paškavičium išvyko į provinciją kuklaus, bet kilnaus kuniginio darbo dirbt, o mudu su Jurgučiu likimas įspaudė į Kauno „didmiestį" prašmatnesnių mišrių darbų imtis (ar lygiai naudingų, kaip anų dviejų?).

Dabar žvilgterkim žemyn kopėčias.

Nuo pirmosios iki mano kiekvienais metais vargstamos klasės būdavo tame mokinių skruzdėlyne nemaža jaunuolių, kurie išėjo į žmones, ir tai ne bet kokius. Tik su jais anuomet nesusipažinau, nes juk nė savo klasės draugais nesidomėjom, ką jau bekalbėt apie kitų klasių mokinius. Tačiau su vienu-kitu, bent probėgom, susipažinau.

Svarbiausiasis — Aleksandras Stulginskis. Kad svarbiausiasis, tik daug vėliau tepaaiškėjo; o anuomet toli gražu taip neatrodė, ir aplinkybė buvo savotiška, truputį komiška: mat, viešoj pirty. Buvau tuokart jau, berods, septintojoj. Su Juozu Vojevodskiu, parapijos zakristininku, būsimuoju savo svainiu, nuėjau išsipert pirty. Ir štai beįeinąs į priešpirtį kažkoks vyras su berniuku kokių 13 metų, ne mokinio uniformoj. Mano Juozas, kurs pažinojo gal daugumą parapijiečių, tuoj pasisveikino

su ateiviais ir man juos pristatė. Berniukas esąs Aleksandras Stulginskis, besiruošiąs gimnazijai (matyt, begyvenąs pas savo palydovą, gal giminę). Leksiukas, akivaizdoj tokių „asmenybių", kaip kanauninko barono Roopo zakristininkas ir toks „aukštas" gimnazijos studentas, atrodė labai susivaržęs. Neatrodė gražus. Nusileisdamas iš savo aukštybių, priėmiau jį labai mandagiai. Anuomet man nė į galvą nebūtų galėję ateit, kad tas berniukas kuomet nors bus Lietuvos prezidentu. Nė nepamaniau tuomet, kad savo laiku susibičiuliausim ir ta bičiulystė ištvers iki galo. Po tos pirties daugiau jo nesusitikau, iki jis, baigęs 4 klases, įstojo į Kauno kun. seminarijos I kursą 1904 metų rudenį. Aš tuomet perėjau į 3-jį kursą.

Antrasis iš žemesniųjų klasių, su kuriuo teko Liepojoj beveik susipažint, buvo kretingiškis Aloyzas Jurgutis. Pasakiau „beveik susipažint", nes niekas mūsų formaliai nesupažindino, nei mes kuomet žodį viens antram tarėm, tik daug kartų praėjom arti pro viens antrą ir žvilgterėdavom į viens antrą ne kaip į nepažįstamą: mat, jis gyveno mažne mano pašonėj, šalia bažnyčios, savo dėdės Jurgučio name bei mokinių bute, kur aš kartais užeidavau. Tas Jurgutis buvo plonas kaip spilga ir toks pat tiesus; maža šviesiaplaukė galva, stamantriai paremta aukštos baltos apykaklės; veidukas — lėlės; lūpikės — didelės vyšnios. Tikrai pasižinau su juo Kauno semina-

rijoj, o stipriai suartėjom vėliau gyvenime, kai jis buvo toli — čia, Pennsilvanijos Bridgevillės klebonu, o aš — Kaune. Kun. Aloyzas leido į mokslus savo giminę ir pavedė mano globai. Na, o kai aš po paskutiniojo karo vargau Bavarijoj, jis mane globojo. Bet nebeišglobojo iki galo: kai atvykau į USA 1951 metais ir rengiaus jį aplankyt, jis pasiskubino numirt (bene 1952). Dabar aš jį globoju mirusį, vyresnis jaunesnį.

Dar vieną mokinį noriu paminėt — Antaną Paulauskį, darbėniškį žemaitį, pasiturinčių ūkininkų sūnų, būsimosios Vaineikienės brolį, tos Vaineikienės, žinomojo Palangos gydytojo bei veikėjo žmonos, kuri nepriklausomoj Lietuvoj rašė romanus. O brolis Antanas, kol gimnazistas, o gal ir paskiau, pūtė seną, siūlais suraišiotą fleitą, kaip ir aš (tik manoji dar nebuvo apraišiota). Tad natūraliai susiėjom ir kuriam laikui susijom: bent aš apsilankydavau, net vasarą Palangoj, kur jie turėjo dailų namą. Palangoj teko matyt, bet ne susipažint, ir Antano sesę, kuri mokės Krokuvoj pas kurias ten vienuoles (betgi nuoširdų tikėjimą prarado). Anuomet ji man padarė tokį įspūdį: aukštoka, liekna, lanksti, judri, skubri, čigoniškai tamsiu didoku veidu (kaip ir brolis), žymiai atitolusi nuo maniškio grožybės kanono (kaip ir brolis); būčiau anuomet galėjęs pavadint ją „juoda žebenkšte“ (tik jau ne brolį, kurs buvo lėtas, tylus, ramus). Toji tatai žebenkštė sužavėjo aną įžymų vei-

kėją „bedievį“ daktarą Vaineikį, gražų vyruką, veidu panašų į Kristų, kaip Jį vaizduodavo 19 amžiaus tapytojai, bet kaip tik nuo Kristaus atitraukusį ne vieną Palangos mokinį. Su tuo tatai liberalų „Kristum“ ir jo šaunią-ja žebenkšte teko susipažint daug vėliau (apie ką—vėliau) nepaprastose aplinkybėse. O tuomet fleitos pūtėjas Antanas buvo jau miręs. Ką, mano drauge, tu bedarai ten, Anapus? Fleitos tikrai nebeputi. Bet gal pūsčioji Dievo meilės liepsnelę? o gal kitą kokią?..

Buvo ten kažkur, jauniausiose klasėse, mažiukų Dievo padarėlių, kurie paskui išaugo į didelius vyrus (ne vien fiziškai). Paminėsiu bent kelis, kuriuos prisimenu: profesorių drą Atkočiūną, kur nūn darbuojas Čikagos apylinkėse; prof. drą Jurgį Žilinską, mielą mano būsimą beveik bičiulį, studentų pabaisą anatomijos egzaminuose, kuris pats jau atliko egzaminą amžinybėj (tikiuos, jam neteko tiek bijot tenykščio Egzaminatoriaus, kiek jo paties bijojo žemėj studentai); kunigą Norbertą Pakalnį, dabar didelį kleboną Brooklyne.

Gaila, man neteko pabuvot Liepojos gimnazijoj su tokiais dideliais paukščiais(o, ne! ne kalakutais ar žąsinais!), kaip Jonas Biliūnas, Fabijonas Kemešis ar Antanas Vienuolis-Žukauskas: tebebuvau Palangoj, kai jie kvėpavo ir kvepėjo Liepojos kvintessencija. Visi trys jau persidanginę į geresnį pasaulį...

Dabar atgal prie savo klasės. Iš jos, kaip skaudąs dantis, liko ištrauktas policijos rep-

lėm socializmo žinovas, tur būt, ir atstovas, Bieleckis... O štai tas pat likimas ištiko ir antrą mūsų klasės draugą. Stachowskį. Jis nebuvo giminė žinomųjų mūsų kunigų Stakauskų— istoriko, kanauninko ir šio broliavaikio, senokai jau mirusio. Aplinkybės, lyg susiję su jo išnykimu iš mūsų klasės, buvo tokios:

Jau žinom, jog mokiniai nemėgo inspektoriaus Smiriagino; juoba jo nemėgo slaptos mokinių kuopelės — tautinės ir socialpolitinės, nes Smiriagin buvo carinės rusų tautinės bei socialpolitinės santvarkos gynėjas, vadinas, atžagareivis. Ir štai vieną dieną Smiriagin vaikšto mūsų koridorium, budriai saugodamas tvarką. O šeštokas Chmielevskis seka jį akim. Ir ūmai pastebi, jog inspektoriaus mėlynojo munduro užpakalinė pala vienoj vietoj parudavus — tur būt, viešpats bus susitepęs išeinamojoj ar ką... Negražu: mokiniai pastebės ir juoksis. Tad Chmielevskis mandagiai prieina ir perspėja. Inspektorius instinktyviai čiupt ranka už to užpakalio... ir kad ims ją kratyt, sustenėjęs iš skausmo, kad ims antrosios rankos delnu trint pirmąją. Dar blogiau! Dabar abi rankos degte dega! Suprato vargšas: čia kurios nors rūgšties essencija — kažkas kėsinos apšvirkšt man gal veidą, tik nepataikė, kai nusigręžiau!.. Bėga į mokytojų kambarį pagalbos. Telefonas gydytojui. O tuotarpinę pagalbą gal suteiks Lutzau — juk jis — chemijos mokytojas.

Bendrom jėgom nustatyta, jog pasikėsin-

tojas pavartojęs sieros rūgštį. Nutarta, jog pasikėsinimas atliktas kurio nors šeštoko, nes tame koridoriuj veikė vien šeštoji klasė, o inspektorius iš mokytojų kambario atėjo stačiai čionai.

Matėm, kai Lutzau, improvizuotas detektyvas, atėjo į mūsų klasę ir ieškojo pėdsakų kaip tik Stachowskio suole ir gal truputį apsukuo. Tur būt, reikiamų pėdsakų surado, kad daugiau nebešniukštinėjo ir išėjo. O Stachowskis ar truputį paskiau, ar tuoj pat iš gimnazijos išgaravo. Nedrįstu griežtai teigt, jog jo pasišalinimas ar pašalinimas buvo susijęs su tuo rūgšties incidentu; bet mes mokiniai taip mėklinomės.

26

PLATESNIAME PASAULY

Vadinas, mūsų klasėj būta, taip sakant, revoliucinio raugo. Ne be to, kad jo nebūtų buvę, daugiau ar mažiau, ir kitose klasėse. O Liepojos gimnazija nebuvo išimtis: visose, tur būt, Rusijos vidurinėse mokyklose, universitetuose ir kitose aukštojo mokslo įstaigose augo laisvės troškimas ir niaukės pasipriešinimo bei kovos dvasia — visa tai prieš caro bei cariukų savivalią bei priespaudą. Spauda ir

atspindėjo ir kurstė laisvąsias nuotaikas. Inteligentija, studentija-moksleivija, laikraštis ir knyga kėlė plačiose masėse susipratimą bei nepasitenkinimą. Levas Nikolajevičius Tolstojus nuostabiai plačiai bei įtakingai spinduliavo, sėkmingai griaudamas samoderžavijos (caro neaprėžtos valdžios) ir pravoslavijos autoritetą (tad nedyvai, kad bolševikai jį taip gerbia). Kaip vyriškai Tolstojus skelbė savo nuomones, puikiai iliustruoja kad ir šis faktas:

Neužilgo prieš to didžiojo rašytojo mirtį (1910.XI.21) caras Nikalojus II asmeniniu potvarkiu panaikino kūno bausmę valstiečiams. Tiesa, kai kur ji retai bebuvo teikiama, net visai išnykusi de facto. Sakysim, man tebesant mažam, vadinas, tarp 1883 ir 1890 metų, Gargždų valsčiuj dar būdavo duodama rykščių už tam tikrus nusikaltimus. Buvo tam galui valsčiaus apmokamas plakikas — Vinckus. Paaugusieji mus mažiukus juo baugindavo. Ir aš jo prisibijojau (tiesa, truputį abejodamas, nes buvo mūsų kaimynas ir neatrodė toks piktas). Pats jis, kai tėvelis mum vaikam jo akivaizdoj primindavo jo rykštes, jis kažkaip nusišypsodavo (grasmingai ar juokais?), taip jog po jo trumpa viršutine lūpa žibteldavo dantys su rožiniais smegenimis. Kažin — kraugeriškai ar ne? — abejodavom. Juk ir kandąs šuo taip pat dantis ir smegenis parodo — argi šypso?!

Tasgatės, caras vienu savo valdovinės

rankos mostu panaikino rykštes ir kitas panašias bausmes valstiečių nugarom čaižyt. Ką gi Levas Tolstojus? Tur būt, nudžiugo ir viešai išreiškė batiuškai-carui pagyrimą ir padėką? O, ne! Jis paskelbė spaudoj, o viso pasaulio laikraščiai pakartojo, atvirą laišką carui, kuriame išgėdino tą rusų valdovą, kad tik dabar prisiprotėjo panaikinti tą šlykštų ir gėdingą dalyką — kūno bausmę, kurią padorus valdovas būtų turėjęs jau seniai panaikint.

Kai, nustebinti tokia jo drąsa, žmonės tai Tolstojui pasakydavo, jis ramiai pareikšdavo: caras yra didelis valdovas, bet aš esu daug didesnis: jis valdo tik dalies rusų protus bei širdis, o manęs klauso viso pasaulio susipratę žmonės!

Ir didysis rašytojas nė kiek neperdėjo: jo autoritetas pasauly buvo labai didelis. Užtat caro valdžia taip ir neišdrįso prie jo kibt. Vien rusų pravoslavų cerkvė Levą Nikolajevičių buvo ekskomunikavus už jo herezijas.

Anuomet labai madingas Rusijoj, o ir plačiam pasauly, nors ne tiek populiarus, kiek Tolstojus, buvo vokiečių filosofas-poetas Friedrich Nietzsche, Antžmogio skelbėjas, taręs, kad Dievas esąs miręs. Jo veikalą „Also sprach Zarathustra" skaitė ne vienas ir gimnazistas. Kiti tų keistų, pavojingų idėjų klausės su pagarba; dar kiti — su pašaipa, prisimindami patarlę „Na vsiakogo mudreca dovolno prostoty" — kiekvienam išmintėlei tenka po gana kvailumo (lietuviškai tai taip pa-

sakoma: iš didelio rašto išėjo iš krašto). Vargšui Nietzschei taip ir atsitiko: jis išprotėjo. Mirė 1900.VIII.25. Daugumui rusų revoliucionierių jo idėjos buvo labai parankios.

Trečias vyras, kurs anuomet „pažangiuosius" labai žavėjo ir buvo labai populiarus ypač Europoj (vadinas, ir jos bezdžionėj Rusijoj) — tai Ernst Haeckel, kurio veikalas „Die Weltraetsel" (Pasaulio mįslės) buvo išverstas į daug kalbų, susilaukė daug laidų ir didelių tiražų. Haeckel buvo materialistinis monistas, tad apsėjo be Dievo ir visas pasaulio mįsles „išsprendė" fiziniais medžiagos dėsniais, kur Darvino evoliucijos teorija, atitinkamai pritaikinta, vaidino svarbų vaidmenį.

Beje, Darvinas su jo pagrindiniu veikalu „Origin of Species" anuomet buvo irgi labai pasklidęs, ypač Rusijoj, kur viskas iš Vakarų Europos ateidavo stipriai pavėlavę. Tad ir Liepojos gimnazistam buvo dar įdomi naujiena, ir ne vienas vyresniųjų klasių knyggrauža buvo jo veikalo supopuliarintą leidimą, šalia Haeckelio, smailižiaudami skaitę, o kurie neskaitę, tai buvo nemaža girdėję.

Daugiau ar mažiau pasisavindama tų įžymiųjų vyrų idėjų, vis dar plačiai, nors ir neva slaptai, klestėjo Europoj, o ir Rusijoj, senutė, bet vis atnaujėjanti masonerija, apreikštosios religijos, o dažniausiai ir bet kurios religijos, pavojinga priešė. Ji buvo labai įsigalėjus kraštų viršūnėse — finansinėse, politinėse, socialinėse, intelektualinėse. Bet ir vidutinės

klasės buvo jos platokai ir stiprokai pasėstos. Žinoma, mes, Liepojos gimnazistai, jos tikrų atstovų, manding, dar savo tarpe neturėjom, bet jos šešėlis ir mus jau lietė, ir mes, nežiniom bei nejučiom, kvėpavom visur besiskverbiančia jos dvasia. Dabar save klausiu: ar nebūta anuomet mūsų mokytojų tarpe masonų?

Tačiau visi anie veiksniai, nors ir svarūs, lietė vien visuomenių paviršius su artimiausiu apatiniu klodu ir nesisunkė iki pat dugno; veikė ir formavo šviesesniųjų sluoksnių mąstymą ir jautimą, o nereformavo, nerevoliucionizavo drąsiai, ryžtai, pajėgiai visos visuomenės viso gyvenimo. Tai ryžtai bandė padaryt visokio plauko komunizmas-socializmas. Ir jo įsiūbuotos bangos liejos labai plačiai ir siekė giliai. Ir jos įstengė įsiskverbt net pro budriai saugomas duris į gimnazijas. O Liepoja, tarptautinis uostas, žymus industrijos bei prekybos centras, buvo socializmui labai priimli. Tad ir Liepojos Nikalojaus gimnazija. Jau minėjau Bieleckį bei Stachowskį. Vėliau pasirodė, jog ir vienas iš man artimų klasės draugų, toks, rodos, nepolitinis, toks ramus bei švelnus jaunuolis, turėjo su policija labai nemalonų reikalą (tai — Bronius Untulis). Jeigu jau jis buvo slaptos socialdemokratų kuopos narys, tai ką veiks nebuvę daugel kitų tokių, nors mes kiti nė užuoste to neužuodėm, iki įsikišdavo policija.

Anos visos mano minėtosios srovės — pasaulėžiūrinės, politinės, socialinės — pikčiau

ar atsargiau griaudamos religijos autoritetą, daugiur skelbdamos griežtą kovą esamai valstybinei santvarkai, stengdamosi revoliucijos priemonėm radikaliai pakeist daugelio kraštų socialinę-ekonominę struktūrą, tartum požeminė, dar dusli perkūnija, gūdžiai pranašavo, jog artinas milžiniški kataklizmai.

Štai grasmingai praūžė beatsibundančio Kinijos giganto „bokserių" sukilimas. Nuo 1899 iki 1902 metų boerai-būrai karžygiškai kovojo su grobuone Britų imperija už savo Transvaalio bei Oranžo respublikų laisvę. Rusija stengės Tolimuose Rytuose užgriebt kiek galima daugiau teritorijos iš bejėgės Kinijos, o namie ginklavos, draug su Prancūzija ir Anglija, kad atimtų iš Vokietijos bei Austrijos lietuviškąsias-lenkiškąsias-slaviškąsias dalis, o Anglija su Prancūzija — kad paglemžtų iš Vokietijos kolonijas, kurias ši labai pavėluotai, sulyginus su anom, prisiprotėjo įsigyt; kad sunaikintų ir visam panaikintų Vokiečių karo bei prekybos laivyną (palikę jiem minimalų kiekį); ir pagaliau — kad tuo būdu galėtų neaprėžtai viešpataut jūrose bei žemės rinkose. O Vokietija su Austrija, žinodamos tai, kontrginklavos visų pirma, kad atsispirtų anam gresiančiam pavojui, o ir kad praplėstų savo įtakos sferas, rinkas, kolonijas Afrikoj-Azijoj-Balkanuos ir kituos atsilikusiuos kraštuos. Vyriausybės ramino žmones, kad, girdi, jom niekas kita nerūpį, vien taika, ir jos ginkluojąsi, nes laikąsi dėsnio: Si vis pacem, para

bellum — jei nori taikos, ruoškis karui, sąmoningai ar nesąmoningai slėpdamos nuo masių mažutį faktą, kad, pakankamai prisiruošus karui, neišvengiamai imama kariaut, kaip ilga žmonijos praeitis rodo.

Bet anuometinė žmonija (išskyrus vadus) netikėjo ar vien nenorėjo tikėt, kad tokia kvailybė — karas — galėtų išmintingoj Europoj įvykt. Greičiau (taip manyta) gali įvykt graži-šventa revoliucija (kur jos reikia), pirmiausia Rusijoj.

Kaip jau matėm, šaukšte vandens — mūsų gimnazijoj — beveik revoliuciniai pokštai jau reiškias, net pasikėsinimas ant vyresnybės atstovo inspektoriaus. Ir plačiu akimoju visoj Rusijoj ateinančios revoliucijos šešėliai ima plačiai sklaidytis. Universitetuose bei fabrikuose ėmė liepsnot streikai. Baltarankių ir juodarankių įgulos kalėjimuose pradėjo siekt gražių skaičių. Policija negalėjo skųstis neturint progos pasižymėt darbštumu bei uolumu. Sužaibavo pasikėsinimai ant aukštų gyvybių. 1901 m. pirmojoj pusėj Karpavičius, paduodamas prašymą švietimo ministrui Nikalojui Bogoliepovui, jį nušovė. 1902 m. vasarą studentas Maglyšev nužudė vidaus reikalų ministrą Sipiaginą, į kurio vietą caras paskyrė W. von Plehwe, laisvės šalininkam irgi nepriimtiną. Užu tolimų akiračių gūdžiai švytavo ateinančios revoliucijos gaisai. O giliai po Europos pamatais jau dusliai grumėjo būsimųjų karų perkūnai.

Tuo tarpu senasis Vakarų pasaulis, apvaldęs beveik visą žemės rutulį, palygint aukštai pakėlęs gerovę, išpuoselėjęs įmantrią mokslinę bei meninę kultūrą, didžiuodamasis nuostabiais gamtos mokslų bei technikos išradimais, giliai įtikėjęs nesuvaldomą civilizacijos bei kultūros pažangą, jaukiai ilsėjos ant laurų, naiviai žiūrėdamas į „giedrią" ateitį, stengdamasis užsikimšt ausis nuo retų pesimizmo pranašų.

1900 metais ūžė Paryžiuj pasaulinė paroda, paskleidus minių akim didingą žmogaus genijaus darbo sukurtą lobį (pirmąjį kartą tokioj šventėj dalyvavo labai kukliai ir Lietuva). Griaudė fanfaros. Liepsnojo fejerverkai. Putojo šampanas. Šėlo šokiai. Degė aistros. Tvino džiaugsmas. Ir muzika, muzika...

O Romoj Baltasis Senelis, didysis Leonas XIII, paskelbė Didįjį Jubiliejų, šimto metų sukaktį — rimtai susimąstyt: ne vien pasidžiaugt Aukščiausiojo akivaizdoj Jo suteiktom šiame amžiuj gėrybėm ir Jam už jas padėkot, o ir ypač gailėtis ir atgailą daryt už tą bedugnį ir beribį bloga, kurį mes žmonės padarėm, — ir grįžt į dorą kelią, atlyginț už skriaudas ir atitaisyt papiktinimus, nes daugdaug bloga padaryta pasauly, ir sopulinga Dievo rykštė gali ištikt žmoniją.

Ir katalikiškasis pasaulis plačiai paklausė savo Didžiojo Senelio. Negalima pasiskųst ir Liepojos katalikais (kurių anuomet būta gal daugiau, nei 25000). Būrių būriais ėjom į gra-

žiąją bažnyčią pelnyt didžiųjų (šimtmetinių) atlaidų, išpildydami būtinąsias sąlygas. Žmonių veiduos buvo matyt rimtas ryžtas atlikti tą reikalą gerai. Ką gi! juk niekas iš anuometinių gyvųjų nebsusilauks kitų šimtmetinių atlaidų.

27

DAR KIEK PABIRŲ

1900-1901 mokslo metais atsirado mūsų gimnazijoj, penktojoj klasėj, dar vienas palangiškis progimnazistas Bronius Daukšas, labai malonaus būdo jaunuolis, su kuriuo Palangoj gana glaudžiai draugavom. Buvo jis dviejų kitų Daukšų brolis: kunigo Zenono ir matematiko Liudo, būsimojo Lietuvos viešbučio direktoriaus. Nudžiugau, sutikęs Bronių Liepojoj. Jis buvo jau gerai ūgtelėjęs jaunuolis, lieknas, proporcingas, tamsiu, nestambiu, taisyklingu veiduku, juodbruvis, juodplaukis — žodžiu sakant, dailus bernas. Tad nedyvai, kad (kaip jis man savo laiku pats pasakojo) vienas iš kunigaikščių Oginskių, dabar neatsimenu, ar Rietavo Bagdonas, ar Plungės Mykolas, jam siūlęs leist jį į mokslus, jei tik jis norėtų. Bronius jam padėkojęs ir atsisakęs, nes, girdi, jo tėvai ir patys turį tam užtenkamai lėšų. — Draugužis prisipažino turįs čia,

Liepojoj, pažinių su gražesniąja lytim. Nusipirkęs jau grakščius balinius batukus — imsiąs šokių pamokas. Žodžiu sakant, atbaigtas vyras, net šaunus kavalierius. Veizdėjau į jį su tam tikru ilgesingu stebesiu. Kaip man toli ligi to! Nors ir norėčiau, neturiu pinigų drabužiams, batukams, mokytojui. O ir mokytis šokti — kažkaip drovu. Neįprastai laikytis, poniškai judėt, įmantriai lankstytis, mandagiai kalbėtis su partnere... Ne! aš niekuomet neišmokčiau taip vaidint, kai žiūrovai spokso ir kritikuoja, o gal šaipos!

O vis dėlto lyg tartum gaila ir net skaudu, kad ne man tai lemta.

Bronius ne į kunigus ruošės ir ne į kunigus išėjo. Po metų jis dingo iš Liepojos. Ir po kelerių metų, kai buvau jau Kauno seminarijoj, susitikau Bronių prie vartų (gal buvo atvykęs aplankyt savo brolio klieriko): besąs šaunus dragūnas, nors į paveikslėlių albumą dėk! Neveltui jis, dar būdamas Palangos progimnazijoj, mėgo braižyt puikius žirgus bei šaunius raitelius. Maloniai pasikalbėjom ir draugiškai išsiskyrėm. Daugiau nebteko jo regėt nei apie jį girdėt. Gal žuvo tuoj užėjusiam Rusų-Japonų kare 1904-1905, o jei ne tame, tai gal pirmajam Pasauliniam 1914-1918.

Būdamas 6 klasėj, turėjau mokyti du eksternus mokinius. Vienas buvo toks aukštas, tęvas, nedidele galva, pailgu, aštriais bruožais spuoguotu veidu, lėtas, rimtas jaunuolis, pavarde Leonowicz; rods, miestelėnas ir save

lenku laikąs. Bėdos su juo neturėjau: mokės noriai, buvo pusėtinai gabus, mandagus. Ruošės iš 4 klasių. Ateidavo pats pas mane. Mokės tik tuos vienerius metus. Paskui visam dingo iš mano akių.

Antrasis mokinys, kur irgi pats pas mane ateidavo į pamokas, buvo tai jau suaugęs, net sudrūtėjęs vyrukas, neaukštas, pečiūkas, didgalvis, plačiu, apyapvaliu, rusvu veidu, kaip rusinis varinis penkių kapeikų pinigas, truputį rauplėtas, šviesiom, gerom akim, kukliu šypsniu. Pavarde jis buvo Maksvytis, žemaitukas, brolio kun. Maksvyčio į mokslus leidžiamas. Tas kunigas vėliau buvo Latvijos Bauskės klebonu. Kas, vasarojęs Palangoj, nebuvo pastebėjęs gražios vilos „Gražinos" (buvusios grafų Tyškevičių)? Tą vilą įsigijo, atremontavo, išpuošė ir puikiai laikė tasai klebonėlis. Na, bet dar apie aną mokinį, jo brolį: jis nepasižymėjo ypatingais gabumais, bet buvo darbštus, baigė reikiamą kursą, išlaikė egzaminus ir pasinešė į „aptiekorius", kas jam ir pasisekė. Bet man neteko laimės jo farmaceutiniu menu pasinaudot, netgi pamatyt, kaip jis atrodo savo gaivale-vaistinėj: kai išsiskyrėm Liepojoj, taip daugiau jo nebesusitikau.

Tai buvo ir visas gyvųjų dūšių ratelis, su kuriuo glaudžiau ar palaidžiau tais metais bendravau. Ypač draugas Heinrichas į pilkas, varganas mano dienas liejo jaukios šviesos ir paguodos. Bet nuostabu: tas bičiulis neprašė

manęs pas juos užeit. To ir norėjau ir bijojau: juk ten aukštesnis ir man visai svetimas pasaulis, turtingas, inteligentiškas, vokiškas. Dažnai praeidavau pro tą Tonio pasakos pilį, kur gyvena princas Heinrichas ir princesė Teresė, lyg niekur nieko, lyg nė dėmesio nekreipdamas, kad, jei kuris tų laimingųjų dausos gyventojų mane pastebėtų, negautų įspūdžio, jog tyčia pro juos einu.

Labai nustebau, ne mažiau nudžiugau o ir pajutau susivaržęs (juk tokia vargana mano būklė), kai Velykose puku-puku į mano duris... Tonis! Ir dar su dideliausiu šokoladiniu kiaušiniu, kurio viduj mažesnis, o šio viduj dar mažesnis ir taip toliau, iki išsirito paskutinis, mažutis-gražutis... Ir tą stebuklą Tonis tiesia man — tai, girdi, velykinė dovana. Dar labiau susigėdau: juk aš Toniui nieko tokio nepadovanojau, neigi įstengčiau. Tad sumišęs nesklandžiai padėkojau. Truputį pasišnekėjęs, draugas išėjo. Daugiau dovanų iš jo niekuomet nebegavau. Bet ir aš taip ir likau nieko jam nepadovanojęs (vien širdį, bet ir jis — man). Manau, jis mano padėtį suprato ir nebenorėjo daugiau manęs varžyti. Visa tai nepakenkė mudviejų bičiulystei, kurią parsinešėm ir į 7 klasę.

O dabar į Palangą atostogų!

28

VĖL PALANGOJ

Šiaip-taip parrėpliojom žydelio nojaus arka į Palangą. Ką reiškia nuovargis, kai esi jaunas, o vyksti atostogų, o dar — į Palangą, ir tai pas savuosius!

O šie jau persidanginę į naują butą. Mano nenuorama tėvelis sumetė, kad reikia išsinuomot didesnį butą ir arti jūros: žiemą galės laikyt daugiau mokinių, o vasarą gaudyt gerų „kompelninkų". Tas namelis, nešaunus iš viršaus, bet erdvus, besąs ponios Zdzitowiecka'os, vis-a-vis padorų Buivydo namą, šalia senojo parko.

Tą vasarą vasarojo mūsų „viloj" varšuviečių rusų šeima, vienos gimnazijos Varšuvoj direktorius su žmona, sūnum gimnazistu ir dviem dukrom gimnazistėm. Kadangi su jų dukrom arčiau nedraugavom, tai beatsimenu, jog viena buvo blyškiu veiduku, pailgu, grožybe nežydinčiu, o antroji, gyvesnė, koketiškom akutėm, dailiu veiduku, spuogiukais išbertu. O vaikinas, nors su juo kiek bendravom, ypač vakarais parke, koncertų metu, tepaliko mano atminty kaip ilgas, liesas, linksmokas, neišdidus bernas, kurs man vieną sykį, kai orkestras užgrojo rusų himną „Bože, ca-

ria chrani", o aš nenusimoviau kepurės, ją man žemėn numušė. O paskui, kaip niekur nieko, šypsodamas mane pamokė: himną giedant ar grojant, kepures reikia nusimaut! Ir tas incidentas mudviejų santykių nepablogino. Aš jį supratau: jis buvo pratęs Varšuvoj kovot su lenkų patriotizmu; jo dėtas, ir aš pats būčiau taip pasielgęs.

Šiaipjau mūsų santykiai su tais vasarotojais buvo geri: ponai buvo ramūs, mandagūs, tvarkingi. Kokie tie direktoriai padorūs žmonės, patyriau viena įdomia proga.

Apsilankė pas juos jų pažįstama ponia, atrodo, inteligentinga, padori. Besidominti kalbom — ir lietuvių. Tad, susitikus mane, ėmė teirautis apie lietuvišką kalbą. Neką tegalėjau ponią lingvistę painformuot. Ji klausė, ar nebūtų galima kur gaut lietuvių kalbos gramatiką. Aš prisipažinau neturįs. Tegu ji kreipiantis į vietinį kapelioną: jis, tur būt, ką turįs (o kapelionu anuomet čia buvo kun. Julijonas Jasienskis). Beje, tuomet lietuviška knyga buvo rusų valdžios dar griežtai persekiojama. Tuo mano interview su ana nepažįstama ponia ir baigės. Ir daugiau jos nebemačiau.

Bet kas įdomu: direktoriaus žmona, susitikus, perspėja: prašom su ta ponia taip atvirai apie lietuviškas knygas nekalbėt. Kažin kas ji? Galėtumėt patekt į bėdą!

O man pačiam tai nė į galvą neatėjo. To-

kia rimta, kultūringa ponia! Visai be blogos valios galėjau pakenkt kapelionui!

Vasaros gyvenimas mane beregint įtraukė į savo verpetą. Net nebesuradau progos nuvykt į Gargždus mamytės aplankyt. Užtat Dievas mane pabaudė: motinos gyvos daugiau nebepamačiau... Negaliu to sau atleist. Bet tikiuos, jog ji man, bent ten, amžinybėj, atleido. Prisimenu prancūzų poeto Richepin'o eilėraštį, kur motina, net sūnaus žudoma, meiliai jam atleidžia. O aš begaliu už ją vien melstis.

Ir tą vasarą, žinoma, turėjau Palangoj pamokų; bet kas tokie tie mokiniai buvo, dabar tikrai nebegaliu pasakyt. Vien atsimenu, kad turėjau parepetuot su žemaituku Juozu Raštučiu, kurs paskiau išėjo į kunigus ir yra dabar Amsterdame N.Y. klebonas. Jis jau mano paminėtas „Mistiniam Sode".

Antrasis mokinys, su kuriuo mažne tikrai turėjau pasidarbuot mokslo dirvonuos, buvo mūsų jau pažįstamas apsukrusis (tik ne mokslo padangėse) padauža Valentinavičiukas, su kuriuo buvom glaudžiai (tik ne širdim) sutapę, it vantos lapas pirty su drėgna nugara; sutapę ir prie pamokų stalo, ir jūros glėby, ir parko prieblandose-garsų tėkmėj, ir supuoklių aikštėj.

Trečiasis mano mokinys tą vasarą buvo bene tas pat šniūkštukas, kurį jau mokiau praeitąją vasarą. Geras, rimtas berniukas. Bet kodėl neteikė jam pamokų vyresnysis jo

brolis studentas juristas, Nepriklausomoj Lietuvoj stambi žuvis — kartais net ministras. Jis sau vaikščiodavo po. klebonijos sodą bei kiemą, savo tamsiai mėlynam „mundire“ su aukšta, standria pilkšva apykakle, sunėręs rankas užpakaly. Gal dėl to, kad neturėjo laiko (nei noro): juk reikėjo silsėtis po sunkių darbų, naudotis vasarotojų privilegijom, lankyt draugus (ir drauges) bei atlikinėt kitus tokius svarbius atostogų uždavinius.

Nors ne mano mokinys, bet ir tą vasarą su juo mielai draugavau, tai — vargonininkas (še tau ir draugas, kad vis dar negaliu prisimint jo pavardės!). Mat, jis man buvo mielas, kadangi man buvo be galo miela muzika, o jis su ja buvo sukibęs visais dešimčia rankų pirštais ir abiem kojų letenom, jau nekalbant apie ausis ar akis. Tad jis kartais ką paskambindavo senu savo fortepijonu, o jau šnekos apie muziką, sulig savo nosim, turėdavom iki valiai.

29

NAUJA KLASĖ — NAUJOS SMULKMENOS

Atgal į Liepoją, į aukštąją gimnaziją. Vėl susitiksiu Tonį, nelyginant Dovydas Jonataną. O gal galop sykį pateksiu ir į tą užkerėtąją pilį, kur klesti-žydi neregimoji princesė, jo sesė Teresė.

Tonis, pamatęs, šyptelėjo — lyg aukso

penkrublį dovanojo. Jam mano atsakas — nušvitau (nežinau, ar ir kiek tai jam rublių atsvėrė). Kaip atostogas praleidai? — Puikiai! — Ar nieko naujo? — Nieko. — Ar viskas gerai? — Viskas.

Ir prasidėjo nauji mokslo metai. Kai apžvelgiau klasę, pastebėjau, jog mokinių žymiai mažiau, nei buvo šeštojoj: likę gal kokie 30. O kiti? Kas į būsimųjų karininkų mokytuvę, kas į farmaceutus, kas į kokią specialią vidurinę mokyklą, o kas — į kitą gimnaziją, kur nėr Papilovų, Švanbergių, Smiriaginų. Iš lietuvių besą išnykę Alyta su Linartu. Iš penktosios kaip kumparas išgaravę Buivydas su Daukšu. Milvydas irgi — į Kauno kun. seminariją.

O mokytojai ir mokslo dalykai? Pradėsim nuo Zakon Božij (taip anuomet Rusijoj oficialiai buvo vadinamas tikybos mokslas), nes ir mokslo dalykų sąraše, valstybės nustatytame, jis turėjo pirmąją vietą (kaip kad ir didelio daugumo mokinių širdyse). Lietuviškai išvertus, Zakon Božij bus Dievo Įstatymas. Mokslo metų pradžioj buvo tas pat kun. Jonas Visbaras. Ėjom toliau Bažnyčios istoriją — įdomų ir svarbų periodą: didžiųjų vokiečių filosofų nuo Kanto per Fichtę, Schellingą prie Hegelio ir toliau per Schopenhauerį bei Hartmanną iki Nietzschės imtinai. Mum atsivėrė naujas minties pasaulis, ir jauna dvasia gavo akstiną susimąstyt apie aukčiausiuosius būties klausimus ir kritiškai pasvarstyt ligšioli-

nius savo įsitikinimus. Įdomu, kad natūralus, sveikas jaunas protas, dar nepersofistikuotas, kritiškai žvelgė į tuos autoritetus, mielai priėmė, kas atrodė išmintinga (ypač Kante), nepasitikimai žvairavo į Hegelio įmantrias, nerealias, raitytas subtilybes, su nuolaidžiu humoru žiūrėjo į tartum girtos vaizduotės sukurtą Schopenhauerio pasaulėvaizdį, o į Nietzschės rizikingus teigimus atsiliepė su kiek nustebusia panieka: iš didelio rašto išėjo iš krašto!

Deja, neilgai beturėjom mylimąjį kapelioną Visbarą: vyskupas iškėlė jį į Apytalaukę klebonu.

Visai netikėtai iš Apytalaukės naujasis klebonas parašė man laišką. Pirmas laiškas iš susipratusio mokyto lietuvio! Kaip dabar jam atsakyt? Juk beveik nemoku rašyt, kaip naujose lietuviškose knygose rašoma. Lig tol ir pats gaudavau ir kitiems rašydavau (tėveliam ar kuriam draugui, ar moterėlėm laiškus į Ameriką giminėm) vien žemaitiškai, vadinas, nemokytai. O čia reiks parašyt mokytam lietuviui. Bet ryžaus ir parašiau — maišytai — truputį knygiškai, truputį žemaitiškai, susivaržęs, labai atsiprašydamas. Visbaras atsakė, atleisdamas, padrąsindamas. Ir pradėjom susirašinėt (man — pirmoji lietuviškojo rašto mokykla), ir korespondavom be pertrūkio iki kun. Visbaro mirties Liepojoj 1919 sausio galo. Deja, ta korespondencija per šio amžiaus audras bus žuvus.

Į kun. Visbaro vietą gavom naujutnaują kapelioną kun. Juozą Stakauską, Peterburgo dvas. akademijos magistrą, Žemaičių seminarijos Kaune profesorių, pašalintą (kaip vėliau teko nugirst) vysk. Paliulionio iš profesorių už litvomaniją. Smalsiai laukėm jį pasirodant. Kokie jūs katalikai laimingi, sako man vienas maskoliukas, turėsit zakonoučiteliu akademiką, akademiką!.. Mat, ruskelis manė, kad mūsų Stakauskas yra rusų mokslo akademijos narys!.. Bet ir mes, katalikai, laukėm jo su pagarba: juk tas vyras yra baigęs katalikų akademiją ir tai su magistro laipsniu! O žinojom, jog rusų universitete gaut magistro laipsnį buvo ne juokai!

Ir štai ateina ilgu koridorium. Mažutis, grakštutis, kaip lėlytė. Gana ilgi šateno plaukai labai dailiai į šalį sušukuoti. Švelniais bruožais, baltas, gražus veidas, dailiom trumparegėm akim. Gracingos lūpelės maloniai šypso. Geros medžiagos, glotniai jį apglėbiąs sutonas su akademine pelerinka, o ant krūtinės keletas gražių medalių. Na, manom sau, net ir po tokio Visbaro jis gėdos nedaro, bent išore. Pasimeldę ir susėdę, tyliai klausom. Ir ką gi? Spoksot būtų į ką, bet klausyt?

Išėjom iš klasės nusivylę. Tuokart dar nežinojom, jog bėda yra naujam mokytojui, nors ir vertingam, po buvusio mylimo ir šaunaus.

Netrukus įsitikinom, jog Stakauskas yra geras pamokslininkas (tik klasėj jo iškalba

susivaržo), išmintingas, geraširdis žmogus, kantrus, taktingas pedagogas, tik kiek per švelnus, duodąs per daug laisvės, stokojąs vyriškos įtaigos. Todėl per jo pamokas kartais sau leisdavom nepiktai paišdykaut, taip sakant, mandagiai, kad to švelnaus žmogaus neįžeistume. O jis taktingai nekreipdavo dėmesio, ir veikiai mes nurimdavom.

Su mieluoju titnagu Papilovu, kaip mokytoju, tie patys džiaugsmai ir tos pačios bėdos... su didele nauda. Bet pats mokomasis dalykas kaskart vis žavingesnis — didieji rusų literatūros klasikai, poetai Puškinas, Lermontovas, Žukovskis (su mažesnėm žvaigždėm Kniažninu, Viazemskiu, Bariatinskiu), pasakėčių karalius magikas Krylovas, nuostabūs dramaturgai Gribojėdovas ir Gogolis, kritikas Bielinskis. Žinoma, ne viskas iš karto: teko ir aštuntajai.

Puškinas, mūsų Adomo Mickevičiaus bendraamžis ir beveik bičiulis. Abu didžiu, abu įvairūs žanrais, abu beveik trumpaamžiai (Puškinas mirė 37 metų, Mickevičius 56), tik Mickevičius 19 metų ilgiau pagyvenęs, labiau išmokslintas, daugiau prityręs, iškentęs, permąstęs. Bet, katras didesnis, sunku pasakyt. Tiksliau bus tarus, jog vienas turi to, ko antras neturi, ir atvirkščiai. Plačiau apie tai vėliau. O dabar — į septintąją klasę.

Stebuklinga Puškino lyrika. Plačiai apglebia sielos gyvenimą. Giliai viską išgyvena. Nuoširdžiai ir stipriai išreiškia tauriu, rinkti-

niu, skambiu žodžiu, krikštoliškai aiškiu ir elegantiškai lengvu sakiniu, simetringa, harmoninga, grakščia, muzikalia eilėdara. Nuo pat mokyklos pradžios, per gimnazijos klases, anų laikų mokiniai gavom atmintinai išmokt daug Puškino — ir kitų — eilėraščių. Bepigu dabar mum buvo studijuot Puškino kūrybą teoriškai.

Kas pasakyta apie lyriką, tinka ir epikai. Kad būtų galima sąžiningai pasakyti: „Nuodugniai susipažinau su Puškino kūryba", reikia būt ne vien nuodugniai ją išanalizavus kritiškai turinio bei formos atžvilgiu, o ir įėmus vertingus jos elementus į dvasinį savo organizmą ir juos asimiliavus. O to neįmanoma pasiekt, atmintinai neišmokus kuo daugiausia gražiausiųjų dainiaus kūrinių ir jų kiek galima dažniau nekartojus sau pačiam, šnekose, prakalbose, laiškuose bei kituose raštuose tinkamom citatom, lyg brangiais akmenimis.

Kad kiek priartėtume prie to idealo, Papilovas mus rimtai paragino išmokt atmintinai Puškino gražiausiąsias poemas Poltavą ir Miednyj Vsadnik, o ir ilgąjį eiliuotąjį romaną Evgenij Oniegin. Kad tas mokymasis būtų mum patrauklesnis, Papilovas pažadėjo po penketuką už kiekvieną taip išmoktą ilgąjį kūrinį.

Ar daug mokinių pasekė tuo išmintingu mokytojo patarimu, nežinau. Manau, jog atsirasta tokių grožio (bei penketuko) mėgėjų,

jei net aš su savo ne per stipria atmintim ir dargi maž laiko turėdamas dėl privačiųjų pamokų vis dėlto atmintinai išmokau mažne visą Evgenij Oniegin romaną bei Miednyj Vsadnik poemą, o Poltavos poemą tai vitvisą. Betgi penketuko nė vieno negavau: mat, Papilovas buvo man tiek prievangos įvaręs, jog nedrįsau jam pasisakyt (nešauk vilko iš miško!). O vilkas pats neprisiprotėjo čiupt. Taip ir pasiliko man vien platoniškas malonumas vėliau gyvenime padeklamuot sau pačiam gražiausius Puškino gabalėlius. Ir dabar dar, po 60 metų, kažkaip savaime kartkartėm ateina mintin Puškino posmai, ir juos kartoju, kartoju. Ypač dažnai prisimena gamtos vaizdeliai iš Evgenijaus Oniegino: jie tokie trumpučiai, paprastučiai, bet tokie charakteringi, vaizdingi, gyvų gyvi. O grakštūs, o muzikalūs. Mūsų Kazys Binkis buvo gerte prisigėręs to žavaus puškinizmo ir sugebėjo gražiai realizuoti tai savo jaunojoj kūryboj. Gaila, kad vėliau ilgam išsižadėjo tos savo antrosios puškiniškosios prigimties ir ėmė pamėgdžioti Dvidešimtųjų metų vokiečių laukines išdaigas. Bet jam būdinga, kad vis dėlto jis, o ne kas kitas, vertė Evgenijų Onieginą.

Atsidėję išanalizavom su Papilovu iš Puškino dramatikos didingąjį „Borisą Godunovą" ir, žinoma, pasigėrėdami, atmintinai išmokom ir mielai deklamavom garsųjį Pimeno monologą.

Iš puikios prozinės Puškino kūrybos

(„Kapitono Duktė“, „Petro Didžiojo Arapas“ ir deimančiukų novelių) atsidėję nagrinėjom vien „Kapitono Dukterį“, tą istorinę apysaką iš Pugačiovo sukilimo 18 amžiaus gale. Tai — klasikinis, monumentalus kūrinys, nuoširdžiai paprastas ir ramiai didingas. Puškinas, pasirodo, besąs visų literatūros rūšių meistras.

Iš kitų to periodo kūrėjų mielai paanalizavom didžiojo pasakėtininko Krylovo nuostabiai gyvas pasakėčias. Besimokydami pradžios mokykloj ir pirmose keturiose gimnazijos klasėse, buvom atmintinai išmokę nemaža tų amžinųjų šedevrėlių, tad nūn buvo itin malonu susidaryt apskritą Krylovo kūrybos vaizdą.

19 amžiaus pirmojoj pusėj Rusija turėjo didelį dramaturgą, ir pati to beveik nežinodama, kadangi jis parašė tik vienų vieną kūrinį ir veikiai pats mirė (kaip Rusijos ambasadorius Teherane, užmuštas riaušininkų persų); o to jo veikalo spausdint nei vaidint valdžia neleido, nes jis nuostabiai taikliai bei sąmojingai kritikavo rusų visuomenės grietinę; tad vien nuorašai sklido inteligentijoj. Autorius buvo Gribojėdov, o dramos pavadinimas — „Gore ot uma“ (lietuviškai būtų „Bėda dėl proto“). Ta drama-satyra eiliuota, o eiliuota labai grakščiai, tiesiog elegantiškai; žodis turtingas, natūralus, gyvas ir tikslus; satyra sąmojinga, taikli, kandi; charakteriai iš tikro gyvenimo išplėšti, sodrūs, reljefiški. Kampuoti

kareivos generolai. Frakuotos tuštybės valdininkai. Išdidūs, tuščiagalviai, pilvazai dvarininkai. Pasipūtę kalakutės damos. Kvailos dailios žąselės dukros (su išimtim heroje). O tame zoologijos sode — inteligentingas, pažangus, drąsus europietis Čackis. Visų tų gyvųjų tipų galima rast dublikatų kiekvienoj visuomenėj ir kiekvienoj epochoj. Tad Gribojėdovo šedevras, nors nacionalinis bei savalaikinis, yra vienkart antnacionalinis ir antlaikinis, visos žmonijos bei visų laikų turtas. Studijavom tą kūrinį pasiskonėdami, blizgančiom akim, džiugiai kartodami tikslius posakius bei aštrius sąmojus.

Apie vertėjus trumpam literatūros kurse paprastai plačiau nekalbama. Juk „traduttore — traditore" (vertikas-išdavikas), kalbama apie juos su nuolaidžia ironija. Iš tikrųjų, norint lygiavertiškai išverst kurį nors svetimą šedevrą, reikia, tur būt, turėt ir lygiavertį talentą. O ar daug tokių vertėjų rasi? Bepigu, kai toks Puškinas išvertė Mickevičiaus „Tris Budrius" arba jis pats ar Lermontovas šį-tą iš Byrono. O paprastai galima Adomo Jakšto žodžiais sakyti: „Kupstas išvertė vežimą, o aš išverčiau eiles".

Bet esama didžių ir vertėjų. Tokį mum teko su Papilovu panagrinėt. Tai — rusų poetas vertėjas Žukovskis. Jis gražiai išvertė Homero Ilijadą ir Odisėją, net nemokėdamas graikų kalbos, pasinaudodamas vieno vokiečių graikologo-homeristo pažodiniu vertimu.

Čia jis parodė nuostabią į senovės graikų dvasią, į Homero pasaulį įsijautimą bei įsigyvenimą. Tad ne dyvai, kad jam gerai pasisekė išverst sau daug artimesnių amžium bei dvasia europiečių Goethės bei Schillerio šedevrų-baladžių.

Dabar bent trumpai paminėsiu, ką mum tais metais teikė gerulis storulis graikas ir kietas kaip titnagas bei aštrus kaip skustuvas lotynas. Šis vertė mus giliau susipažint su gražbylio Cicerono kalbom, ir pradėjom, jam stumiant, kaip per kalnus ristis per Tito Livijaus istoriją (ir nelengva gi buvo jo frazeologija narpliot!). O su graiku drįsom net kibt į patį Platoną — skaityt jo „Faidoną" — apie sielos nemirtingumą — ir bene jau pradėjom plaukt per Herodoto istorijas.

Iš kitų liežuvininkų (atleiskit — kalbininkų) paminėsiu vien vokiečių literatūros Taubę, taip sakant, skandalų vyrą, tik pasyvų, nes aktyvieji buvom mes: mes jį kankinom, o jis kentėjo, nei kam skųsdamasis, nei ką bausdamas; o progą jis pateikė; o ta proga buvo atkaklus jo nusistatymas daug daugiau žinojimo reikalaut iš vokiečių ar vokiškai kalbančių mokinių, nei iš mūsų nevokiečių: iš mūsų Taubė telaukė, kad mokėtume tai, kas užduota tai pamokai, vadinas, skaityt ir verst užduotąjį kurio klasiko tekstą; o kalbėjom su juo rusiškai; gi vokiečiam tekdavo net rašto darbus vokiškai rašyt; ir šiaip iš jų Taubė reikalavo daugiau vokiško žinojimo. Tad atsitik-

davo, kad nevokietukas gaudavo daug geresnį pažymį už vokiškai puikiai kalbantį Deutschlando palikuonį arba žydą. Suprantama, jie, bent kai kurie, siuste siusdavo ant Taubės ir ryžos jam atkeršyt (gerai dar, kad ir ne mum vienkart): nusipirko kažkokių mažučių sprogstamų padargėlių, kur garsiai sprogs, jei juos mesi į sieną ar užminsi koja; išdėstė juos aplink katedrą, kad Taubė užmintų. Šis ir užmynė ir — persigando. Tą išdykusį pokštą kerštautojai pakartojo keletą dienų, išdėstydami savo „bombutes" naujose vietose. Nors pasidaręs atsargus, Taubė užsimiršęs vėl užmindavo ant tų nykštukų petardų. To negana: vieną dieną, per pamoką, įsidrąsinę narsuoliai ėmė taikyt į patį neliečiamą pedagogo asmenį. Kai sprogdavo, padarydavo tikrą šūvio įspūdį. Vargšas vokietis tikrai persigando: ar nebando jo nušaut? Išblyško; lūpos su barzdele ėmė virpėt. Betgi aprimo ir, lyg niekur nieko, traukia toliau pamoką (bene Schillerio „Orleano Mergelę"). Nė nebandė tyrinėt, kas ant jo kėsinos, ir tą ar tuos pabaust, nei bandė skųstis direktoriui. Kodėl?—jau žinom.

Po vienos tokios pamokos vienas nedidukas ir nežymus ruskis (gal jis vėliau buvo daug įžymesnis už mus kitus) prabilo į mūsų sąžines, kur ir pačios jau buvo besusizgrimbą: argi tat etiškai leistina taip kankint nekaltą žmogų, aukštos kultūros asmenį, gerą mokytoją. Nedaug žodžių jis tepavartojo, bet ir tų užteko: keletas balsų atsiliepė pritariamai;

niekas nepasipriešino, vadinas, klasė parodė atsiliepus į sąmoningą subrendusį sąžinės balsą, kritiškai einantį prieš įsigalėjusį laukinį papročio įstatymą — papiautinai piaut mediniu piūklu nemėgstamus mokytojus, kur nesugeba apsigint. Tuo netiesiogiai liko pasmerkti teroristai. Ir štai ligi gimnazijos kurso galo nebebuvo nė vieno išsišokimo prieš vargšą Taubę. Taikos Balandis nugalėjo vanagiukus ir gaidžiukus.

Matematikas-fizikas Lutzau atsinešė šiemet visai naują dalyką — trigonometriją, kuri įliejo mum daug šviesos į mūsų matematinę žiniją, bet ir sukomplikavo spręstinus uždavinius. Fizika pravėrė mum vartus į garso, šviesos, elektros stebuklus.

30

PERKŪNAS IŠ GIEDRO DANGAUS

Užgavėnės, riebus ir džiugus laikas. Žmonės bando būt laimingi: svečiuojas, skaniai valgo, svaigiai geria, aistringai šoka.

Ir tauriai gimnazijai turi keletas džiaugsmo bangų tekti, tik, žinoma, atitinkamai rimtų, taip sakant, klasikinių (juk ir gimnazija yra klasikinė, dargi pusiau vokiška).

To džiaugsmo gimnazijai patiekt pavesta literatūros bei kultūrinių pramogų žinovui Papilovui ir... būgnų bei kitų muzikos pabūk-

lų virtuozui Nortmanui. Papilovas parinko senojo Fonvizino komediją „Niedorosl“ (Neužauga), kurią mum buvo tekę klasėj linksmai pablusinėt. O ką patieks būgnininkas su savo orkestru? Mudviem su Toniu (žinoma, su fleitom) teko repetuot Dargomyžskio operos „Ruslan i Ludmila“ uvertiūrą ir Glinkos operos „Žizn za Caria“ garsiąją mazurką; o styginis ansamblis paruošė grakštutį valsiuką — Stecko „Flirtation“ (o gražus jis buvo!).

Ir štai baisiai netikėtai gaunu telegramą: „Motina mirė — kuo greičiausiai atvažiuokit!“

Smūgis... Stulbas... Nejauta... Pilkšva tuštuma... Joj žaibuoja: Motina mirė — kuo greičiausiai atvažiuokit!.. Argi gali būt? Mirė... Mama!.. Mamunėlė!.. Jos nebėr!.. Atvažiuokit!.. Kuo greičiausiai!..

Susipurtau... Bet dar pusiau apstulbęs... Reikia pas inspektorių leidimo išvykt. Ir su telegrama rankoj bėgu pas Smiriaginą, nė ryškesnio skausmo dar nejausdamas, lyg po anestezijos švirkšto...

Inspektorius rimtai linktelėjo galva — žinoma, važiuokit.

Parbėgau namo, skaitau telegramą sesei. Ši irgi pirmoj valandoj lyg medine virsta, nevaitoja, neašaroja. Tuoj bėga ieškot, kas parvežtų į Palangą.

Surado. Pavalgėm. Šiltai apsivilkom. Einam. Važiuojam.

Tik dabar apspito, kaip juodvarniai, so-

pulingos mintys, ir ėmė čaižomai tvinkčiot skausmas.

Palangoj, susišildę ir pasistiprinę, su tėvu ir sese Base išsiskubinom į Gargždus.

Įėjom į savo senąją lūšną — ir pirmas daiktas, kurį išvydom seklyčioj, buvo mirusioji, pašarvota ant lentų, tarp keturių didelių žvakių, su šv. paveiksliuku sunertuos pirštuos, juodais drabužiais, juoda skarele. Tas brangusis veidas toks tauriai rimtas... Smulkieji žemės vargai jai baigės visam... Nūn ji, nors čia pat, bet taip toli nuo mūsų...

Kas tatai? Prie velionies kojų, susirietus į kamuolį, guli jos katytė, nūn našlaitė... Jinai jos nepaliko vienos, kai mes, „artimieji", buvom taip toli nuo jos...

Tai perpildė taurę. Karštas skausmo lašas lyg žaibu sutirpdė dvasinės anestezijos ledą — ir pabiro ašaros, nebesutūrimai...

Vakarop lyda į bažnytėlę. Velionei paskutinis tenlink žygis... Per amžius...

Rytas. Bažnytėlė. Vidury juodas grabas. Aplinkui būrys artimųjų. Visi liūdnai susikaupę. Prie altoriaus kunigas laiko gedulingą Auką. Senučiai vargonai graudžiai gieda... Graudulys gerklę smaugia... Requiescant in pace... Amen...

Iš zakristijos išeina kunigas prie grabo. Libera me, Domine. Senelis vargonininkas virpančiu balsu seka: De morte aeterna. Pašlakstymas švęstu vandeniu. Pasmilkymas švęstais kvepalais. Ir štai kunigas pragysta

„Benedictus“— išlydimąjį himną. Nešėjai nuima nuo katafalko grabą—moterys balsu pravirksta... Kietas skausmo delnas suspaudžia širdį. Skubu ryt ašaras, kad neišsiveržtų...

Ir jau procesija lydi brangiąją velionę į amžinojo atilsio vietą...

Atviras kapas... Grabas prie krašto... Paskutinės kunigo maldos. Švęsto vandens rasa vilgo duobę ir karstą. Kunigas graudžiai užintonuoja paskutinę Bažnyčios giesmę „Aniolas Dievo apreiškė Panai Marijai“. Žmonės perėmė tolesniuosius žodžius „Ir pradėjo iš Dvasios šventosios“. Nešėjai atitinkamom juostom nuleidžia nesunkų mūsų motinėlės grabą į nebylį šaltą kapą... Mano sesės suklinka pro ašaras. Ir vėl skausmas su ašarom susmaugia man gerklę. Tuoj išnyks mamunėlė iš mūsų akių nesulaikomai... nebegrąžinamai... visam, visam!.. Kunigas ima kastuvą ir triskart beria žemių ant grabo... Gūdžiai duslus garsas. Šiurpu... Beria tėvas, vos suvaldydamas verksmą... Beria sesės, laistydamos grabą ašarom... Duoda kastuvą man, jauniausiajam... Tad užkasam žemėn brangiausiąjį, vienintelį turtą... Ir aš štai savo ranka prisidedu...

Baigės. Kunigas pasišalino. Žmonės po kits kito išvaikščiojo. Net ir teta su dėde Andriejauskiai, ir jų sūnūs. Ir Manytė, mano kūdikystės bičiulėlė-pumpurėlis, dabar jau visai išsiskleidusi, trapi, skaisti, balta gėlė...

Pasilikom vieni, artimiausieji, ir meldžia-

mės. Ir mintys, kaip klaidžioją darganoj paukščiai, skėsčioja šešėliais rūsčioj sielos prieblandoj...

Motinėle, motinėle... Mylėjo ji mane, savo (kaip meiliai vadindavo) pagrandinį, nes buvau paskutinis jos kūdikis. Kai, dar mažytis, vakare jau gulėdavau savo lovelėj, ji ateidavo, atsisėsdavo ant lovelės krašto, paklausdavo, ar myliu, ir paprašydavo: parodyk, kaip?.. Vai, kaip aš jos brangųjį kaklą apkabindavau! kaip stipriai prie savęs glausdavau!.. Ir jinai taip švelniai man galvutę ir veidelį bučiuodavo. Ir glausdavo, glausdavo... Ir imdavo kartais (tartum su savim pačia kalbėdama) man skųstis savo vargais, kurio nors vaiko neklusnumu, šiurkštumu, šeimos neišbrendamu neturtu... Man jos taip neapsakomai pagaildavo, ir imdavau ją, kaip įmanydamas, guosti: girdi, kai išaugsiu ir į ponus išeisiu ir daug pinigų turėsiu, — neduosiu mamytei bevargt, ir jai bus gerai, gerai...

Kai atėjau į protelį ir pakartotinai pasižadėjau tėveliui, visos šeimos akivaizdoj, eisiąs į kunigus, nors mamytė niekuomet nė žodelio neparagino, tačiau, savaime suprantama, kaip giliai tikinti katalikė ir giliai branginanti kunigiją, geiste geidė, kad jos pagrandinukas paliktų kunigu.

Nesusilaukė... O man kas nūn liko? Tur būt, jos svajonę ir savo pažadą įvykdyt... o paskui už jos meilę, už vargus bent maldom atsiteist...

Štai ir vėl grįžtu su Ane į savo Liepoją, ne vien permąstęs, o ir skaudžiai-gyvai pergyvenęs amžinąsias tiesas: žmogaus gyvenimas — vien vėjas... Praeina kaip šešėlis. Žemės dalykai — tuštybių tuštybė... O amžinybė — tikrovė, kuri nebesibaigs. Ir tą tikrovę, kurią ten turėsiu, pats čia žemėj kuriu savo gyvenimu...

O ten, Liepojoj, gimnazijoj, vyksta gyva, linksma ruoša rytnakties pramogai. Gi aš vykstu iš laidotuvių, iš kapinių, nuo kapo, nuo grabo... Kaip tinka čia poeto Deržavino žodžiai, kuriuos taip neseniai išmokom:

Kur plaukė dainos, ūžė šokiai,
Ten gedulas nūn raudą suokia...
Kvapsnim kur dvelkė vaišių stalas,
Ten grabas kužda: galas, galas...

Grįžau į Liepoją kaip tik į patį koncertą-vaidinimą. Nedalyvausiu, neeisiu.

Tačiau nuėjau, nors pasivėlinęs. Koridoriai tušti. Visi salėj. Durys uždaros. O viduj ten girdėt vaidilų balsai ir žiūrovų juokas kaskadom pasilieja. Ne, neeisiu vidun!..

Ir išėjau atgal į naktį...

31

TARP BIČIULIO IR KNYGOS

Sekantį rytą klasėj artimesnieji draugai pasitiko mane užjaučiamais žvilgiais bei palankiais šypsuliais, o kiti, pastebėję aplink kairiąją mano rankovę gedulo raikštį, palydėdavo bent rimtu, susidomėjusiu žvilgiu. Ži-

nia, maloniausiai ir labai taktingai (kaip jis gebėdavo) pareiškė man užuojautą Tonis. Net antrą kartą (ir paskutinį) apsilankė pas mane, ir sulošėva šachmatų partiją. Jis besąs geras lošėjas, ir aš, berods, prakišau.

Po kurio laiko išdrįsau ir aš įžengt į jo šventyklą, į tą dailiąją, tyliąją vilą užu aukšto mūro, sodo žalumoj. Priemenėj nesutikau nei ponios Heinrich, stambios, šviesios, didingos, išore panašios į vokiečių kino žvaigždę Henny Porten; nesutikau nei Teresės. Užkopiau siaurais laiptukais į aukštą, kur Tonio kambarys, šviesus, švarus, nedidukas, maža baldų, paprastų, praktiškų. O toj kriaukšlėj — perlas, Tonis. Kiek susivaržęs, kiek nudžiugęs. Žodis, kitas. Bet apie ką čia kalbės draugai, kurie kasdien po kelias valandas praleidžia drauge klasėj? Tad šeimininkas parodys svečiui, kuo abu domis, o ko į klasę neatsineši — sportų įnages: juk Tonis yra uolus, daugiašališkas ir sėkmingas sportininkas. Tad pasigiria turįs šautuvą — eiva į kiemą jo išbandyt! Einam.

Gale kiemo jis stato ant suoliuko butelį. Tai bus tikslas. Atstu nuo tos pasmerktosios aukos kokius 30 žingsnių Tonis stato budelį-mane ir duoda man tą paslaptingą padargą-šautuvą (jau užtaisytą). O aš pirmą kartą gyvenime iš taip arti matau tą nuostabų daiktą, mirtim gyvą, grasmingą. Nežinau nei kaip paimt, nei kaip laikyt, juoba šaut. Tonis kantriai moko, kaip valdyt tą galingą galvažudžių

ginklą, kurs atrodo man karštas ir kraugeriškai virpa, nekantraudamas (o gal tai mano rankos tirta?). Kai Toniui galop atrodė, jog pakankamai šautuvo gudrybes man išnarplioję̨s, o aš supratę̨s, — jis gerokai pasitraukė į šalį, toliau nuo butelio ir nuo manę̨s, ir, saugumo dėlei, dar paklausė (pusiau ironiškai, pusiau nuoširdžiai): kur šausi — į butelį ar į mane?.. Na, dabar jau spausk...

Aš paspaudžiau, ir (stebuklų stebuklas!) butelis cinktelėjo, ir iš jo bepaliko vien apatinė pusė. Pirmas šūvis — pirmas pasisekimas.

Tonis tylom (nemėgo komplimentų sakyt) pastatė kitą butelį, paėmė iš manę̨s šautuvą ir ėmė pats šaudyt (nebeatsimenu, kiek sėkmingai). Galop davė man šautuvą dar kartą. Šoviau — ir nebepataikiau. Tai buvo mano paskutinis gyvenime šūvis. Ir ačiū Dievui!

Lig gimnaziją baigdamas, aplankiau tą šviesiai žalią, kaip pavasario viltį, namą; bet nė vieną kartą neteko susitikt nei su Tonio motina, nei su jo sese. Kaip tatai vokiečiai saugojo savo šeimų židinį nuo svetimų elementų! Gal tai ir protingiausia.

Bet su Toniu pasilikom nuoširdūs bičiuliai iki galo, kada mudviejų keliai išsiskyrė priešingom kryptim. Bet ir tuokart dar bandėm palaikyt gražųjį santykį bent laiškais. Tačiau gyvenimo sąlygos tą aukso stygą, bent regimai, nutraukė. Neregimai ji, žinoma, pasiliko egzistuot ir tykiai virpėjo, nors tarpais gyvenimo bangų ūžmas tą melodiją apdulsin-

davo. Neilgai trukus bičiulis mirė. Bet ta nuostabioji styga mano atminty ir širdy tebevibruoja. Ir kasdien per 50 metų šviesiai miniu skaistų jaunystės bičiulio asmenį, bent maldose. Gal ir jis ten, Anapus, manęs nepamiršta. Ir kas žino, gal dar teks ten, tyroj šviesoj, pasimatyt ir nebesudrumsčiamoj laimėj toliau kurt užmegztosios bičiulystės legendą...

Kaip tiksliai su anuometine mano Mirties-Grabo-Kapo nuotaika harmonizavo tiesiog apokaliptinė gamtos katastrofa, įvykus tais metais (1902), gegužės 8 dieną, Karaibų jūros, Martinique saloj, kada išsiveržęs Pelée vulkanas visiškai sunaikino St. Pierre miestą, kur žuvo apie 40 tūkstančių žmonių. Dies irae, dies illa. Ką išgyveno tie vargšai? Kokioj sielos padėty jie stojo prieš Teisėjo sostą?.. Nežinom dienos nei valandos, kada išgirsim šiurpų klausimą: „Duok apyskaitą! Ką atsinešei į amžinybę?..“ Iš tikrųjų, tuokart išvysim, jog viskas, ką žemė brangina, yra vien vanitas vanitatum.

Ir normalusis jauno žmogaus moralinio jausmo bei sąžinės išsivystymo kelias ėjo ta pat kryptim.

Iki, sakysim, 15-16 metų dorovės dalykuos moksleivis paprastai esi dar nebrendęs jauniklis (turiu čia omeny anų laikų mūsų aplinkybes): gyveni beveik automatiškai, pagal artimiausios aplinkos įpročius, kritiškai dar jų nepatikrindamas sulig savo tikybos doroviniu kodeksu: ką daro „kiti“, darai ir tu; iš anks-

to neplanuoji, kaip elgsies; galvos sau dar nesuki dėl etinių asmeninių problemų; atskirais atvejais pasielgi pagal akimirkos impulsą, o jį diriguoja įprotis; ir tik kai eini išpažinties, gana rimtai pagalvoji, ką padaręs, ir ryžties vengt to, kas kitų laikoma bloga. O praėjus trumpam laikui, tavo gyvenimas įeina vėl į įprastąją vagą.

O dabar tau plačiai prasiveria dorovinio klausimo durys. Ar visa, ką mes mokiniai esam pratę daryt, yra dora? Ar mokytis vien dėl užtenkamo pažymio, o ne, svarbiausia, dėl to, kad įsigytum reikiamą žiniją, išlavintum protą ir pasidarytum kultūros vyru? Ar nėr tai smerktina tuštybė trokšt pirmaut? Ar tai moralu nesimokyt pamokų, kol tau negresia pavojus būt paklaustam? Ar leistina užkluptam suktai teisintis, apgaudinėt mokytojus? Ar tai — ne nuodėmė iš apsileidimo praleidinėt pamokas, o paskui melagiškai teisintis? O ar tai dora už tinginį ar nemokšą atlikt kokį užduotą darbą, kad jis galėtų įteikt jį mokytojui, kaip savo paties padarytą?

O ar nėr tai smerktina kirst mokytojam pokštus, juoba skaudžius, mokytojus pašiept, pravardžiuot, jiem girdint? o gal ir už akių tai nėr gera, nes juk jie lengvai gali nugirsti — ir tai jiem bus skaudu?

O gal visų tų dalykų ir kitiem mokiniam daryti nedera? Juk ir jie turi širdį ir jaučia skausmą. Juk tai ir moksleiviam galioja: Nedaryk kitiem to, ko nenori, kad kiti tau dary-

tų?.. Ir nemaža kitų panašių etinių klausimų ima tame amžiuj neramint įsąmonėjusią jaunuolio sąžinę.

Ir dar vienas dalykas skaidriai įšvinta sąmonėj: negi užtenka doram asmeniui vien vergiškai vengt to, kas nedora! Save gerbiančiam vyrui reikia gi būt vertam tos savigarbos, tad būtinai reik įsigyt vertingų savybių, jas nuolat lavint, daryt gera visiem, siekt kilnumo, atlikt gyvenime ką nors didinga, bet labai vertinga. Juk ir tikyba mus nuo mažens to mokė, kad neužtenka mylėt Dievą vien žodžiais ir jausmais, o ir dorais viso gyvenimo darbais, kad reik nuolat siekt tobulumo, nesgi, nepakilus net iki minimalaus šventumo, nepakylama prie Dievo ir neįeinama į dangų... O kur gi tuokart? Ach, baisu ir pamąstyt!..

Amžinybe, amžinybe! kokia tu nežinoma, kokia siaubinga! O neišvengiama! o kiekvieną akimirką galinti mus užgriūt... Ir prasidės tuokart... kas? ar neapsakoma palaima, ar... Ir tai be galo, be galo!..

Argi tad nereik vien amžinybe susirūpint, vien jai gyvent?!..

Tačiau kaip čia visą ilgą amžių išlikt doram ir kilniam, kai tas pasaulis, kaip užkerėtas Didžiojo Gundytojo miškas, pilnas svaigių, nuodėmingų žavų, o žmogus esi toks silpnas... Tavo gyvenimas — lyg silpnutis lieptas, jungiąs gyvybę ir amžinybę, išskliaustas viršum klaikios bedugnės. Tik ženk klaidingą žingsnį — ir...

Ar ne verčiau pasirinkt tvirtą, saugų tiltą, kurs tiesiai ir tikrai veda pas Dievą?..

Vieną dieną užėjo į mano kambarį kapelionas Stakauskas. Jis girdėjęs, jog aš esąs linkęs stot į kunigų seminariją. Gerai. Tik jis patariąs nebaigt visos gimnazijos, o tik tas septynias klases. Paskiau galėsiąs, baigęs seminariją, važiuot mokytis aukštesniųjų teologijos mokslų į Peterburgo dvasinę akademiją — taip sutaupysiąs vienerius metus.

Dėl stojimo į seminariją nesigyniojau; tik tvirtai laikiaus nusistatymo baigt visas 8 klases. Kapelionui nepasisakiau, kodėl. O pats žinojaus dar nesąs galutinai apsisprendęs mest tą pagundingąjį pasaulį su visom jo tuštybėm.

O kodėl kapelionas bandė man įkalbėt, kad pasitenkinčiau septyniom klasėm, visiškai supratau tik vėliau: prityręs kunigas jau žinojo, jog galima, net ir tikrų tikriausią pašaukimą turint, nueit, taip sakant, šunim šeko piaut, ir tai visai netikėtai, ir tai trumpu laiku; užtektų tam dar vienos klasės — ir dar kažin kas galėtų į tą jauną, durną širdį įsiskverbt, o turint brandos atestatą, būtų atviri keliai į kitas galimybes, nei seminariją. Ir kapelionas ką tik neįspėjo. Bet neužbėkim įvykiam už akių.

Tą sursum corda nuotaiką palaikė ir kai kurios skaitytos tuomet knygos. Iš kapeliono gavau pasiskaityt vieną-antrą klasikinį asketikos-mistikos veikalą, vieną knygą apie moralinę žmonijos evoliuciją naujaisiais laikais.

Ypač paliko atminty du įžymūs tikį prancūzų autoriai: filosofas OllėLaprune (M. Blondelio ir P. Laberthonniėro mokytojas) ir genialus matematikas-filosofas Blaise Pascal. Šio pastarojo pasiskonėdamas skaičiau „Les pensees". O Laprune veikalo vardo nūn nebeatsimenu; be nebuvo tai „Proto rimties šaltiniai" ar „Gyvenimo kaina".

Giliai krikščioniškai paveikė mane maždaug anuo pat metu Sienkevičiaus „Quo vadis", anuomet dar naujas dalykas (pasirodęs 1895), visų grobstomas skaityt, o ne taip lengvai jauniam teprieinamas, kadangi turi porą mažiau padorių vietų (O tempora, o mores! palyginkim su šių dienų romanais — „Quo vadis" atrodys beveik nekaltas kaip sniegas!). Anuomet prašiau kapelioną Visbarą, kad duotų man savo turimąjį lenkišką originalą perskaityt. Ta geroji dūšia sugebėjo vis kažkaip gudriai išsisukt. Bet galų gale man pasisekė iš kažko gaut rusišką vertimą. Ėmiau skaityt, ir beregint negražią knygos išorę apkerėjo didis vidinis grožis — ir nebegalėjau atsitraukt. Iš tikrųjų Sienkevičius yra vienas iš didžiųjų žodžio burtininkų, ir tas jo veikalas žavės žmones (bent dar ne visai sugedusius), kol bus gyva žmonijos giminė. Ir kas svarbu: jis netampo žmogaus per purvynus ir nemurdo tenai, o kelia į skaisčias sritis.

Irgi į aukštį vertė kelt akis (o ir širdis) kitas kito tipo rašytojas, prancūzų astronomas Kamilis Flammarijonas. Jo populiarios

astronomijos rusišką vertimą (irgi jo fantastinio mokslinio romano „Stella“) parsinešiau bene iš gimnazijos knygyno... ir susižavėjau žvaigždėtu dangum bei astronomija (kuo nepasiryžau studijuot universitete tą mokslų šaką): ėmiau atsidėjęs skaityt tą storulę Flammarijono knygą apie dangaus kūnus, o giedriom naktim, kai kiemas tuščias ir niekas netrukdo, galvą užvertęs aukštyn, ieškot knygoj aprašytų žvaigždynų bei atskirų žvaigždžių, vaizduotis jų dydį bei fantastinį nuotolį, grožėtis skaisčiu jų aukso-rubino-brilijanto mirksėjimu ir dvasios akim tose begalybėse rast, draug su autorium, neregimąjį tos didingos visatos Kūrėją...

Betgi laikinis užsidegimas astronomijai nenustelbė senosios meilės istorijai, ypač senajai ir seniausiajai. Ką jau bekalbėt apie praeitį, įkūnytąją į epinius kūrinius, tarp kitko — į istorinius romanus bei apysakas (slapta prisipažinsiu: ir po 60 metų vis dar juos temėgstu). Savo laiku grožėjaus istorinėm Mickevičiaus poemom, Walter Scotto apysakom, Kraševskio praeities atkūrimais, ryte rijau Sienkevičiaus karinę trilogiją, ypač skonėjaus jo estetiniu, elegantišku, labai nuotaikingu „Quo vadis“. Bet kaip nustebau ir nudžiugau, kai į rankas pateko Gustavo Flauberto istorinis romanas iš kartaginiečių praeities „Salammbo“, kur labai talentingai ir įdomiai vaizduojami didžiojo Hamilkaro žygiai ir bent probėgom minimas jo sūnelis, mano mylima-

sis Hannibalas (apie kurį, nors daug rašyta ir rašoma, tačiau tikrai vertingo istorinio romano dar nesukurta; o medžiaga puiki).

Nors toli gražu ne tokie talentingi, kaip Salammbo, tačiau labai mane anuomet domino vokiečių egiptologo Georgo Eberso istoriniai romanai iš senovės egiptiečių, persų, romėnų-graikų gyvenimo (Egipto karaliaus duktė, Uarda, Imperatorius, Serapaeum), kurie buvo labai populiarūs ir išversti į daug kalbų.

Bet grįžkim prie bendrų klasės įvykių. Noriu čia paminėt du dviejų didelių „paukščių" apsilankymus. Tiesa, vienas įvyko dar mum esant 6 klasėj, o antras 7 ar 8-oj (tiksliai nebatsimenu); bet, kadangi abu tie paukščiai atskrido iš tos pat gūžtos ir greit po viens antro, tai leistina apie abu apsilankymus papasakot vienkart.

32

VILKAS IR LAPĖ

Toks galėjo būt tų dviejų lankytojų paviršinis įspūdis. Abu juodu po viens antro buvo labai svarbūs mokslo įstaigų srity „ponai": Rygos rajono-okrugo tų įstaigų globėjai, rusiškai popečiteliai. Kartkartėm tie globėjai turėjo lankyt savo rajono mokslo įstaigas, žinoma, ne pasisvečiuot. Todėl jų apsilankymas nebuvo mokyklų viršininkam kokia maloni

pramoga, o dažnai — tikras siaubas, ypač silpniesiem mokytojam bei aptižusiem administratoriam. Mes, mokiniai, neką tebūgštavom: blogiausiu atveju — blogai atsakysi paklaustas, ir gana. Bet mokytojam bei viršininkam tai galėjo blogai atsiliept karjeroj. O mum taip įdomu, kaip laikos kuris mokytojas didžio viršininko akivaizdoj: gal mūsų akyse kaip sakalas, o jo akyse kaip vabalas?

Tasgatės, mum esant 6-joj, atsibaladojo iš Rygos į Liepoją mokyklų patikrint globėjas Schwarz, aprusėjęs vokietis. Iš anksto nežinojom dienos nei valandos, kaip kad esti su mirtim ar... su vagim.

Turėsim geometrijos pamoką. Nieko nenujausdami, laukiam savo Lutzau'o. Ateina lyg nesavas: nei žurnalu nerūpestingai nemojuoja, nei žingsniai tokie laisvi, nei ūsiukai taip šauniai užraityti aukštyn. Atrodo kažkuo labai susirūpinęs. Ir štai pareiškia: atvyko ponas okrugo popečitel — gal apsilankys ir mūsų pamokoj — laikykitės! — Ir eina suolų tarpais, sustodamas ties geriausiais mokiniais ir pašnibždom juos klausdamas: Ar esi gerai išmokęs pamoką? ar galėčiau pašaukt prie lentos, jei jis ateis pas mus? — Kurie žinosi gerai išmokę, atsako: da. O kurie visai neišmokę ar tik silpni, išdrįsta prisipažint: niet.

Tuo būdu užsitikrinęs klotį, Lutzau aprimsta ir pradeda pamoką... Bet štai po valandikės pasigirsta koridoriuj dvigubi sunkūs žingsniai, atsiveria klasės durys — ir tarpdu-

ry pasirodo juodai apsitaisęs milžinas, akmeniniu veidu, aštriom kažkur viršum galvų veizdinčiom akim, tiesus, šaltas, išdidus. Šalia stovi mūsų Wohlgemuth, nors tikrumoj labai stambus, net atletiškas, tik per senatvę mažumą sulinkęs, tačiau šalia ano didžmogio atrodo sumažėjęs.

Direktorius pristato klasei viešpatį lankytoją ir pats pasišalina, palikdamas mus ir vargšą Lutzau'ą tam didžiajam vilkui... praryt ar ką.

Mokytojas, ryškiai jaudindamasis, bet stengdamasis išlaikyt bent kiek padorią miną (juk mokiniai atsidėję stebi!), bando mandagiai prisigretint prie to pavojingo akmeninio svečio, kurio rankose jo ateitis; maloniai trindamas rankas, švelniu balsiuku kaip medum tepa: turim čia geometrijos pamoką; einam tą ir tą dalyką; ką, Vaše Vysokoprevoschoditelstvo, liepsit mum nūn daryt?

O toji „Aukštai Kitus Pralenkusioji" didybė (toks civilinis aukštas titulas, lygus ištisam generolui) teikias vien šaltai burbtelėt: darykit, kas reikia!

Ir vargšas matematikas daro... ko nebūtų reikėję daryt: užuot ėmęs mum dėstyt sekančią pamoką (jei gerai prisiruošęs), jis ryžtas pašaukt prie lentos geriausiąjį mokinį — ir svečio akyse pasižymėt (mat, kokie mano mokiniai!). Tad gana tvirtu balsu vadina: Gilbert Ivan, prašom!

Šis iš lėto dyrina gaigalo eisena, melan-

choliškai šypsodamas. Bet mes visi žinom: jis gėdos mum nepadarys!

Bet kas gi čia? Užuot davęs jam šios dienos teoremą įrodyt, Lutzau duoda kitą, kurią turėjom prieš kelias pamokas!.. Ar tam matematikui galvoj kas pasidarė? Juk nė vienas mokinys, nepakartojęs iš vadovėlio ar bent ramiai bei gerai nepermąstęs, neįstengtų truputį pamirštos teoremos išvesti!

Ir šaunusis Gilbert neįstengė. Uks-miks, uks-miks... bando, bet nieko neišeina... Sunkus jausmas prislėgė klasę. Ne tiek gaila Gilberto, kiek Lutzau'o. Įnikom vadovėlį skaityt — jei ims ir pašauks kitą...

Bet prie to nebepriėjo. Rygos rajono viešpats stojos ir ruošias eit. Lutzau paskui. Vietoj atsisveikinimo, Schwarz trumpai ir sausai jį klausia:

— Kurį universitetą esat baigę?

— Maskvos, Vaše Vysokoprevoschoditelstvo, — pataikaujamu balsu bei mina, tarniškai, ne tarnybiškai, atsako mūsų šaunuolis. Mum už jį gėda...

Mūsų klasėj Didysis Vilkas kitos pamokos nebeaplankė. O mum buvo įdomu, ar kuris kitas mokytojas to aukštojo pono akivaizdoj laikės padoriai, kaip laisvas vyras. Ypač buvo įdomu, kaip laikės Papilovas, kurį mes, po direktoriaus Wohlgemutho, labiausiai gerbėm, tas pažangusis demokratas, nepriklausoma asmenybė, nepataikaujanti vyresnybei nei vyriausybei, einanti savo liberaliu keliu ir ne-

paisanti karjeros, užtat tebeglūdinti žemam valdininkų hierarchijos laipsny, berods, dvaro tarėjo, nors po ilgokos tarnybos. Ir džiaugdamies sužinojom, jog jis sutikęs Vilką ramiai, net šaltai, ir atlikęs pamoką pagal savo nustatytąją tvarką, lyg visai neatsižiūrėdamas į savo aukštą viršininką. Užtat, per tokią laisvą, savigarbos pilną elgseną ir nepalypėjo aukštyn karjeros laiptais, iki atėjo pirmoji Rusijos revoliucija 1904-1905 metais, kada, po atsistatydinusio Wohlgemutho, direktorium liko paskirtas Juodasis Smiriaginas. Žinoma, mokiniai įsiuto: krito šūviai, taikomi Smiriaginui; šis gavo sprukt šalin. Čia vyriausybė, nebnumanydama, kaip kitaip numalšint sukilusiąją gimnaziją, paskyrė direktorium paniektąjį Papilovą. Šis savotiškai prakalbėjo į mokinius ir beregint juos nuramino. Bet netrukus caro vyriausybė atsikvošėjo. Prasidrąsinusi, prasidėjo reakcija. Pažangus direktorius Liepojos gimnazijoj buvo nebereikalingas ir liko paleistas. Bet jam pasisekė gaut direktoriaus vietą vienoj privatinėj Rygos gimnazijoj. Man taip ir nebteko savo amžiuj jo susitikt. Nenuolaidusis laisvūnas, jis, tur būt, žuvo bolševikų revoliucijoj.

Kaip kiti mokytojai reagavo į Schwarzo apsilankymą, nepasidomėjau sužinot. Tik apie istoriką Keldyšių nugirdau, jog tas apysilpnis mokytojas, bet apygudris praktikas, sėkmingai su savo klase ištūrėjęs tą nelemtąjį bandymą, pavartodamas savo jau išbandytąjį

pokštą: iš anksto susitart su geriausiais mokiniais, kad prisipažintų, ką geriausiai iš viso kurso atsimena, ir sutiktų, jo klausiami, iš tos srities atsakinėt. Nors besiderant ir pačiam mokytojui tenka kiek raudonuot, ir prašomajam mokiniui nejauku, užtat pasėkos puikios. Taip! dėsnis „tikslas pateisina priemones" teorijoj beveik visų smerkiamas, bet praktikoj dažnai pavartojamas ir, nuostabu, kaip tik tų, kurie perkūnus su žaibais griauna ant kitų, jei šie tą dėsnį pavartoja iš tikrųjų ar tariamai; kaip štai ir pats Keldyšius mielai pavanoja niekuo dėtus jėzuitus... Ta taktika — susitart su mokiniais — Keldyšiui puikiai padėjo ne vien susitikus su Vilku, o ir su Lape (o apmonyk tu man net Lapei akis!).

Mat, Akmens Monumentas (atseit, Schwarzas) išbildėjo į savo Rygą, o iš ten jį netrukus iškėlė į Peterburgo padebesius, į švietimo ministro fotelį, į užmuštojo Sipiagino vietą, o į Rygą paskyrė naują popečitelį.

Vieną paprastutę dieną sėdim studiozai su Bulka-Bergmanu klasėj, nerdamies į hellenų atmosferą, beskaitydami ne bet ką, tik paties Sofoklo „Elektrą". Šiaip-taip stumiamės. Mėginam net skonėtis: juk garbė to reikalauja — esam juk humanistai, ir tai ne bet kokie, o hellenistai, aukštybėse besklendeną.

Ir štai, nei iš šio, nei iš to, į jaukią mūsų atmosferą atsiveria klasės durys, ir pro jas mikliai įsprūsta grakštus nesenas civiliokas, dailiai apsitaisęs, padoriu veidu, draugišku

šypsniu. Visi nustebom (ir mokytojas): kas jis per vienas?.. Tur būt, koks vidutinio ūgio Rygos Globėjo padėjėjas. Tad turim jam širdyse: Didelė čia kupeta! — žinokis sau — ir sekam jį gana smalsiai, truputį paniekiamai. Ir Bergmanas veizdi gana nustebęs, nesiryždamas imtis kokių žygių prieš tą įsiveržėlį, niekieno nelauktą, niekieno neįvestą nei pristatytą.

O tas elegantiškas apsilankėlis, lyg toji laputė, įlindus į darbštų vištininką (tiksliau — gaidininką), kur jauni gaidžiukai ramiai sau lesa senovinės kultūros aukso grūdus, — meiliai apsižvalgė, kaip medauninkas šypsodamas, linktelėjo, it sąmokslininkas, mūsų Leberechtui Bulkai ir, priėjęs prie artimiausios mokinių poros, mandagiai paklausė, ką dabar einą, o sužinojęs, kad Sofoklo Elektrą, paprašė vieną skaityt, kas užduota, ir verst. Šis dailiai skaito ir sklandžiai verčia, nė kiek nesivaržydamas. Svečias bando kritikuot. Mokinys nenusileidžia, gina savo nuomonę; kiti jį palaiko, ginčydamies su lankytoju. Šis turi išsinešt nuomonę, kad klasė yr gerai susipažinus su einamuoju dalyku ir net turi bei drąsiai reiškia savo nuomonę. Bulka tik sviestiškai šypso, patenkintas.

Lankytojas išėjo. O mes nežinojom, jog jis yra naujasis didysis viešpats, Rygos apygardos globėjas, paskirtas Schwarzo vieton...

Koks skirtas! Schwarz, nelyginant vilkas,

o šis naujasis — tartum lapė. Katras pavojingesnis vištininkui? Galgi Laputė.

O kaip tai Laputei sekės kitose pamokose, kai jau sužinota, kas ji tokia? Būtų buvę įdomu, kaip jiedu būtų susitikę su lūšim, Švanbergu; bet taip ir neteko nei pačiam pamatyt, nei iš kitų nugirst.

O su Papilovu, tuo tiesiuoju, nenuolaidžiuoju režimo priešu? Dėl matymo teko matyt; nebatsimenu tik, ar tai buvo su šituo Rygos viešpačiu, ar su kitu kuriuo baugiu ponu. O dalykas vyko taip:

Papilovas sėdi katedroj, susikūprinęs, taip jog jo rusvoji barzda kuo nedulkina žurnalo, ir kažką mum dėsto, o mes maldingai klausom ir rūpestingai vedamąsias mintis užsirašinėjam. Tik štai jau kažkas prie durų ir mandagiai jas veria... Ir štai jau kiūst į klasę amžinoji pabaisa, civilizacijos neišvengiamybė — atvykstąs jūsų patikrint Viršininkas. Ką mes jaučiam ir ką darysim, mes žinom. Bet ką darys mūsų Papilovas, tas mūsų kietasis, kandusis autoritetas?..

O jis labai maža tekuria aplinkybių: 1) valandėlei pertraukia savo dėstą, 2) iš lėto stojas, linkteli galingajam svečiui ir, nenulipęs nuo katedros nei nepakvietęs viešpačio užimt katedroj jo vietą, netgi nenukėlęs savo krasės ir nepakišęs valdovui atsisėst, — stovi, tyli ir laukia (net mum nejauku, kad taip ignoruoja tokį svečią), 3) o kai lankytojas kuk-

liai sėdas kuriam tuščiam suole, tai ir Papilovas šalta mina sėdas ir, neatsiklausęs savo aukštojo viršininko, ramiai dėsto būsimąją pamoką ir neskuba pradėt klausinėt mokinius; o šie jam gėdos nepadarytų, nes pas jį darbuojas nejuokais, ir nėr jokio reikalo su jais iš anksto susitart, kas ką atsakinės.

Na, vyruži, bet šitaip tu gal visą amželį pasiliksi „nadvornyj sovietnik" (žemas laipsnis, maždaug lygus kapitonui ar majorui). O štai daug silpnesnis mokytojas bei pedagogas Keldyš netrukus pakils į dieistvitelnyj statskij sovietnik'us (tikruosius valstybės tarėjus, kas lygu maždaug generalleitenantui); jis laikės ir laikysis saugios bei tikros taktikos: pavojaus metui iš anksto susimokyt su mokomaisiais: „Apie ką tu esi plačiau skaitęs istorijos dirvoj?.. Gerai! aš tave apie tai ir paklausiu". Taip ir šį kartą pasirinkom istorijos įvykius bei asmenis ir bėrėm vargšui popečiteliui į akis tokią erudiciją, jog jis, ko gero, būtų turėjęs pajust mum pagarbos tiek, kiek... mes patys sau jautėm... Vai, didysis popečiteli, kad tu būtum ryžęsis pavartot meškerę ir drumstuos istorijos vandenyse pagaudyt mūsų žinelių-žuvelių (neką tebūtum sumeškeriojęs)! Bet, matyt, nebuvai istorijos specas, todėl nedrįsai susikibt su tokiais nuostabiais istorikais.

33

MAN NAUJAS PASAULĖLIS

Į tą pasaulėlį duris pravėrė man Tonis. Vieną kartą sako: Žinai ką? Į Liepoją yr atvykęs puikus cirkas. Eis pasaulio stipruolių čempionatas. Dalyvaus tokie garsūs ristikai, kaip John Paul Abs, Znamenskij, Ciklop. O kas svarbiausia — geriausias pasauly graikų-romėnų ristynių čempionas Georg Lurich!.. Ar nenorėtum draug su manim nueit?

Niekuomet dar nebuvau buvęs cirke; tik knygose buvau skaitęs nuostabiai spalvingų dalykų apie cirkininkus. O čia, pačioj pašonėj, laukte laukia su savo dyvais ta užburtoji šventovė. Ir Tonis eitų su manim. Ir pinigų juk dabar uždirbu. Anė neatsisakys suteikt man bent vieną kartą pramogėlės. Pagunda per didelė. Tad sutikau, pavedęs Toniui parinkt dieną. Šis parinko dieną, kada garsusis Lurich grumsis su galiūnu Ciklopu. Iš inspektoriaus gavom leidimą ir išėjom Didžiąja gatve, pro gražiabokštę baltąją vokiečių protestantų kirkę, per prekybinio uosto tiltą, į Naująją Liepoją, kur, Aleksandro gatvėj, pat pradžioj didžiojo parko, stūkso platus, aukštas, pilkas grybas — tas man slėpiningas padaras — cirkas.

Nusipirkę priešcirky bilietus, įžengėm į tą

pokštų šventovę. Kažkas labai aukšta, platu, apskrita, stiebų stiebai, elektros žiburiai... Ir žmonių galvos bei veidai, veidai... Net drovu žvalgytis... Kalbos ir juokas — tik ūžia, skamba... Plungės mugė ir tiek. Tik kad, vietoj katarinkų, dumbrų ir švilpių, groja tikra muzika, va, ten, priešpriešiais, viršuj anų atvirų durų, balkone... Net ir tikras dirigentas uoliai mosuoja savo lazdute.

Užlipom į kelintą ten aukštą ir žvalgomės. Visos amfiteatro eilės nuo pat aukščiausių iki beveik švarutės apskritos arėnos sausakimšai prikimštos. Vyrai, moterys, vaikai. Marguliuoja mažne visos spalvos. Šalia pat arėnos — eilė ar dvi patogių sėdynių (ložių) miesto grietinei ir karininkijai. Juos skiria nuo arėnos tik neplatus bėgąs aplinkui takas.

Laukiam. Nors gyvulių, kaip paprastai cirkuos esti, šis cirkas nerodė, nes grumtynės turėjo daug laiko paimt, o publikos daugumas dėl jų kaip tik atėjo, bet programa buvo ir šiaip įdomi paprastiem žiūrovam. Kas, būtent, buvo toj programoj, čia visko neminėsiu, sakysim, strip-tease'o, kurį pademonstravo viena „artistė", bevaikščiodama aukštai ištempta virve. Nors šiandykštei publikai tas pokštas atrodytų gana nekaltas (nes ir kiekviename paplūdimy to gero iki soties), bet anuomet tai atrodė drąsus numeris, ir mudu su Toniu jautėmės nejaukiai.

Ar šį, ar kitą kartą pasirodė liepojiečiam nuostabus kiniečių išdaigininkas-magikas:

Tarnautojai įnešė arėnon paprastą medinį stalą su staldengte ir pasišalino anapus barjero. Ir štai minkštu katino žingsniu išėjo į arėną vidutinio ūgio kinietis, pilnačio veidu, plačiai nuoširdžiai išsišiepęs, juokdamasis net kreivom primerktom akutėm, plikaveidis, juodais, ilgais plaukais, supintais į bizą, apsitaisęs lengva žydro šilko palaidinuke ir tokiom pat platokom kelnėm. Pakėlęs ir apvertęs stalą, parodė mum, jog ten niekur nieko nepaslėpta. Tuokart aukštai atsiraitojo rankoves, keletą kartų perbraukė sau liemenį bei kojas — niekur nieko neįsikišta. Tuokart pakėlė, išplėtė ir pakratė staltiesę — tuščia... Dabar ta staltiese užklojo tuščią stalą, valandėlę palaikė taip... ir ūmiu mostu nutraukė staltiesę šalin. Stebuklas! ant stalo visas arbatos servizas: vidutinis samovaras, keletas puodukų, lėkštučių ir bene dar kokie reikmens... Iš kur ir kaip jie čia atsirado?.. Ar ne raganius tas geltonveidis! Katučiai... O jis tik plačiai šypso ir lenkias maloningiem žiūrovam. Ką darys dabar?

O jis ima samovarą, apverčia kojom aukštyn, parodo publikai vidų — kad tuščias. Po kitą kito parodo ir kitus indus, kad tušti. Taip, visi regim — tušti. Tuokart tas geltonasis raganius ima vieną puoduką, atsisuka samovaro kraniuką ir ima... iš tuščio samovaro leistis vandens... Jau puodukas pilnas, jau liejas per viršų... Jis jį geria. Tuo tarpu jau kiti puodukai prisipildo. Jis skuba juos išgert

po kitą kito. O jie vis kaip pilni, taip pilni. Ir samovaras ima lietis per viršų. Stebukladarį aiškiai pagavo panika. Jis blaškos, kaip pablūdęs... puikiai vaidina. O cirkas perkūniškai juokias. Ir katučiai pliauška, kaip tūkstančiai kastanjėtų pragaro fandange.

Kinietis turi saiko nuovoką: karščiausiuoju momentu grobia staltiesę, uždengia stalą su visa ta netvarka... valandėlę palaiko — ir žibt staltiesę šalin!.. Aptilę, nustebę spoksom — gi juk stalas tuščias-tuštintėlis!.. Ar tas burtininkas akis mum apmonijo, ar ką?.. O jis tik mandagiai lanksčiojas į visus keturis vėjus ir gudriai šypso.

Cirke buvo ir mūsų fizikas Lutzau. Kai atėjo jo pamoka, vienas mokinys, matęs tą kiniečio vaidinimą, paklausė mokytoją, kaip jis į tai žiūrįs. Lutzau prisipažino neįstengiąs to triuko išaiškint. Viena esą aišku: kinietis puikiai jį atliko.

O dabar atgal į cirką. Skubėkim prie to, kas mus anuomet labiausiai domino.

Tarnautojai įnešė arėnon svarsčius, mažesnius ir didžiulius. Nuo balkono trenkė šmaikštus maršas, ir pro angą įžengė po kits kito svariais žingsniais trikotuoti atletai, pirma mažiau garsūs, paskiau garsenybės — prisistatyt publikai, kuri sutiko savo favoritus pliauškiais katučiais, kaip karštais blynais... O herojai žygiuoja aplink arėną, išpūtę krūtines, kaip statinukes, įtempę kojų ir rankų raumenis, it ąžuolo šaknis, veidus pavertę

ryžto bei narso kaukėm. Vyrauja ypač dvi garsenybės — milžinas stipruolis Ciklopas (slapyvardis), to ristikų ansamblio, taip sakant, kontrabasas, ir ypačiai tas garsusis ristynių maestro Georg Lurich, ansamblio pirmasis smuikas jie abu, tiesą pasakius, savo išvaizda kiek panėši į tuos tauriuosius instrumentus; tik Luricho smuikas neproporcingai didelis — vien milžinam grot. Ir tas Žoržas, tas damų lepūnas (ir ne vien damų), lyg kokia operos primadonna, koketiškai prezentuoja savo klasikinį Skopo ar Mirono skulptūrų stotą, šelmiškai šypsodamas ir palankiai galva linksėdamas savo adoratoriam-rėm.

Tiem raumenų artistam baigus savo įspūdingąjį eismą aplink arėną ir pasišalinus į užkulisį, prasidėjo jų jėgos demonstravimas, būtent, tų, kurie šį vakarą turės grumtis, pradedant silpnesniaisiais ir baigiant pačiu stipriuoju. Bet žinovai laukė tų favoritų, kurie parodys sensacingų dalykų, būtent, Ciklopo ir Luricho.

Štai ir tas Ciklopas įsirioglina arėnon. Tikras raumenų lokomotyvas. Žengia — rodos, koja žemėn grimsta. Didelė galva ant to ąžuolo stuobrio atrodo maža, lyginant su ta visa gyvąja mase. Išpūsta krūtinė — tikras kubilas. Rankos tokios raumeningos, jog, regis, nebepritelpa prie liemens. Jausdamasis tikrai stiprus esąs ir daręs žiūrovam didelį įspūdį, žengia išdidžiai, kaip triumfatorius, iššaukiamai žvalgos ir plėšriai šypso, lyg sa-

kyte sakydamas: Na, pamėginkit kas nors su manim pasigrumt! Sutrinsiu į taboką!

Pakilnojęs sunkesnių už kitus svarsčių, milžinas priėjo prie savo specialiųjų žygdarbių, kurių niekas kitas nė nebandė parodyt: paėmė storą plieno vielą, pakišo ją prieky sėdintiem karininkam patikrint, paskui, iškvėpęs orą iš krūtinės, vieną kart apsijuosė ta viela per krūtinę, sukabino kabliais ir ėmė atgal traukt orą į plaučius. Ir štai susidomėjusiam cirke pasigirdo pukšt — viela nutrūko! Stipruolis neša ją aplinkui, rodydamas pirmų eilių žiūrovam. Taip, viela tikrai pertrūkus. Aplodismentai...

Tuokart Ciklopas ima neilgą, bet gana storą grandinę su kabliukais galuos ir, karininkam ją patikrinus, užsineria ją viršum alkūnės ant kairiosios rankos bicepso. Tuokart sulenkia ranką per alkūnę, kiek įmanomai įtempdamas raumenis. Bet, nepaisant pastangų, bicepsas nepapampsta kiek reikiant, neįtempia užtenkamai grandinėlės ir neįstengia jos pertraukt. Publikoj pasigirsta kiknojimų. Tuokart Ciklopas kreipias į juokdarius: Matot, grandinėlė per ilga — esama tuščios vietos tarp jos ir mano raumenų. Būkit kuris toks mandagus — nusileiskit čion, įkiškit čia štai savo pirštą — ir aš beregint pertrauksiu grandinėlę! Publika prapliupo juokais. Žinoma, tokio kvailio neatsirado, kuris paaukotų pirštą. Tad Ciklopas sušuko: Prašom mest man, kas turit, peiliuką geležinėm

kriaunom: aš jį įsikišiu čia vietoj piršto!

Tuoj atskrido prie jo kojų bene keletas sulenktų peiliukų. Jis vieną įsikišo po grandinėle, sulenkė ranką, įtempė bicepsą — ir štai pukšt! grandinėlė pertrūko — Ciklopas ją metė į publiką — kas sučiupo, gavo prisimintuką.

Dabar naujas jėgos parodymas: stipruolis paprašė, kad žiūrovai sumestų jam bent keletą stambesnių monetų — girdi, aš jas pirštais sulaužysiu ir jum grąžinsiu — atsiminimui!

Tuoj pabiro variokai penkkapeikiai ir sidabro pusrubliai. Ciklopas apdėkojo ir ėmė rankiot ir laužyt pirštais — palenks į vieną pusę, į antrą, dar kartą — ir perlaužtą monetą grąžina davėjam pasistebėt ir pasidėt tarp minėtinų daiktelių.

Dabar atėjo kulminacinė akimirka. Tarnautojai įnešė sukaltą iš lentų apskritą lyg kokio didelio kubilo dangtį su įtaisytu vidury storu kabliu ir ilgoką, gana storą grandinę. Ciklopas paskelbė: tą grandinę užsikabinsiu už ano ten kablio, užsinersiu sau ant sprando, išsitiesiu — ir grandinė trūks! O dabar patikrinkit! — ir duoda ją sėdintiem priešaky karininkam. Šie atsidėję tikrina, perleisdami iš rankų į rankas, ir grąžina Ciklopui. Tas dabar užsimauna ant sprando grandinę, sukabina galinius kablius, atsistoja ant ano kubilo dangčio, pasilenkia, užneria grandinę ant dangčio kablio ir palengva atsitiesia. Grandinė įsitempia trūktinai. Ciklopo sprandas tie-

sias lūžtinai. Kiekvienas raumuo virsta gyvu, vibruojančiu plienu. Kiekvienas garsas cirke nuščiūva. Ir štai — grandinė nebeištūrėjo įtampos, žvangt — nutrūko ir nukrito ant lentelių. O Heraklas, visas raudonas iš nežmogiškos pastangos, atsitiesė, laimingai šypsodamas, į visas puses kerėpliškai lenkdamasis katučių plojėjams, kurie jų teikia gausingai. O jis, iš įvairių pusių prašomas, ima nuo savo grandinės traukyt gabalus ir mėtyt prašantiem.

Na, manau sau, kažin ar ir jautis būtų įstengęs nutraukt tokią grandinę! Vargas bus ristikui, kuriam teks su tuo Ciklopu galinėtis!

Na, o dabar turės savo jėgą parodyti tas, kuriam kaip tik šį vakarą teks su tuo Nežmogum grumtis. Tuoj išeis arėnon didysis Georg Lurich.

Eina. Aukštas, lieknas, tobulai proporcingas, išdidus — tikrai marmurinis graikų dievaitis. Dėl viso stoto harmoningumo neatrodo koks baisus stipruolis, greičiau — baleto šokėjas. Visas kūnas pridengtas glaudaus rožinio triko. Juosmuo sujuostas platoku odiniu diržu. Rankos nuo pat peties nuogos. Galva proporcinga, dailios šiauriečio europiečio formos. Veidas anuometinei mano akiai toli gražu ne gražuolio, tik tipingo šiauriečio vokiečio. Gimęs Estijos Tallinne. Baigęs net gimnaziją.

Sutinka jį visa ovacijų audra. Jaudinas ne vien karininkai bei vyriškasis jaunimas, o

ir moteriškoji lytis: Oh! das ewig Maennliche zieht sie heran!

O šaunusis Georg visa tai priima, kaip iš tėvų-sentėvių gimęs princas, kaip savaime suprantamą, jam priklausantį, palankiai nusileisdamas iš savo aukštybių prie ištikimų valdinių, lenkias, dėkoja, šypso, spaudžia ranką prie širdies, glėbiais skleidžia bučkius gana aristokratiškai, bent visai estetiškai. Na, manau, vargše Luriche, ką gi tu begali parodyt po tokio Ciklopo? Ir kaip tu gali drįst su juo valiotis? Juk tu vos tik jo pusę sudarai! Juk jis tik ims tave ir kaip lazdą trakš ir perlauš!

Bet Lurich nė nebando pamėgdžiot Ciklopo nognybių: jis beturįs originalių savųjų, kurias kažin ar kas kitas įstengtų pakartot: štai stojos jis prieš vieną karininką ir paprašė jį skaičiuot komandą: viens-du-trys-keturi, ar viens-du-trys, arba viens-du, o jis, Lurich, visiem parodysiąs, kaip išmankštinti yra visi jo raumens. Ir jis išsitiesė vidury arėnos kaip statula. Karininkas pradėjo skaičiuot komandą. Ir štai visi regim: visi Luricho raumens atgijo ir ėmė ritmiškai judėt, vykdydami komandą: susitraukt-išsitiest ir t.t. Gyvas anatomijos vadovėlis — imk ir studijuok! Na, su tokiu išmiklintu ir paklusniu instrumentu (tiesiog mašina) galima ristynėse šį-tą pasiekt!

Taip pademonstravęs savo gyvąją plastiką, Lurich ėmė rodyt ir jėgą. Iš pradžių, kaip ir kiti prieš jį, kilnojo didelius dvigubus

svarsčius su tuo vien skirtumu, kad tas mankštas atliko lengviau ir grakščiau. Bet greit Lurich parodė kai ką ir visai sava: ėmė svarstį bene apie 130 svarų, dešine ranka pakėlė iki krūtinės, ištiesė visu rankos ilgiu priekin ir taip išlaikė kurį laiką. Anuomet mum sakyta, jog ta mankšta esanti sunki ir ne bet kas galįs ją su tokiu svoriu atlikt (čia man kyla abejonė: gal Luricho svarsčiai buvo ir daug sunkesni). Kai aš anuomet, per tą Lurichą ir kitus tokius užsidegiau sunkiajai atletikai ir ėmiau kilnot sunkenybes, kiek įstengdavau išlaikyt ištiesta dešine? Berods, tik dešimtąją dalį to, ką Lurichas.

Rodos, tą pat štangą (su svarsčiais ant abiejų galų) šis stipruolis pavartojo kitai savo išgalei parodyt: dabar jis tą svariąją štangą pavartosiąs vietoj šautuvo, kaip kareiviai daro mankštą pagal komandą. Ir jis paprašė vieną karininką komanduot, o pats greit ir mikliai atlieka: prie kojos! ant peties! ant rankos! taikyt! pagerbt! (Atleiskit, Lietuvos karžygiai, kad aš taip nevykusiai išverčiau anuometinės rusų komandos žodžius). Karininkai patenkinti, o publika juokias ir gausiai ploja.

Ką ten tas moterų bei vyrų favoritas daugiau beišdarinėjo, nebeatsimenu. Užtat gerai atsimenu paskutinį jo stebuklą: šeši vyrukai įnešė, pasistenėdami, dideliausią štangą (jei ne medinė, tai, tur būt, velnioniškai sunki!). Lurich spyruokline eisena priėjo, abiem ran-

kom ją paėmė, gana lengvai (taip mum atrodė) pakėlė lig krūtinės, antru užsimojimu — viršum galvos, ten visą tą sunkenybę perleido į dešinį delną ir pradėjo sukt malūną bene trim pirštais, pirma iš lėto, paskui kaskart greičiau...

Čia publika nė galo neblaukė, o ėmė frenetiškai plot. Tuokart Žoržas malūną sustabdė, pačiupęs štangą dar ir kairiąja ranka, ir tvarkingai nuleido žemėn. Tiesiog neįtikėtina! Be nėr čia apgaulės? Gal svarsčiai mediniai, medinis kotas. Bet ne! neužilgo pats įsitikinau. Tačiau apie tai kiek vėliau. O kol kas — pereisim prie antrosios, daugumui įdomiausios (ir man nusidėjėliui) dalies — prie ristynių.

Pirma galinėjos dvi ar daugiau porų, kur ne tokios garsios. Bet visi laukte laukėm vakaro apogėjaus — Ciklopo su Lurichu susitikimo, Stiprumo su Vikrumu.

Trankus maršas. Pirmas pasirodo angoj Ciklopas ir žengia, tartum grimsdamas į žemę, iš paniūrų žiūrėdamas, plėšria povyza. Antras maršo posmas — žvaliai įeina arėnon, linksmai šypsodamas, šviesplaukis Atletas, lengvu žingsniu, tartum vos-vos žemę liesdamas, gana palankiai, kiek pašiepiamai į priešą žiūrėdamas, kuris jam atsako visai ne draugišku žvilgsniu. Juodu pasisveikina su publika, paspaudžia viens antram delną — ir prasideda...

Graikų-romėnų imtynės daug švelnesnės

už amerikoniškas catch as you catch can. Ten neleidžiama spardytis, laužyt rankų ar kojų, smaugt ir p. Norint priešą nugalėt, reik jį ne vien parverst žemėn, bet ir apsukt jį ant nugaros ir prispaust jo pečių mentis prie žemės. O tai dažnai yr nelengva: stiprus ir apsukrus priešas vis kaip nors išsiraitys iš pavojingos padėties. Užtat grumtynės kartais užtrunka ilgokai, ir nežinovui atrodo per daug statiškos, nejudrios, nesmarkios. Todėl publika neretai įtaria ristikus esant iš anksto susitarus, katras turi laimėt, o grumtynės besą vien tik žmonėm akių dūmimas, vien tik labiau ar mažiau gabi vaidyba. Kad čia kartais esama tiesos, galima sutikt. Tačiau tegu ir vaidyba, bet tik gyva, įtikinanti, žodžiu sakant, talentinga.

Tačiau anais laikais mes jauniai tokiom gudrybėm sau galvos nekvaršindavom, savo herojais pasitikėdavom, kaip ir tūkstančiai kitų žiūrovų, ir štai dabar laukiam, kaip pasirodys grumtynėse dvi garsenybės — Lurich su Ciklopu.

Lurich prieš Ciklopą atrodo, kaip jaunas beržas prieš drūtą ąžuolą. Rods, tas ąžuolas užgrius berželį ir triuškinte sutriuškins. Betgi savo akim regėjom, jog tas berželis ne toks jau silpnas. Priešingai! Tad smalsiai laukiam, kas čia bus...

O priešininkai, truputį pasilenkę priekin ir rankas perpus ištiesę, atsargiai artinas prie viens antro, budriai stebėdami kiekvieną viens antro krustelėjimą. Tik štai Ciklopas

greitu mostu griebia vieną Luricho delną ir taip stipriai trūkteli, jog ta gyvoji Rodin'o ristiko skulptūra kūlvartom perskrenda per arėną, bet it katinas atsistoja ant kojų, ir, kai Ciklopas atsigręžęs šoka jo pribaigt, Lurich jau jam juokias į akis. Ciklopas vėl jį sugriebia už delno ir drėbte drebia užpakalin. Bet tas Aitvaras vėl sutinka jį, kaip niekur nieko, tyčiodamasis. Taip keletą kartų. Žinovai numano, jog Lurich žaiste žaidžia su galinguoju priešu, laukdamas patogaus momento, ir tuokart originaliai bei žaibiškai pereis į ataką. Iš tikrųjų, štai jis kažkaip sugrobė abi Ciklopo rankas, permetė jas sau per petį, vienkart atsisukdamas į jį nugara ir susilenkdamas permetė tą 10 pūdų svorį per galvą ant žemės. Ciklopas buptelėjo, kaip rugių maišas, ištisa nugara arėnon. Kaip tigras puolė jį Lurich prispaust mentimis prie kilimo. Bet storulis, nors kiek ir pritrenktas, dar surojo apsiverst kniūpščias — ir Lurichui teko užsėst jam ant nugaros ir bandyt apverst. Bet kaip apversi tą lokomotyvą? Lurich bando ir šiaip, ir taip. Vis nieko. Tad griebia Ciklopą už vieno peties ir vieno rieto ir kelia tą gigantą vėžlį į aukštį... viršum savo galvos... Nustebę netikim savo akim: pakelt taip aukštai tokią mašiną! Tai ir tas Lurichas beturįs jėgos!

Pakėlęs pabandė apsukt priešą nugara žemyn — ir metė žemėn... Bet Ciklopas vis tiek suskumba sudaryt tiltą: atsirėmęs galva ir pečiais žemėn, o kojom irgi, Ciklopas išsi-

rietė puslankiu, lyg koks kiniečių tiltelis, — ir dabar prispausk jo mentis prie kilimo, jei toks šaunus!.. Lurich visaip bando sulaužyt tą tiltą: visu savo svoriu puola ant jo, visom jėgom spaudžia, už vieno peties nusitvėręs verčia. Jau, jau... Bet gana vikrus dručkis kažkaip išsirepečkoja iš po priešo ir suskumba atsistot. Vėl atsargiai sėlina prie viens antro. Vėl akylai stebi. Vėl žvitriai griebia, traukia, verčia, spaudžia, suka. Greitos, gyvos, permainingos peripetijos. Tai vienas pavojuj, tai antras. Visų įdomiausi bei gražiausi momentai, kai Lurich atsiduria pavojuj. Kokie elegantiški jo tiltai! Kaip vikriai jis juos likviduoja! Kaip sąmojingai, grakščiai ir tiksliai artimą pralaimėjimą paverčia pavojinga bei sėkminga ataka!.. Man, tokių dalykų dar nemačiusiam, ypač imponavo, kaip efektingai ir, rods, lengvai Lurich, tartum ungurys, išslysdavo iš sunkiausių padėčių. Nė nepastebėdavai, kaip. Jis buvo čia meisterių meisteris, kaip žinovai jį vadindavo. Man labai patiko vienas jo žygdarbis: sakysim, Ciklopas bus jau prispaudęs prie žemės vieną jo petį ir jaujau verčia ant antros menties, tuoj-tuoj bus galas... Bet štai Lurich abiem kojom, kaip elastingom spyruoklėm, ūmai atsispiria į žemę, nuostabia jėga meta jas puslankiu į aukštį — ir, tartum galinga žastim atsveria ir apverčia Ciklopą, — ir jau pats sėdi ant jo! Kaip jis sau kaulų nenusilaužia tokiu par force veiksmu?!

Ilgai taip audringai bangavo ta įdomi dviejų stipruolių bei savo meno meisterių kova. Tik štai kažkaip visiem netikėtai Ciklopas sučiupo Lurichą savo plieninėm replėm, trenkė jį kiliman, užgulė, apvertė ant nugaros ir (čia cirkas sutūrėjo net kvapą), berods, prispaudė mylimąjį herojų mentim prie kilimo... Georgas tuoj padarė nežmonišką pastangą, išsipalaidavo iš Ciklopo replių, striktelėjo — ir štai vėl stovi stačias. Ar jis vien persirito abiem mentim, ar buvo pakankamai ilgai prispaustas?.. Publika negandinga. Referentas bei teisėjai svyruoja. Ciklopas eina aplink arėną, teigdamas nugalėjęs Lurichą. Šis irgi aiškinas, kad Ciklopas pavartojęs neleistiną grybštą — griebdamas už jo diržo ir taip jį parvertęs. Bet Ciklopas vis savo kartoja. Čia Lurich nebištūrėjo: įžeista nenugalimojo čempijono garbė! Jis nervingai atsisegė diržą, metė jį žemėn ir sušuko: „Štai! kai aš be diržo, dabar pamėgink mane nugalėt!“ — „O kam mėgint, kad jau nugalėjau?“ gana flegmatiškai atsikerta Ciklopas.

Čia įvyko, ko niekas nebūtų tikėjęsis. Lurich, kaip pasiutęs tigras, šoko iš užpakalio Ciklopui ant sprando ir ėmė kumščia jį pumpyt, kad net dunda. Įsiuto ir Ciklopas: sugriebė puoliką už kojos ir drėbė žemėn, o pats užgulė jį visu savo pasakišku svoriu. Lurich guli ant krūtinės ir pilvo, ištiesęs kojas, ir piktai šypso, lyg sakydamas: „Na, o kas toliau?“

O toliau štai kas: ne mažiau už priešą

įnirtęs, Ciklopas, užmiršęs atsargumą, kad griebs Lurichą, kaip didžiulį lydį, kad plėš jį aukštyn, laikydamas apžergęs, — ir nė juste nepasijuto, kaip jau pats guli ant žemės, ant nugaros, o Lurich jam ant krūtinės, tvirtai prispaudęs abi jo mentis prie kilimo.

Ar juodu rimtai grūmės, ar vien vaidino?.. Jei ir vien tik vaidino, tai įtikinamai. Tad nesigailėjom, užmokėję keliasdešimt kapeikų.

Grįžom su Toniu namon, didvyriškai nusiteikę, pasiryžę ir patys mankštint kūno jėgas, kad pasidarytume stiprūs.

Palydėjau draugą lig jo vilos. Jau bene visi sumigę. Šviesų languos nematyt. Tylu, tylu. Labąnakt!.. Ramiai miegokit jūs, tos užburtos pilies gyventojai... man tiek maža pažįstami (išskyrus Tonį), o tokie, rods, artimi...

34

KEISTAS MOKINYS

Pirmasis cirko įspūdis ilgai veikė. Pasakojomės kits kitam su draugais gimnazijoj. Pasakojau apie tuos dyvus namie sesei. Ji mielai klausės; bet jos mintys (su širdim) krypo įtemptai kiturlink — klebonijon, kur bijūnu žydi kanauninko Roopo zakristininkas (bajoriukas) Juozapas Vojevodskis, sulenkėjęs latgalietis. Jis mano pasakojimų apie cirko stipruolius klausės labai mielai, kadangi ir pats buvo nemažas stipruolis: kai tarnavo ka-

riuomenėj, Lietuviškajam gvardijos pulke, buvo antrasis viso pulko stipruolis; o reik atmint, jog į caro gvardijos pulkus rinkdavo vien augalotus ir stiprius jaunuolius. Mane tas Vojevodskis kilnodavo beveik kaip anas Lurich savo svarsčius (o svėriau anuomet 175 rusų svarus). Tad nutarėm sykį nueit į cirką ir patikrint, ar jų ten svarsčiai tokie sunkūs.

Kol kas, iš to didžio susidomėjmo atletika, ryžaus nusipirkt knygutę rusų kalba „Jėga ir kaip pasidariau stiprus", kurią buvau pastebėjęs vienoj knygų krautuvėj. Tai buvo mano pirmoji laisvai nusipirktoji knyga, šalia vadovėlių. Autoriaus pavardės neatsimenu. Apie save jis sakės: buvęs įžymus atletas-stipruolis, pasidaręs labai stiprus iš vidutiniško jaunuolio tuo būdu, kad atsidėjęs bei sistemingai mankštinęsis, gyvenęs normaliai, valgęs higieniškai, vengęs išdykavimų, alkoholio etc.

Ir aš ėmiau jo pavyzdžiu gyvent ir mankštintis. O vis tiek į stipruolius neišėjau... vien į kunigus ir tai ne į stipriausius... ne į ką kita tikrai stipru...

Pareinu kartą namon po pamokų, užlipu laiptais prie savo kambarėlio durų, o čia Anė jau manęs laukia, tokia susijaudinus, tokia mįslinga povyza, ir man kužda:

— Tik patylom! Ten kambary yra kažin koks žmogus. Sako, jį atsiuntęs pas mus kapelionas... Sako, norėčiąs, kad tu mokytum ar jo sūnų, ar jį patį — nesupratau. Jis toks

be vieno galo didelis ir nebjaunas... Aš jo bijau... Gal plėšikas ar ką...

Įėjau į kambarį. Iš tikrųjų, ten besėdįs mano krasėj milžinas! Beveik mano ūgio, kai sėdi. O kai atsistojo pasisveikint, tai aš jam kažin ar iki peties siekiu. Iš gryno, gražaus molio nudrėbtas galiūnas. Didelis nebiaurus kaimiečio veidas. Plaukai ploni, tankūs, lino spalvos. Kakta daili, plati, aukšta, truputį aprasojus iš susijaudinimo. Akys šviesiai mėlynos, tvirtai, mintingai veizdį; lūpų piūvis kietas, bet nebiaurus, net vyriškai patrauklus; viršutinė lūpa irgi aprasojus. Mano keistasis svečias truputį negandingai šypso, kiek susivaržęs.

— Vadinas? — klausiu jį, kai atsisėdom, viens antrą apžvalgę.

— Esu Vincentas Čaplinskis, Žemalės valsčiaus, ūkininkas. Reik man mokytojo. Klausiau kapelioną — jis mane atsiuntė pas tamstą...

— O kur tamstos sūnus, kurį turėčiau mokyt?

— Kad aš sūnaus nė turėt neturiu, o mokytis noriu pats!

— O ko norėtum mokytis?

— Ogi to, ką praeinat keturiose gimnazijos klasėse.

— Gerai. O ar daug jau tamsta esi mokesįs?

— Nu gi visą praeitą žiemą Žemalės narodnojoj mokykloj!

— Ir tik tiek?!

— O ko daugiau reik? Juk dabar tamsta mane visko išmokysi!

Klausau ir stebiuos. Ir šypsau. Kalba jis taip iš lėto, kiekvieną žodį sverte pasverdamas, savim pasitikėdamas. Kiek jis galėjo per vieną žiemą pramokt? Juk ir aš ar daug per pirmąją žiemą pramokau liaudies mokykloj? Tiesa, buvau anuomet dar mažas vaikas. O čia — subrendęs vyras. Bet reik patikrint, ką jis moka. Duodu jam paskaityt iš rusiškos knygos. Skaito, nors labai iš lėto ir grynu žemaitišku akcentu, bet gana tiksliai, netgi kirčio klaidų ne tiek jau daug. Imam kalbėtis rusiškai — jis kaip per molynę brenda, bet šiaip-taip velkas. Diktuoju lengvą rusų tekstą — rašo beveik be klaidų. Nuostabu. Duodu skaičiuot — puiku. Duodu aritmetinį uždavinį vieną, kitą— išsprendžia lengvai. Fenomenas! Verta imt jį mokyt.

Susitarėm dėl sąlygų, dėl valandų. Nurodžiau, kuriuos vadovėlius reik įsigyt. Ir pradėjom darbą. Ateina jis pas mane kasdien, popiet. Bepigu jam dėstyt mokslo dalykus. Jis ramiai, protingai veizdi į tave. Patikrink — jis jau supratęs ir išmokęs. Niekis jam lotynų kalba su jos dėsniais. Rusų kalba — dar lengvesnė. Aritmetika — vien žaidimas. Užduodu jam sekančiam kartui daug, o jis: dar prašom pridėti! Jis nori praeit keturių klasių kursą kuo greičiausiai. Sakau jam: taip smarkiai

besidarbuodamas susirgsi! O jis: nesirgsiu! net nežinau, kas yr liga.

Beje, pradėjom mokytis, berods, spalio mėnesy. Beregint praėjom pirmos klasės kursą. Maniau, jog mano didžiajam Vincui sudarys nemaža keblumų aritmetikoj trupmenų mokslas. Bet kur tau! Plaukia, kaip gaigalas per tvenkinį. Gal ims klupinėt, kai imsim rioglintis per lotynų sintaksės uolas. Bet mano keistasis mokinys griaunas per visas kliūtis, nelyginant raganosis per džiungles. O jau vokiečių kalba jam tai vien skanus desertas.

Persiritom per Kalėdas bei Naujus Metus. Smarkiu tempu varomės į antrosios klasės galą. Klausiu Vincužį:

— Na, ką? ar vis dar nesi pavargęs?

— Gal truputį. Rods, kartais ir galvą kiek paskauda... jeigu tai yr galvos skausmas, — priduria vyras, susimąstęs.

Jau ir vasaris įpusėja. Jau mudu su Vincu kartais įkeliam tai vieną, tai antrą kojį į trečiąją klasę: čia nusiskinam vieną-kitą graikų kalbos žolytę, čia spūstelėjam kurią algebros klavišą, nė neminint ekskursijėlių į Europos geografiją.

Bet štai jau ir pavasaris dvelktelėjo per Baltiją iš pietvakarių. Gyvatos nerimas paslaptingai tvinksi gyvuose padaruos. Ir mano galingasis Vincas nerimsta. Sako:

— Metas jau man grįžt į tėviškę ir imtis pavasario darbų! Rudenį atvažiuosiu atgal čia su tamsta baigti tų keturių klasių. Ar priimsit?

Susitarėm, kad jis, atvažiavęs rudenį, apsigyvens pas mus. Mat, apsukrioji Anė sumanė mest ligšiolinį mūsų butelį, išsinuomot didesnį ir priimt gyventi vieną-kitą mokinį, kur ims iš manęs pamokas. Sesė, matyt, jau buvo susitarus su pora asmenų, kurie... Bet apie tai, kai ateis laikas. Kol kas dar pabūsim klebonijos kieme, kur ir Vojevodskiui patogiau užmegzt su mumis vis glaudesniem santykiam.

35

PAVASARIS

Mokslo metai nesulaikomai linksta galop. Kiekviena diena — lyg žingsnis pavasario link.

Ir štai jis jau čia su poetų gegužiu, su žaluma, su gėlėm. Švelnus paukščių choro pizzicato. Ir įmantri jo primadonnos lakštingalos koloratūra. Dvasia plačiai atsivėrė svajonėm, o širdis — eteriniam, nesuvokiamam ilgesiui...

Keistas dalykas: kai mokiniai, apskritai imant, nemėgsta savo kalėjimo-gimnazijos, bodis klase ir pamokom, — mano širdžiai ta mokykla nuostabiai patraukli: ten pabūnu keletą valandų su tikru draugu, o pasibaigus pamokom, nueinam katras savo keliais — jis į gausingą ir jaukią savo šeimos draugiją, prie savo cheminių bandymų, prie fleitos bei

trombono, kurį nūn mokos tampyt ir pūst, o aš — į savo vienatvę su vienintele dūšia-našlaite Onyte. Bet ir ji veikiai nebesijaus tokia vieniša: tvirtai ją laiko sugavęs stipruolis bajoras-zakristininkas; galų gale ji vieną sykį man prisipažįsta: kaip manai, Mykolai, ar man tekėt už jo, ar ne? — Nors kažkaip nesivaizduodavau, kad ir Anė galėtų sykį ištekėt, bet dabar nesvyruodamas pareiškiau: Jei tau Juozapas patinka, žinoma, tekėk.

Gegužio prieblanda. Einu pasivaikščiot. Vienas. Į tylųjį pajūrį... kur ta slėpiningoji jūra gyvai kvėpuoja. Viena, vieniša... Nerimsta, sumaištauja — ir vėl tykiai rauda. Amžinai. Ir visada pasiliks viena... Vieniša savo begalybėj, kaip dažnai ir žmogaus dvasia, gal kartais geisdama pasidaryt mažutė ir laiminga, kaip rasos lašelis, saulės peršviestas, bei ir vėl pasigesdama begalybės, ir vėl išsiliedama į jąją...

Grįžtu iš pajūrio į Anlagen, į tą darnųjį gracingais vingiais išsitiesusį gėlyną, kuris spalvom šypso, kvapsnim alsuoja, toks žemiškas, toks savas, toks meilingas... Aplinkui — grakščios vilos dailiom savo formom akiai atgovio teika. Pro atvirus langus gausiai plūsta šviesa, o su ja — jauni balsai, putojąs juokas, meilės dainos ir kur-ne-kur ilgesinga smuiko svajonė, geidulinga aistra, graudinga rauda...

Vai, koks žavus, koks svaigus tas žemės grožis!.. Kaip trokšdavau kartais per tuos trejus metus jame pasinert, širdies ilgesį juo nu-

malšint, žemės laimės paragaut... Ir ėjau artyn, ir bandžiau pasiekt tą pasaulį, tą gražųjį... O jis vis toks tolimas pasiliko, toks svetimas... Ir vis dėlto jis buvo čia pat, tvinte tvino aplink mane, su šypsniais, su pažadais, geismais; jis siauste siautė mane plačiais, galingais sparnais, tartum glauste glaudė prie savo šiurpulingos krūtinės. O aš, nežinau kaip ir kodėl, vis pasilikau jam svetimas ir tolimas, tolimas... Ne, matyt, mudu neskirti vienas antram...

Prieš pat atostogas — gimnazijos gegužinės, man pirmosios Liepojoj. Mokinių orkestras turės grot maršus. Muzikos mokytojas iš anksto davė man piccolo fleitą — pramokt ja grot, nes to instrumento maršam reiksią. Tonis tampys savo tromboną.

Skirtąjį rytą linksmai susirinkom didžiojoj salėj ir, kai pasirodė vyresnybė su mokytojais, išsirikiavom, berods, po keturis į eilutes (orkestrantai su būgnais priešaky) ir leidomės į žygį didžiosiom gatvėm geležinkelio stoties link. Tuoj pat Kornstrassėj muzikantai užgrojom pašankų maršą. Keistas dalykas: žygiuojant, kai nematyt dirigento, imama kažkaip savaime greitint žinginę; veikiai ėmėm kone ristele trepsėt. Jaučiam, kad negerai. Bet kas besulaikys?.. Ir kuo tai baigsis?

Tačiau šiaip-taip, kad ir gana komiškai, pasibaigė. Tik, berods, daugiau iki stoties nebegrojom.

Štai ir stotis. Anais laikais man ji atrodė

palociukas. Buvau jau ją matęs, nes ateidavau kartais pasižiopsot į tuos prašmatniuosius traukinius, kur tokie smarkūs, šarpūs, jėgingi. Būrių būriais žmonės atvyksta iš kažkurių tolybių, o kiti tokiais pat būriais išskrenda į tuos man nežinomus, įdomius it pasaka kraštus... Kokie tie keleiviai laimingi! Kada gi aš galėsiu, to geležinio siaubūno pagautas, nuvykt ten kur nors toli, toli?..

Štai dabar tos pasakos teks ir man bent truputėlį patirt. Pirmą kartą!..

Ir atūžė-atpuškavo, lyg prieštvaninis monstras, mum skirtasis traukinys. Tik išbėgo iš jo vidurių laimingai atvykę keleiviai — tuoj mes šokom į jų vietą. Suskambo trečias skambutis. Sušvilpė, mosterėjo ranka šalia stovįs uniformuotas ir kepurėtas valdininkas — traukinys trūktelėjo ir ėmė iš lėto judėt, lyg atsargiai, lyg būgštaudamas, pasistenėdamas; palengva greityn, pasipuškuodamas, pasitriūbydamas.

Rusai turėjo žodžių kombinaciją, kuri ir savo garsais ir ypač ritmu gana vykusiai pamėgdžiojo garvežio pradines pastangas: Bojus, bojus... Avos, avos... Kaknibud, kaknibud... Ponemnogo, ponemnogo... Slava Bogu, slava Bogu!..

Pavažiavę bene lig Vainodės, išlipom į tą tylų Latvijos kampelį, paėjėjom kiek šalin nuo geležinkelio ir sustojom švarioj lapuočių pamiškėj, sodrioj pievoj gegužiniaut.

Jauni, žinoma, amžinai išalkę. Tad pir-

mas dalykas — užkąst: visi — ir viršininkai, ir mokiniai — susėdę kur kas, ėmė gardžiuotis gimnazijos patiekalais, o daugumas mokinių ir savo atsineštais skanėstais.

Kas daryt, alkį pasotinus? Na gi, žaist, vaikštinėt, sportuot. Man, Minijos pakalnių ir Palangos pajūrių išlepintam, čionykštė gamta neatrodė įdomi nei graži. Laikas bėgo gana nuobodžiai. Diena pagyvėjo galop, kai prasidėjo atletikos rungtynės. Tur būt, tai buvo vadin. pentatlon-penkios atletikos rūšys.

Pirmose keturiose nugalėtojais išėjo du mūsų septintokai — Lehmann ir, kaip buvo galima lengvai įspėt, Trautmann. Beliko jiedviem savo tarpe išspręst, katras bus šiemet atletų karalium mūsų gimnazijoj. Tai išspręsti turėjo graikų-romėnų ristynėm. Susikibo.

Lehmann — aukštas ir stambus jaunuolis, kuriam jo priešas tesiekia iki peties. O Trautmann, beveik kvadratiškas raumenų agglomeratas, sunkus lyg iš švino nulietas, greita ir vikri energijos mašina. Susirėmimas neilgai tetruko: jėgingais, tiksliais miklaus speco judesiais Trautmann veikiai paguldė simpatingąjį Lehmanną ant abiejų menčių. Žiūrovai tiesiog stebėjos. Net rimtasis lotynistas Švanberg antrą dieną klasėj pareiškė Trautmanui savo nuostabą.

Beje, fechtavime pirmąją vietą paėmė sediškis žemaitukas Aleksandras Untulis, mano klasės draugo Broniaus brolis.

Laimingai baigę gegužinių dieną, prisi-

kvėpavę tyro oro, prisibučiavę su saule, sveikai pavargę, linksmai grįžom traukiniu namon ir užmigom, kaip negyvi.

Bene truputį anksčiau vieną dieną maloniai mane nustebino prašmatni atvirutė — tokia skaisčiai spalvota. Pirmą kartą savo gyvenime tokią regėjau. Ir iš karto susižavėjau. Ir tas susižavėjimas pasiliko visam gyvenimui, o aš pasidariau ištikimu spalvotų atviručių rašytoju bei gavėju. O parašė man tą lemiamąją atvirutę mano buvęs mielas palangiškis draugužis Jonas Mikulskis, kurs nūn mokės Šiaulių gimnazijoj ir buvo 6 kl. Įdomu, kad jis rašė lietuviškai, nors jo tėvai buvo aplenkėję. Pradėjom susirašinėt. Tarp kitko, jis man vieną kartą atsiuntė atvirutę-fotografiją, kur vidury besėdįs jų slaptas lietuvių kalbos bei patriotizmo mokytojas Kriaušaitis-Jablonskis, kurs oficialiai buvo senovinių kalbų mokytojas. Kairėj besėdįs toks nedidukas, sulinkęs, susiraukusiai prisimerkęs, uniforminiu apsiaustuku mokiniukas, kurį Mikulskis pažymėjo parašu: Viktoras Biržiška, mūsų pirmasis mokinys. Iš antros pusės sėdi kažkuris subrendęs gimnazistas. Stovi, kiek beprisimenu, Dirmantas, stambokas vyrukas, bene jau ūsuotas; daugiau — buvęs palangiškis progimnazistas Ignotas, pliku veiduku, nelinksma povyza; na, ir mano Jonukas Mikulskis, ten jau visas Jonas su pradedančiais šauniai augt ūsiukais, sakaliuko mina, gimnazistinį paltą elegantiškai ant vieno peties

užsimetęs. Žinojau, jog mano Jonukas — įžymiai gabus mokinys, tad vienoj savo atvirutėj išreiškiau mintį, jog jis gali pirmu mokiniu baigt gimnaziją su aukso medaliu. Bet Jonukas prisipažino to neįstengsiąs, nes Viktoras Biržiška — per stipri jėga.

Korespondavom su Mikulskiu gana gyvai, iki aš, baigęs gimnaziją 1903 m. pavasarį, įstojau į Žemaičių seminariją Kaune. Jis gal varžės berašyt, nebežinodamas, kokio tono laikytis. Paskiau, baigęs savo Šiaulių gimnaziją 1904 m., jis išvyko į Zuerichą medicinos studijuot — ir mudviejų gyvenimo keliai galutinai išsiskyrė. Aš likau kunigu ir galutinai apsigyvenau Kaune, o Mikulskis, baigęs medicinos mokslus (su Berlyno universiteto daktaro laipsniu), po pirmojo Pasaulinio karo apsigyveno Telšiuos. Atsitiktinai besusitikom dar vieninteli kartą po daugel metų Kauno teatre pertraukos metu, prieš antrąjį Pasaulinį karą. Sėdėjom partery, toj pat eilėj. Pastebėjau jį, bet nė nekniošterėjo, kad tai — buvęs mano Jonukas: toks persimainęs! Papilnėjęs, lyg žemesnis pasidaręs, barzdyla, veidas žymiai platesnis; apsivilkęs kažkokiu nemadiniu švarku — tipiškas provincijos bajoriukas ir gana. Pasibaigus aktui, einu į kuluarą. O jis laukia — matyt, pažino: „Bene Vaitkus esi?" Čia man švystelėjo, kaip žaibas: „Mikulski! Jonai! juk tai — tamsta!" Ir prasidėjo šneka. Tiekos metų per 15 minučių pertrauką neaprėpsi. Tad skabom po lapelį tai iš čia, tai iš

ten. Žinojau, jog jis yra valstietis liaudininkas. Tad sakau: Dėl ko nedalyvauji platesnėj politikoj, valstybiniam darbe? Juk tam gabumų turi daugiau už daugumą kitų savo partijos vyrų! Jis tik ranka pamojo: Nenoriu! Man gera ir Telšiuos. Politiškai savo kryptim ir ten galiu veikt.

Kai teko atsisveikint, sakau jam (naivus romantikas): Jonai, ar nebūtų verta mudviem atnaujint senąją bičiulystę? — Lavono nebatgaivinsi, — ramiai atsakė jisai.

Jo buvo tiesa. Numirėlį atgaivint gali vien stebuklas.

36

PASKUTINĖS GIMNAZIJOS ATOSTOGOS

Pabaigėm septintąją, berods, visi laimingai. Ir Tonis. Nors ir šį kartą dėl jo turėjau baimės.

Vai, koks nedidelis būrelis mūsų beliko! Penktojoj A ir B turėjom apie 75 draugus. Lig aštuntosios palengva nutrupėjo, regis, du trečdaliai. Nūn branduolis apie 22-25.

Vėl išskridom atostogų į šalis kas sau. Atsisveikindami su Toniu, pasižadėjom parašyt viens antram (ir, nuostabu, ištesėjom). Tonis bene visą vasarą pasiliko Liepojoj — jūroj plaukytis. Ir kur geresnę vietą atostogom būtų galėjęs rast? O aš išdūmiau į Palangą. Iš-

dūmiau — per šaunus žodis, nes vėžliu rėpliojom dengtose žydelio gardėse.

Tačiau viskam, kas turi pradžią, ateina galas (čia tiesiog atostogų aušra). Palanga, Palanga, švarioji, gaivioji, jūros bučiuojama, gintarais pabarstoma, sūriu vėjeliu kvėpuojanti, plačia laisve viską supanti...

Ir visa būtybe pasinėriau į tą vėsią, gaivią, džiugią laisvę. Ilgai ir saldžiai miegot ryto metą. Alkanu žvėriuku papusryčiaut. Ką lengva pasiskaityt. Švelniai papūst fleitą. Oficialiai atlikt pamokas su savo pupiliais, dūšios viltim besiveržiant į jūrą. Ir skristi ten ilgesingai, nesuvaldomai. Ir pulti ten svaigiai, ir grumtis su tom mielom vilnim vaikiškai-beprotiškai, ir džiūgaut, ir kvatotis. Pavargus, blauzdom linkstant, klumpant, bėgt į šiltą kopos-motulės glėbį, ir tysot, ir vartytis, saulės glamonėjamam. O paskui vėl bėgt į jūrą nusivalyt, atvėst, su vilnim vėl paišdykaut. Ir taip po kiek ir kiek atvejų.

Išalksi kaip ciucis. Bėgi namon pietų. Skanūs karališkai. Valgai plėšriai — ryte ryji. Prisikimšęs, vėl pasiskaitai bei pasifleituoji. Tuo tarpu ateina dar kuris mokinys savo žinijos tau pažert ir iš tavęs šio-to pasimokyt. O paskui, su jais ar be jų, vėl į jūrą-motinėlę, kuri visuomet yr pasitaisius tave kantriai sutikt ir maloniai priglobt.

Nejučiom ir saulutė ima lenkt savo karštą galvą žemyn — į gelmių priegalvį, kažkur ten, paslaptingam toly. Skubam namon vaka-

rienės, kur visuomet gardi peralkusiem bastūnam. O po vakarienės — gražiausioji dienos dalis: kai tik vasaros vakaras svajom ir žavesiu apsiaučia mylimąją Palangą, — mes, dienos išdykėliai, ūmai virstam gana padoriais kultūros atstovais — parko lankytojais, kaip rimti vasarotojai, ir beveik doros muzikos mėgėjais. Tik trenkia ten koks dilginąs maršas, mūsų kojos, nė galvos neatsiklausdamos, furioso bogina mus ūksmingojo parko link, prie kurios nors mūsų gerai pažįstamos parko tvoroj skylės, kur valandikei, kaip toj pasakoj, virstam kas žebenkšte, kas unguriu, kas šešku (destis, kas kam giminiau) — ir šmūkšt į draudžiamąjį rojų... O ten vėl magiškai persimainom į padorius jaunikaičius ir, poniška žingine, inteligentiška povyza, imam vaikščiot mistingoj pusiautamsoj, kai kur praskiestoj elektros žibintų, viena ausim lyg klausydamies muzikos, o viena akim atidžiai žvilgčiodami į jaunesniuosius gražiosios lyties pavyzdžius.

Kiek pasisotinus muzika, tas nutrūktsprandis Valentinavičiukas ima gundyt: eikim pasisūpuot!

Einam. Nedidukė kietai įtrypta aikštelė su keliais įtaisais gimnastikai. Svarbiausiasis — sūpuoklės, solidžiai padarytos, aukštos, sunkios.

Nuo pat mažens buvau pamėgęs lingavimąsi. Ne kartą buvau nukritęs ir smagiai apsižeidęs nuo savo paties pasidarytų ar šiaip-

jau silpnai įrengtų sūpuoklių — nukritęs ar aš nuo jų, ar draug su jom — bet tai nė kiek neatgrasydavo manęs nuo tos svaigios mankštos. Kai atvykau į Palangą ir išdrįsau įlįst į parką ir prilįst prie sūpuoklių, ėmėm su kuriuo nors draugužiu girtuokliškai sūpuotis, nors dangau griūk, žeme lūžk! Praeiviai virsdavo žiūrovais, besistebinčiais ar būgštaujančiais: ne, ne! juk tie pramuštgalviai sprandą nusilauš! Ar jūs, biaurybės, nesiliausit! — O mes tik džiaugiamės: pagarsėjame! Tad linguojamės dar smarkiau. Vieną kartą kuri ten ponia net policininką prisišaukė. Šis paragino mus sustot. Bet kur mes paklausysim. Dumiam ir tiek. Tegu policininkas pasilaukia, jei turi laiko!

Taip puikiai sekės eilę metų — it sviestu patepta. Bet... tas prakeiktasis bet! Ir jis atėjo man kaip tik šią vasarą. Savo kailiu bei kaulais su raumenim patyriau, jog ir mėgiamiausiom pramogom ateina galas, jog, juo meilesnis gėresys, juo brangiau tenka galop už jį užmokėt.

Vadinas, aną ten vakarą Valentinavičius su Sikstum Butkum vėl nusivedė mane pasilinguot. Linguojamės su tuo rizikantu Valentuku. Širdingai spaudžiam paspirtį. Vis aukščiau išlekiam. Jau išilginės kartys pasiekia viršutinę siją. Kai sūpuoklės, atsidaužusios į ją, smarkiai linkteli žemyn, mūsų kojos valandėlę pakimba ore. Bet rankos stipriai laikosi skersinio turėklo, ir kojos vėl nukrinta į

savo vietą ir vėl saugiai atsispiria į paspirtį. Ir vėl ir vėl lekiam ir puolam, kartais net nujausdami mirtį stovint šalia sūpuoklių ir sardoniškai vypsant... Bet ką gi! gal būt, gal ne... Ar šiaip, ar taip — gėda pasirodyt bijant. O ir malonumas juk toks!.. Tad dui toliau!..

Ir štai, nei iš šio, nei iš to, dar kartą išskridus aukštyn ir kojom atsilikus ore... beatsiminiau vėliau, kad ir rankas toj akimirkoj kažkodėl paleidau... ir beatsipeikėjau tik ant žemės po sūpuoklėm, kai labai suskaudėjo dešinysis petys, draugam bebandant mane pakelt... Pakėlė. Stoviu, jų paremtas. Kai nukritau žemėn, jie man šaukę, kad nesikelčiau, kol apsistos sūpuoklės, — kad neperskeltų man galvos. Bet, kai sūpuoklės apsistojo ir aš vis dar nesikėliau, net nejudėjau, lyg negyvas, — jie persigando... Kas daryt? Šauktis pagalbos, ar ne?.. Nedrįsta. Dar kiek pasilauks...

Po geros valandėlės, kai vis dar nejudėjau, ryžos mane judint — ar dar yra many gyvybės... Aš galop sudejavęs. Tad jie drąsiau ėmė mane kelt. Čia sąmonė man grįžo vienkart su aštriu skausmu dešiniam pety, visoj rankoj, galvoj, krūtinėj... Nenorom stipriai sudejavau. Bet gėda, tad sukandau dantis. Kas daryt? — jie klausia. Parveskit namon, — sakau.

Parvedė. Labanakt. Namiškiai jau sugulę. Vargais-negalais atguliau ir aš...

Ryto metą iš skausmo anksti atsibudau. Keliuos. Lyg šaltis krečia... Kuo netauška

dantys... Ne, nesisakysiu saviškiam. Gėda. Juk jie perspėdavo: užsimuši! Neklausiau.

Eisiu į tą... nelemtąją gimnastikos aikštelę, pasitampysiu — pajusiu, ar turiu lūžusių kaulų. Jei nejusiu, niekam nesisakysiu — gal savaime praeis.

Šiaip-taip nusivilkau į parką. Mat, visai netoliese. Aikštelė tuščia. Priėjau prie štangos, kur rankom tampomasi. Dešinės rankos pakelt negaliu. Kairiąja šiaip-taip ją pakėliau iki štangos, įsikibau ir atsargiai ėmiau tampyt. Labai skauda. Bet neatrodo, kad būtų kas nulūžę.

Grįžau namon. Sesuo Basė duoda pusryčių. Nenoriu. Verčiuos. Bet negaliu... Kenčiu, sukandęs dantis... Sesė žiūri: Tau kažkas yra... Toks išbalęs... Virpi... Be nesergi?.. Ar nebūsi iš lingynės nukritęs?.. Taip ir bus besą!.. Gulk! Reiks daktaro!

Ir neliepiamas būčiau atgulęs. Ir daktaro iš bėdos dabar nesikratysiu — taip bloga!

Netoliese vasarojo varšuvietis daktaras Jokel. Jį namiškiai ir parkvietė. Sužinojęs iš manęs, iš kiek aukštai nukritau ir į kokią kietą vietą, ir skaudžiai patampęs mano ranką ir išmaigęs petį, raktikaulį bei krūtinę, daktaras pareiškė nusistebėjimą. kad jokio kaulo nesusilaužiau, o vien patyriau stiprią kontūziją (nuo savęs priduriu: tai — kaip kad obuolį daužtum į kietą žemę — žinai, kas jam pasidarytų). Ilgokai skaudėsią; dar ilgiau sunku būsią naudot ranką. Liepė skaudamas vietas

tept jodinu. Ką daugiau įsakė, nebatmenu. Tikrai — nedraudė linguotis; bet man savaime visai praėjo noras, ir daugiau gyvenime kaip ir niekuomet nebesilingavau. Taip užgęsta aistros, kai žmogus gauni į kailį...

Labai ilgai negalėjau dešine net lengvos krasės kilstelt. Apie sunkiąją atletiką begalėjau vien svajot. Bet lengvąja atletika greit ėmiau palengva mankštintis ir, prieš gimnaziją baigdamas, jau vėl įstengdavau išspaust dešine į aukštį savo 80 svarų.

Gal tas sopulingas įvykis, kurs tik per plauką nesuglaudė manęs su mirties griaučiais, prisidėjo prie to, kad tą vasarą galutinai pasirinkau gyvenimo kelią. Žinoma, palenkė mane jo link ir tas kas vasarą grįžtąs faktas, kad vėl po keletą mano buvusiųjų draugų įstojo į kunigų seminariją, kaip štai tą vasarą Vladas Jurgutis, Juozas Raštutis, Stasys Irtmonas, o kiek anksčiau — Jonas Grabys ir Liudas Noreika. Jie jau susirado kelią. Ramūs, laimingi: dabar žino, kaip ir kam gyvensią. O aš? aš vis dar tebeklaidžioju išorėj, pasieniais tų Tėvo rūmų, kur anie jau turi savo saugias vieteles. O aš vis dar tebesu lyg koks našlaitis-klajūnas, nesiryžtąs eit ir prisiglaust prie Tėvo...

Ir štai — rimtas pokalbis su mūsų šeimai palankiu kanauninku Pranciškum Karevičium, bevasarojančiu Palangoj. — Tad kaip? ar, baigęs gimnaziją, tikrai eisi į seminariją? — klausia jis, kaip paprastai rimtai. Taip už-

kluptas, nebeturėjau nei laiko, nei noro išsisukinėt ir pateigiau: Taip, noriu eit... — Tad žinai ką? Neik į Žemaičių seminariją Kaune! Jie turi klierikų tiek ir tiek. Važiuok pas mus į Peterburgą, į mūsų seminariją: mum reik kunigų. Pabūsi seminarijoj kokius porą metų — pasiųsim į dvasinę Akademiją. Taip metais ar dvejais anksčiau pabaigsi mokslus, negu jei stosi į Žemaičių seminariją!.. Na, kaip? Ar ne gerai? —

Nors kanauninkas profesorius buvo man anuomet didelis autoritetas, betgi mano širdis nė kiek netraukė manęs į tolimąjį Peterburgą, kur nebūčiau radęs nė vieno savo palangiškio ar liepojiškio draugo. Tad, neilgai telaukęs, mandagiai, bet tvirtai atsakiau, kad noriu verčiau važiuot į Kauną.

Kanauninkas tuokart ėmė grot ant kitos stygos, man pavojingesnės, nes sunkesnės atsispirt: plačiojoj Rusijoj ir Sibire esą išbarstytų labai daug katalikų, kuriem bažnyčios toli, kurie kunigą tegali sutikti labai retai, kuriem nėr kas skelbia Dievo žodį, kas teikia sakramentų — ir jiems tenka gyvent ir mirt be bažnyčios paguodos, be kunigo pagalbos ir, gal būt, prarast išganymą... Kaip ten reikia kunigų pasiryžėlių-idealistų, kurie pasiaukotų jų sielų gerovei, kunigų tikrų apaštalų-misijonierių. Argi nenorėtum būt vienu iš jų?!

Na, argi neprispyrė manęs prie sienos tas rimtų rimtas asketiškas kanauninkas? Kas gi taip jau lengvai prisipažins nesąs toks idealis-

tas? O čia aš jokio noro nejaučiau eit misijonierium į Sibirą ar pagaliau ir kur arčiau. Argi negana, kad ką tik tikrai pasisakiau stosiąs į seminariją (o tokiam asmeniui taip pasižadėjus — teks jau tikrai ištesėt)? Tad, sukaupęs į saują visą savo valiūkštę, gana tvirtai tariau norįs pasilikt ir darbuotis Tėvynėj — del to stosiąs į Žemaičių seminariją. Kan. Karevičius suprato ir daugiau nebespyrė.

Tą pat vasarą gerasis kanauninkas bandė dar vieną gerą dalyką man padaryt — parūpint gerai atlyginamą korepeticiją. Mat, Kretingos grafo Aleksandro Tyškevičiaus du sūnūs, Stasiukas ir Juziukas, mokės Liepojos gimnazijoj, o gyveno pas kleboną Roopą (kieme juos susitikdavau). Jie vis turėdavo korepetitorių-auklėtoją. Kai jie atvyko į Liepoją, tuo auklėtoju buvo vienas civiliokas, civilizuotai, gal net bajoriškai atrodąs Ramanauskis (iš Žemaičių), jau nebe berniokas, o tikras vyras, visai rimtai besinešąs. Po poros metų jis iš Liepojos padangių išnyko, ar studijų, ar kokios tarnybos dėlei, ir grafiukų vadovu liko metams aštuntokas Tadas Šulcas (būsimas inžinierius ir profesorius N. Lietuvoj). Baigęs gimnaziją, Šulcas turi nūn vykt į plačiąją Rusiją savo specialumo studijuot. Reikia Stasiukui su Juziuku naujo mokytojo-varžytojo. Grafas Aleksandras ir paprašė savo gerbiamą kanauninką surast tinkamą kandidatą į grafiukų kankintojus (gal greičiau kankinius). Kanauninkui kažkodėl atėjo į galvą mano pa-

vardė (gal ir dėl to, kad jau buvau nemaža jaunikaičių prikankinęs). Tad vieną kartą jis man ir sako: girdi, kretingiškis Tyškevičius ieško dviem savo sūnum korepetitoriaus ir prašo mane jam tokį parekomenduot; jei nori, galėčiau tave pasiūlyt; gyventum švariai-dailiai kanauninko barono Roopo klebonijoj, gautum baronišką valgį draug su grafiukais ir kitais kunigais, o už savo triūsą pelnytum 25 rublius mėnesiui; ar ne puiku? tad —ar nori? aš patarčiau sutikti.

Ta spindulėta perspektyva iš karto pasirodė man per daug spindinti, kad būtų patraukli. Net baugu pasidarė. Gana vieno barono, kad jaustumeis nejaukiai; o čia dar grafai (nors tik ir grafiukų pavidalu; bet ir pats grafas kartais kaip dievaitis iš debesų nusileis); o dar du kapelionai — Stakauskas su Paltaroku — ir daktaras Liasauskis su kunigu Ozolinš... Susitik su jais kasdien po kelis kartus — nežinai nei kaip laikytis, nei apie ką kalbėt... O prie valgomojo stalo, nors išalkęs, nedrįsk pirmas pradėt, nei per godžiai valgyt, nei pačepsėt, nei atsirūgt... ir tik žvalgykis į ponus, ar taip peilį bei šakutę laikai, ar taip kąsnį į burną kiši, ar taip iš šaukšto sriubą srebi... ir taip be galo... O tie grafiukai ar tavęs klausys... juk su jais kieme žaidei... O jei neklausys ar nesimokys — ar galėsi juos širdingai apibart, juoba apkumšnot? Pagaliau ar duosis? Juk tu nesi toks stambus, kaip Ramanauskis su Šulcu (sako, šiuodu nesidrovėdavę

į švelnų grafiukų kūną įspaust kietą savo plaštaką). Ne! tokio varžymosi nenoriu, nenoriu!

Ir ta baimė ūmai suteikė man drąsos bei jėgos atsakyt savo gerbiamajam geradariui neigiamai: girdi, dėl to ir dėl to man esą patogiau verstis, kaip lig šiol... Gerb. kanauninkas, supratęs, ką tas puslaukinukas žemaitukas jaučia, stipriau nebužsipuolė.

O anas mano mokinys-milžinas Čaplinskis pateikė man tikrą staigmeną: kiūst pas mus Palangoj, kaimiškai žičkiniais apsivilkęs, visur per didelis, spauste spaudžiančiu žvilgsniu, moliniu sustingusiu veidu, vos-vos šypsnio šešėlio sušvelnintu: Tegul bus pagarbintas... — Ant amžių amžinųjų... O ką Tamsta darai čia Palangoj? — Mat, atvažiavau egzaminų laikyti... — Kokių egzaminų? — Nu gi, iš keturių klesų. — Ar pašiūrai? Juk išvažiavai iš Liepojos, vos trečiosios klasės kursą pradėjęs!.. Ar namie mokeis dar toliau? — Ne, kur ten mokysies! Juk turėjau ūkio darbus dirbti. — Nu tad nė sapnuote nesapnuok egzaminus laikyti! Kažin, ar ir iš dviejų klasių išlaikytum! — O vis tiek aš laikysiu iš keturių! — Be reikalo išmesi pinigus! — Didelė kupeta tie 10 rublių! Išlaikysiu — neišlaikysiu, tiek to! Užtat sužinosiu, kas per dalykas yr tie jų egzaminai ir ko jie ten iš mokinio reikalauja, tuokart rudenį vėl atvažiuosiu pas Tamstą į Liepoją, per žiemą mane pamokysi, o pavasarį

vėl stosiu į egzaminus ir tuokart tai jau tikrai išlaikysiu!

Na, kad taip, tai gerai. — Truputį su manim parepetavęs, mano Galijotas prieš rugpiūčio vidurį nuėjo į progimnaziją egzaminų laikyt.

Išvydę tokį didelį prajovą, mokytojai gal pajuto šiurpą žemyn nugarą byrant; bet po valandėlės pasijuto jaukiau, įsitikinę milžiną esant kol kas nepavojingą; net ėmė šypsotis, išgirdę medinę jo rusų kalbą ir kiek ilgai ir kur jis ėjęs mokslus. Bet paniekt jį niekas negalėjo, nes ką Vincužis žinojo, tai gerai žinojo, o ko nežinojo, na, užtat ir egzaminų iš 4 klasių neišlaikė, o tik gavo iš mokytojų bičiulišką patarimą — dar kiek pasimokyk — ir, kaip per vandenį, per egzaminus išplauksi!

Nors prakišęs, Vincas grįžo plačiai šypsodamas, kaip laimėtojas, ir, pasakęs iki-iki, išvyko į savo Žemalę žemelės dirbt. O mudu su Ane grįžom į Liepoją — jau į naują butą.

37

NAUJAM ŽIDINY

Keista, naujojo buto nei gatvės vardo, nei namo numerio nebatsimenu. Atsimenu tik, jog, einant Badestrasse pajūrin, reikdavo pasukt kairėn į vieną skersgatvį, o tas įsilieja į kitą nedidelę, ramią, švarią gatvikę. Ten buvo naujasis mūsų butas nedideliame vienaaukš-

čiame mediniame name. Vienam gale įnamiavom mes, o antram gyveno šeimininkės — dvi nesenos geros žydaitės, su kuriom mūsų santykiai susiklostė labai kaimyniškai, ypač kad priemenė ir virtuvė buvo bendros.

Iš pradžių mudu su Onyte gyvenom ten vienu du. Tik mažne kas dieną užeidavo pas mane buvęs palangiškis progimnazistas Gedrimas. Buvo tai už mane stambesnis, išblyškęs, labai šviesus blondinas, taisyklingu inteligentingu veidu, mėgstąs knygą bei mokslą, susirūpinęs svarbiausiais žmogui klausimais idealistas, kuklus ir mandagus. Nebatsimenu, ar jis ateidavo pas mane pamokų. Tik gyvai paliko atminty, kad jis ilgai-ilgai pas mane užsisėdėdavo — ir braukdavom begalines šnekas apie įvairias aukščiausias materijas, beveik galima tart su scholastikais: de omnibus rebus et quibusdan allis (apie visus dalykus ir dar apie kai kuriuos kitus).

Tačiau tie mudviejų draugiški santykiai kažkaip savaime ir be skausmo nutrūko, kai pas mudu su Ane kampininkais apsigyveno mano mokinys kaip lokys, mokinė kaip katytė ir jos teta kaip... na, kaip teta. Ir išnyko to žvaigždyno dugne mano šnekutis Gedrimas visam-visam (gal kadangi šnekučiai privengia katyčių). Ir daugiau neteko gyvenime nė iš tolo jo bepamatyt nei išgirst. O kaip dabar norėčiau! Netgi ilgai-ilgai pasiplepėt de omnibus rebus et quibusdan allis...

Bene pirma pas mus apsireiškė ta katy-

tė su tetule. Be metaforų — buvo tai Bronislava Valentinavičiūtė (ne ano palangiškio Valentinavičiaus giminė), vieno Žemaičių vargonininko dukrelė, žinomo Nepr. Lietuvos Kaune farmaceuto pulkininko sesutė, kokių 17 metų mergiotė. Turėjau aš ją priruošt egzaminam iš keturių klasių. Poros klasių kursą ji buvo, rods, jau praėjus. Mokyt ją nebuvo sunku, nes ji buvo mokslui pakankamai gabi; kalbų mokslą jai lengvino tai, kad ji mokėjo užtenkamai rusiškai bei lenkiškai, šalia malonaus ausiai žemaitiško dialekto. Buvo ji ir muzikali, kas dažnai esti vargonininkų šeimose. Bronė ir pijaniną skambino, ir smuiką pačirškindavo, ir maloniu balsiuku kokią dainelę padainuodavo. Ir pati ji buvo it kokia linksma, šelmiška dainikė, įsikūnijusi į grakščią, žvalią, apskritutę, sultingą mergytę. Jos veidukas buvo jaunystės grožiu gražus, skaisčiaspalvis, trumpas-platus, kaip kačiukės, su duobytėm skruosteliuos bei smakrely. Po maža nosyte švelni burnikė su lengvai sušvytinčiu natūraliu šypsniu. Šviesiai žydrios akys po atvira, tyra kakta, pilkai gelsvų, vešliai papurusių plaukų debesėlio apsupta.

To mielo moteriško aitvariuko teta, kaip dažniausiai gyvenime, nebejauna, nebešviežia, na, visai tetiška — ir tiek. Bet besistengianti būt maloni ir fasoninga, jei jau nebe gražuolė. Tačiau, net objektyviai, simpatinga.

Su tuo naujuoju elementu atmosfera mūsų kampely susidarė giedra, gyva, jauki.

Ir šit į tą skaidrų mūsų gyvenimo upelį įsirito, kaip stambus akmuo, mūsų jau numatytasis Čaplinskis. Žodžiu sakant, susimetėm į šiltą kompaniją penki įvairiaspalviai žemaičiai ir pradėjom ramiai, šviesiai ir darbščiai irtis per dienų bangas, naktimis tykiai papūsdami į akį arba net širdingai pasiknarkdami, o ryto metą ir vėliau per dieną, ypač valgio metu, dėl to ir daug dėl kito ko pajuokaudami, kits kitą draugiškai paerzindami, bet niekuomet nesipykdami. Ypač mėgdavom paerzint Čaplinskį, juokais piršdami jį Bronei, įtardami, kad jis jau įsimylėjęs ir, būtent, kuo tai reiškiąsi. Bronė, nepėsčia šelmė, mielai, rimtu snukučiu, padėdavo mum tą žaidimą žaist. Ir visi stebėdavom, kokią miną rodys tas mūsų meškinas-jaunikis. O jis — nieko: tylom, rimta povyza, klausos ar savo darbą dirba, gal kiek parausdamas, kai jo žvilgis susitinka su to mielaveidžio aitvariuko. Mėgom pakutent Vincužį ir kitom progom, nes tas galiūnas mum atrodė toks lėtas ir kantrus ir mūsų nenugalabys (vėliau sužinojau, jog jis ne toks jau lėtas). Tokius pokštus kertant, kartais žiūrėjau jam į akis. Nors jis kantriai tylėdavo, net nuolaidžiai kiek šyptelėdavo, bet žvilgis būdavo sukoncentruotas į akimirkos juokdarį, kietas ir šaltas. Vieną tokį kartą aš jį klausiu: kodėl nereaguoji? Jis rimtai atsakė: Aš klausaus ir įsidedu!.. Man truputį šalta pasidarė. Sykį jis man sakės: jei arklys bando man nepaklusti, aš jam kumščia į kaktą — jis tuoj

suklumpa prieš mane ant kelių! — Kas būtų, jei jis kuriam iš mūsų nuoširdžiai pliaukšteltų ta savo nežmoniška plaštaka?!.. Tik laimė, kad milžinai nelengvai išjudinami iš pusiausvyros!

38

AŠTUNTOJI KLASĖ

Šviesi patalpa paskutiniajam aukšte, koridoriaus gale, langais į kiemą. Apsižvalgėm. Mūsų būrys gal perpus mažesnis, nei kai susijungėm į vienetą šeštojoj. Tai — elitas. Ir, tur būt, visi peršoks abitūros barjerą.

Taip tatai vėl prasidėjo pamokos. Mokytojai tie pat ir dalykai daugiausia tie pat; tik žengiam gilyn į atitinkamas girias.

Svarbiausiasis ir sunkiausiasis dalykas — rusų literatūra su kietarankiu Papilovu; bet ir įdomiausiasis. Nagrinėjam antrojo didžiojo 19 amžiaus rusų poeto, Byrono sekėjo, Lermontovo kūrybą, giliai lyrinę, skaudžiai pesimistinę, karčiai maištingą, tvirtai vyrišką (beje, mūsų Maironiui buvusią labai arti prie širdies). Kaip paprastai, Papilovas priversdavo ar bent sėkmingai įragindavo mus atmintinai išmokt nuostabių Lermontovo šedevrėlių. Ir jo buvo tiesa. Kas per grožinės literatūros pažinimas, jei neesi jos kūrinių savęsp įėmęs bei organiškai asimiliavęs? O tai įmanoma vien

atmintinai, mylimai, išmokus, sau pačiam kartkartėm deklamuojant ir kitiem cituojant šnekoj, laiškuos, raštuos.

Su ypatinga meile, įsijautimu bei sugebėjimu patraukti mus Papilovas pažindino mus su nuostabiuoju rusų kūrėju Gogoliu, su kurio smulkesniais šedevrėliais (Vakarais vienasėdijoj šalia Dikankės, Peterburgo pasakojimais ir reto grožio istorine apysaka Taras Bulba) buvom jau pirmiau gerai pasižinę ir klasėse ir iš pačių knygų. Dabar atsidėjom dviem aukštom literatūros kalnų viršūnėm — „Mirusiom Dūšiom" ir „Revizoriui". Tiek ten gyvenimo bei žmogaus pažinimo, tiek gyvų charakterių, kurių visa eilė iškyla į tipų universalumą bei amžinybę. O kiek puikaus humoro, gailestingo ir negailestingo!.. Labai buvo svarbu, kad Papilovas ne vien sugebėjo teoretiškai iškelt bei įvertint tų šedevrų grožybes, bet ir taip mum pats gyvai paskaityt iš „Revizoriaus" scenų, jog žmogus lyg gyvus girdėdavai tuos asmenis kalbant. Papilovas pasirodė beturįs labai įžymų scenos artisto gabumą.

Na gi visa klasė ir pamėgom tą Gogolį!.. Beje, tas pamėgimas labai suartino mudu su mielu bendraklasiu Bronium Untuliu, buvusiu palangiškiu. Grįždami iš gimnazijos ar šiaipjau kur susitikdami, tuoj užvesdavom kalbą apie Gogolį, viens antram imdavom cituot įdomesnes vietas ir juoktis-juoktis. Taip suartėjus, ėmiau užeidinėt į jų namą, bene Ulicho gatvėj, netol pajūrio. Mat, jų tėvas

(bene sediškis) atsikraustė į Liepoją, nes turėjo tris sūnus leist į gimnaziją —Aleksandrą, Bronių ir Matą. Aleksandras žuvo bolševikų revoliucijos pradžioj; Bronius ilgus metus mokytojavo Vilniaus gimnazijoj, o jauniausiasis, Matas, Nepriklausomoj Lietuvoj irgi darbavos kaip pedagogas.

Bet grįžkim į klasę. Rusų literatūros programoj aštuntajai klasei turėjom netgi vieną literatūros kritiką — Bielinskį, pirmąjį įžymųjį europietišką, pažangų tos srities korifėją. Tik, taip detaliai įsitraukę į Gogolio kūrybos gelmes, kažin ar besuskubsim nuodugniai pasigrumt su tuo dar neįprastu padaru.

Lotynų kalbos pamokose mūsų branginamasis siaubas, Darvino bezdžionžmogio palikuonis, Švanbergis milžiniškais žingsniais vilko ir stūmė mus visu savo klasikiniu entuziazmu per Tito Livijaus istorijos stilistines mįsles. Vienkart jis, pasiskonėdamas, net lūpas apsilaižydamas (ne perkelta prasme!), vyniojo prieš mūsų dvaselių akis plebėjų kovą su patricijais ir palaipsnius demokratijos laimėjimus. Net mus, bent plebėjų kilmės, tuo palankiai sudomino. O kad tokios rimtos materijos neišdžiovintų sausai mūsų romantiškų širdžiukių, Švanbergis, pagal programą, užkrovė ant mūsų jaunų pečių saldrūgščią naštą (betgi naštą — kol pagal programą) — panagrinėt su juo Horacijaus kūrybą, ypač lyrinę. Vai, ir gražūs besą tie kūrinėliai! Ne vien Vaižgantas būtų pavadinęs juos deimančiu-

kais, o ir mūsų, anuometinių aštuntokų, durnos galvelės ir dar durnesnės širdžiukės tai suprato ir jautė. Ir mielai mokėmės atmintinai. Ir savo malonumui kartojom. Jie tokie trumpučiai (bent daugumas), o tiek daug pasaką; tokie aiškūs, o kiek gilios išminties pateikią; tokie harmoningi ir grakštūs — rods, vien glostyk ir gėrėkis; tokie trapiai įmantrūs, o vis tiek vyriškai tvirti; ir skambūs, lyg svajų varpeliai — tik šypsai nušvitęs. Kaip gaila, kad vėliau gyvenime kiti darbai-rūpestėliai, kitų knygų bei įspūdžių tvanas užmiršdino aną aukso bei krikštolo burtų poetą. Mat, vis norėta neatsilikt nuo pažangos bangos ir vis skubėta į priekį, į priekį. Tik nūnai, prieš gyvenimo galą, įsigijau vėl Horacijaus kūrinius ir laukiu, kada pagaliau atitrūksiu nuo dabarties ir galėsiu ramiai pasilikt praeity ir tyliai gėrėtis anuo burtininku bei kitom poezijos kalnų viršūnėm... Tik ar atitrūksiu?.. Vis ta dabarties banga nesutūrimai neša į ateitį, į ateitį...

Apvalusis Bergmanas ryžtai įvedė mus į Herodoto istorijos jūres. Gal nenuskandins.

Gražiaūsis matematikas Lutzauas, šalia tolesnių algebros bei trigonometrijos gudrybių, truputį mįslingai šypsodamas, poniškai praskleidė mum uždangą į Kosmografijos akiračius, ir mes smalsiai ten įžengėm.

Vadovėlio autorius didponiškai nuolaidžiai teikės atpalaiduot V. Dievą nuo nepatogaus „klapato" iš nieko sukurt pasaulį. Pasau-

lis pats susikūrė: dalelytės ėmė traukt kita kitą, nelyginant berniukai mergaites, suktis aplink vienas antrą, tartum meilės šoky, jungtis lyg moterystėj, aistringai įkaist lig balto švytėjimo, sudaryt vienetus-žvaigždes, iš kurių kilo bei atsiskyrė vaikučiai-planetos, sudarydami saulių bei planetų sistemas-šeimas; šios, paklusdamos bendros kilmės traukiamai jėgai, susijungė į platesnius vienetus, žvaigždynus, nelyginant valstybes, — ir taip pati susikūrė visata. Kas aiškesnio begali būt?

Lygiai lengvai, tartum kadrilę šokdama, ta Kosmografija mum išsprendė ir gyvybės atsiradimą; o nuo čia bepaliko vien keletas linksmų žingsniukų iki karaliaus-žmogaus išsiritimo... ne iš kiaušinio, tik iš kurio ten bezdžionžmogio...

Nors visa tai buvo remiama stipriausiais anuomet ateistiniais ar neutraliais autoritetais iš kosmologijos, geologijos, biologijos, zoologijos, paleontologijos ir antropologijos srities, kažin ar daugeliui mokinių pagriovė jų tikėjimo pamatus. Bent man tos materialistinės teorijos buvo lyg žąsinui vanduo: pasipurtė — ir vėl sausas.

Keista, visas tas antireliginis antplūdis pakurstė mane būt atsargų ir kritišką mokslininkų atžvilgiu, nekeliaklūpsčiaut prieš kiekvieną šviežiai iškeptą jų hipotezę, o gerbt vien tikrai nustatytas tikslių jų mokslų išdavas. Mokslinės teorijos mainos kas dieną, o religija pasilieka per amžius.

Paminėsiu dar vieną mum naują dalyką, kur visus sudomino: tai — logika. Vadinas, įkeliam koją į filosofiją, apie kurią svajote svajojau. Filosofas atrodė man lyg ne visai žemės būtybė, kažkokia mokslininko, pranašo, išminčiaus, netgi šventojo kombinacija-antžmogis — ilga barzda, rimtas veidas, gilios akys, mįslinga povyza. Ir tą logiką dėstys net pats Papilovas. Tai mum visiem patiko, nors žinom reiksią gerai prisispaust, nes juk jis daug išreikalauja. Betgi jis labiausiai tinka tam dalykui dėstyt, kadangi jo protas aiškus ir mąsta griežtai logiška, kuo įsitikinom, klausydamies jo dėstymo ir skaitydami savo rašto darbus, jo logiškos ir sąmojingos plunksnos pataisytus. Vadovėlis buvo nedidelė knygutė, už kurią užmokėjau vieną rublį. Autorius — filosofas profesorius Struve (Henrikas?).

Smalsiai laukėm pradžios ir ėmėm atsidėję klausytis. Juk gi būsim dabar truputį filosofai! Kokia garbė!

Pradžia mus truputį nuvylė. Tie pagrindiniai pažinimo dėsniai pasirodė mum tokie savaime aiškūs, jog dėstyt juos — rods, vien burną aušint, o dėtis juos omenėn—tai pilstyt iš tuščio į tuščią. Bet veikiai susidomėjom, ir tai labai: supratom, koks tai svarbus dalykas ta logika, ypač kai priėjom prie mąstymo praktikoj — įrodymų, išvadų darymo, sillogizmų — ir prie mąstymo klaidų, sofizmų ir t.t. Pradėjom kits kitą kritikuot, ką nors nelogiš-

kai pasakius, ir rodyt, kaip tai reiktų tiksliai logiškai išreikšti.

Savo vadovėlin tas Struvė įdėjo net Dievo buvimo įrodymą, kaip griežto logiško mąstymo pavyzdį. Tai užėmė visą puslapį smulkaus šrifto. Skaitėm domėdamies, ypač kai Papilovas pažadėjo penketuką tam, kas gerai išmoks tą įrodymą (vadinas, ir bedievis galėjo puikiai išmokt tą įrodymą ir gaut net penketuką).

Buvo dar vienas man naujas mokslas, bet skirtas ne visai klasei; jį pasirinkau pats, laisvai; tai — grot smuiku.

Mat, jau buvau baigęs elementarinį fleitos pūsčiojimą. Dėl patikimo man tai patiko: fleitos tonas labai malonus ausiai. Tik kad jis yra toks ramus bei kuklus, toks beaistris, tartum berniuko choristo balselis. O Liepojoj, bevaikščiodamas, dažnai girdėdavau pro atvirus langus smuiku grojant: tai — gyvas, aistringas, beveik žmogiškas balsas, žemojoj oktavoj lyg baritono, vidurinėj lyg tenoro, aukštesnėse oktavose tartum moteriškės, vibruojąs gyvybe, jausmais, aistromis... Jau seniau svajojau: kaip būtų gera nusipirkt smuiką ir išmokti grot!.. Bet reikėdavo taupyt kiekvieną kapeiką gyvybiniam reikalam. Ką ten kalbėt apie malonumus!

Dabar padėtis pasikeitė — pamokom uždirbu žymiai daugiau, o ir pramist, susidarius didesniam būreliui, pigiau. Pagaliau — ir būsimasis svainis bėdoj paskolins. Tad ryžaus. Ir Anė nesipriešino.

Nuėjau pas mūsų muzikos mokytoją Nortmaną ir pasisakiau, ko norįs. Šis mielai sutiko mokyt. Nedelsdami nuėjom į muzikos krautuvę. Ilgokai Nortmanas bandė po smuiko smuiką, kol išrinko — ir gražiai giedantį (bent jo rankose), ir nesūriai mokamą (atsėjo tik 10 ar 12 rublių). Nusipirkau ir vadovėlį ir pradėjau uoliai tą grakštų muzikos padarėlį čypint. Nortmanas kenčia, net nesiraukydamas — kad neatgrasytų ir nepabėgčiau. Namiškiai irgi kenčia nesiskųsdami, nors gargenu, kaip laukinis žąsinas. Net Bronė vien palankiai šypso, ne pašiepiamai, nes pati yr bandžius smaugyt savo pirščiukais dailų smuiko kaklelį ir žino, kas iš to išeina. Ir dabar ji sykiais pačiumpa tą mano nelaimingąjį kankinį ir ima groti (tiksliau — čiršKinti) kokią melodiją, ypač valsinę, ir vienkart suktis po kambarį, grodama ir šokdama... Išdykėlė, bet miela... Kartais ta viesulinė papurusi galvutė ūmai sugalvos — ir, nepaisydama mano pasipūtusio mokytojinio autoriteto, pačiups mane partneriu ir ims sukt aplinkui valso tempu, niūniuodama ar dainuodama kurią lenkišką dainelę. Vienos dar gana tiksliai atsimenu net pirmąjį posmą (graži valsinė melodija):

Na podworzu zawierucha,
Wicher drzewa gnie.
Na komine ogien bucha,
Trzaska kolo mnie...

Po daugel-daugel metų tą motyvą išplėčiau ir sukūriau dainelę „Gera“ (Vienatvėje, p. 112):

Užu sienų vėtra trankosi,
gūsiais šniokščia-lyja.
Kurstom krosnį; kaista rankos;
gera kambary... ir t.t.

Kurdamas tą dainelę, žinoma, prisiminiau aną linksmąją papurplaukę; bet toj dainelėj ne ją turėjau omeny, o senąjį mylimąjį savo bičiulį kanauninką Konstantiną Jazdauskį.

39

DAR CIRKE

Gal tai buvo ne vienas kartas, o du; bet, patogumo dėlei, sujungsiu į vieną. O papasakot verta, nes pirmą kartą teko pamatyt judamus paveikslus (kino užuomazgą) ir garsųjį gyvulėlių jaukintoją Anatolijų Durovą.

Kai papasakojau savo būsimajam svainiui stipruoliui Juozui Vojevodskiui apie savo matytus cirko stipruolius, jis panoro juos pamatyt, ypač tą garsųjį Luriehą. Tad, pasirinkę dieną, kada tas ungurys-atletas turės su kitu kerėpla ristis, išvykom į tą pasakų pasauliuką. Pakeliui susitarėm atidžiai sekt, kad tas cirkas mūsų neapgaudinėtų — kad tos sunkenybės, kurias Lurich taip stebuklingai kilnos, būtų tikros, o ne tuščiavidurės ar medinės.

Tarp kitų programos punktų buvo štai kokia prašmatnybė:

Tarnautojai įnešė ir pastatė aukštai prie durų didžiulę baltą įrėmuotą drobulę — vadinamąjį ekraną. Užgeso elektriniai žiburiai... Nuo balkono priešais ekraną ištryško keista šviesos srovė, sutratėjo ten kažkokia mašinėlė — ir štai anoj drobulėj atsimušė paveikslas, tartum gyvas, tik gana neryškus: apačioj — vanduo; ant kranto — karčių bokštas su išsikišusiu aukštai virš vandens tramplinu; ant tramplino galo — lieknas jaunuolis, apsivilkęs trikotu; išsitiesė, sudėjo rankas, ištiesė priekin — ir grakščiai nėrė iš to aukščio į gelmę, ištryško puikus fontanas mažne iki pat tramplino. O čia jau kitas nėrikas — ir vėl drąsiai puola žemyn, kai pirmasis, išnėręs, vikriai kopia vėl į bokštelį.

Tas gyvas paveikslas pasirodė mum nepaprastai įdomus ir gražus. Kas tai žmogaus per išradingumas!

Bet tas šokinėjimas į vandenį buvo vien įvadas: sekė ištisa komedijėlė iš liaudies gyvenimo, nors ne tokia graži, bet įdomi tuo, kad teatro vaidinimą besą galima perkelt, kaip gyvą, į ekraną!

Tuokart maniau: įdomu tai įdomu; bet juk tai — vien jauniams pramogėlė. Nė sapnuot nesapnavau, kad žiūriu į didelio dalyko pradžią, kad iš to vaikam žaislo išsivystys didis menas, kur pavergs visą pasaulį, o ir mane, tos visumos dulkelę.

Antras man visai naujas, o ir visiem labai įdomus dalykas — tai garsaus Durovo pasirodymas su jo žvėrelių trupe.

Tas Anatolijus Durovas, rusas, buvo nuostabus nedidelių žvėrelių jaukintojas. Jo metodas buvo ne vartot skanskonį ir bizūną, o įsigyt gyvulėlių pasitikėjimą bei prisirišimą, o toliau vartot sugestiją; po reikiamos treniruotės gyvulėliai ima tave „suprast“ ir tavo įsakymus vykdyt. — Dabar štai ir mes gausim pamatyt vieną-kitą jo darbo vaisių. Iš programos atsimenu šiuos dalykus: įnešė į areną didelį katiną ir patupdė vidury. Išilgai per galvutę bei nugarą ištiesė virvę, kurios galus kuoliukais prismeigė prie žemės. Įnešė narvą su žiurkėm. Atidarė dureles. Ir žiurkės po kita kitos bėga prie katino, pasibučiuoja snukučiais, virve perbėga jam per galvą bei nugarą ir grįžta į narvą. Antra: tarnautojai įgabena geležinkeliuko bei traukinėlio reikmenis — ir beregint matom visą tartum pigmėjam skirtą traukinį — tik sušvilpk, ir ims bėgt... Mašinistas, konduktorius, keleiviai — Durovo gyvulėliai. Pačiam gale, atitinkamoj platformoj, turkiškai sėdi pats Durovas, niekuo dėtas: gyvulėliai patys atliks, kas reikiant. Signalas — ir traukinys ima riedėt... O publika — plot... Trečia: tarnautojai pastatė arenoj 10 kuoliukų su pakabintom lentelėm, kurių kiekvienoj stambiai bei riebiai įrašyta po vieną skaičių nuo vieno iki 10. Ir štai įžengia į areną Durovas, o su juo — garsusis jo šunelis Zapiataika.

Durovas garsiai pristato publikai savo tą mokinį-matematiką: girdi, kas tik norit, duokit jam uždavinį sudėt po du skaičius iki dešimties arba atimt iš vieno skaičiaus antrą (tose pat ribose); šunelis, kiekvieną kartą nuėmęs nuo kuolelio skaičių, parodys jum reikiamą atsaką!

Ir pasipylė uždaviniai! Durovai, tik gaudyk ir įsakmiai pakartok Zapiataikai, o šis tuoj nukrasnos prie reikiamo kuolelio, nuims lentelę ir parodys publikai tikrąjį atsaką!.. Ir nė vieno karto neapsiriko!

Po tokių prašmatnybių, rodos, kokia čia atrakcija begali būt ristikai, net pats Lurichas?.. O vis dėlto!

Mudu su ponu Juozu atsisėdom priešais tas duris, pro kurias iš priemenės įnešama atletams sunkenybės. Mudu stebėsim ypač tą didžiausiąją štangą (kuri ana ten styri stačia prie pastapo), kad jos nepakeistų, o per pertrauką nueisim patikrint, ar ji tokia sunki.

Vėl ar ne šeši vyrukai išnešė ją į areną. Puikusis Georgas vėl ją kilnojo, o galop, iškėlęs ir perėmęs į dešinę, ėmė ją iš lėto sukt, kaip malūną.

Kai tarnautojai ją išnešė atgal, mudu atsidėję stebėjom, kur ją pastatys. Pertraukos metu prisėlinom. Pirma aš, abiem rankom prie širdies priglaudęs, pabandžiau kilstelėt. Nė krust!.. Tuokart Juozas, visas jėgas įtempęs... Gal kokį sprindį kilstelėjo ir — bupt, paleido... Nu, tikrai sunki, sako.

40

NEBETOLI GALAS

Ir šiemet Užgavėnių spektaklį ruoš Papilovas. Visi džiaugias.

Parinko labai sunkų, bet ir labai gražų veikalą — Gogolio nemirtingąją komediją „Revizorių“. Ėmė rinkt vaidintojus. Kvietė ir mane. Jaučiaus visai netinkąs, tad mandagiai, bet griežtai atsisakiau. Jis papeikiamai susiraukė. Man buvo labai nejauku. Bet ką veiksiu! Varžiaus, tiesiog bijojau. Apsimest ne savim pačiu ir duotis stebimam šimtams akių?.. kai man būdavo nejauku stebėt save patį veidrody!..

Taip ir palikau niekuomet savo amžiuj nevaidinęs scenoj.

Papilovas svarbiausiom rolėm išrinko du aštuntokus — Chmielevskį burmistru ir Jakovlevą tarnu Osipu. Pirmaujantįjį vaidmenį — revizoriaus Chlestakovo — gavo mokinys Pollak, bene septintokas. Moteriškąsias roles turėjo vaidint jaunesni berniukai.

Parinkimas pasirodė buvęs puikus. Papilovo režisūra — labai gera. Spektaklis pasisekė, kaip vien reikiant. Laikraščiai gyrė be ceremonijų. Svarbiausieji vaidilos ūmai pasida-

rė gimnazijos herojais, gal ne mažesniais už Trautmaną ir kitus tokius.

Betgi porai tų herojų-vaidilų pasižymėjimas kuo nepasibaigė liūdnai.

Vieną dieną Chmielevskis su Jakovlevu, norėdami pasirodyt esą ne vien didvyriai, o ir tikri vyrai, atsinešė į klasę porą butelių konjako ir pertraukos metu, bičiulių padedami, juos tuščiai ištūtavo, o butelius išmetė pro langą į kiemą. Chmielevskis ir Jakovlevas smarkiai pajuto konjako galybę — pasigėriau kaip gaidys, kas gi mane pabaidys! Veidai iškaitę, akys liepsnoja, liežuviai klumpa, betgi nesuvaldomai bando kalbėt, kalbėt... su bičiuliais glamonėjamai, o su priešais... na gi... juk dabar širdis narsi, kaip liūto!..

Ir atsitik tu man, kad vienas tų liūtų, Chmielevskis ar Jakovlevas, susitiko koridoriuj patį inspektorių Smiriaginą ir ėmė nuoširdžiai ir be atodairų liet jam į akis seniai susikaupusį tirštą nuodingą jausmą atitinkamais maskoliškais žodeliais... Bet tuoj ir pats susiprato įklimpęs į gerą liūną ir atsiprašo: Izvinite, gospodin inspektor, aš juk vien vaidinu, kaip žinote, girtą vaidmenį!.. Smiriagin išmintingai priėmė pasiteisinimą už gerą pinigą, įėjo į klasę, pastebėjo ir kitus vaidilas-ne-vaidilas iškaitus žydint kaip biliūnus, nieko nepasakė ir grįžo, iš kur atėjęs. Sapienti sat... Abišaliai.

Tasgatės, nebetoli matūros egzaminai. Nebetoli lemtingas sprendimas, ar žengt tą

žingsnį iš gimnazijos į seminariją?.. Žinoma, tą problemą ne kartą prisimindavau. Buvau jau kaip ir galutinai nusistatęs stot į seminariją. Tad kiekvieną kartą ta idėja darės vis artimesnė, savesnė, paprastesnė. Kam per daug sau galvą kvaršint? Stropiai darbuokis, gyvenk padoriai, lankyk bažnyčią, normaliai melskis, o visa kita, kas reikia, seminarijoj padarysi!

Bet vieną kartą ūmai užplūdo ta problema visu rūsčiu rimtumu, kaip mirtis ir teismas. Ar pakankamai aiškiai įsisąmonini, ką ruošies padaryt? Ar rimtai pagalvoji, kas tai yra kunigystė? Ar tikrai manais turįs reikiamų savybių? Ar gyvenai lig šiol, kaip dera tam, kas taisos eit į kunigus?.. Ir kodėl nori tapti kunigu? Gal kad tas kelias atrodo lengviausias? Gal kad tikies patogiai bei sočiai gyventi, žmonių gerbiamas ir mylimas?.. Gal net aukštesnę karjerą padaryt?!..

Tie klausimai negailestingai plieskia protą, sopulingai čaižo sąžinę...

Ir teko įtemptai bei nuoširdžiai permąstyti tuos klausimus, persvarstyt nuotaikas bei nusistatymus, perkainot kai kurias gyvenimo „vertybes", aiškiai nusistatyt, nušvarint, aukštyn pakelt tikslus ir sukelt tvirtą ryžtą nesvyruojamai eit pasirinktuoju keliu.

Tą ryžtą žymiai sustiprino brolio laiškas iš Amerikos: Aleksandras, matyti, nutolęs tenai nuo Bažnyčios, o gal ir apskritai nuo tikėjimo, prašyte mane prašė neit į kunigus, o stot

į universitetą mokytis medicinos ar teisių; jis tokiu atveju man padėsiąs.

Vaikėzas tebebuvau — supykau: kai mudu su Onyte porą metų vargom Liepojoj, kaip pelės po išrūgas, jis mum nesisiūlė padėt; o dabar, kai atsistojom ant gana tvirto pagrindo, jis pasišauna į labdarius ir tai dar su tokia nepriimtina sąlyga. Tad atsakiau griežtai neigiamai: ačiū už gerą valią; bet pagalbos nesu reikalingas. Ir eisiu į kunigus!

Brolis man ligi savo gyvos galvos daugiau neberašė.

O mano jam pranešimas, kad eisiu į seminariją, buvo lyg paskutinis antspaudas, padėtas ant mano pasiryžimo eit į kunigus.

41

MATŪROS EGZAMINAI

Jie visai jau arti. Tad reiks visą laiką ir jėgas sukaupt mokslo darbui ir savo mokinius paleist į pavasario pievas pasiganyt.

Bepigu: tai pasidarė kažkaip savaime; Čaplinskis, neilgai tesimokęs, o daug išmokęs, su ankstybu pavasariu išvyko žemužės dirbt, o paskui važiuos egzaminų laikyt ir, nors nepakankamai tepasimokęs, juos išlaikys; o Bronė irgi važiuoja namon, bet vien pasilsėt, o pas-

kui irgi vyks kur nors egzaminų laikyt —ir išlaikys, nes pakankamai pasimokius.

Atsisveikinimas nebuvo sentimentalus, nes nemanėm išsiskirią visam. Su Vincužiu atsisveikinom vyriškai, truputį humoristiškai; su Brone — nei vyriškai, nei moteriškai, stengdamies, kad neišsprūstų, ką jaučiame... Pagaliau — argi mudu ir patys žinojomės, ką jaučią?

Mum aštuntokam duota ištisas mėnuo prisirengt visiem egzaminam; o paskui egzaminai eis po kits kito su poros-trejeto dienų pertraukom.

Tur būt, visi mažne visą aną mėnesį paaukojom rusų literatūrai: juk tai tokia plati sritis, ir, nors buvom gerai su ja per tą piūklą Papilovą pasižinę, bet reikėjo gerai atkartot: juk didžiajam rašto darbui gal bus skirta literatūrinė tema; o tas darbas daug nulemia.

Šalia rusų kalbos bei literatūros, svarbią vietą anais laikais turėjo lotynų bei graikų kalbos su jų literatūrom. Dar laimė, kad jau buvo panaikinti iš tų dalykų rašomieji egzaminai, ypač kad nebereikėdavo verst iš rusų kalbos į lotynų ar graikų; vis dėlto reikėjo būt gana gerai apsipažinus su tom senobinėm kalbom, nes egzaminui mokytojas atsinešdavo krūvą senovės klasikų ir duodavo tau visai nežinomą vietą verst bei analizuot gramatikos bei sintaksės atžvilgiu. Tad turėjai mokėt daug tų kalbų žodžių. Dėl to, net vaikščiot eidami, pasiimdavom žodyną ir kraudavomės

atmintin svarbesniuosius žodžius.

Šalia tų dalykų, pavojinga buvo egzaminuos matematika, ypač rašto darbas, nes kas žino, kokį komplikuotą uždavinį duos išspręst — kombinaciją algebros, geometrijos, trigonometrijos. Nežinau, ką kiti mokiniai darė; o aš ėmiau tą storulį Byčkovo uždavinyną ir, pradėdamas nuo galo, išsprendžiau visus uždavinius iki lengvųjų, kad egzaminuos neištiktų kokia staigmena.

Atėjo lemiamoji diena — rusų literatūros rašto darbas. Neparašysi užtenkamai — pasirodysi esąs dar nevertas brandos atestato. Nors visa klasė stipri (8 ar 10 mokinių su pirmo laipsnio pažymiais), bet atėjo į didingąją salę rimtai nusiteikę. Kokią temą gausim? Jei iš kurso — teks parodyt savo erudiciją; tai nelengva. Jei bendro turinio — turėsi pasireikšt, kiek esi apskritai išsilavinęs; tai turi savo pavojų. Tad laukiam susikaupę, nors stengiamės nepasirodyt būgštaują. Negirdėt paprastųjų juokų. Kalbamės pusbalsiu.

Štai ir komisija, popieriais nešina. Popieriai (juodraščiui ir dailyraščiui) su gimnazijos antspaudu. Kiekvienas gaunam po keletą lakštų ir po atskirą staliuką, atstu nuo kits kito, su rašalinėm... Sėdamės. Laukiam temos. Štai ji: Rusų odė 18 šimtmety.

Man džiaugsmas: šitą dalyką esu geriausiai išstudijavęs Vadinas, tik rašyk, rašyk, kaip mašinėle!

Duota 5 valandos laiko. Imu lakštą juod-

raščiui ir pradedu. Užmiršau ir aplinką, ir laiką. Tik skubu vedžiot plunksną puikiame Suomijos popieriuj...

Visai nejučiom praskrido trys valandos. Savo nestambia braiža prirašiau bent visus 4 didelius puslapius. O nė žinote nežinojau, kiek daug laiko reikia tiem puslapiam dailiai perrašyt!..

Perrašinėju, perrašinėju, įsimiręs. O čia jau mokiniai po kits kito baigia ir įteikia darbus komisijai.

Žiūriu į savo laikrodėlį — nedaug belikę laiko. O čia aš tiek daug turiu perrašyt. Tad vėl skubu, rašau. Skubiai, skubiai, kuo nečypdamas širdy. Ranka pavargus maž neatsisako beveikt. Nebaigusių vis mažiau, mažiau. Galop bene vienas pasilikau. Priėjo Papilovas, pažiūrėjo — dar nebaigęs, liūdnai palingavo galvą ir paėjo.

Skambalas. Galas!.. Darbas nebaigtas... Bet ką veiksi? Nešu ir įteikiu dailyraštį su juodraščiu ir einu lauk, lyg žemę praradęs. Dvejeto negausiu, bet ir penketo — ne!..

Po trejeto dienų — matematikos rašto darbas. Gerai perkedenom, besiruošdami, algebros kurso prašmatnybes.

Bet mūsų būgštavimai pasirodė besą perdėti: nors ir plonus dalykus davė mum išspręst, bet ne per sunkius.

Vadinas, pasibaigė rašto darbai. Prasideda žodiniai egzaminai.

Kažkuriais kanalais atčiurleno ir išsiliejo

mūsų tarpe žinia, jog mūsų literatūrinis rašto darbas pasisekęs labai gerai. Žinia buvo ir netikėta, ir tikėta: netikėta, nes per 4 metus beveik niekuomet savo raštais negalėjom Papilovo patenkint; tikėta — nes po tokios kietos mankštos išdavos turėjo būt, mažiausia tariant, šilkinės. Ta žinia įkvėpė į mūsų vidaus vyną tiesiog šampano burbulų.

Pirmasis žodinis egzaminas — tikyba. Egzaminuos iš Bažnyčios istorijos. Ją buvom jau pažinę, kaip kasdienę savo pirštinę. Man egzamine teko išdėstyt priežastis, dėl ko pirmaisiais amžiais krikščionybė taip spėriai plito, nelyginant epidemija. Tarp tų priežasčių nurodžiau ir graikų kalbos įsigalėjimą kultūrinėse klasėse ir pravedžiau paralelę su prancūzų kalba. Egzamino komisijos narys Švanbergis paabejojo, begu tinka ta paralelė. Bet romusis kapelionas Stakauskas ėmė mane gint, nelyginant višta savo viščiuką, ir Švanbergis nutilo.

Rusų kalbos egzaminas turėjo savo pavojų, kadangi ne visi bilietai buvo lygiai sunkūs. Sunkiausias visiem mum buvo paskutinysis, kur, šalia Gogolio, kurį pažinojom, kaip savo delną, glūdėjo mįslingai kritikas Bielinskis, nuo kurio laikėmės atstu, užtat menkai tepasižinom. Nuo pat egzamino pradžios kiekvienas mokinys stengės to bilieto neištraukt, ir jiem sekės. Kažkodėl komisija mane nukėlė į patį galą, prieš mane palikus Lurję, prieš jį bene Chozę (tą puikųjį mokinį) ir Gilbertą,

kurs kartkartėm buvo klasėj pirmuoju mokiniu.

Vis artyn atšliaužia, it išalkęs tigras, mano eilė. O niekas nesiteikia pasiaukot savo tigrui — ištraukt nelemtąjį bilietą. Jau ir Gilbertas su Choze laimingai aplenkė tą Skillą vienkart ir Charibdą. Beliko vien Lurjė ir ant stalo trejetas bilietų. Mane šaltas prakaitas vilgo... Lurjėle, mielasis, ištrauk tą nevydoną!.. Tegu tave praryja tas tigras (ar tu jį), tik kad man ta procedūra netektų!

Ir ką manot? Lurjė kaip tik tą bilietą susimeškeriojo! Na, ar nesama pasauly stebuklų?.. Man iš karto dangus ir kiti pašaliai nušvito... O Lurjė?.. O gi tesusidoroja su tuo tigru, kaip išmano! Ne mano pavojus — ne mano rūpestis!.. Toks egzaminuojamųjų egoizmas.

Bet Lurjė išvengė Bielinskio nasrų: jį prarijo Gogolis (tiksliau — jis prarijo Gogolį ir tai sklandžiai).

Man teko pirmasis bilietas — apie rusų liaudies dainas. Man tai buvo vien saldūs pyragaičiai, ir aš juos valgyte suvalgiau, lyg visą Gavėnę sausai išpasninkavęs.

Po egzamino mes aštuntokai, kaip bičių spiečius, apsupom koridoriuj Papilovą, tik ne gelt ir ne medaus jam duot, o iš jo medaus susilaukt: Pavel Nikolajevič, Jūs visuomet mus engėt ir barėt, niekuomet nepatenkintas! O ką dabar pasakysit? Prisipažinkit: mes esam geriausioji klasė iš visų Jūsų turėtųjų!— Tas šelmis gražiabarzdis kristaveidis aiškiai

patenkintas, net sujaudintas, šiltai šypso ir atsargiai sako:

— Turėjau ir kitų labai gerų klasių. Ką veiksiu? Ta komisija taip gerai jus įvertino, o ne aš...

Mielas, mielas rusų šviesuolis, pažangus ir laisvę mylįs... Štai net po 60 metų aš tave miniu šviesiai ir šiltai...

Lotynų kalbos egzaminas praėjo taip sklandžiai, jog aš dabar visai nebatsimenu, kas, ką ir kaip. Ir nedyvai: Švanbergis mus per tuos trejus metus taip išmiklino, jog ėjom į paskutinę kovą, kaip gaidžiukai miežių lesti. Ir penketukas čia atsėjo mum visai nebrangiai.

Truputį sunkiau buvo su graikų kalba. Mat, ir dvejais metais trumpiau jos mokėmės, nei lotynų, ir Bergmanas buvo toli gražu ne Švanbergis. Tad penketukų čia laimėta mažiau. Net puikusis mokinys Gilbertas nelaimėjo penketuko ir taip benusipelnė tik sidabro medalį prie atestato. Draugai tai aiškino tuo, kad Gilbertas esąs įsimylėjęs. Supratau: jam daug labiau rūpėjo ta mergytė, nei aukso medalis, ir, kai mes, vaikščiodami po Anlagen ar pajūriais, lasėm iš žodyno graikiškus žodžius, jis apie savo gražuolę svajojo.

Matematikos egzaminui prisiruošt gavom trejetą dienų. Kartojau nuo ankstybo ryto lig vėlo vakaro. Privargau be galo. Manau, jog ir kiti draugai taip pat. Nenuostabu: medžiaga labai gausinga, o svarbi, o nelengva. Bet ką gi!

jaunystė daug gali ir daug nugali. O atmintis elastinga, jautri ir imli; tad joj daug pasilieka — bent egzamino dienai ir vienai-kitai savaitei po; o paskiau gyvenime greičiausiai nebteks su tuo reikalo turėt, ir rūsčioji matematika su savo smulkmenom, net stambmenom, bus saugiai bei sveikai užmiršta.

Ėjom į egzamino kovą tik pusėtinai susirūpinę: bus komisijoj pats direktorius, geras matematikas, net mokslininkas, bet vyras išmintingas bei geraširdis, ne formalistas; su tokiu asmeniu bepigu reikalą turėt, net egzaminą laikyt. Bus ir antrasis matematikas Jurgens, geras mokytojas, bet silpnas klausinėtojas, nes pats į savo klausimus atsako, o tu tik nežiopsok, tik skubiai ir drąsiai paskui jį kartok, ką jis sako. Na, bus ir trečiasis matematikas, mūsų Lutzau, mokytojas antros rūšies, bet pirmos rūšies praktikas: jam svarbu, kad jo mokiniai gerus pažymius gautų, tad, kiek įmanoma, stengsis mus už ausų iš kiekvienos klampynės ištraukt.

Taip ir išėjo iš tikrųjų. O pasėka — kaip medaus koris; penketukų, berods, daugiau, nei ketvertukų.

Po tų svarbiųjų, kiti egzaminai buvo vien laisvai atsipūst.

Iškilminga diena: atestatų priėmimas. Didžioji salė. Ilgas stalas, žalia gelumbe apdengtas. Vidury sėdi garbusis senelis direktorius. Dešinėj ir kairėj—visas pedagoginis personalas. Šalia direktoriaus mūsų klasės auk-

lėtojas Lutzau. Po jo ranka ant stalo krūva geram popieriuj išspausdintų atestatų. Mes, tos iškilmės kaltininkai, išsirikiavom priešpriešiais.

Direktorius, masyvus raumenų bei kaulų kombainas, su gyva dvasia, skaidriai švytinčia pro primerktas akis užu akinių stiklų, sunkiai stojas ir oficialiai (bet nuoširdžiai) prabyla į mus abiturientus. Neiškalbingas jisai, o ir jo rusų kalba nesklandi; bet jo žodžiai mum brangūs. Jis prašė mus, kad, išskridę iš šio auklėjamojo lizdo į platesnį pasaulį, nepamirštume tų kilnių idealų, kurie buvo čia skiepijami į mūsų jaunas dvasias, ir puoselėtume juos per visą gyvenimą. O mes, jūsų buvę auklėtojai, nūn atsisveikindami su jumis, nuoširdžiai linkim gražiausios kloties. (O mes, klausytojai, tuos jo žodžius giliai dėjomės į širdį. Tik ar ištesėsim?).

Galop jis perėjo prie faktų. O faktai esą džiugūs: visi laimingai išlaikiusieji egzaminus, gauną atestatus, du su aukso ir vienas su sidabro medaliu.

Čia Lutzau ėmė mus paeiliui kviest prie stalo, o direktorius davinėjo atestatus, klausė, kur toliau mokysies, ir spaudė ranką (tokia garbė pirmą kartą! bet juk dabar, pagal įstatymus, esam garbės piliečiai!). Gavo atestatus, kiek atsimenu, šie abiturientai: 1. Alksnis, 2. Blumberg, 3. Boeckmann, 4. Chmielevskij, 5. Chose David, 6. Chose brolis (aukso med.), 7. Dreyersdorff, 8. Gilbert (sidabro med.), 9.

Gruenwald, 10. Heinrich Anton, 11. Jakovlev Lev, 12. Kahlmeyer, 13. Klimaševskij, 14. Krzywoblocki, 15. Lehmann, 16. Lippschuetz, 17. Lurjė, 18. Trautmann, 19. Ullman, 20. Untulis Bron., 21. Vaitkus (aukso med.), 22. Weber.

Po tos iškilmės ėjo vaišės, kurias abiturientai iškėlė savo gimnazijos mokytojams bei viršininkams šauniam Bonitzo restorane. Aš nedalyvavau. Nejauku buvo: per daug jau skyrės mūsų keliai.

Prieš palikdamas Baltijos Gražuolę, užėjau pas Tonį atsisveikint. Ir šį kartą nieko kito nesutikau, vien jį. Jis jau apsitaisęs pasaulietiškai — dailiai pasiūtu šviesiu vasariniu kostiumu, kurs dar labiau išryškina jo grožį. Jis dar nebuvo nusistatęs, kur ir ko vyksiąs mokytis (aš jam pasisakiau, kur ir ko). Kai rudeniop, važiuodamas į seminariją, dar jį aplankiau, jis jau buvo susiradęs savo kelią: vokietis — važiuos į apvokietėjusią Rygą, į vokiečių kultūros įtakoj veikiančią politechniką studijuot ekonominių-finansinių-prekybinių mokslų.

Kai tą 1903 m. rudenį su juo atsisveikinau, nė manyte nemaniau, kad to mielojo draugo daugiau gyvenime nebregėsiu. O tai, deja, įvyko. Jau su viršum 50 metų, kai jis mirė (1910 m.). Bet aš kas dieną bent po keletą kartų jį prisimenu ir meldžiuos.

Keistas dalykas: paskutiniaisiais laikais, kai jį prisimenu, neregiu jo sėdinčio klasėj ša-

lia manęs, ar vaikščiojančio su manim koridoriuj, ar kitoj kurioj aplinkybėj, o paprastai taip, kaip jį regėjau vieną kartą: einu iš gimnazijos namon, žiūriu — Tonis eina irgi namon savo gatve, savo energinga, plačia žingine, šauniai užsimetęs ant vieno peties savo mažutę kuprinukę su knygom, o šalia eina lengvais stirnaitės žingsniais jo sesuo Teresė, tiesi kaip aguonėlė, šviesiai rusva gimnazistės uniforma, dviem didžiulėm gelsvom kasom, sunkiai nusvirusiom iki juosmens. Žiūriu į juos iš užpakalio. Taip norėčiau juos pavyt, įsijungt į jų draugystę, būt jiem artimas ir savas-savas... Ir taip visam... Bet to nebus. Jie eina savo gatve, o manoji — į kitą šalį... Jie vis tolyn, tolyn... Štai išnyko, pasukę į savo gatvelę...

Tai buvo tikrovės simbolis.

43

ATOSTOGOS TARP DVIEJŲ PASAULIŲ

Likvidavom su Ane savo butą. Vojevodskis likvidavo savo tarnybą pas kleboną von der Roopą. Susikrovėm savo nuosavybę (ir save pačius priedo) į ilgą pasisamdytą vežimą ir iškeliavom į lygiai ilgą kelionę (apie 110 kilometrų) į Gargždus, nebe į Palangą, nes tėvas irgi jau likvidavo čia savo mokinių butą ir su dukra Barbora kruopščiai triūsia Gargž-

duos, statydamas naują namuką, kurs mus visus patogiai ir gražiai priglaustų.

Po gana vargingos kelionės pasiekėm savo mieluosius Gargždus, įvažiavom į senąją Jeruzolimos gatvę, kur liuterių kirkė, ir, va, nebesą mūsų sutriušusios, pakrypusios lūšnos, nes jos vietoj stovi, kaip jauna panelė, grakštus naujas namukas, tik dar su kiaurom akim, nes dar be langų ir, kaip matyt, dar su tam tikrais trūkumais viduj.

Kur tuo tarpu pasidėt? Čia mum kaip iš dangaus iškrito (nors visai žemiškas žmogus) mūsų kaimynas vis-a-vis Novomiejskis, striukas, bukas žemaitukas, truputį su lenkiškom fanaberijom, didelis liberalas, smulkiais bizniais (tarp kitko — drigantų romijimu, žmonių kneipišku gydymu, o ponų kišenių lopymu pinigais) susikrovęs nemažas sumeles; žilstančiais plaukais šepečiuku, nunokusio buroko spalva veidu (tiesa, kiek šviesesniu), dailiai apskritu pilviuku, su aukso grandinėle, ant trumpų apvalių kojų, o su širdim, kuri galėdavo pasirodyt labai gera ir dosni; su labai kritišku ir praktišku protu ir aštriu liežuviu, kuriuo mėgdavo pačaižyt kunigus. Bet mane, kandidatą į kunigus, ir mūsų šeimą, tartum gerą pinigą, įsidėjo į savo širdies maišiuką (kaip ir mes jį) ir patogiai sukišo mus į talpų savo namą, kur jis gyveno su savo moteriška.

Užkandę, suvirtom į mum skirtas lovas ir miegojom, kaip užmušti. Ilgai, ilgai. Antrą

dieną, kas gyvas galįs, stojom į stropų, bet linksmą darbą — išbaigt naująjį namuką, Anei su Juozu lizdą, kuriame ir kiti galėtume jaukiai priglust: glaistėm sienas, dėjom langus, lipinom popieriais sienas, dažėm grindis — ruošėmės vestuvėms.

Ir beregint jos atėjo. Dalyvių nebuvo daug — tik artimiausieji giminės ir bičiuliai. Vestuvės su vaišėm netruko keleto dienų, berods, tik vieną. Valgių būta apsčiai, o gėrimų — tik kiek reikiant (aptiekoriškai — quantum satis). Būta net muzikos, ir mažumą šokta. Nuostabu, nors ir nemokėdamas, panorau vieną kartą pašokt ir aš ir išsivedžiau į ratą savo pusseserę Manytę Andriejauskaitę, kuri beesanti išaugus šaunia, gražia (net labai) pana. Ji tai, manau, mokėjo šokt. Bet po poros ratų lioviaus: gėda prieš Manytę, ir, pagaliau, kam žmones juokint?.. Deja, čia pasirodė netinkąs romėnų išminties posakis: jei trūksta jėgų, tai girtinas bent noras. Tad tos maksimos daugiau gyvenime nebetaikiau šokiams.

Džiaugsmas-rimtis, pramoga-darbas, tai — broliai-seserys, šalia viens antro.

Po vestuvių — judrios triūso dienos: baigiamieji darbai namely, rimtas darbas plačiuos daržuos, na, ir man, būsimam klierikui, kraičio ruošimas —skalbinių, kojinių, nosinių, pirštinių, kamžų pirkimas, siuvimas, žymėjimas. Užangažuota tam darbui ir Manytė.

Mat, jau paskelbiau tėveliui bei visai šeimai — neisiąs į universitetą, o stosiąs į semi-

nariją. Maniškiai nei džiaugės, nei atkalbinėjo: ar jie buvo jau kiek atvėsę tai idėjai ir numatę kitų galimybių, ar buvo jau taip apsipratę su ta mintim, kad eisiu į kunigus, jog tas klausimas pasidarė indiferentiškas.

Ar šiaip, ar taip, reikėjo imtis kai kurių oficialių, legalių žygių: mat, kaip antrajam sūnui, būtų tekę po pusantrų metų eiti tarnaut maskolių armijoj; todėl, norint eit į kunigus, pagal įstatymus, reikėjo atsipalaiduot nuo tos nemalonios pareigos; o paleist nuo tos pareigos turėjo teisę valsčius. Valsčiaus viršaičiu, berods, pastoviai tebebuvo mūsų giminė Budrys, o visagalinčiu raštininku — mano buvęs pradžios mokyklos mokytojas Šulga. Reikiamąjį valsčiaus nutarimą gaut būdavo lengva: sušaukt sueigą, gerai pavaišint alum — ir gatava.

Visa tai sklandžiai atlikom, ir aš, be jokių vidinių kovų, neliūdėdamas, nesigailėdamas vadinamojo pasaulio, ryžtai ir džiugiai išsiunčiau Žemaičių seminarijos rektoriui Kaune prašymą priimt mane į seminariją, pridėjęs atestatą ir kitus reikiamus dokumentus iš valsčiaus bei parapijos.

Neilgai trukus gavau iš seminarijos pranešimą, kad esąs priimtas be egzaminų ir reiksią atvykt bene rugsėjo 1 dieną.

Alea iacta est — ir žengiu per Rubikoną, nors toli gražu nesijaučiu Cezaris.

Tarsi kokį atsisveikinimą su „šiapusiniu" pasaulėliu, manieji suruošė žavią iškylą ten,

kur buvau išgyvenęs neapsakomai gražių valandų, dar mažas būdamas — Minijos atkalnėmis šiaurės link, kur Žvelsa, it žavus gyvas kaspinas, runguojąs į motulę Miniją svajinga raguva, tarp vešliai žaliuojančių aukštų-aukštų skardžių, tikrai lyg per Žemaičių rojų.

Susitarėm vykti mes likusieji Vaitkai ir jaunavedžiai Vojevodskiai, dalis Andriejauskių ir, žinoma, gerieji kaimynai Novomiejskiai (žemaičių Naumeckiai). Diena pasitaikė giedri ir maloniai šilta. Vykom pas savo giminaičius Lankučius Zaburuose-Užugiriuose, anapus Dykliaus kalno, ant nuostabiai gražaus ir aukšto Žvelsos skardžio, iš kur regėti, lyg angelo pieštas ir tikrove virtęs paveikslas, to upelio slėnis. Žmogau, stovi sužavėtas, negalėdamas atsitraukti...

Lankučiai priėmė mūsų būrį, kaip seniai bematytus brolius-seseris, ir vaišino, kuo beįmanydami. Lankutienė buvo garsi savo verdamais ir sviestu užpilamais sūrinukais. Tad valgėm-gardžiavomės ir vis dar norėjom... O paskui — į sodą paobuoliaut, pakriaušiaut, pavyšniaut. Dieve mano, koks tavo pasaulis gražus, o gyvenimas mielas... o tie vaisiai skanūs!..

Kadangi pėstiem tie 7 kilometrai buvo ilgas galas, išvykom atgal ankstokai. Lankutienė lydėjo mus, rodydama artesnį kelią. Mudu su Manyte visą laiką už rankų nusitvėrę... Ėjom takeliais per pievas, per alkus, per girai-

tes. Žaluma, žaluma, kaip atilsėlis... Ir gėlės, gėlės, gyvom akim į mus veizdi ir tartum tykiai klausia: argi mes ne gražios? Ir paukšteliai, tie paukščiai, lyg skraidančios ir giedančios gėlės...

Mudu su Manyte dvasioj minim tas aušrines kūdikystės dienas, kada vaikščiodavom Minijos lankom bei atkalnėm, rinkdami gėles, kurias Manytė, kaip angelėlis, barstys prieš švenčiausiąjį Dievo kūno procesijose. Nežinodami, kas tai meilė, net to žodžio dar negirdėję, savotiškai mylėjomės, kaip du žiedeliai, išaugę iš vieno stiebelio... O šiandien argi tai nebuvo anų dienų aidas, virtęs štai kūnu?..

— Kaip judu, brolis su sesute, gražiai mylitos! — šviesiai sako Lankutienė.

Išvedė mus į Dykliaus krantą, priešais Kieviečių kalną, o tarp jų, apačioj, išsiskleidęs tiesiog pasakos burtų slėnis, idealus amfiteatras. Atsisėdom, sužiurom, tylim. Ką čia žodžiai! Klausyk — Dievo grožis byloja...

Pamatyt ir... numirt!.. O, ne! gyvent ir... dar pamatyt!.. Bet daugiau nebeteko...

Atsisveikinę su maloniąja šeimininke, grįžom namon, jausdamies laimingi.

Veikiai atėjo man laikas važiuot į seminariją. Palydės mane į Kauną svainis Juozas, nes seminarijos inspektorius yr jo dėdė. Pakeliui nuvešim Manytę į Jokūbavą pas jos brolį Joną, kur ji šeimininkauja.

Atsisveikint su namiškiais toli gražu ne-

buvo jokia tragedija, abipusiškai: jiem, nes jie žinojo neprarandą manęs, o priešingai — laimėsią mane ypač sau ir tai visam; o man — nes numaniau ir jaučiau juos pasiliksiant mano, kaip buvus, net būsiant man kaskart brangesnius; o per daug pasiilgt vieniem antrų nebūsiant įmanoma, kadangi juk atostogos ne už jūrių-marių. Na, pagaliau — jaunas žmogus nežiūri dar atgal į praeitį, nei laikos prikibęs prie dabarties, o veržias į ateitį, tokią nežinomą, tokią įdomią...

Sėdim svainis, Manytė ir aš šalia kits kito patogiai vežime ir tylim, tik kartais prasitardami žodį-kitą: kaip čia šnekėsies, kai širdis sunki, o viskas, rods, aptarta, viskas pasakyta... O nepasakomo neišreikšti...

Kartkartėm žvilgteriu skersom į Manytę. Tas aristokratiškai subtilus veidelis toks rimtas... Sykį regiu — per tą baltą kaip žiedlapį skruostą rieda ašara, didelė, kaip rytmečio rasos lašas... po jos kita... ir dar... ir dar... Skubiai nusigręžiau į šalį, kad ji nepastebėtų mane regėjus ją verkiant... Supratau. Užjaučiau...

Susimąstę tylim...

Jau Jokūbavas. Čia štai gatvelė, kur gyvena Manė su broliu Jonu, nūn pasienio sargybos raiteliu kontrabandai gaudyt.

Švarus namelis. Šviesūs kambarėliai. Jonas, nedidelis, bet grakštus jaunuolis, visuomet šypsąs savo vertę žinančiu šypsniu, ypač kai sėdi raitas ant savo agnaus kaip žvėris

žirgo, priėmė mus broliškai ir taip pat vaišino.

Ir atsisveikinom, kaip broliam-seserim pridera, šiltai meiliai, santūriai liūdnai, tvirtai vyriškai, net saulėlydžio šypsniu šypsodami. Ir Manytė.

Sudiev, sudiev!..

Ir išvykom mudu su Juozu vieni du į tolimąjį Kauną, į tą nepažįstamąją seminariją, į slėpiningą Mistinį Sodą...

(II-jo tomo pabaiga)

MYKOLO VAITKAUS VEIKALAI

LYRIKA:

Margumynas. Šviesūs Krislai. Liepsnelės. Nušvitusi Dulkė. Vienatvėje. Nuošaliu Taku. Aukso Ruduo.

EPIKA:

Laimė. Genijus ir Meilė. Upytė. Brėkšta.

BELETRISTIKA:

Iš įvairių Pasaulių. Auštant. Rytmečio Žygiai. Čirikšas Siaube. Tvanas.

DRAMA:

Žvaigždės Duktė. Vilnius Mūsų. Žaibas ir Mergaitė.

SATYRA:

Rakšties Rakštys.

ATSIMINIMAI:

Mistiniame Sode. Keturi Ganytojai. Su Minija į Baltiją. Baltijos Gražuolė (Liepoja).

VERTIMAI:

Chaignono Meditacijos. Augustino Išpažinimai. Trys operos: Romeo ir Džiuljėta — Mignon — Trijų Karalių Meilė.

Daug smulkių poetinių kūrinių iš įvairių kalbų.